

Tulips

A Symbol of Friendship and Multiculturalism

ed. Margareta Aslan

I / 2022

Presă Universitară Clujeană

TULIPS.
A SYMBOL OF FRIENDSHIP
AND MULTICULTURALISM

I/2022

EDITOR MARGARETA ASLAN

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2022

*Volumul a fost publicat din inițiativa
Asociației Turkish Multicultural Business Consortium
și a Academiei de Diplomatie Culturală „Ibrahim Müteferrika”*

Editorial board:

Editor: Assoc. Prof. Margareta ASLAN, Ph.D.

Editorial board secretary: Selçuk AYDIN, Ph. D.

Assoc. Prof. Vildan BORMAMBET, Ph. D.

Angela BUBURUZAN, Ph. D.

Atilla CAN

Recep KANKAL, Ph. D.

Serkan SELALMAZ

Hatice SÜRÜRİ, Ph. D.

ISBN general 978-606-37-1616-4

ISBN specific 978-606-37-1645-4

© 2022. Editorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul editorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Stained glass windows painted with Tulips

The Chancellery door of the Technical College of Communications
"Augustin Maior" Cluj-Napoca.

CUPRINS

Prefață / Önsöz	5
<i>Margareta ASLAN</i>	
În lumea feerică a picturii Ebru	
Interviu realizat cu Atilla Can, artist al Ministerului Culturii, Republica Turcia, cu ocazia <i>Transylvanian Tulips Fest 2021</i>	11
<i>Margareta ASLAN</i>	
Ebru Sanatının Büyülü Dünyası	
<i>Transylvanian Tulips Fest 2021</i> vesilesiyle Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı sanatçısı Atilla Can ile yapılan röportaj	26
<i>Margareta ASLAN</i>	
Festivalul Lalelelor din Istanbul prin arta fotografică	
Interviu realizat cu fotograf İsmail Cengiz Keskin, fotograf oficial al Festivalului Lalelelor din Istanbul, Republica Turcia, cu ocazia <i>Transylvanian Tulips Fest 2021</i>	35
<i>Margareta ASLAN</i>	
Fotograf sanatıyla İstanbul Lale Festivali	
<i>Transylvanian Tulips Fest 2021</i> vesilesiyle İstanbul Lale Festivali'nin resmi fotoğrafçısı İsmail Cengiz Keskin ile yapılan röportaj	39
<i>Adi G. SECARĂ-HALIL</i>	
Invocarea lui Yunus Emre la sărbătoarea lalelelor. Tezhipuri cu Yunus Emre la sărbătoarea lalelelor	42
<i>Candan NEMLİOĞLU</i>	
Osmanlı Mimari Bezemelerinde Sarayın Nazlı Çiçeği; Lâle	45
<i>Melinda MITU, Karin Elisabeth HANN</i>	
Motivul lalelei pe broderii de artă din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei	66
<i>Selçuk AYDIN</i>	
Osmanlı Kitap Sanatlarında Lale Motifi	80
<i>Liliana JARDA, Angela-Doina PUI, Vasile CRISTEA</i>	
Lalelele Grădinii Botanice „Alexandru Borza”, Cluj-Napoca	96
<i>Ferda OLBAK</i>	
Bozkırlardan Festivallere Lâleler	
Sosyal - İktisadî Fayda ve Etkileşim Üzerine Düşünceler	103

<i>Angela BUBURUZAN</i> „Messer Tulipano”	131
<i>Muhammet Caner İLGAROĞLU</i> Bir Dünya Lâle: Lâlelerin Dilinden Dostluk ve Çokkültürlülük	152
<i>Muhammet Caner İLGAROĞLU</i> A World of Tulips: Friendship and Multiculturality from the Language of the Tulips	163
<i>PÁLL-SZABÓ Ferenc, PÁLL-SZABÓ Ágnes Orsolya</i> Laleaua în arta populară maghiară pictată din Transilvania	174
<i>Recep KANKAL</i> Eyüpsultan’da Lale Motifli Mezar Taşları	186
<i>Hatice SÜRURI</i> Ekonomik Balonlar, Lale Spekülasyonu ve <i>Bitcoin</i>	202
<i>Giuseppe COSSUTO</i> From Asia to the Italian Heraldic. The travel of a tulip	221
<i>Margareta ASLAN</i> Laleaua în arta feroneriei din regiunea Chinteni, jud. Cluj	225
<i>Margareta ASLAN</i> Cluj’un Chinteni Bölgesinin Perforjelerinde; Lâle İşlemeleri	245
<i>Ayşe KASAP</i> Seyyahların ve Elçilerin Gözünden Lâle	251
<i>SZABÓ Kinga Melinda</i> Laleaua ca marcă politică: Cazul UDMR	263
<i>Margareta ASLAN, Kublay KOÇAK</i> Laleaua manisiană, între brand cultural și dezvoltarea infrastructurii economice	269
<i>Emilia Nicoleta SCHIOP</i> Simbolul lalelei în arta saşilor transilvăneni – mobilierul pictat. Studiu de caz – Mircea Ungureanu din Sibiu	288
<i>Margareta ASLAN, Recep KANKAL</i> Minunatul covor otoman de pe Adakale	295
<i>Margareta ASLAN, Recep KANKAL</i> Adakale’de Muhteşem Osmanlı Halısı	316
<i>Vildan BORMAMBET</i> Laleaua în onomastica turcă	336

Prefață

Volumul de față este rezultatul cercetărilor efectuate de un grup de specialiști în cadrul Conferinței internaționale „Tulips. A Symbol of Friendship and Multiculturalism”, organizat de Asociația Turkish Multicultural Business Consortium în 28 mai 2021, la Cluj-Napoca. Scopul inițierii proiectului viza impulsionearea activităților de cercetare pe un câmp științific larg, prin abordarea temei „lalelei” nu doar din perspectivele biologiei și etnografiei, ci pentru a se depăși frontierele abordărilor clasice înspre alte domenii, prin cercetări interdisciplinare, implicând clar și hibridizări metodologice acolo unde subiectul o va cere.

Tulipologia va beneficia prin rezultatele acestui studiu de o abordare analitică vastă, așa cum ar fi meritat-o de mult timp, începând cu poezia, lingvistica, arta, istoria, diplomația culturală, filosofia, religia, economia, marketing, fotografie etc. Așadar încercarea științifică este una constructivă, absolut necesară, cu atât mai mult cu cât Clujul, ca inimă a Transilvaniei, este paradisul lalelelor, în special prin arta seculară din regiune.

Studiile propun o analiză științifică din perspectiva evoluției subiectului centrat pe lea. Dinamica răspândirii lalelei pe plan internațional, acapararea unor părți importante din spațiul artei, intrarea prin varii forme în spațiul public și privat, va face din această floare un simbol important în diferite regiuni geo-culturale. Un element de natură soft, leaaua continuă să unească prin acțiuni culturale nenumărate societăți, să creeze punți de comunicare interculturală.

Volumul începe prin redarea unui interviu ce a fost realizat cu ocazia primei ediții a festivalului *Transylvanian Tulips Fest 2020*, când Asociația TMBC l-a avut ca invitat pe Atila Can, specialist Ebru, artist al Ministerului Culturii – Republica Turcia. În interviul „În lumea feerică a picturii Ebru”, Atila Can descrie experiențele trăite în spațiul picturii Ebru pe care o va aduce la stadiul de subdomeniu de sine stătător, relatează trăirile ce le-a încercat în timpul vizitelor la Cluj-Napoca și impresia pe care i-a lăsat-o orașul și locuitorii săi. Un interviu luat Ismail Cengiz Keskin ne va da posibilitatea să pătrundem în tainele artei fotografice și să cunoaștem strădania unui fotograf pasionat ce și-a dăruit viața fotografierii lalelelor în diferitele etape de înflorire. Studiul d-nei Candan Nemlioğlu „Osmanlı Mimari Bezemelerinde Sarayın Nazlı Çiçeği; Lâle” propune o incursiune în arta decorativă a arhitecturii otomane, unde leaaua și-a adjudecat locul suprem de floare de palat. O incursiune în arta decorativă tradițională este realizată prin analiza colecțiilor de piese textile din Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, un studiu ce aduce plus valoare volumului

prin semnatarii Melinda Mitu și Karin Elisabeth Hann „Motivul lălelei pe broderii de artă din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei”.

Mai mult decât interesant se dovedește a fi și studiul lui Selçuk Aydın „Osmanlı Kitap Sanatlarında Lale Motifi”, care este o veritabilă analiză a creațiilor de artă caligrafică decorativă ce au împodobit cartea otomană, focalizându-se cu precădere asupra construcțiilor și modelelor utilizate pentru evidențierea motivului central al lălelei. Iar aici pot fi enumerate caligrafia, arta decorativă Tezhip, miniatura, marmorarea sau pictura Ebru etc. Studiul întocmit de Liliana Jarda, Angela-Doina Pui și Vasile Cristea, este de un real folos în domeniul botanicii și peisagisticii *Lălelele Grădinii Botanice „Alexandru Borza”*, *Cluj-Napoca* vine să prezinte explozia de forme și culori de care se poate bucura mediul educațional-științific dar și societatea în genere prin vizitarea minunatei grădini botanice din oraș. Ferda Olbak abordează o temă multidisciplinară, de la istoria lălelei din stepele Asiei Centrale până în Anatolia la aspecte comerciale, floricultură și arta grădinăritului sau peisagisticii în spațiul privat, precum și aspecte din domeniul industriei cultural creative și al diplomației culturale cu focusare pe festivalurile lălelelor organizate în spațiul internațional.

Angela Buburuzan prin studiul Messer Tulipano ne prezintă lăleaua în Italia, cu detalii de factură istorică, științifică, comercială și peisagistică. Mai mult decât atât, dragostea italienilor pentru lălea este conturată prin prezentarea unor locații grădini de lălele din circuitul turistic. Muhammet Caner Ilgaroglu „Bir Dünya Lâle. Lâlelerin Dilinden Dostluk ve Çokkültürlülük” propune tratarea simbolului lălea din perspectiva științelor filosofice, filosofie religioasă, multiculturale, aspecte de interpretare literară etc. Lăleaua în arta tradițională transilvăneană este prezentată de Páll-Szabó Ferenc și Páll-Szabó Ágnés Orsolya printr-o radiografie succintă a lălelei în arta populară maghiară din regiune prin studiul „Lăleaua în arta populară maghiară pictată din Transilvania” cu detalii de pictură și sculptură ornamentală, pictură interioară, aspecte socioculturale prin prezentarea istoriei unor familii de meșteșugari etc.

Recep Kankal, un cercetător tânăr și foarte promițător prin calitatea studiilor sale, abordează o temă multidisciplinară „Eyüpsultan`da Lale Motifli Mezar Taşları”, ce se poate încadra în patrimoniul cultural, istoria morții prin analiza mormintelor funerare, a obiceiurilor de decorare a pietrelor de mormânt, oferind prin utilizarea motivului lălea un etalon de clasificare și interpretare a informațiilor textuale găsite, prin lupa fină a cronologiei și a statutului social al defunctului. Hatice Süruri prin analiza „Ekonomik Balonlar, Lale Spekülasyonu ve Bitcoin” surprinde Tulipomania prin implicațiile de natură economică și comercială pe care le-a avut în istorie la scară largă, afectând nu doar Europa ci și zonele învecinate. Specula cu lălele a creat bule economice de proporții, fenomen pe care îl aseamănă cu evoluția Bitcoin-ului. Prin contribuția sa, Giuseppe Cossuto prezintă lăleaua ca simbol în heraldica italiană prin stema oficială

a orașului Spilimbergo din Italia în cadrul crecetării „From Asia to the Italian Heraldic. The travel of a tulip”.

Arta feroneriei transilvane intră în aria științifică prin „Laleaua în arta feroneriei din regiunea Chinteni, Cluj”, cercetare efectuată de Margareta Aslan asupra porților de fier cu modele de lalea și a meșterilor fierari din a doua jumătate a secolului al XIX-lea din Chinteni, localitate ce s-a dovedit a fi un „centru de cultură” prin producerea și comercializarea feroneriei lalelate în zone învecinate sau chiar mai îndepărtate. Ayşe Kasap, prin analiza însemnărilor din jurnalele de călătorie, încearcă să surprindă locul și rolul lalelei în domenii precum cultura, arta, literatura, economia, sau cel avut în comunicarea interculturală prin materialul „Seyyahların ve Elçilerin Gözünden Lâle”. În domeniul brandingului, Szabó Kinga Melinda explică transformările stilistice pe care le ia laleaua în procesul de a deveni marcă politică „Laleaua ca marcă politică: cazul UDMR.” Tot în domeniul brandingului se plasează și studiul lui Margareta Aslan și Kubilay Koçak „Laleaua manisiană, între brand cultural și dezvoltarea infrastructurii economice”. Din nou, interesul spre domeniul artei decorative tradiționale transilvănene este reliefat prin abordarea temei mobilierului pictat, de această dată prin cultura săsească prin studiul Emiliei Nicoleta Schiop „Simbolul lalelei în arta sașilor transilvăneni – mobilierul pictat. Studiu de caz: Mircea Ungureanu din Sibiu”. Studiul lui Vildan Bormambet analizează influența lalelei în onomastica turcă.

Chiar dacă studiul lui Margareta Aslan și Recep Kankal „Minunatul covor otoman de pe Adakale” nu este construit în jurul simbolului lalelei, este important prin documentele de arhivă pe care autorii le introduc în circuitul istoric, documente ce dovedesc că acest obiect de patrimoniu cultural a fost realizat și trimis locuitorilor turci de pe insulă la porunca sultanului Abdulhamit al II-lea.

Prin urmare, datorită contribuțiilor care vin să îmbogățească acest volum, domeniul Tulipologiei își construiește treptat o bază științifică solidă. Mulțumim pe această cale tuturor cercetătorilor care au contribuit la realizarea volumului.

Önsöz

Bu cilt, "Tulips. A Symbol of Friendship and Multiculturalism" Uluslararası Konferansı kapsamında bir grup uzman tarafından yürütülen araştırmanın sonucudur. Turkish Multicultural Business Consortium Derneğince 28 Mayıs 2021'de Cluj-Napoca'da düzenlenen Dostluk ve Çok Kültürlülüğün Sembolü. İsimli Projenin başlatılmasındaki amaç, "lale" temasına sadece Biyoloji ve Etnografya perspektifinden değil, klasik yaklaşımların sınırlarının dışına çıkarak diğer alanlara da yayarak geniş bir bilimsel alanda araştırma faaliyetlerini arttırmaktır.

Lâleoloji ya da Tulipoloji; Şiir, Dilbilim, Sanat, Tarih, Kültürel diplomasi, Felsefe, Din, Ekonomi, Pazarlama, Fotoğrafçılık vb. alanlardan başlayarak uzun zamandır hak ettiği gibi geniş bir analitik yaklaşım ile bu çalışmanın sonuçlarından yararlanılacaktır. Bu nedenle, bilimsel çalışma ortak yapıcı bir girişimdir, kesinlikle gereklidir, çünkü Transilvanya'nın kalbi olarak bilinen Cluj şehri, özellikle bölgenin geleneksel sanatı aracılığıyla lâle cennetidir.

Çalışmalar, lâle merkezli konunun evrimi perspektifinden bilimsel bir analiz önermektedir. Lâlenin uluslararası yayılma dinamikleri, sanat alanının önemli kısımlarını ele geçirmesi, çeşitli biçimler yoluyla kamusal ve özel alana dahil olması bu çiçeği farklı jeo-kültürel bölgelerde önemli bir sembol haline getirecektir. Yumuşak doğanın bir unsuru olan lâle, kültürler arası iletişim köprüleri oluşturmak için sayısız toplumu kültürel eylemlerle birleştirmeye devam ediyor.

Cilt, Transilvanya Laleler Festivali 2020'nin ilki vesilesiyle TMBC Derneği'nin etkinliğine konuk olan Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Ebru sanatçısı Atilla Can'ın güzel bir röportajı ile başlıyor. Atilla Can, "Ebru Sanatının Büyülü Dünyası" isimli söyleşisinde, bağımsız bir alt alan sahnesine çıkardığı Ebru resminin mekanında yaşanan deneyimlerini anlatıyor, Cluj-Napoca ziyaretleri sırasında edindiği deneyimleri ve şehrin ve sakinlerinin kendisinde bıraktığı izlenimleri aktarmıştır. İsmail Cengiz Keskin ile gerçekleştireceğimiz "Fotoğraf sanatıyla İstanbul Lâle Festivali" söyleşisi, fotoğraf sanatının sırlarını keşfetme ve hayatını lalelerin çiçek açmasındaki farklı aşamalarını resimlemeye adanmış tutkulu bir fotoğrafçının çabalarını öğrenme fırsatı verecek. Candan Nemlioğlu Hocamız'ın "Osmanlı Mimari Bezemelerinde Sarayın Nazlı Çiçeği, Lâle" adlı çalışması, lalenin bir saray çiçeği olarak yüksek mertebede yerini aldığı Osmanlı mimarisinin süsleme sanatına girişini gösteriyor. İmzacı Melinda Mitu ve Karin Hann'ın "Transilvanya Ulusal Tarih Müzesi'nin Mirasında bulunan sanat nakışları üzerindeki lâle motifi" tarafından hacme değer katan bir çalışma olan Transilvanya Ulusal Tarih Müzesi'nde bulunan tekstil parçalarının koleksiyonlarının analiz edilmesiyle geleneksel dekoratif sanata bir giriş gerçekleştirildi.

Selçuk Aydın'ın Osmanlı kitabını süsleyen dekoratif hat sanatı eserlerinin güzel bir analizi olan ve esas olarak lalenin ana motifini vurgulamak için kullanılan yapılar ve modellere odaklanan "Osmanlı Kitap Sanatlarında Lale Motifi" adlı çalışması da bu alan için önem taşımaktadır. Burada hat, tezhip süsleme sanatı, minyatür ebru veya Ebru boyama vb. sıralanabilir. Liliana Jarda, Angela-Doina Pui ve Vasile Cristea tarafından hazırlanan çalışma, botanik ve çevre düzenlemesinde kullanılan Lâle eğitim – araştırması ve buna ilgi gösteren yerel toplumun şehirdeki "Alexandru Borza" harika botanik bahçesini ziyaret ederek çiçeklerin güzelliklerini nasıl yaşadıklarına vurgu yapıyor. Ferda Olbak, Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya lalelerin tarihinden ticari yönleri, çiçekçiliğe ve özel alanda bahçecilik veya peyzaj sanatına, yaratıcı

kültür endüstrisi ve kültürel diplomasiye kadar çok disiplinli bir temayı işlemiş, ayrıca uluslararası alanlarda düzenlenen lale festivallerine odaklanmaktadır.

Angela Buburuzan, Messer Tulipano çalışması aracılığıyla bizleri tarihi, bilimsel, ticari ve peyzaj detaylarıyla İtalya'daki lale ile tanıştırıyor. Ayrıca, İtalyanların lale sevgisi, turist devresindeki lale bahçesi konumlarının sunumu ile ana hatlarıyla belirtilmiştir. Muhammet Caner Ilgaroğlu "Bir Dünya Lâle: Lâlelerin Dilinden Dostluk ve Çokkültürlülük", lale sembolünün felsefi bilimler, dini, çok kültürlü felsefe, edebi yorum yönleri vb. Analiz etmektedir. Geleneksel Transilvanya sanatında lale, Páll-Szabó Ferenc ve Páll-Szabó Ágnés Orsolya tarafından bölgeden Macar halk sanatında lalenin kısa bir röntgeni aracılığıyla "Transilvanya'da yaşayan Macar halkın süsleme sanatında Lale" çalışmasıyla resim ve süs heykeltıraşlık detayları, iç mekan boyama, sosyo-kültürel yönlerden esnaf ailelerin tarihi sunulmaktadır.

Çalışmalarının kalitesi nedeniyle genç ve gelecek vaadeden bir araştırmacı olan Recep Kankal, kültürel mirasa sığabilecek multidisipliner bir tema olan "Eyüpsultan'da Lale Motifli Mezar Taşları", mezarların analizi ile ölüm tarihlerinde, mezar taşlarını süsleme gelenekleri, lale motifinin kullanımı yoluyla, ölen kişinin kronolojisi ve sosyal statüsünün ince merceğinden elde edilen metinsel bilgilerin sınıflandırılması ve yorumlanması için bizlere bu konuda bir standart sunar. Hatice Süruri, "Ekonomik Balonlar, Lale Spekülasyonu ve Bitcoin" analizi ile tarihteki ekonomik ve ticari yansımaları ile sadece Avrupa'yı değil, komşu bölgeleri de etkileyen Tulipomania'yı büyük ölçüde ele alıyor. Lale Spekülasyonunu, Bitcoin'in evrimine benzettiği bir fenomen olan büyük oranlarda ekonomik balonlar yarattı. Giuseppe Cossuto, katkısıyla laleyi İtalya'nın Spilimbergo şehrinin resmi arması aracılığıyla "Bir lalenin yolculuğu. Asya'dan İtalyan Armalar'a" İtalyan hanedanlık armalarında bir sembol olarak sunar.

Margareta Aslan tarafından ele alınan Transilvanya demir perforje işçiliği sanatı, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren lale desenli demir kapılar ve demirciler üzerinde yaptığı "Cluj'un Chinteni Bölgesinin Perforjelerinde; Lâle İşlemeleri" araştırması ile bilim alanına girmiştir. Chinteni, çeşitli bölgelere imal ettiği demir perforje üretimi ve satışı ile bu konuda önemli bir "kültür merkezi" olduğunu kanıtlamış bir yöre. Ayşe Kasap, gezi günlüklerinden notları inceleyerek "Seyyahların ve Elçilerin Gözünden Lâle" malzemeler üzerinden zambakın kültür, sanat, edebiyat, ekonomi gibi alanlarda ya da kültürlerarası iletişimdeki yerini ve rolünü yakalamaya çalışır. Markalaşma alanında Szabó Kinga Melinda, lalenin politik bir marka olma sürecinde geçirdiği biçimsel dönüşümlerini ele almaktadır: "Politik bir marka olarak Lâle: UDMR örneği." Margareta Aslan ve Kubilay Koçak "Manisa Lalesi, Kültürel Marka ve Ekonomik Altyapı Geliştirme Arasında" adlı çalışması da markalaşma alanında yer almaktadır. Ayrıca, Emilia Nicoleta Schiop "Transilvanya Alman Saksonları sanatında Lâle sembolü süslemeli mobilya. Sibiu'deki Mircea Ungureanu Usta -Vaka çalışması"

adlı çalışmasıyla lale figürlü süslemeli mobilyalara ilgi göstererek bu kez Alman Sakson kültürü üzerinden geleneksel Transilvanya dekoratif sanatı alanına olan ilgi vurgulanmıştır. Vildan Bormambet'in çalışması, lalelerin Türk onomastiğindeki etkisini incelemektedir.

Margareta Aslan ve Recep Kankal'ın "Adakale'deki Muhteşem Osmanlı Halısı" adlı çalışması lale sembolü etrafında inşa edilmemiş olsa da, yazarların tarihi döngüye eklediği arşiv belgeleri, bu kültürel miras nesnesinin kültürel mirasa sahip olduğunu kanıtlayan belgeler açısından önemlidir. Bu çalışma; Adadaki halının Sultan II. Abdülhamit'in emriyle yapılarak orada yaşayan Türk halkına gönderildiğini kanıtlamaktadır.

Bu nedenle, bu cildi zenginleştiren katkılar sayesinde, Lalebilim alanı giderek sağlam bir bilimsel temel oluşturuyor. Çalışmaya katkı veren tüm araştırmacılara teşekkür ederiz.

Margareta Aslan

În lumea feerică a picturii Ebru

Interviu realizat cu Atila CAN,
artist al Ministerului Culturii din Republica Turcia,
cu ocazia *Transylvanian Tulips Fest (Festivalul Lalelelor) 2021*

Margareta ASLAN

Stimate Domnule Atila CAN,

Este o deosebită onoare să vă avem invitat pentru această primă ediție a Festivalului Lalelelor din Transilvania.

... Pentru început, ca artist și pictor Ebru, ne-ar face o deosebită plăcere să ne povestiți ce înseamnă pictura Ebru ca artă, și simbolul lălelei ca leit motiv în cultura și arta turcă...

Stimată Doamnă, este o mare bucurie pentru mine să fiu primul artist turc invitat ce deschide seria Transylvanian Tulips Fest. Pentru mine este o mare plăcere și o mare satisfacție să reprezint Turcia la acest festival organizat într-unul din cele mai frumoase orașe ale lumii, cu atât mai mult cu cât festivalul organizat este dedicat unei flori față de care mă simt legat cu o mare pasiune.

Cât despre pictura Ebru... Ebru este singura artă care se realizează pe apă și se obține prin imprimarea desenului direct de pe suprafața apei pe material. În același timp, comparativ cu alte ramuri ale artei, pictura Ebru este o ramură unică ce are un impact interior puternic asupra omului, cu efecte benefice considerabile. În realizarea picturii folosim mai întâi o bază de apă a cărui conținut se prelucrează anterior pentru creșterea consistenței sale. Asupra bazei presurăm stropi de vopsea din oxit ori pigmenți și căutăm să realizăm un fond marmorat cu pensule speciale din cozi de trandafiri cu cap din păr de coadă de cal. Mai apoi, se trece la realizarea formelor prin picurarea culorilor luate pe vârful unor ace speciale, culori ce au fost atent diluate în prealabil cu o substanță obținută din fiere de vită. După curățarea și ștergerea acelor, prin atingerea ușoară a culorilor care plutesc deasupra apei, vom realiza diverse figuri decorative prin întinderea vopselei în funcție de preferințe. După ce obținem desenul dorit, acoperim cu grijă suprafața de apă cu o planșă de hârtie ușor absorbantă, așteptând câteva secunde ca imaginea să se imprime pe planșă. Vom prinde planșa de capete și vom încerca să o scoatem din tăvița cu apă, trăgând-o finuț peste bordura tăviței (pentru a se elimina surplusul de apă). Și uite așa, prin utilizarea

acestei metode, denumim pictură Ebru această artă de împodobire a hârtiei. Chiar dacă, în cele mai vechi timpuri, pictura Ebru s-a răspândit ca artă prin împodobirea copertilor de carte manuscrisă, în zilele noastre continuă să se diversifice și să se răspândească în toate colțurile lumii ca un produs artistic decorativ.

Originea acestei arte nu este pe deplin cunoscută. Cu toate acestea, se crede că pictura Ebru s-a realizat în regiunea Buharei din Türkistan, ca mai apoi să fie răspândită pe ruta Drumului Mătăsii până în Persia și mai apoi în Anatolia. Pictura Ebru, ajunsă pe calea Drumului Mătăsii în Anatolia, mai apoi în capitala artei Istanbul, avea să se răspândească de aici și în alte părți prin intermediul navelor comerciale ale negustorilor.

Pentru noi, pe cât este pictura Ebru de prețioasă, pe atât de prețioasă este și laleaua ca floare. Pentru că originea picturii Ebru, precum și a lalelei, este în Asia Centrală. Laleaua a fost mereu o floare foarte apreciată în cultura, arta și viața cotidiană turcească. Poate că una din cele mai importante motive al valorii florii este dat de simbolismul scrierii cu caractere arabe a cuvintelor Lalea (Lale) și Dumnezeu (Allah), cuvinte ce sunt compuse din aceleași litere. Prin sistemul (esoteric) Ebced, matematic, fiecare literă primește un corespondent numeric. Ori însumarea literelor cuvintelor Lâle și Allah dă același număr, 66. Ca urmare, întrucât laleaua simbolizează divinitatea, aceasta este considerată o floare sacră.

Folosirea leit-motivului lalelei în pictura Ebru nu are o tradiție foarte veche. Dar dacă ne raportăm la folosirea leit-motivului în cultura turcă în cadrul altor tipuri de arte, utilizarea figurii are o vechime de aproape opt secole. Laleaua a fost o floare foarte prețioasă pentru turcii selciukizi și otomani. Ea a beneficiat de un interes aparte deoarece din rațiuni estetice era considerată o floare frumoasă, iar din rațiuni de credință, era o floare sacră. Laleaua nu a rămas doar o floare ce se cultiva în grădinile otomane și ce simboliza frumusețea, bogăția și prosperitatea, ci în același timp, leit-motivul pătrunde în artă împodobind obiecte sculptate de lemn și piese de ceramică pictată... Laleaua și-a adjucat locul binemeritat și în literatura turcă, devenind o floare de preț ce împodobește cu eleganță versurile așternute de vreun poet sau piesele de miniatură ale vreunui artist. Țesăturile elegante ale epocii otomane erau decorate cu modele uimitoare de lalea. Nici pictorii nu au rămas indiferenți la frumusețea lalelei și au folosit-o ca sursă de inspirație pentru nenumărate lucrări. Dragostea pentru lalea în cultura turcească este atât de mare încât societatea și-a dorit să aibă această floare prin leit-motivul ei pretutindeni alături, atât în timpul vieții, cât și în etapa neființei. Așa se face că întâlnim lalele gravate pe pietrele seculare de mormânt sau pe majoritatea pietrelor funerare de astăzi, în multe moschei și mausolee ori în kâbristane. La noi, această floare era atât de îndrăgită încât părinții le puneau fetelor numele de Lale (lalea), ca să fie grațioase și să aibă o viață frumoasă ca și laleaua. Pe scurt, pot

spune că lălea a intrat atât de adânc în cultura, arta și viața cotidiană turcească, încât s-a impus în fiecare domeniu, din momentul nașterii până la moartea omului.

Ce înseamnă pictura Ebru de la simplul act de reprezentare artistică până la simbol al patrimoniului UNESCO în ochii artistului și omului Atilla Can? Din câte cunosc, ideea de a include pictura Ebru în lista UNESCO vă aparține d-voastră. Vă rog să ne povestiți despre sentimentul pe care îl încercați ca urmare a acestei frumoase reușite și să ne dați câteva rezultate concrete obținute de pe urma strategiilor culturale implementate...

Pictura Ebru a dăinuit timp de secole ca o artă aparte, o artă practică de un mediu restrâns de artiști, o artă ce s-a încăpățânat să reziste cu înverșunare până în zilele de astăzi în fața pericolului de dispariție. Și eu când am început să mă inițiez în pictura Ebru, am observat cu stupeoare că sunt mulți turci și străini care nu au auzit de Ebru. Când am aflat că această artă, unică și neasemuită prin tehnicile sale de lucru contribuie în mod benefic la nivelul psihicului uman, și mai ales că riscă să dispară în anii următori, am considerat că pictura Ebru trebuie să rămână și să se perpetueze pentru generațiile următoare, dar nu ca o artă monopolizată realizată doar de un număr restrâns de oameni, ci să se încadreze într-o categorie de artă universală și să fie practică și cunoscută de cât mai mulți. Încercând deci să găsim o definiție picturii Ebru, ea este o artă universală, realizată în diferite tehnici total diferite de cele cu care suntem în mod normal obișnuiți, o artă de care beneficiază spiritul uman.

A fost pentru prima dată când, în Turcia sau pe mapamond, o artă a fost luată sub protecția UNESCO. Și da, aveți dreptate, a fost ideea mea să includ pictura Ebru pe lista patrimoniului cultural imaterial UNESCO. Această aventură a început în 2009, o dată cu formularea și înaintarea primelor mele petiții către Națiunile Unite și Centrul UNESCO din Paris. În petițiile mele am scris despre necesitatea păstrării și transferării picturii Ebru către generațiile următoare, am subliniat faptul că este o artă realizată într-un stil foarte diferit, valoros și prețios, cu o istorie ce se pierde în negura timpurilor, având peste 1.000 de ani; și punctând de fiecare dată importanța inestimabilă a luării sub protecție a picturii Ebru. Mai apoi m-am adresat instituțiilor oficiale din Turcia, le-am adus la cunoștință demersurile mele și au fost de acord să îmi susțină proiectul, răspunzând că ideea mea are o viziune sustenabilă. În continuare, dosarul Ebru a fost întocmit prin eforturi coordonate și, în anul 2014 a fost analizat la sediul UNESCO din Paris și cu o decizie istorică a fost pictura Ebru a fost înscrisă pe lista patrimoniului cultural imaterial mondial UNESCO. Astfel, pictura Ebru a fost înscrisă în paginile Istoriei cu litere de aur. Sentimentul pe care l-am experimentat după acest succes istoric a fost un sentiment de mândrie și fericire pentru că pictura Ebru a reușit să devină o artă ce se va păstra generațiilor viitoare și i se va

deschide calea de deveni o artă universală. Se spune că demersurile și eforturile mele au constituit o sursă de inspirație și pentru alte tipuri de artă ce se doreau introduse sub protecția UNESCO. Este o mare bucurie pentru mine că am reușit să fiu un deschizător de drumuri și că strategiile mele servesc drept model și altora.

În cadrul proiectului meu de pictură Ebru pentru UNESCO am avut în vedere câteva strategii culturale. Cea mai importantă a fost să fac înțeles acest proiect oamenilor și artiștilor din diferite națiuni din întreaga lume și să îi includ în proiectul meu. Scopul unic al proiectului început a fost să sensibilizez societățile și să cooptez sute și mii de oameni. Am organizat paneluri și expoziții internaționale. Am organizat ateliere de pictură Ebru cu sute de oameni. În loc să fi promovat pictura Ebru doar la Istanbul și în Turcia, am ales să organizez evenimente în mai multe țări ale lumii, unde să prezint personal frumusețea acestei arte. Am facilitat posibilitatea contactului direct cu pictura Ebru, am permis oamenilor să se implice în această artă pe care o vedeau pentru prima oară în viața lor, le-am oferit posibilitatea de a picta. Prin realizarea activităților propuse, am atras atenția mai multor posturi de televiziune și organelor de presă, dar și prin rețelele de social media din lume. Datorită acestor eforturi, oamenii se arătau tot mai interesați de pictura Ebru, străduindu-se să o cunoască. Iarăși, prin acest proiect UNESCO, mi-am împărtășit experiența artistică cu oameni din toate segmentele sociale. Am încercat să includ în proiect copii, bătrâni, pacienți, pe cei aflați în căminele de bătrâni, pe cei copleșiți de viață, academicienii, artiștii din diferite ramuri ale artei și pe toți iubitorii de artă. Însă cea mai mare mișcare strategică a fost să fac această artă frumoasă cu pasiune, să lucrez împreună cu oamenii, să îi includ fără excludere în activitățile realizate și, de fapt, în ciuda diferențelor noastre de religie, limbă, rasă și culoare, i-am făcut pe toți să înțeleagă că suntem în cele din urmă oameni, că putem sta alături și să ne întâlnim într-un scop comun. Rezultatul concret al acțiunilor mele a fost acela că membrii unei comunități foarte mari de artă din lume se cunosc, se plac și leagă prietenii. Dacă ești cu adevărat prietenos cu aparținători ai altor națiuni, este ca și cum ai făcut toate lucrurile bine.

Anul trecut ne-am putut bucura de prezența d-voastră la Cluj, și vă mulțumim din nou că ați dat curs invitației noastre. Povestiți-ne ce impresie v-a făcut orașul Cluj?

Stimată Doamnă, pot să mărturisesc cu toată sinceritatea că unul dintre cele mai frumoase orașe ce pot fi vizitate în lume este Cluj-Napoca (Kaloșvar – denumirea otomană). Este un oraș care mi-a atras atenția de cum l-am vizitat pentru întâia oară, un oraș ce fascinează și frapează prin arhitectura gotică, barocă și renașcentistă. De asemenea, când am observat abundența de tineret de pe străzi, am înțeles pe loc că mă aflu într-un oraș centru universitar. Ca invitat, am vizitat clădirea istorică și interiorul secular al Universității Babeș-Bolyai, liftul clasic – incredibil de frumos fiind desprins parcă dintr-o scenă de film.

Cu ruine care datează de cel puțin 700 de ani, cu sculpturi care împodobesc orașul pretutindeni, cu o uimitoare grădină botanică, multe cafenele și străzi largi, este un oraș care trebuie vizitat de mai multe ori. Este, de asemenea, un oraș ospitalier, tolerant și pașnic, un oraș multicultural cu multe grupuri etnice ce conviețuiesc împreună. Festivalurile care sunt organizate profesional în fiecare an, conferă orașului imaginea unui loc plin de viață în care forfota este de nelipsit. Unul dintre cele mai impresionante locuri a fost turul nostru la Salina Turda. A fost un spațiu incredibil de plăcut. M-a impresionat când am văzut pentru prima oară mina, însă admirația mea ca artist a crescut când am văzut culorile și modelele de pe pereții blocurilor de sare ce prezintă modele similare cu cele din arta Ebru și Suminagashi. Salina Turda este foarte importantă pentru turismul de sănătate, dar și pentru artă. Aflându-mă în salină, primul lucru la care m-am gândit a fost că aici este locul potrivit unde ar trebui să realizez o activitate artistică. Când voi realiza Suminagashi și Ebru, veți vedea asemănarea izbitoare cu modelele naturale al blocurilor de sare din Salină. Mi-ar plăcea să vin din nou la Salină într-o zi și să pictez. Unul dintre lucrurile care m-au impresionat cel mai mult a fost că orașul Cluj-Napoca este orașul în care s-a născut Ibrahim Mütefferika. Aceast detaliu este suficient pentru a crea o punte de legătură între cele două țări, un pod al sufletelor. Îmi doresc să mă întorc din nou ca să vizitez Kaloşvarul.

Domnule Atilla Can, sunteți invitatul nostru la următorul eveniment și aștept cu nerăbdare să organizăm un Atelier Ebru și la Salina Turda. Ați participat la Festivalul Multiculturalității mai mult decât ca un simplu spectator, ați fost participant în grupul de reprezentare al turcilor, ați purtat drapelul Turciei... Îmi amintesc de momentul în care am ajuns în fața domnului Primar, când trebuia să ne oprim pentru a ne prezenta grupul și a saluta reprezentanța oficială... Eram filmați din toate părțile... O amintire foarte frumoasă... Deși timpul ce se cuvine să îl avem pentru prezentarea grupului trecuse de mult și vă tot atenționam că trebuie să pornim ca să poată intra următorul grup, dumneavoastră ați rămas pe loc pentru mult timp... Desigur, am înțeles imediat că erați încercat de sentimente de mândrie și fericire. Cum ați descrie acel moment, dat fiind că d-voastră aveți la activ participări la zeci de festivaluri din toate colțurile lumii?

Stimată Doamnă, așa cum ați spus, am participat și mi-am reprezentat țara la nenumărate festivaluri în mai multe țări ale lumii. Întors în țară, am povestit prietenilor și celor dragi mie că Festivalul Zilele Clujului este un festival de un profesionalism înalt, un festival extrem de emoționant ce m-a făcut să mă simt foarte fericit. Mai multe țări care au participat la festival au avut posibilitatea să își reprezinte țara prin propria-i cultură. Participarea în număr mare a localnicilor și a oaspeților veniți din afara granițelor țării la acest eveniment, aglomerația și forfota de la standuri,

este mărturie a faptului că orașul Cluj-Napoca este un oraș al evenimentelor culturale. La sfârșitul festivalului, grupurile reprezentante ale țărilor au fost incredibil de frumoase în timpul paradei, înveșmântate în hainele tradiționale viu colorate ale culturii lor, purtându-și steagurile... Am fost foarte mândru și m-am emoționat enorm căci am avut posibilitatea să fac parte din această paradă, să îmi reprezint țara și să port la eveniment drapelul uriaș al țării mele... Inima îmi bătea atât de tare, dar nici măcar nu puteam să mi-o aud de ropotul de aplauze când treceam prin ploaia de confetti și ovațiile mulțimii de oameni. Este ușor să fii imaginea unei țări, însă mai important este să-i poți fi inima. Și se vede că atunci, eu mă aflam acolo pentru a-mi reprezenta țara și imaginea ei prin cultură. Însă, credeți-mă, în acel moment nu mă aflam la eveniment pentru a reprezenta imaginea țării ci eram chiar inima țării mele. O inimă care bătea cu mândrie pentru țara mea. Și uite că din cauza bățăilor asurzitoare ale inimii, de emoțiile puternice de care am fost încercat nu am putut nici să vă mai aud, nici să văd ploaia de confetti, dar nici să aud muzica ce răsună acompaniind aplauzele mulțimii. În acea paradă eram în extaz, eram ca și cum aș fi fost în transă.

Și acum să intrăm puțin și în domeniul inteligenței emoționale... Îmi aduc bine aminte că acest Festival al Multiculturalității, Parada, mi-a dat puțin de furcă în privința alegerii cazării d-voastră. Deși totul era ocupat în zona 0, aveam de ales între o cazare la un hotel de 5 stele sau o destinație cu amprentă tradițională din zona metropolitană clujeană. Așa că am riscat și am pulsat pe o locație superbă din Sic. Aș dori să știu cu ce impresii a rămas omul de cultură care promovează de o viață laleaua din patrimoniul turcesc, când a fost cazat într-o casă tradițională mobilată cu mobilier pictat cu lalele, broderiile, porțile și lemnăria casei sculptate cu motive de lalea?

Stimată Doamnă, ați ales foarte bine locul pentru cazare. Alegerea unui loc într-o așezare istorică în mijlocul naturii a fost o alegere foarte reușită. Desigur, ceea ce m-a surprins foarte tare a fost asemănarea mare cu o așezare tipic turcească prin reprezentarea omniprezentă a lalelei. Nu puteai să nu remarci casele din sat decorate cu structuri din lemn sculptat cu modele de lalea, perdelele realizate manual din interiorul caselor te transpuneau într-o atmosferă tradițională autentică. Am făcut mici excursii prin împrejurimi să cunoaștem mai bine zona și am încercat să aflăm mai multe despre stilul de viață și cultura locală. Deși este o așezare relativ de mici dimensiuni, localitatea Sic a devenit un punct de atracție pentru turiști prin comportamentul cald și primitiv al localnicilor și prin muzeul pe care îl are. A fost o imagine frumoasă să vezi localnicii purtând pălăriile de paie într-un singur model sau păstrarea și perpetuarea în viața cotidiană a portului vestimentar tradițional femeiesc. Proprietarul punctului turistic unde am fost găzduiți ne-a invitat într-o cameră specială pe care a creat-o în propria-i casă, o cameră pe care a transformat-o într-un mic muzeu. A

decorat-o cu lucrurile și veșmintele rămase din străbuni. Faptul că fiecare piesă avea propria-i istorie, ne-a purtat într-o plăcută călătorie în trecut.

Vreau să vă mulțumesc din nou că ați acceptat să fiți primul artist invitat al acestui festival. Vă mulțumim frumos și pentru picturile pe care le-ați dăruit pentru a fi oferite ca premii în cadrul atelierelor noastre. Este o frumoasă dovadă de prietenie și creează deja puntea între culturi, exact ceea ce ne dorim prin acest proiect.

Oamenii care au asistat la realizarea picturii Ebru la festival, și-au manifestat deschis admirația atât prin cuvinte cât și prin gesturi expresive. Au stat ore în șir în picioare, au urmărit cu atenție subtilitățile acestei arte și au dorit să încerce să picteze și ei. Așa că i-am luat de mână și i-am ajutat să intre în contact cu pictura Ebru. Dar am înțeles că în timpul festivalului contactul nostru nu a fost doar cu mâinile... La finalul festivalului, când am auzit multe cuvinte cu încărcături expresive ale iubirii oamenilor, cum că doreau să ne revedem, să îi învâț și pe ei această artă, am înțeles că contactul nostru a fost și emotional, ne-am atins și inimile... Ca suvenir al artei noastre, mulți din cei care au dorit să își ia pictura realizată, au așteptat cu răbdare să se usuce și mi-au cerut ca să le-o semnez, apoi ne-am îmbrățișat de rămas bun... deci toate acestea sunt semne clare ale unei prietenii adevărate. Chiar dacă nu vorbim aceeași limbă și nu aparținem aceleiași religii, înțelegem că inimile pe care le purtăm se aseamănă. Iar când inimile se aseamănă, punțile de legătură între culturi se stabilesc mai ușor.

Însă povestea Festivalului Lalelelor din Transilvania este foarte frumoasă. La absolvirea cursului de pregătire aplicată de Diplomatie culturală urmată la Academia de Diplomatie Culturală din Istanbul (Institutul Cultural Yunus Emre) în anul 2019, fiecare trebuia să aplicăm cu un proiect de diplomă... mai bine spus unul personal și unul de grup. Proiectul meu personal a fost o idee mai veche la care visam de mai de mult timp, dar care a fost dezvoltat și finalizat cu această ocazie. Nici nu cred că puteam concepe un alt proiect mai potrivit, dat fiind că laleaua este un simbol atât de prezent în Transilvania.

Stimată Doamnă, încă păstrez viu în minte conversațiile pe care le-am avut în cadrul Academiei de Diplomatie Culturală despre lalea și despre orașul Cluj. Însă tot ce mi-ați povestit atunci aveam să înțeleg mai bine când am ajuns la Cluj și am văzut cu ochii mei localitatea. Sper ca într-o zi visele d-voastră să prindă contur, iar proiectele propuse să se concretizeze.

Proiectul clasei noastre Yedi Cihan, o clasă formată din 11 persoane, era construit tot pe organizarea unui Festival al Lalelelor, însă într-un alt format. Atât d-voastră, domnule Atilla Can, cât și colega noastră dragă Reyhan Çelik, ați avut

contribuții ideatice de excepție, de-a dreptul inovative. Acele câteva luni petrecute în Istanbul au fost fantastice. Am avut norocul să văd farmecul parcurilor și al grădinilor pline cu lalele înflorite din Istanbul. În timp ce lucram la proiectele de diplomă, am vizitat cu doamna Reyhan Çelik o serie de geamii, muzee, palate, kâbristane, am analizat picturi, colecții vestimentare unicat și câte și mai câte. A fost ceva mirific, senzațional. Sper din suflet ca și proiectul clasei Yedi Cihan să prindă într-o zi contur, și toți colegii să ne întâlnim din nou să discutăm și să dezbatem noi planuri culturale în mirosul aromat al cafelei turcești, și a brizei ce învăluia terasa cafenelei noastre de pe Bosfor.

Stimată Doamnă, am fost fericiți să vă avem ca oaspete în capitala lalelelor și a artei, în Istanbul. Ne-am dori să vă întâmpinăm din nou în metropola unde lalelele cresc în abundență, să ne sorbim cafelele pe malul Bosforului și să povestim teme plăcute. Poate că o astfel de întâlnire ar facilita reîntâlnirea tuturor colegilor noștri „soli culturali” după terminarea pandemiei. Momentan ne confruntăm cu problema pandemiei de care trebuie să ne protejăm, astfel întâlnirea între oameni a devenit un risc de contaminare. Însă aștept acea zi în care visul d-voastră se va concretiza fizic și mi-aș dori să particip la propriu la Festivalul Lalelelor din Cluj-Napoca. Cred acest lucru din tot sufletul. Sper că instituțiile noastre oficiale vor susține proiectul dvs. și organizarea festivalului lalelelor va deveni o tradiție și va continua pentru mulți ani de acum înainte ca o veritabilă punte de legătură între cele două țări.

Acum însă, în anul 2020, pandemia ne-a forțat să regândim formatul festivalului, și această întâmplare a făcut ca d-voastră să fiți primul artist invitat al evenimentului... Și știți de ce?

Pentru că, în cadrul proiectului, ați susținut de atâtea ori ideea proprietăților paleative ale picturii Ebru asupra oamenilor bolnavi. Atunci nici prin cap nu ne-a trecut că într-o zi vom ajunge ca toți să fim „bolnavi”... Deși în timpul Stării de Urgență oamenii nu puteau ieși pe străzi, totuși, în scurtele ieșiri pentru cumpărături puteau fi surprinși cum admirau cu mare plăcere frumusețea delicatelor lalele din rondouri. Căci în acest an orașul Cluj a fost un adevărat paradis al lalelelor. Acum avem nevoie de puterile tămăduitoare ale artei .... și de ce să nu începem cu frumoasele lalele conturate prin pictura Ebru? Să construim din lalele un minunat pod al prieteniei și al multiculturalității între toți iubitorii de lalele din toate colțurile lumii. Ce părere aveți, d-le Atilla Can, credeți că va fi posibil?

Vă mulțumesc. Sunt fericit să fiu primul invitat în numele artei. Lumea artei, mai bine spus întreg pământul, se află acum sub dominația nemiloasă a acestui virus. Oamenii, indiferent de religie, limbă sau rasă sunt cu toții disperați. Cu alte cuvinte, virusul continuă să domine umanitatea, tratându-i pe toți în egală măsură, fără

diferențiere. Pandemia ne-a permis să redescoperim și să vedem frumusețile care există de fapt în viața cotidiană. Pandemia ne-a arătat cât de prețioase pot fi lucrurile simple, un simplu mers pe jos pe stradă, o ceașcă de cafea băută în tihnă într-o cafenea, mersul la cumpărături, mersul la școală, la muncă, la teatru, vizitarea de muzee și multe alte exemple oricât de simple ar fi părut în viața zilnică de rutină. Virusul a impus bariere în comunicarea directă, astfel oamenii nu mai pot să vorbească față în față, să stea unul lângă altul, să se atingă reciproc... oamenii devin singuratici. Cu toate acestea, omul este și rămâne o ființă socială. Adică omul are nevoie să fie între oameni. Iar existența artei depinde de existența omului. Artă devine lipsită de valoare dacă nu poate fi prezentată omului, dacă nu ajunge la om. În ciuda numeroaselor aspecte negative ale pandemiei, poate unul dintre singurele aspecte pozitive a fost faptul că artiștii au rămas singuri doar cu propriul ego artistic și s-au focalizat pe realizarea de noi lucrări. În timp ce își face lucrările, artistul se gândește mereu la momentul în care se va întâlni din nou, în zilele frumoase ce vor urma, cu iubitorii de artă, cu oamenii. Și eu, în propriul meu atelier am rămas singur, doar eu cu ființa mea, și am încercat să realizez noi lucrări. În perioada pandemică s-a înțeles cât de mare nevoie este de artă pentru a vindeca inimile, sufletele și trupurile. Am încercat în singurătatea mea această putere tămăduitoare. Folosind tehnologia digitală am făcut activități artistice virtuale cu cei ce erau izolați în casele lor pentru a adăuga un strop de frumusețe vieții. Am încercat să prezint lucrările mele iubitorilor de artă în mediul virtual, să le facilitez accesul la minunățiile artei și să adaug plăcere sufletelor lor. Am încercat să folosesc efectele tămăduitoare și relaxante ale picturii Ebru. Ce bine ar fi fost dacă aș fi putut tămădui toată umanitatea, chiar acum, cu pictura Ebru.... Ce bine ar fi dacă aș putea adăuga un strop de frumusețe prin artă singurătății și disperării oamenilor... Dar sunt convins că umanitatea va învinge în curând acest virus. Oamenii, când vor privi în urmă, își vor aminti momentele dificile prin care au trecut, efectele negative ale singurătății și sunt convins că vor face eforturi pentru o viață mult mai bună. Sper că oamenii nu vor asista doar din spatele ferestrelor închise la schimbarea anotimpurilor ci, atunci când pandemia nu va mai fi, vor participa activ la tot ce se întâmplă în viață, în natură, în afara locuințelor. Cine știe, poate voi veni din nou la Cluj și, de la pupitrul meu de la stand voi putea picta iarăși lalele pe suprafața apei. Acele picturi pe care le-am făcut vor rămâne vii poate pentru secole, fără să pălească în frumusețe și grație, păstrându-se atârând pe peretele casei unei familii clujene cu suflet nobil. Nu uitați, florile realizate prin pictura Ebru nu se ofilesc, ci rămân mereu vii și colorate ca în prima zi, chiar și după secole.

ATILLA CAN

Artist de Artă decorativă turcească

S-a născut pe 2 septembrie 1969. A deținut funcții de conducere în sectorul public și privat. Artistul, care este interesat de pictură de mulți ani, a luat timp de 5 ani lecții de marmorare prin metoda tradițională maestru-ucenic de la maestrul său Kul Ali în Complexul Zal Mahmut Paşa din Istanbul. Artistul, un reprezentant de seamă al mișcării inovatoare în arta marmorării, a început în anul 2009 șirul corespondențelor și al cererilor oficiale înaintate către NAȚIUNILE UNITE și UNESCO PARIS pentru ca arta Ebru să fie inclusă în Lista Patrimoniului Cultural Imaterial pentru a fi transferată generațiilor viitoare și a fi luată sub protecție.

Proiectul Unesco, pentru care Atilla CAN a luptat aproape 6 ani, a fbeneficitat din 2013 de susținerea Ministerul Culturii al Republicii Turcia și Comisia Națională Turcă Unesco. Dosarul Ebru întocmit prin lucrări coordonate, a fost examinat la sediul central al UNESCO din Paris în cadrul ședinței Comitetului Interguvernamental pentru Patrimoniu Cultural Imaterial, la care au participat în perioada 24–29 noiembrie 2014, 190 de țări. Artă Ebru, a intrat în istorie ca prima artă turcească inclusă în Lista Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității. A devenit al 12-lea element cultural și a fost acceptat ca „Moștenire comună a lumii”.

Atilla Can a adus o serie de inovații în arta marmorării, înaintează pentru a dobândi noi forme în artă, își reprezintă cu succes arta la nenumărate festivaluri naționale și internaționale, expoziții, proiecte și organizații de responsabilitate socială, realizează activități ca ambasador cultural, contribuie la diplomația culturală, pregătește ucenici și încă foarte activ în arta marmorării. Artist de artă decorativă turcă al Ministerului Culturii, dl. Atilla Can, lucrează în arta marmorării cu mare pasiune. Este căsătorit și are o fiică.

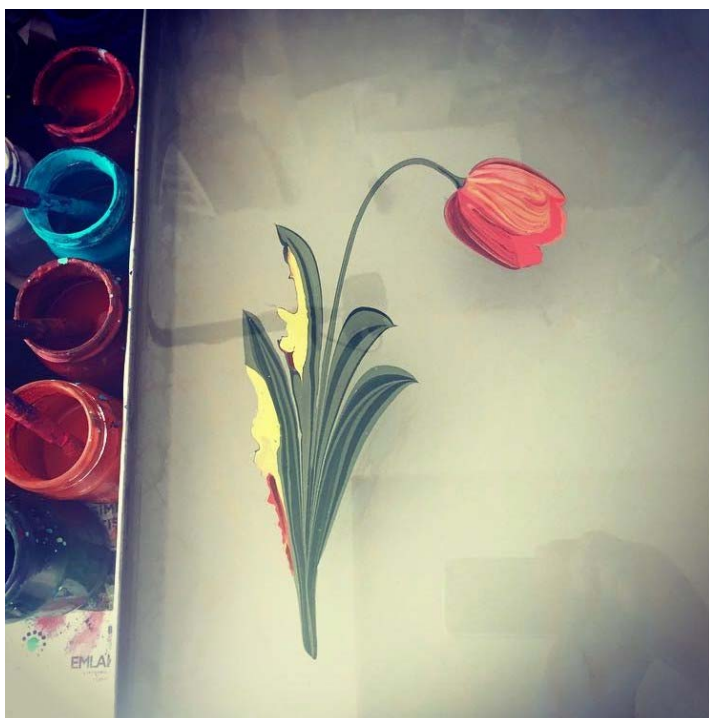
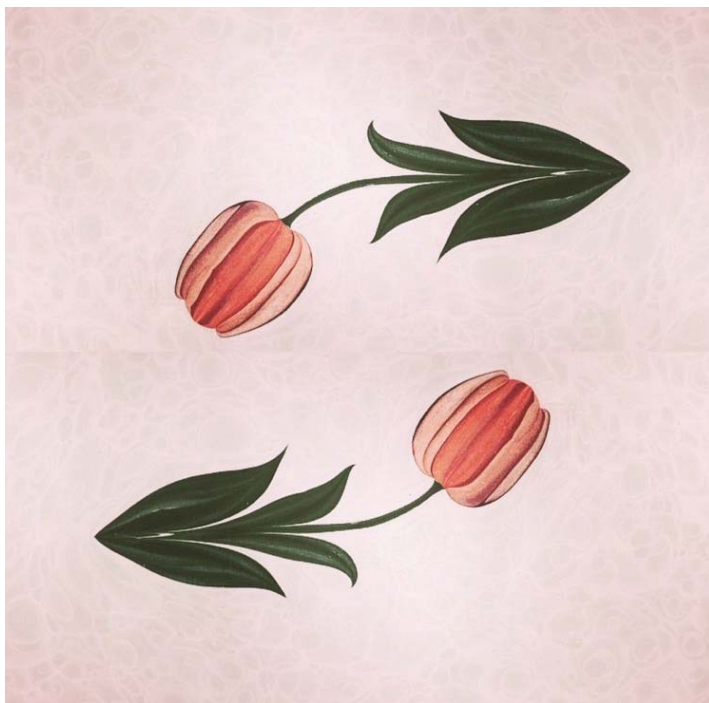
www.ebrudergisi.com

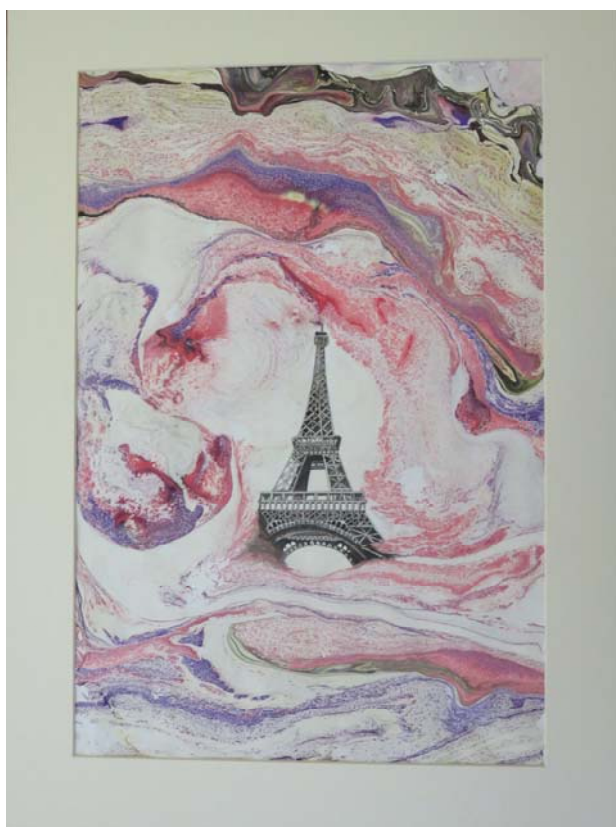

Atilla Can,
artist al Ministerului Culturii din Republica Turcia

Galerie foto – picturi Ebru realizate de Atila Can

Ebru Sanatının Büyülü Dünyası

Transylvanian Tulips Fest 2021 vesilesiyle
Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı sanatçısı
Atilla CAN ile yapılan röportaj

Margareta ASLAN

Sayın Bay, Atilla CAN

Transilvanya Lale Festivali'nin birinci yılında, Sizleri ilk misafirimiz olarak aramızda görmek bizim için büyük bir onurdur.

... Başlangıçta, Ebru sanatçısı olarak, bizlere Ebru sanatının ne olduğunu, Türk kültüründe ve sanatında lale sembolünün laymotif ne değerde olduğunu anlatırsanız seviniriz.

Margareta hocam, „Transilvanya Lale Festivali”nin birinci yılında, ilk misafir olarak davet almam benim için mutluluk kaynağı. Ayrıca, tutkunu olduğum Lale çiçeğine bir festival düzenlenmesi, bu festivalde Türkiye'yi temsil etmem ve aynı zamanda dünyanın en güzel şehirlerinden biri olan Cluj'da olması keyifli ve güzel. Ebru sanatını sizlere şöyle anlatabilirim. Ebru sanatı, dünyada tuvali su olan ve su üzerinde yapılan tek sanat. Aynı zamanda ebru sanatı, diğer sanat dallarına göre içsel tesiri yüksek, güzel etkiler bırakan benzersiz bir sanat dalı. Öncelikle ebru sanatında kıvamı arttırılmış su üzerine, gül dalından ve at kuyruğundan yapılmış fırçalarla, oksit veya pigment gibi boyaların serpilmesi ile mermerimsi bir fon elde ediyoruz. Daha sonra elde ettiğimiz fon üzerine biz dediğimiz iğneleri, içine sığır ödü konmuş boyalara batırıp, iğnede kalan bu boyayı su üzerine damlatıyoruz. Sonrasında bu iğne uçlarını temizleyip, kurulayıp su üzerinde yüzen boyaya dokunarak, farklı yönlerde doğru çekerek desen oluşturuyoruz. Su üzerinde desen elde ettikten sonra, bu desenin üzerine emici bir kağıt yatırarak, desenin kağıda geçmesini sağlıyoruz. Daha sonra su üzerine yatırılmış kağıdı sıyırarak alıp işlemi tamamlamış oluyoruz. İşte bu yöntemle elde edilmiş kağıt süsleme sanatına ebru diyoruz. Ebru eski yıllarda kitap süsleme sanatı olarak başlamış olsa da, günümüzde duvarları süsleyen bir eser olarak, evrensellere yoluna devam etmektedir.

Bu sanatın kökeni tam olarak bilinmiyor. Ancak yaygın kanı ebru sanatının ilk kez Türkistan'ın Buhara civarında yapıldığı sonrasında da, Buhara'dan ipek yoluyla önce İran'a oradan da Anadolu'ya geçmiş olduğudur. İpek yolu ile gelen ebru sanatı

Anadolu'dan sonra sanatın başkenti İstanbul'a geldiği ve İstanbul'dan da dünyaya ticaret gemileri ile yayıldığı söylenmektedir.

Ebru sanatı bizler için ne kadar kıymetli ise, Lâle çiçeği de aynı ölçüde kıymetli. Çünkü tıpkı ebru gibi lâlenin de kökeni Orta Asya. Lâle çiçeği her zaman, Türk kültüründe, sanatında, yaşamında çok kıymet görmüştür. Bu kıymetin en büyük sebebi ise, Arapça Lâle ve Allah yazılışının aynı harflerden oluşmasıdır. Yine Ebced adı verilen bir sistemde, matematiksel olarak her harfe bir rakam verildiğinde ve bu harfler toplandığında Lâle ve Allah kelimelerinin toplamı aynı sayıyı verir. Bu sayı ise 66'dır. Bu nedenle de lâle Allah'ı sembolize ettiği için kutsal kabul edilir.

Ebru sanatında lale çiçeği formu kullanımı çok eskiye dayanmıyor. Ama Türk kültürüne ve diğer sanatlara baktığımızda Lâle figürünün geçmişinin 800 yıla kadar geriye gittiğini görürüz. Geçmiş dönemlerde kıymet gören lâle, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerek güzelliği, gerek mukaddes bir çiçek olmasından dolayı çok ilgi görmüş. Lâle çiçeği sadece Osmanlı bahçelerinde yetişen; güzelliğin, zenginliğin, refahın sembolü bir çiçek olarak kalmamış, aynı zamanda Lale deseni, kimi zaman ahşap bir obje üzerine oyulmuş, kimi zaman bir çini eserini süslemiş. Lale, Türk edebiyatında da yerini almış, yeri geldiğinde bir şairin mısralarında zerafet olarak kaleme alındığı gibi, bir minyatür sanatçısının eserlerini de süsleyen kıymetli bir çiçek olmuş. Osmanlı'nın şık kumaşları, gözalcı lâle desenleri ile bezenmiş. Ressamlarda lale çiçeğine kayıtsız kalmamış ve eserlerinde lâle çiçeğini kullanmış. Türk kültüründe lâle sevgisi o kadar büyük ki, insanlar yaşarken de, ölürken de bu sevgiyi hep yanında istemişler. Çok eski mezar taşlarında ve günümüzdeki mezar taşlarının bir çoğunda lâle çiçeğini, bir taşa veya mermere kazındığını görebilirsiniz. Bu gün bir çok camii'de, türbede lâle çiçeğini görebilirsiniz. Bu çiçek o kadar çok sevilmiş ki, anneler ve babalar doğan kızlarına lâle adını vererek, adı ve şekli gibi güzel bu çiçek gibi ömürlerinin güzel geçmesini istemişler. Özetle şunu diyebilirim ki Lâle çiçeği, Türk kültürü, sanatları ve yaşamında o kadar çok benimsenmiş ki, Lâle çiçeği, doğumdan, ölüme kadar her alanda kendine yer bulmuştur.

Sanatsal temsilin basit bir hareketten UNESCO mirasının listesinde bir simge haline gelene kadar, Atilla Can'ın sanatçı algısından faydalanırsak, Ebru sanatı ne anlama geliyor? Bildiğim kadarıyla, Ebru sanatını UNESCO listesine dahil etme fikri size aittir. Lütfen bize bu güzel başarının ardından yaşadığınız hissi, aynı zamanda bazı kültürel stratejilerin somut sonuçlarını anlatın ....

Ebru sanatı yüzyıllarca hep müstakil bir sanat olarak, bir kaç kişi tarafından yapılan, kaybolmaya yüz tutmuş bir sanat olarak günümüze kadar gelebildi. Ben de ebruya başladığımda, gerek Türkler, gerek Türkiye dışından diğer milletlerin bir çoğunun ebru sanatını tanımadığını gördüm. Yapılış teknikleri ile eşi ve benzeri

olmayan, aynı zamanda insan ruhuna pozitif katkılar sağlayan bu sanatın, ileriki yıllarda kaybolma riski olduğunu öğrendiğimde, bu sanatın gelecek kuşaklara kalması gereken ve çok az sayıda insanın yaptığı monopolleşmiş bir sanat olarak değil de, bir çok insanın tanıdığı, icra ettiği evrensel bir sanat kategorisine girmesini istedim. Ebru sanatı ne anlama geliyor dediğinizde, bence ebru sanatı alışılmışın dışında farklı tekniklerle yapılan, insan ruhuna faydalı, evrensel bir sanat.

Türkiye’de ve dünyada ilk kez bir sanat UNESCO tarafından koruma altına alındı. Evet, haklısınız, ebru sanatının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne alınmasının fikri bana ait. Bu serüven 2009 yılında, ilk kez Birleşmiş Milletlere ve UNESCO Paris Merkezine dilekçeler göndermem ile başladı. Dilekçelerimde; ebru sanatından bahsederek mutlaka gelecek kuşaklara aktarılması gerektiğini, çok kıymetli ve farklı bir üslup ile yapılan bir sanat olduğunu, çok bilinmese de tahmini 1000 yıldan fazla bir geçmişinin olabileceğini; mutlak ve mutlak bu sanatın koruma altına alınması gerektiğini dilekçelerimde yazdım. Sonrasında, Türkiye’deki resmi kurumlara fikrimden bahsettim, destek istedim. Türkiye’deki resmi kurumlar fikrimin öngörülür olduğunu söyleyerek, projemi destekledi. Sonrasında eşgüdümlü çalışmalarla ebru dosyası hazırlandı. Ebru dosyası 2014 yılında Paris’te Unesco Merkez binasında, incelendi tarihi bir kararla Ebru sanatı UNESCO Dünya Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne girdi ve tarihe altın harflerle başarı hikayesi olarak yazılmış oldu.

Bu tarihi başarının ardından yaşadığım his, ebru sanatı adına, bu sanatın gelecek kuşaklara aktarılması adına, ebru sanatının evrensel bir sanat olmasının önünün açılması adına gurur ve mutluluk hissidir. Diğer sanatların da Unesco’da koruma altına alınmasına da ilham kaynağı olduğum söyleniyor. Tarihte bir ilke ve yeni ilhamlara kaynak olmak mutluluk kaynağım.

Unesco ebru projemde, kültürel stratejilerim oldu. En büyük stratejim, bu projemimi dünyadaki farklı milletlerden olan insanlara, sanatçılara anlatmam, onları projemin içine dahil etmem oldu. Tek başladığım bu projemin amacına, yüzlerce, binlerce insanı dahil ederek farkındalık yapmak istedim. Uluslararası paneller, sergiler düzenledim. Yüzlerce insanla ebru workshoplar düzenledim. Sanatı sadece Türkiye ve İstanbul yerine, dünyanın bir çok ülkesine götürerek, etkinlikler düzenledim. İnsanların hayatlarında ilk kez gördüğü bu sanata, dahil olmalarını, bu sanata dokunmalarını sağladım. Bu yapılan etkinliklerle, dünyadaki birçok televizyon ve yazılı basının, sosyal medyanın ilgisini çektik. Bu çalışmalarım neticesinde, her gün yeni yeni insanlar ebru sanatına ilgi duydu, ebru öğrenmek için çaba sarf etti. Yine bu unesco projemde, toplumun her kesiminden insanla etkinlerimi paylaştım. Projeme; çocukları, yaşlıları, hastaları, huzurevindekileri, yaşamın zorluğunda bunalmış olanları, akademisyenleri, farklı sanat dalındaki sanatçıları ve tüm sanat severleri projeme dahil etmeye çalıştım. En büyük stratejik hamlem, bu sanatı sevgi ile insanlarla birlikte

yapmak, onları dışlamadan yapılanların içine dahil etmek ve aslında din, dil, ırk, renk farklılığımıza rağmen hepimizin nihayetinde insan olduğumuzu, yan yana gelip, ortak bir amaçta buluşabileceğimizi anlamalarını sağladım. Bu yaptıklarımın somut sonucu, dünyada çok büyük bir sanat topluluğunun üyelerinin birbirilerini tanınması, sevmesi ve dost olmasıdır. Eğer siz farklı bir milletten biri ile, gerçekten dost olabiliyorsanız, tüm güzel şeyleri yapmış sayılırsınız.

Geçen yıl Cluj'da sanatınızla bizlere destek verdiniz; davetimizi kabul ettiğiniz için, tekrar teşekkür ederiz. Cluj şehrinin sizde nasıl bir izlenim oluşturduğunu anlatmanızı isteriz.

Margareta hocam, tüm samimiyetimle söyleyebilirim ki, dünyada gezilebilecek en güzel şehirlerden biri Culuj-Napoca/ Kaloşvar. İlk gördüğümde gözüme çarpan, gotik, Barok ve Rönesans Mimarisi ile hayranlık uyandıran bir şehir. Ayrıca sokaklarında gençlerin çokluğunu farkettiğimde, buranın bir üniversiteler şehri olduğunu anladım. Beni davet eden Babeş-Bolyai Üniversitesinin tarihi binası, klasik iç yapısı, klasik asansörü bir film sahnesi gibi güzel ve inanılmazdı. 700 yıl öncesine ait kalıntılar, şehrin her yerini süsleyen heykeller, müthiş bir botanik bahçesi, cafeler, geniş caddeleri ile defalarca gelinmesi gereken bir şehir. Ayrıca çok kültürlü ve birçok etnik grubu içinde barındırmasına rağmen güler yüzlü, hoşgörülü ve huzurlu bir şehir. Her yıl profesyonelce düzenlenen festivaller, insan kalabalığının hiç eksik olmadığı canlı bir şehir. En çok etkileyen yerlerden biri de 1600 'lü yıllardan kalma Salina Turda tuz madeni gezimizdi. İnanılmaz keyif verici bir ortamdı. İlk gördüğümde, ebruya, suminagashiye benzeyen desenler ile hayranlığım kat kat arttı. Salina Turda tuz madeni sağlık ve sanat turizmi için bence çok önemli. Oradayken, aklıma gelen ilk şey, mutlaka burada sanatsal bir etkinlik yapmalıyım demiştim. Su üzerinde suminagashi ve ebru yaptığımda Salina Turda tuz madeni ile ne kadar çok benzerlik olduğunu göreceksiniz. Bir gün yeniden orada olmak ve orada bir sanat etkinliği yapmak isterim. Beni en çok etkileyenlerden biri de Cluj-Napoca'nın İbrahim Mütefferika'nın doğduğu şehir olması. Bu özellik, iki ülke arasında gönül köprüsü kurmak için کافی. Dilerim başka bir zaman, tekrar Kaloşvar'da olurum.

Atilla Hocam, gelecek etkinliğimize davetimizi şimdiden kabul ederseniz, bizim için büyük bir şereftir. Turda'da memnuniyetle bir etkinlik düzenleyeceğiz. Seyirci olmaktan daha çok, katılımcı olarak Cluj Günleri etkinliği içerisinde hazırlanan Çokkültürlü Festivale katıldınız, Türkiye temsil grubunda Türk bayrağını taşıdınız... Hatırlıyorum ki Belediye başkanımızın önüne gelince, selam durusu için durduğumuzda her acıdan kameralar bizim grubumuzu çekiyorlardı... Atilla Hoca, çok hoş bir hatıraydı... Tanıtım suremez bittiği halde, size birçok kez seslendim, siz hiç bir

turlu yola devam etmediniz, arkamızda gelen grup bekliyordu... Tabi, ben hemen sizin o anki yaşadığınız gurur duygusunu anında anladım. Siz dünya çapında nice festivallere katıldınız. Yaşadığınız anı tekrar hatırlarsanız, Cluj-Napoca şehrinde katıldığınız festivali nasıl anlatırsınız?

Margareta hocam, sizin de söylediğiniz gibi dünyanın bir çok ülkesinde festivallere katıldım, ülkemizi temsil ettim. Cluj Günleri Festivali sonrasında, sevdiklerimle, arkadaşlarımla konuşurken, festivalin çok profesyonel, aynı zamanda çok heyecan verici ve aynı zamanda bu festivalin beni çok mutlu ettiğini söylemişim. Bu festivale katılan bir çok farklı ülke, kendi kültürleri ile oradaydı. Cluj halkının ve dışarıdan gelen misafirlerin ülke standlarını boş bırakmaması, etkinliğin çok kalabalık olması, Cluj şehrinde bir etkinlik kültürünün olduğunu bana gösterdi. Festival sonunda, ülkelerin bayraklarıyla, kıyafetleriyle ve kültürleriyle ile geçiş törenine katılması inanılmaz güzeldi. Ben de ülkemizin devasa bayrağı ile geçit törenine katılıp, insan kalabalığının alkışları, konfetiler ve sevgi gösterileri arasından geçince, ülkem adına çok duygulandım ve gurur duydum. Bir ülkenin yüzü olabilirsiniz. Ama önemli olan bir ülkenin kalbi olmak. Görünürde ülkemizi temsilen ve ülkemizin yüzü olarak oradaydım. Ama inanın ben o gün ülkemizin yüzü olarak değil, ülkemizin kalbi olarak oradaydım. O kalp ki ülkem için gururla çarpıyordu. İşte o kalp gürültümden, heyecanımdan ne sizi duyabildim, ne de patlayan konfetileri, nede müzik ile alkışlayan kalabalığı görebildim. O geçit töreninde sanki transa girmiş gibi, kendimden geçmişim.

Ve şimdi `duygusal zekâ` alanına girelim biraz... Hatırlıyorum ki, bu Çokkültürlülük Festivali nedeniyle konaklama seçme ve yer bulma konusu bize biraz zorluk yaşattı. Sıfır alanda her şey alınmış olmasına rağmen, konaklama olarak 5 yıldızlı bir otel veya Cluj şehrinin metropol bölgesinde geleneksel izi taşıyan bir konum arasında seçim yapmak zorunda kaldım. Organizatör olarak değil, kültür insanı bakışıyla seçim yapmakta büyük risk aldım ve müthiş Sic yerleşiminde konaklama seçtim. Lale motifleri içeren nakışlar, oyulmuş ahşap kapılar, lale ile boyanmış mobilyalarla döşenmiş geleneksel bir evde barındırıldığı zaman, bir ömür boyu Türk mirasındaki lale motifini tanıtan kültür insanının burada hangi izlenimleri edindiğini bilmek isterim.

Margareta hocam, konaklama konusunda çok doğru bir yer seçmişsiniz. Doğanın ortasında tarihi bir yerleşim alanını seçmeniz çok güzel olmuş. Tabi ki beni şaşırtan, kaldığımız yer sanki bir Türk yerleşim yeriymiş gibi, her tarafta lale desenlerinin olması. Baktığınızda ahşap yapılarla süslenmiş köy evleri, iç mekanda perdelerin el işi oluşu, sizi geleneksel, otantik bir atmosfere sürüklemiş oluyor. Bulduğumuz yerde geziler yapıp, etrafı tanımak, yaşam tarzını ve kültürünü öğrenmeye çalıştık. Yerel halkın sıcak davranışı, küçük bir yerleşim bölgesi olmasına rağmen müzesinin olması, turistlerin uğrak noktası olması... Yerleşim yerinde gezerken tek tip hasır

şapkalı erkeklerin ve yerel kıyafetli kadınların olması, geleneklerin devam ettirilmesi güzel bir görüntüydü. Konakladığımız mekanın sahibi, bizi kendi evinde oluşturduğu bir odaya davet etti. Oda küçük bir müze gibi tertip edilmiş. Ninesinden, dedesinden kalan eşyalar ve yerel kıyafetlerden oluşmuş bir oda ve her eşyanın bir hikayesinin olması, bizleri dinlemesi keyifli geçmişe giden bir yolculuğa çıkartmış oldu.

Bu festivalin ilk konuk sanatçısı olmayı kabul ettiğiniz için tekrar teşekkür etmek istiyorum. Atölye çalışmalarında ödül olarak verilmesi için bağışladığınız imzalanmış Ebru resimleriniz için tekrar çok teşekkür etmek isterim. Bu harika bir dostluk kanıtıdır, aynı zamanda bu proje ile kültürler arasında bir köprü oluşturulması sağlanmıştır.

Festivalde ebru sanatının yapılışına tanık olan insanlar, hayranlıklarını hem sözle, hem de mimikleri ile belli ettiler. Saatlerce ayakta durup, bu sanatın yapılış inceliklerini gözlemleyip, kendileri de bu sanatı yapmak istediklerini belirttiler. Ben de, o insanları ebru sanatının içine dahil edip, el ele ebrular yaptık. Festivalde insanlarla sadece el ele dokunmadığımızı anladım. Festival bitiminde insanların sevgi gösterileri, tekrar sizi görmek istiyoruz, bu sanatı nasıl öğrenebiliriz, bize ders verebilir misiniz gibi cümleleri duyduğumda, aynı zamanda kalplere de dokunduğumuzu anlamış oldum. Sanatımızın bir hatırası olarak da, bir ebru eserini alanların ise, ebrularının kurumalarını bekleyip, ebruyu sevinçle imzalatmaları, birbirimize sarılıp vedalaşmamız, gerçekten de oluşmuş bir dostluğun kanıtı. Aynı dili konuşmasak ta, aynı dine mensup olmasak da, taşıdığımız kalplerin aynı olduğunu anlıyorsunuz. Kalpler aynı olunca da kültürler arasında köprüler rahat kurulmuş oluyor.

Transilvanya'daki Lale Festivali'nin hikâyesi çok güzel. 2019 yılında İstanbul Kültür Diplomasisi Akademisi'nde (Yunus Emre Kültür Enstitüsü) Kültürel Diplomasi Uygulama Eğitim Programı kursunu tamamladıktan sonra, her birimiz kişisel proje, bir de grup proje ile diploma sınavı için başvurmak zorundaydık. Kişisel projem, uzun zamandır hayalini kurduğum, ancak bu vesileyle geliştirilen ve tamamlanan eski bir fikirdi. Lale Erdel'de yüzyıllardır sevilen ve ilgi gören bir sembol olduğu için, Lale projesinden daha uygun olabilecek başka bir proje tasarlayabileceğim aklımdan bile geçemiyordu, imkânsızdı çünkü.

Margareta hocam Kültürel Diplomasi Akademisinde sizinle sohbetimde, Lâle ile ilgili ve Cluj ile ilgili anlatımlarınız aklımda. Ancak bu anlatımları Cluj'a geldikten sonra daha iyi anlamış oldum. Dilerim bir gün hayalleriniz gerçek olur ve gerçekleştirmek istediğiniz projeyi hayata geçirebilirsiniz.

11 kişiden oluşan Yedi Cihan sınıfımızın projesi de bir Lale Festivali'nin organizasyonu üzerine inşa edildi, ancak, tabi, farklı bir formatla. Hem siz Atilla Can

Hocamız, hem de sevgili meslektaşımız Reyhan ÇELİK Hocamız, olağanüstü, gerçekten yenilikçi fikirlere sahiptir. Tabii ki grupta eğitim alan diğer hocalarımız da harika çalışmalar başardılar. İstanbul'da eğitim aldığımız o aylar müthiş geçti. Kurs Hocalarımız da her biri çok profesyonelce bizim gelişimimiz için yoğun çaba gösterdiler. İstanbul'da çiçekli lalelerle dolu parkların ve bahçelerin cazibesini şahsen görebildiğim için şanslıydım. Diploma projeleri üzerinde çalışırken, Reyhan Hoca ile bir süre camileri, müzeleri, sarayları ve köşkleri, kabristanları ziyaret ettik; tabloları, eşsiz kıyafet koleksiyonları ve nice çeşitli parçalar analiz ettik. Harika, sansasyonel bir deneyimdi. İçtenlikle Yedi Cihan sınıf projesinin de bir gün şekilleneceğini umut etmekteyim ve Diploması okulunda tanıştığım eğitim alan Hocalarla, tekrar Türk kahvesinin mis kokusu eşliğinde ve her zaman buluştuğumuz İstanbul boğazındaki kafemizin terasını saran Meltem esintisinde, yeni kültürel planları çizmek ve tartışmak için tekrar buluşabileceğimizi içtenlikle umuyorum.

Kıymetli hocam, İstanbul'da Lâlenin ve sanatın başkentinde misafirimiz olmanız bize mutluluk verdi. Lale çiçeğinin bolca olduğu İstanbul'da sizi yeniden misafir etmek, boğaza karşı Türk kahvelerimizi yudumlamak, keyifli bir sohbet etmek isterim. Belki de bu toplantı, pandemi bittikten sonra, tüm „kültür diplomatı” arkadaşlarımızın yeniden yan yana gelmesi ile olabilir. Öncelikle dünyanın bu salgından kurtulması, insanların yan yana gelebilmesinin risk olmaması ile gerçekleşebilir. Sizin hayaliniz olan Cluj Lale Festivali bir gün gerçekleşecek. Buna tüm kalbimle inanıyorum. Dilerim resmi kurumlarımız, projenize destek olur ve iki ülke arasında geleneksel hale gelen, yıllarca devam eden bir lale festivali gerçekleşir.

Ancak şimdi, 2020 yılında, Covid 19 Pandemisi bizi festivalin başta iptal edilmesi, daha sonra da formatının yeniden düşünülmesine mecbur bıraktı. Bu nedenle siz etkinliğin ilk sanatsal konuk sanatçısı oldunuz... Nedenini biliyor musunuz? Çünkü her zaman Ebru sanatının rahatlatıcı özellikler taşıdığını, ağır hastalar üzerinde birçok fayda gösterdiği, adeta bir alternatif tedavi dalı oluşturduğu fikrini çokça kez öne sürdünüz. O sıralarda hepimizin "hasta" olacağı fikrini aklımıza bile getirmedi... Ancak Romanya'da 'Acil Durum' ilanı sırasında, şehrimde insanlar sokaklara çıkamasa da, kısa alışveriş gezilerinde narin lalelerin güzelliğine hayran kaldıklarına onlarca kez şahit oldum. Çünkü bu yıl Cluj şehri gerçek bir lale cenneti oluverdi. Ne yazık ki bu pandemi karşısında hepimizin ruhu ve canı korkudan can çekiyor. Hepimiz 'hastayız'. Şimdi sanatın iyileştirici gücüne çok büyük ihtiyacımız var... Bence, bu tedaviye neden Ebru sanatıyla çizilen ruhumuza güzellikler katan laleler ile başlamayalım? Dünyanın dört bir yanından şehre gelen lale sevenlere ebru ile canlandıracağınız laleler sayesinde harika bir dostluk ve çok kültürlülük köprüsü inşa edelim. Şimdi söz sizde Bay Atilla Can, bu güzel düşünceler sizce mümkün olacak mı?

Öncelikle teşekkür ediyorum. Sanat adına ilk konuk olduğum için mutluyum. Sanat alanı Dünya şu an bir virüsün egemenliği altında. Tüm insanlar din, dil, ırk ayrımı olmadan çaresiz durumdalar. Yani virüs herkese eşit davranarak, insanlığa hükmetmeye devam ediyor. Pandemi bize, aslında yaşamda var olan güzellikleri yeniden keşfetmemizi ve görmemizi sağladı. Sokakta yürümenin, bir kafede bir fincan kahve içmenin, alış veriş yapmanın, okula, işe, tiyatroya, müzeye gitmenin ve bu örnekleri çoğaltabiliriz, ne kadar basit ve rutin gözüксе de çok kıymetli olduğunu bize gösterdi. Virüs, insanların yüz yüze konuşmasını, yan yana gelmesini, birbirine dokunmasını bile ortadan kaldırdı, insanlar yalnızlaştı. Oysaki insan sosyal varlıktır. Yani insan insana ihtiyaç duyar. Sanatın varlığı da insana bağlıdır. Sanat insana sunulmaz, sanat insana ulaşmaz ise eserler değersizleşir, kıymet yitirir. Pandeminin birçok olumsuz yanına rağmen, belki de tek olumlu yanlarından biri, sanatçıların kendileri ile başbaşa kalıp, yeni eserler üretmesini sağlamak oldu. Sanatçı, eserlerini yaparken, hep gelecek güzel günlerde insanlarla buluşacağını düşünerek eser üretti. Ben de kendi atölyemde, kendimle baş başa kalıp yeni eserler üretmeye çalıştım. Pandemi döneminde sanatın; kalpleri, ruhları, bedenleri iyileştirici gücüne ne kadar çok ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı. Bende bu iyileştirici gücü, kendi yalnızlığında, evlerine mahkum olanlara bir nebze de olsa güzellik katmak için, dijital teknolojiyi kullanarak sanatsal etkinlikler yapmaya çalıştım. Sanat severlere, dijital ortamlarda eserlerimi sunmaya çalışıp, güzelliklere vesile olmaya, ruhlarına güzellikler katmaya çalıştım. Ebru sanatının iyileştiren, huzur veren etkilerini kullanmaya çalıştım. Keşke şu an tüm insanlığı ebru ile iyileştirebilmem mümkün olsa. İnsanların yalnızlığına, çaresizliğine biraz da olsa sanatla güzellikler katabilsem. Ama inanıyorum ki, insanlık çok yakın bir zamanda bu virüsü yenecek. İnsanlar geriye dönüp baktığında; yaşadığı zorlukları, acıları ve yalnızlığın olumsuz etkilerini hatırlayıp, daha güzel bir yaşam için çaba sarf edecek. Dilerim insanlar, sokaklarda açmış olan lale çiçeklerine pencerenin arkasından bakmayacak, onların yanına gidip onları seyredecek, onlara dokunacak. Mevsimlerin değişimine evin içinde değil, yaşamın tam içinde, doğada, dışarıda tanık olacak. Kim bilir belki yeniden Cluj'a gelir ve ebru tekneimde, su üzerinde lale çiçekleri yaparım. O yaptığım ebrular, güzel kalpli bir Cluj'lunun evinin duvarında, yüzyıllarca solmadan canlı kalır. Unutmayın ebruda yapılan çiçekler, ilk günkü gibi taze ve canlı kalır, yüzyıllar geçse de asla solmazlar.

ATILLA CAN

Türk Süsleme Sanatları Sanatçısı

2 Eylül 1969'da dünyaya geldi. Atilla CAN; özel sektör ve kamuda yöneticilik görevlerinde bulundu. Uzun yıllar resimle ilgilenen sanatçı, İstanbul'da Zal Mahmut Paşa Külliyesinde üstadı Kul Ali'den 5 yıl geleneksel usta - çırak yöntemiyle ebru dersleri aldı. Ebru icazetinden

sonra İstanbul'da Sultanahmet'te atölye açarak, çırak yetiştirmeye başladı. Ebru sanatında yenilikçi akımın temsilcilerinden olan sanatçı, 2009 yılında; BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ve UNESCO PARİS'e, kaybolmaya yüz tutmuş unsurlarımızdan olan ebru sanatının gelecek nesillere aktarılması için mutlaka Somut Olmayan Kültürel Miras Listesine alınarak, koruma altına alınması için resmi taleplerde ve yazışmalarda bulunmuştur.

Atilla CAN'ın toplamda 6 yıla yakın mücadele verdiği Unesco projesi, 2013 yılında T.C. Kültür Bakanlığı ve Türkiye Unesco Milli Komisyonunu tarafından desteklenmiş ve eşgüdümlü çalışmalar ile hazırlanan ebru dosyası, Paris'teki UNESCO Merkez binasında 24–29 Kasım 2014 tarihleri arasında 190 ülkenin katıldığı, Somut Olmayan Kültürel Miras Hükümetlerarası Komite toplantısında incelenmiş, Ebru Sanatı Türkiye'den "İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Listesi"ne alınan ilk Türk sanatı olarak tarihe geçmiş, 12. Unsur olmuş ve "Dünyanın Ortak Mirası" olarak kabul edilmiştir.

Atilla Can, ebru sanatına yenilikler katan, sanattta yeni bir formlar kazandırma yolunda ilerleyen, birçok yurt dışı ve yurt içi festival, sergi, sosyal sorumluluk projesi ve organizasyonlarda sanatını başarıyla temsil eden, Kültür Elçiliği yapan, Kültürel Diplomasiye katkı sağlayan, çırak yetiştiren, halen ebru sanatını severek icra etmeye devam eden, T.C.Kültür Bakanlığı Türk Süsleme Sanatları Sanatçısı da olan ATILLA CAN, evli ve bir kız babasıdır.

www.ebrudergisi.com

Atilla Can,
Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığın sanatçısı

Fotoğraf galerisi – Atilla Can tarafından hazırlanan ebru resimleri
21–25 sayfaların içinde bulabilirsiniz.

Festivalul Lalelelor din Istanbul prin arta fotografică

Interviu realizat cu İsmail Cengiz KESKİN*, fotograf oficial
al Festivalului Lalelelor din Istanbul, Republica Turcia,
cu ocazia *Transylvanian Tulips Fest 2021*

Margareta ASLAN

Stimate Domnule İsmail Cengiz KESKİN,

În primul rând, dorim să vă mulțumim pentru contribuția dvs. la Festivalul Transylvanian Tulips Fest. Din câte am observat, ați fost un participant activ la Festival prin fotografiile pe care le-ați făcut la Festivalul Lalelelor din Istanbul ...

Eu aș dori să vă mulțumesc pentru că mi-ați dat această oportunitate și m-ați ajutat să împărtășesc lucrările mele în acest mediu cultural. Festivalul Lalelelor din Istanbul se desfășoară având ca punct central Parcul Emirgan din districtul Sarıyer, Istanbul. Pentru că mă preocupă arta, fotografică locuiesc și în Sarıyer. Încerc fiu prezent și să urmăresc în fiecare an Festivalul Lalelelor din Emirgan, desfășurat în luna aprilie.

Ne-ați putea spune cum ați aflat despre concursul de fotografii desfășurat în cadrul Atelierului Tulipomania, de la Festivalul Transylvanian Tulips Fest 2020, din Cluj Napoca?

Sora mea este pictoriță și participă, de asemenea, la evenimente internaționale din diferite domenii ale artei. Am aflat despre acest festival trimițându-mi linkul competiției de pe internet. Am trimis fotografiile cu lalele pe care le-am făcut din hobby, mai degrabă pentru a le împărtăși și altora din experiența mea, decât să rămân cu ele în arhiva mea de fotografii. Evaluările juriului m-au considerat demn pentru un premiu, și sunt foarte încântat. Nu pot decât să mulțumesc juriului pentru că au apreciat fotografiile cu care am participat la competiție.

Toți concurenții au participat la Atelierele de fotografie cu imagini minunate și foarte interesante. D-voastră, în calitate de fotograf profesionist, specializat pe imortalizarea lalelelor plantate pentru Festivalul Lalelelor din Istanbul, Festivalul Lalelelor Emirgan, ați imortalizat sute de mii de lalele prin fotografiile realizate pe

---

* Premiul de Excelență – Atelierul Tulipomania, Transylvanian Tulips Fest 2020, Cluj-Napoca.

parcursul a ani de zile. Ne puteți spune câte ceva despre cum a început interesul dvs. pentru fotografierea lalelelor?

În timp ce realizam ședințe foto profesionale, ocazional, vizitam și fotografiam multe locuri minunate din orașul Istanbul, oraș în care trăim. În timpul Festivalului de Lalele din Emirgan din lunile aprilie, nenumărați fotografi din toate colțurile lumii vin aici, pentru a fotografia splendoarea lalelelor. Când am mers să fac poze, am întâlnit minunatele lalele. Deoarece este un festival pe care îl urmăresc în permanență, obișnuiam să vizitez des Parcul Emirgan, pentru a face fotografii cât mai reușite și mai variate cu lalele de aici. Între timp, urmăresc îndeaproape tot ce ține de „istoria” acestor lalele, de la plantarea bulbilor, procesul dezvoltării lor și înflorirea bobocilor. De fiecare dată când mergeam în Emirgan, învățam tot mai multe lucruri despre frumoasele lalele.

Fotografiile cu care ați participat la competiția de fotografii tematice desfășurate în cadrul Atelierului Tulipomania la Transylvanian Tulips Fest 2020 au fost nominalizate cu Premiul de Excelență. Pozele pe care le-ați făcut nu doar că au un înalt grad de profesionalism, dar sunt cu adevărat uimitoare.

Sincer, nu mă așteptam ca fotografiile de lalele pe care le-am făcut să fie considerate demne de premiile oferite de festival. Am fost atât surprins, cât și mulțumit când am aflat. A fost atât interesant, cât și plăcut că fotografiile mele au fost prețuite în România. Sunt încântat că fotografiile mele au fost plăcute. Aș dori să mulțumesc tuturor celor care au contribuit la această activitate ingenioasă.

Vorbiți-ne despre experiențele D-voastră la conferința Transylvanian Tulips Fest 2021...

Sunt mulțumit că mi s-a oferit posibilitatea de a-mi prezenta munca la acest festival frumos transmis live prin zoom. Am urmărit cu deosebit interes și prezentările altor participanți, experți în domeniile lor prin noile perspective oferite prin prezentări. Pot spune că acest festival, care poate fi considerat ca prevestitor al multor obiective și rezultate prin frumusețile culturale pe care le abordează din cultura țărilor participante, a fost o experiență minunată. Prevăd că acest eveniment cultural, ce are ca simbol laleaua, se va dezvolta considerabil în următorii ani și va reuni sub cupola-i proprie public și specialiști din diverse state de pe glob, sub un simțământ comun împărtășit, cu toții călăuziți de Lalea. Am primit multe reacții foarte pozitive de la cei din cercurile turcești apropiate mie, a fost un festival grozav.

În sfârșit, deși suntem la început de drum, cu ce feed-back ați rămas despre organizarea Transylvanian Tulips Fest?

Ca fotograf, am participat la festival cu fotografii tematice pe lalele. Am urmărit cu interes contribuțiile minunate ale celorlalți participant, experți renumiți în domeniile lor. Vă mulțumesc pentru oportunitatea oferită specialiștilor turci, pentru că am fost elementul central al festivalului. Mă aștept ca activitățile dumneavoastră să ajungă virale, să ajungă la un public cât mai numeros pe rețelele sociale și media vizuală. Vă mulțumim pentru interesul acordat lucrărilor noastre.

İsmail Cengiz KESKIN

Galerie foto

Fotoğraf sanatıyla İstanbul Lâle Festivali

İsmail Cengiz KESKİN* ile hazırlanan röportaj
İstanbul Lale Festival'in resmi fotoğrafçısı,
Transylvanian Tulips Fest 2021

Margareta ASLAN

Cluj-Napoca'da düzenlenen 2020 Transylvanian Tulips Fest Festivali organizasyonunda Sn. İsmail Cengiz Keskin, isimli yarışmaya katılım gösterdiği fotoğraflarıyla 'ne layık görüldü. Bu ı etkinlikle ilgili düşüncelerini öğrenmek ve lale ile ilgili fikirlerini öğrenmek amacı ile hazırladık.

14.06.2021.

Sayın İsmail Cengiz KESKİN,

Öncelikle Festivalimize yapmış olduğunuz katkılarınızdan dolayı teşekkür etmek istiyoruz.

Bana bu imkanı tanıdığınız için, bu kültürel ortamda eserlerimi paylaşmam da yardımcı olduğunuz için, asıl ben teşekkür ederim.

Takip ettiğim kadarıyla İstanbul Lâle Festivalinde çektiğiniz resimlerle Festivalin daimi katılımcısı durumdasınız..

Evet, İstanbul Lale Festivali merkezi ağırlıklı olarak İstanbul Sarıyer ilçesine bağlı Emirgan Korusu'nda düzenlenmektedir. Ben de Sarıyer'de oturmaktayım. Fotoğraf sanatı ile ilgilendiğimden dolayı. Her yıl Nisan ayında düzenlenen Lale Festivali'ni takip etmeye çalışıyorum.

Cluj Napoca şehrinde hazırladığımız 2020 Transilvanya Tulips Fest'i içeren Tulipomania Atolyesi'nin resim yarışmasının yapılacağı bilgisine nasıl ve ne şekilde ulaştığınızı bizlere anlatırmısınız.

Ablam ressam ve aynı zamanda sanatın çeşitli alanlarında uluslararası platformlarda etkinliklere katılmak da olup. Sizin yarışmanın linkini internette bana göndermesi suretiyle bu Festivalden haberim oldu. Hobi olarak çektiğim lale fotoğraf-

---

* Mükemmellik Ödülü – Tulipomania Atolyesi, Transylvanian Tulips Fest 2020, Cluj-Napoca.

larını, fotoğraf arşivimde durmaktansa sizinle paylaşmak için gönderdim. Değerlendirmeleriniz de harika bir sonuç olarak beni ödüle layık gördüğünüz. Bundan dolayı da memnun oldum teşekkür ederim.

Atölye katılımcıları, birbirinden güzel, şahane ve ilginç resimlerle katıldılar. Siz İstanbul Lâle Festivali için ekilen laleler ve Emirgan Lâle Festivali profesyonel fotoğrafçısı olarak yıllardır yüzbinlerce laleyi resimlerinizle ölümsüzleştirdiniz. Lale resimlerine ilginiz nasıl başladı biraz bahsedebilir misiniz?

Profesyonel fotoğraf çekimleri yaptığımız esnada, yaşadığımız İstanbul şehrinin birçok yerini zaman zaman gezip fotoğraflıyoruz. Nisan ayında Emirgan Lale festivali'nde birçok fotoğrafçı laleleri resmetmek için çeşitli yerlerden buraya intikal ediyor. Ben de buraya fotoğraf çekmek gittiğimde lalelerle tanışmış oldum. Sürekli takip ettiğim bir festival olduğundan dolayı, her zaman daha iyi ve daha farklı Lale fotoğrafları çekmek için Emirgan Korusunu sık sık ziyaret ediyordum. Bu esnada lalelerin tarihi ve zamanımıza geliş süreci. Lale soğanlarının ekimini ve büyüme sürecini de takip eder olduk. Her gittiğimde Lale hakkında farklı şeyler öğrenir olmuştum.

5. Tulipomania Atölyemiz tarafından düzenlenen yarışmada Mükemmellik Ödülüne layık görüldünüz Çektiğiniz resimler profesyonelce ve gerçekten müthiş. Bu konudaki duygularınızı merak ediyoruz...

Açıkcısı çekmiş olduğum Lale fotoğraflarının düzenlenmiş olduğunuz festivalde mükemmellik ödülüne layık görüleceğini beklemiyordum. Öğrendiğimde hem şaşırdım hem de memnun oldum. Fotoğrafların Romanya'da değer bulması hem ilginç hem de sevindirici oldu. Fotoğraflarımı beğenmeniz memnuniyet verici oldu. bu konuda sizlere ve emeği geçen diğer kişilere teşekkür ederim.

2021 Transylvanian Tulips Fest konferansında edindiğiniz deneyimlerinizden bahsetmek isteseydiniz ne söylemek isterdiniz?

Düzenlemiş olduğunuz bu güzel festivale zoom üzerinden canlı yayına davetinizden dolayı çok teşekkür ederim. Diğer katılımcıları da takip ettim. Kendi alanında uzman diğer katılımcıların eserlerini beyniyle seyrettim. Katılımcı ülke ler arasında kültürel anlamda birçok güzelliğin habercisi olabilecek olan bu festivalin izin, harika bir şekilde geçtiğini söyleyebilirim. Devamının gelişerek önümüzdeki yıllara devam etmesi durumunda Lale ile başlayan bu kültürel etkinliğin zamanla büyüyerek birçok ülke insanının belli bir duygu altında ve lale öncülüğünde bir araya geleceğini düşünüyorum. Harika bir festival idi. Yakın sevdiklerimizden de çok olumlu tepkiler aldım.

Son olarak Festivalimizle ilgili düşüncelerinizi bizimle paylaşmak ister misiniz?

Festivalimize ben bir fotoğraf sanatçısı olarak Lale fotoğrafları ile katıldım. Kendi alanında uzman diğer katılımcılarımızın harika katkılarına ilgiyle izledim. Bize bu imkanı tanıdığınız için, festivalin unsuru olduğumuz için sizlere çok teşekkür ederiz. Sosyal medyada ve görsel basında çalışmalarınızın daha fazla izleyiciye ulaşmasının beklentisini deyin. Eserlerimize bize olan ilginizden dolayı da çok teşekkür ederim.

Fotoğraf galerisi – İsmail Cengiz Keskin tarafından çekilen fotoğrafları
37–38 sayfaların içinde bulabilirsiniz.

Invocarea lui Yunus Emre la sărbătoarea lalelelor. Tezhipuri cu Yunus Emre la sărbătoarea lalelelor*

Adi G. SECARĂ-HALIL

1.

Yunus, după rugăciunea a doua
    deschizând ochii de azur, văzu
Laleaua cea Dintâi,
    Semnul ei ca pe-o-nfloritură
    În Cartea Cerului!

2.

Yunus, această lalea de cerneală
    se roagă mai senin decât
    Frumoasa umbră a Trecutului.
N-o rupe, poete, Profetul
Încă o poate însufleți!

3.

Yunus, du această lalea albă
    la mormântul lui Taptuk.
Te roagă acolo până ce privighetoarea
    Va cânta rugăciunea ta.
    Și stelele vor tresări...

Una câte una,
pentru fiecare lalea uitată!

4.

Yunus, la umbra acestei lalele
    Urma degetului tău lăsat-a

---

* Anul Internațional UNESCO YUNUS EMRE; Poeme de Adi G. Secară-Halil.

Un arabesc aproape invizibil,
Fragil – fragilă
este cărarea pe care îngerul
te poate urma; ca o albină Soarele...

5.

Yunus, în aceste lalele
Sunt ochii Îngerilor -
Profetul visează un nou alfabet.
O nouă lume; dar visul sfârșește,
Frumusețea se-ntinde lene-n florile blânde.

6.

Yunus, în acest vis
Coranul se citește-n lalele,
Covorul de rugăciune este o lalea
Uriașă – inima credinciosului
Poate uni Cerul și Pământul!

7.

Podul de lalele dintre sufletele noastre,
Yunus,
Este fragil, ca firul de mătase,
Ori ca firul de păianjen,
Dar ce simfonie de picături de rouă!
Poate încânta un înger călător!

8.

Laleaua aceasta cântă,
Yunus,
Gutuia aceasta se mușcă pe sine,
Rodiile dansează-n căderea lor,
Splendoarea are uneori
Forma lacrimilor
Pe care florile-și scriu memoriile!

9.

Sălbatică Lalea,

Cu privirea lupului strămoș,
Când te rupi, se cutremură Altay-ul...

Când te apropii de inima Omului,
Se liniștește Muntele!

Se pregătește de călătorie,
Yunus!

10.

Caravana lalelelor,
din Altay în Balcan,
purtând sufletele oamenilor,
Frumusețea Cerului,
Răsfrângerea Clipei,
Cuvintele șoptite, cântate...

Unul este Unul,
Yunus,

Firele de nisip și de praf,
nenumărate
De

Același
Unul,

numărate, trecute
prin Clepsidra
Vocii

Se

Strecoară
Parfumul lalelelor,
promițând Paradisul
Ca o presimțire a unor cuvinte noi,
Nici când spuse, nici când auzite...

Osmanlı Mimari Bezemelerinde Sarayın Nazlı Çiçeği; Lâle

Candan NEMLIOĞLU*

Abstract

Tulip, the Delicate Flower of Palace on the Decoration of Ottoman Architecture

It's agreed that district of Turkistan is the original country of the delicate natural flower which is called "Kız Galtak" in this area. This flower has also being used as a motif on the materials and architecture from ancient centuries. Exp: Tulip is on the felt cover found in 5th Pazirik Kurgan, BC.5th–AC.3th. E. Esin who explained that the culture of tulip was carried from Turkistan to Europe by Turks. It's called "Lâle" in Iran from 11th century in Anatolia from 12th century and tulip or tulipe in Europe from 16th century.

The tulip started to be used as a motif on decoration of the architecture beginning of the 11th century by Karahan and then The Great Seljuks and Anatolian Seljuks in the Middle East, as Medrese of Ibrahim Han and Hargird Hedrese and on the tiles of Kubadabad Palace and on the tombstones.

This delicate flower tulip has been used as a decoration flower of Ottoman architecture for centuries. Generally, it's been decorated on the surface of Stones, wood and tiles. But it was used in two variants; its natural form on the decoration of the architecture during the 16th and until second half of 17th centuries and also artificially produced samples during the second half of 17th and 18th centuries. Examples for natural form: on stone of Iznik-Candarlı Halil Pasha Mosque, on wood of Uskudar-Atik Valide Mosque, on tiles of Eminonu-Rustem Pasha Mosque. And for artificially produced samples; On tiles Hekimoglu Ali Pasha Mosque and on wood Amucazade Huseyin Pasha pavillion.

Keywords: *Tulip, Its trip from Central Asia to Europe, decoration, in Ottoman architecture*

Anahtar kelimeler: *Lâle, Orta Asya'dan Avrupa'ya yolculuğu, bezeme, Osmanlı mimarisinde*

Giriş

Doğal lâle türlerinin çoğunluğunun ana vatanı olarak Orta Asya'nın Türkistan bölgesindeki -Pamir, Hindukuş ve Tanrı Dağları (Tiyenşan Dağları 2600–3400)-

---

* Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bölümünde Prof.dr. Candan Nemlioğlu.

engebeli, zorlu ve ıssız araziler kabul edilir. Ve bu dağlarda tarlalar şeklinde yetişen narin yabani çiçek, ana vatanı da “Kız Galtak”¹ adı ile anılır. İsveçli hekim ve biyoloji uzmanı Charles de Linné (1707–1776) Tulipa Gesneriana olarak isimlendirdiği dağların nazlı çiçeğini Orta Asya ve Güney Kafkasya’dan Avrupa’ya getirmiştir. Van Thol, sarı çizgili kırmızı tüveyçli türünü (Tulipa Suaveolens) Hazar denizi havzasından Hollanda’ya getirerek yetiştirmiştir.² Kırmızı, sarı ve beyaz renklerde olan kız galtaklar üzerine inceleme çalışmaları Rus botanikçi A.I. Vvdensky tarafından yapılmış ve altı yeni çeşidinin belirlenmesi ise diğer bir Rus botanikçi Z.P. Botschantzeva tarafından sağlanmıştır.³ On iki farklı türünün 1872 yılında Türkistan’dan Avrupa’ya getirildiği bilinir⁴. Hollandalı lâle yetiştiricilerinden olan Van Tubergen, yeni lâle çeşitlerine sahip olmak için Orta Asya’ya birçok botanik uzmanı göndermiştir. Uzun süre Orta Asya’da kalan bu uzmanlar lâleler üzerinde incelemeler yapıp Tubergen’e yeni türler yollamışlardır. Ünlü lâle uzmanlarından biri olan P. L. Graeber, 1880–1914 yılları arasında Taşkent’te yaşamış ve Tulipa Tubergeniana, Tulipa Hoogiana, Tulipa İngens, Tulipa Linifolia ve Tulipa Batalinii adlı türleri buradan Hollanda’ya gönderdiği lâlelerdendir. Tubergen adına araştırma yapan diğer bir lâle uzmanı Alman W. Egger, 1930 yılında Tebriz’de Tulipa Lanata isimli lâle türünü bulmuştur.

St. Petersburg’da botanik bahçesi müdürlüğü yapmış olan lâle uzmanı August Von Regel’in yeni bulduğu tür ise, Tulipa Kaufmanniana adı verilen lâledir⁵. 2010 tarihine kadar Türkistan bölgesinde yapılan araştırmalarda doğanın zarif çiçeğinin otuz altı türü olduğu tespit edilmiştir⁶.

15–19 Nisan 2019 tarihleri arasında Candan Nemlioğlu, Ferda Olbak ve Yesevi Üniversitesi öğrencilerinin de bulunduğu altı kişilik bir heyet tarafından Türkistan Han Dağı, Kara Dağı ve Kentav Dağındaki kız galtaklarla ilgili araştırma yapıldı. Çoğunluğu kırmızı aralarda sarı ve beyaz renklilerinin de bulunduğu soğanlı bitkinin kökleri 15–25cm derinliklere kadar inmektedir.

Sert Asya kışlarının ardından nisan ayının ortalarına doğru karların erimeye başlamasıyla dağları bezeyen doğanın narin çiçeği, Türkler için hem yaşamın simgesi hem de baharın müjdecisi olarak kabul edilir. Doğasında var olan bu zarif çiçeği yöre halkı eserlerinin görünümlerini daha anlamlı kılmak üzerlerine öрге (motif)

¹ Bu bilgi 15–19 Nisan 2019 tarihleri arasında Ferda Olbak ile beraber yaptığımız incelemeler sırasında öğrenildi.

² Mike Dash, *Lale Çılgınlığı*, (çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, 35–37.

³ K. Tojibaev-R. Kadirov, *Tulips of Uzbekistan*, Uzbek Academy of Sciences, Tashkent 2010, 8–9.

⁴ www.gardenia.net.plant-variety/greigii-tulips.

⁵ Gürkan Ceylan, *Osmanlı’dan Günümüze Dört Gözde Çiçek; Güller, Karanfiller, Lâleler, Sünbüller*, Flora Yay. İstanbul 1999, 90.

⁶ K. Tojibaev-R. Kadirov, a.g.e., 9.

olarak kullanmışlardır. Kazakistan Devlet Sanat Müzesi'nde sergilenen gümüş kemer tokası ve bir çift küpenin üzeri doğanın nazlı çiçeği ile bezelidir.

**Doğal Kız Galtak (Lâle) haritası
Nemlioğlu-Olbak-Naserke Ongar**

**Han Dağı- Türkistan 14 Nisan 2019
(Tulip Museum, Holland)**

**Keçe çadır örtüsünden ayrıntı
(Y.Çoruhlu)**

S.A. Stein, Lou-lan da Uygurlara ait olduğunu belirttiği bir mezarda bulunan ipekli kumaşın deseninde küçük kız galtak (lâle) örgelerinin de yer aldığını belirtir⁷. Bölgede 1929 yılında arkeolog J.I. Rudenko⁸ ve M.P. Griaznov tarafından yapılan kazılardaki Pazırık Kurganından çıkartılan, MÖ.5.-MS.3 yüzyıl ait olduğu belirtilen büyük keçe çadır örtüsü üzerinde elinde hayat ağacı⁹ (şamdan olabilir) tutan bir tanrıça tasvir edilmiştir. Şamdanın uçlarından ikisinde doğanın nazlı çiçeği ile sonlandırılmıştır. Orta Asya- 9. Bezeklik mabedine ait duvar resminde, Tanrıça Hariti Tanrı Kubera'ya içinde iki meşalenin yandığı bir adak sunarken görülmektedir. 9. yüzyıla ait olan duvar resminde arka üst yüzeyi kaplayan perdelerin sol taraf-taki perdenin üzerinde kız galtak örgesi vardır.¹⁰

1. Kaz Galtak'tan Lâle'ye, Lâle'den Tulip'e Uzanan Serüven

E. Esin 1958 yılında bölgeye yaptığı incelemelerini değerlendirdiği eserinde “Lâle Bulgar Türkleri ile İdil boyuna, Timur -oğulları ile Hind’e, Selçuk ve Osmanlılarla Küçük Asya’ya gelmiş “cümlesiyle lâlenin serüvenini anlatırken bu yöre çiçeğinin eserler üzerinde bezeme ögesi olarak da uygulandığını yazar¹¹.

Selçuklularla İran bölgesine ulaştığı düşünülen bu kültürün, bölgede Ömer Hayyam (1048–1131)’ın Rubaileri başlıklı kendi adı ile andığı eserinde yer alan dörtlüklerin oniki dörtlüğünde “lâle”(Far.)¹² adı ile tanıtılır.

⁷ S.A. Stein , *Innerness Asia*, Vol. III, Plates and Plans Oxford at the Clarendon Press,1928, Plates III. Pl.IV, VIII.

⁸ J.I.Rudenko tarafından bulunduğu belirtilen eser ile ilgili bilgi için bkz. Emel Esin, *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Târîhi ve İslâma Giriş*, Edebiyat Fakültesi Matbası. İstanbul1978, Levha VIII/b.

⁹ Y. Çoruhlu tanrıçanın elinde tuttuğu nesneyi hayat ağacı olarak belirtir. Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, Kabalcı Yay., İstanbul 2011, 89, 98, Renkli res. 23–23b.

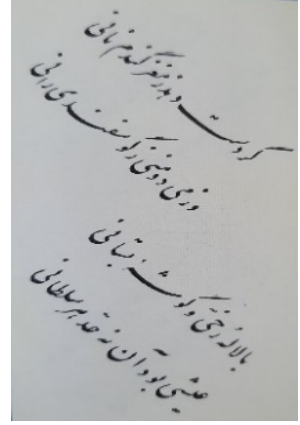
¹⁰ Herbert Hartel-Marianna Yıldız (catalogue), *Along The Ancient Silk Routes*, New York 1982, 147.

¹¹ Emel Esin, *Türkistan Seyahatnamesi*, T.T.K. Basımevi, Ankara 1958, 5.

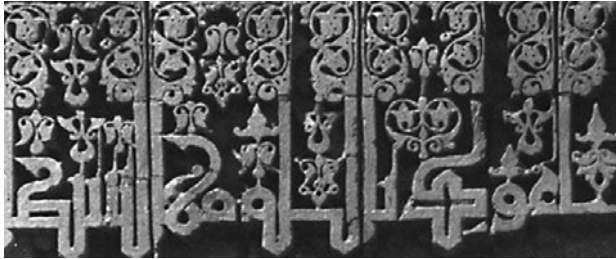
¹² Tâlik hatla verilen örnek için bkz.; www.jethoon.com.

Ger dest dehed zi mağz-i gendom nânî,
Vez mey do menî, zi nânî gûsfendî rânî.
Bâ lâlerôhî nişeste der vîrânî
Eyşî buved in, ne hadd-i her sultânî.

(Buğday unundan bir ekmeğe, iki-men- şaraba, koyun budundan bir külbastıya malik bulununca, lâle yanaklı bir güzel ile(hatta) bir viranede oturmak her sultana nasip olmayan bir haz ve saadettir)¹³. Ve Fars dilinde “Lâle” kelimesiyle anılan doğanın nazlı çiçeği bölgeden Anadolu’ya geçiş yapan Türkler tarafından da bu adla anılır olmuştur.

A. Kuru, İslam sonrası Türk Mimari bezemelerinde lâle örgesini örnekler vererek tanıtır; Batı Karahanlılar’ın kurucusu Büyük Tamgaç Han (1.İbrahim Han) yaptırttığı 1.İbrahim Han Medresesi’nin (1041–1042) kapı bezemelerinde rumilerin aralarında lâle örgeleri kullanılmıştır. Afganistan’da 11. yüzyıla tarihlenen İmam Hurd Türbesi mihrab nişinin sivri kemerin iç yüzeyinde palmetlerin yanında lâle örgeleri sade görünümüleriyle uygulanmışlardır. Horasan’da Hargird Medresesi’nin (1087) kufi hatlı kitabe kuşağında harflerin uçlarında şekillenen dilimli rumilerden uzanan hatların lâlelerle sonlandırıldığı desenler vardır. Gülpeyegan’daki Anonim Minare’nin kitabe kuşağında saadet düğümlü oklu kufi hatlı harflerin arasında küçük bir lâle örgesi yer alır¹⁴. Büyük Selçukluların eseri olduğu kabul edilen ve Sultan Melikşah (1055–1092) döneminde yapıldığı düşünülen Rey Medresesi (1072)’nin mihrap alınlığında içleri geometrik (hendesi) şekillerle bezeli üç sıra şeklinde oluşan desende sıralarda üç tam bir yarım olmak üzere lâleler sıralanır.

**Hargird Medresesi (1087) – Horasan
(O. Aslanapa)**

**İmam Hurd Türbesi
(O. Aslanapa)**

¹³ Abdullah Cevdet-Hüseyin Daniş-Hüseyin Rifat, (Haz. Çav. Mehmet Kanar), *Ömer Hayyam Rubailer*, Deniz Kitabevi, İstanbul 2000, 175.

¹⁴ Alev (Çakmakoglu) Kuru, *Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lâle Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme*, Belleten, C. LXI, Nisan 1997, 37–52, 40.

Anadolu’da Meryem Ana’nın göz yaşlarından akan damlalarla yetiştiğine inanılan “Ağlayan Lâle”nin Hakkari ilinin çiçeği olduğu kabul edilse¹⁵ de, lâle kültürünün Orta Asya’dan Türklerle Anadolu’ya geldiği örneklerle belirlenmiştir.

İbn Bibi (Öl.1272), Alaeddin Keykubad’ın (1220–1236) Kubâdâbâd Sarayı’nın bahçelerini şu dizelerle tanıtır; “Cennet gibi güzel bir dağ eteği! Yoksa gök oranın toprağına amber mi saçmış? Yer yeşillikten firuze renginde. Lâleden üzerine sanki kan lekeleri serpilmiş”¹⁶.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (1207–1273) narin çiçeği “Lâlenin yanakları yalım yalım, Nergisin gözünden kaçıp gizlenmede” mısraları ile dizelerinde tanıtır¹⁷.

İbn Bibi’nin de dizelerinde belirttiği gibi Anadolu’da lâle örgesinin ilk kez Alaeddin köşkünün duvar çinisi (sırça) üzerinde, bağdaş kurarak oturmuş iki saraylının arasına nakşedildiği görülür¹⁸. Alanya, Alaeddin Keykubad Sarayı’ndaki (1221–22) kazılardan gün ışığına çıkarılan turkuaz-siyah renklerinin kullanılarak doğa tasvirleri yapılmış olan çinilerde (sırça) de sade görünümleriyle lâle desenleri kullanılmıştır¹⁹.

**Karatay Medresesi (Müzesi)’indeki
Selçuklu Dönemi Lahitleri. (Env973)**

**Ulu Camii Kuzey Kapısı
(1228–29) Divriği**

Konya, Karatay Medresesi (Müzesi) bahçesinde sergilenen mermer lahitlerin bazılarında kabartma tekniğiyle lâleler işlenmiştir. Lahit’in orta bölümünde bulunan kuşağa bir kılıç takılmış bunun sağ ve sol taraflarında ise birer lâle örgesi vardır. Mengücekli Beyi Ahmed Şah ve eşi Turan Melek tarafından Divriği’de Ulu Cami ve Darüşşifa (1228–29) yaptırılmıştır. Ulu Camii’nin üzerindeki örge ve desenlerden

¹⁵ 2.12.2005 Cuma akşamı 1.kanaldaki “Kim Milyoner Olmak İster” yarışma programında 6. Soru olarak sorulmuştur.

¹⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Ateş Çiçek Lâle*, İBBB. Kültür AŞ.yay. İstanbul 2003, 4.

¹⁷ Baytop Turhan, *Lâle Albümü*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, 1.

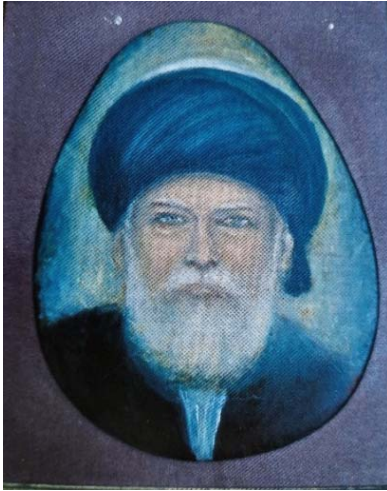
¹⁸ Çininin bulunduğu yer, (Berlin, Kayzer Friedrich Museum).

¹⁹ Rüçhan Arık-Oluş Arık, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini-Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri*, Kale Grubu KültürYay., İstanbul 2007, 271–278; 284–285.

dolayı” Cennet Kapı” olarak adlandırılan kuzeyden giriş kapısında kapı nişini çevreleyen yüzeyde iki tarafta güneş kursunun alt kısmına içleri ince bir desenle dolgulu lâleler işlenmiştir.

Doğanın nazlı çiçeği lâlenin Avrupa’ya tanıtılması ve özellikle yeni türlerinin yetiştirilmesi Devlet-i Âliyye-i Osmaniye’nin doğaya ve özellikle de çiçeğe olan sevgilerinin ürünüdür. İstanbul’un fatihi, Fatih Sultan Mehmed Han (1432–1481) Avnî mahlasıyla yazdığı şiirlerinde doğanın al lâlesini “Lâle-i nu’mân”²⁰ ifadesiyle sunarken bu beldeye doğanın nazlı çiçeğini ilk tanıtanın da Sultan’ın olduğu anlaşılır. Osmanlı Dönemi’nde lâle Ahmedî (1334–1413)’nin ve Cem Sultan’ın (1459–1495) dizelerinde de yer alır²¹. Şükrî-i Bitlisi (öl.1531) Selîm-nâme başlıklı eserinde lâlenin anılması²², Yavuz Sultan Selim Han’ın (1470–1520) döneminde de İstanbul lâlesine ilgi olduğu düşünülür. Ancak İstanbul’da, doğal lâle çeşitlerinden seçilerek ya da melezleme usulüyle elde edilen ve “Lâle-i Rûmî” (İstanbul lâlesi ya da Osmanlı lâlesi) adı verilen lâlelerin yetiştirilmesinin ise Kânûnî Sultan Süleyman Han (1494–1566) zamanında başladığı bilinir. Bu şekilde ilk lâle ıslahını Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi (1490–1574) gerçekleştirmiş ve bu lâleye “Nûr-ı Adn” (Cennetin Nuru-Adn:Kur’an 9/72) adını vermiştir. Aynı yıllarda İstanbul’un Eyüp semtindeki dergahında Şeyh İbrahim Ümmî Sinân (ö.1568–69) “Nîze-i Sinân “(Sinân’ın mızrağı) adlı lâlesini yetiştirmiştir²³

Şeyh Ümmî Sinân (ö.1568–69)

Nîze-i Sinân (Sinân’ın mızrağı)

²⁰ Muhammed Nur Doğan, *Fatih Divanı ve Şerhi*, Y elkenli Kitapevi, İstanbul 2009, 64.

²¹ Ahmet Kartal, *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yay., İstanbul 1998, 41.

²² A. Kartal, a.g.e., 35.

²³ Mehmed Remzi bin Rüşdî, *Gonce-i Lâlezar-ı Bağ-ı Kadim*, 1725, Millet Kütüphanesi, AE.Tby.157. v.73a.

Lâle ilk kez Avrupa'ya Kânûnî Sultan Süleyman Han Dönemi'nde 1554 yılında İstanbul'a Avusturya-Macaristan İmparatoru Kral Ferdinand'ın elçisi olarak gelen Ogier Ghiselin de Busbecq tarafından 1562 yılında ülkesine döndüğünde götürülmüştür. Busbecq Edirne – İstanbul yolu üzerinde karşılaştığı kişiye başına sardığı sarığa yerleştirdiği çiçeğin adını sorduğunda aldığı “tûlbent” cevabını çiçeğin adı zannederek 1554 yılındaki günlüğünde lâlenin ismini “Tulipan” kelimesi olarak yazar²⁴. Böylece Avrupa ülkelerinde lâlenin adı tulip ya da tulipe olarak kullanılmaya başlanır. Busbecq lâle soğanlarından Avusturya'daki arkadaşı botanikçi Carolus Clusius (1526–1609) verdi. C. Clusius daha sonra Hollanda'ya giderek Leiden Üniversitesi Botanik kürsüsünde göreve başlar. Osmanlı lâlesi de böylece Avrupa topraklarında filizlenir.

Lâle-i rûmî adı verilen Osmanlı lâlesi ile ilgili bilgiler 17.yüzyıl ikinci yarısından sonra yazılmaya başlanan risaleler (lâlenameler/kitaplar)den sağlanır. Bu eserlerden lâlezarilerin özel adlandırarak yetiştirdikleri 1586 çeşit kültür lâlesi olduğu tespit edildi. Risalelerde tohum sahiplerinin ad ve ünvanlarının kayıtlarından dönemin sultanlarından başlayarak sadrazamlara, vezirlere, kaptan-ı deryalara, şeyhülislâmlara, tarikat şeyhlerine, kadırlara, tabiplere, zanaat ehline ve halkın her sınıfından katılımlarının olduğu öğrenilir. Sultan III. Ahmed Han (1673–1736) ve Damad İbrahim Paşa'nın iktidar devrinde, 1718–1730 yılları arasındaki döneme Ahmed Cevded Paşa (1822–1895) “Lâle Devri” adını vermiş, Ahmed Refik Bey (Altınay)(1881–1937)²⁵ de “Lâle Devri” başlıklı kitabında devrin özelliklerini anlatan bir kitap yazmıştır.

Edebiyatçılara dizelerinde içtenlikle sunulan bu zarif çiçek, doğadaki özelliğinin yanı sıra özel yetiştirilmiş örnekleriyle de sanatkarları etkilemiş mimari eserlerin bezemelerinde, üretilen taş, sırça (çini), cam, ahşap, maden, dokuma ve el yazma eserler (kitap) ile cami, çeşme, mezar gibi mimari eserlerde de bezeme ögesi olarak pek çok özellikte kullanılmışlardır.

2. Osmanlı Mimari bezemelerinde Lâle Kullanımı

Osmanlı Lâlesinin Özelliklerinin Tanımı

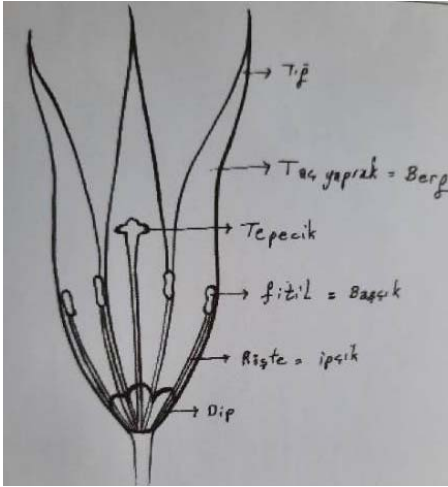
Zambakgiller familyasından olan lâle, kadehe benzeyen altı taç yapraklı çiçeği ile doğada yetişen dünyanın nadir çiçeklerindendir. 15–30 cm boyunda otsu bitki üzerinde zarımsı bir örtü bulunan soğandan yetişen altı taç yapraklı bitkinin kokusu çok az ya da hiç yoktur²⁶. “Osmanlı Lâlesi”, “İstanbul Lâlesi” ya da “Lâle-i Rumi”

²⁴ O.G. Busbecq, *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, Imperial at Constantinople 1554–1562*, Oxford, 1968, 8–9.

²⁵ Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri 1130–1143(1718–1730)*, Kitabhane-i Askeri İbrahim Hilmi, İstanbul 1331.

²⁶ Gürkan Ceylan, *Osmanlı'dan Günümüze Dört Gözde Çiçek, Güller, Karanfiller, Laleler ve Sümbüller*, Flora Yay., İstanbul 1999, 72–103.

adları ile anılan doğanın zarif çiçeğinden geliştirilerek tek sap üzerinde mızrağı andıran taç yaprakları ve tek yaprağıyla risalelerden sağlanan bilgilere göre 1586 çeşide ulaşmıştı. Risalelerde lâlelerin sıralaması Arap alfabesi düzenine göre yapılmıştır. Bu lâlelerin çeşitlerini yetiştiren lâlezarîlerin adlarının da yer aldığı risalelerde (kitaplarda) lâlelerin özellikleri belli bir sıralama içinde verilir; nakış, kadeh, iç fitil, iç kitabe, iç yaprak, boy, mizaç, derece, sene.²⁷

Lâle i Rumî'nin boyuna kesiti
(C.Nemlioğlu)

Cüce Eblağı
(Cüce Alacası)^{32a}

Cüce Eblağı'nın tanımı (31b); zemini koyu erguvani zamanı beyaz. Uçları tıgılı bir mevzun (biçimli) tuhfe (yeni çıkma) lâledir ki, kah safi erguvani gelir, cüce erguvanisi dirler, kah eblağ gelir, cüce eblağı dirler, Üsküdar da, Çelebi Cüce de zuhur itmekte anın ismi ile şöhret bulmuştur, bazı kimseler frenkten geldi dirler ve bazıları bunda tohumdan geldi dirler²⁸

Lâleler ile ilgili el yazmalarında yer alan yetiştiricisinin ismi ve ne işle uğraştığı kayıtlıdır. 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin bahçelerinde yetiştirilen kültür lâlelerinin daha zarif bir görünüm kazanmış oldukları lâlenâmelerdeki lâle tasvirlerinde de görülür. Osmanlı'nın çiçeği "Kültür Lâlesi" doğada yetişen lâleye göre farklı özellikler kazanmıştır. Tek soğandan gelişen ve büyüyen tek dal üzerindeki çiçeğin yaprağı da tek olmuş, çanak yaprakların boyu uzamış ve yaprak uçları incelmıştır. Tasvirlerinin bulunduğu lâlenâmelerden de bu narin çiçeğin özellikleri anlaşılmaktadır. Örn; Ali Çelebi, Şükûfenâme-i musavver, Nuruosmaniye Ktp. Env. 4077, 31b - 32a. Tüm bu

²⁷ Tabip Mehmed Aşkî, *Takvîm 'ül-Kibar min Mi'yâr-ül Ezhâr, Millet Kütüphanesi*, A. E. Tby. 167.; Seyit Ali Kahraman, *Osmanlı Çiçekçileri ve Çiçekleri*, Lale Yay., İstanbul 2015, 185-251.

²⁸ Ali Çelebi, *Şükûfenâme-i musavver*, Nuruosmaniye Ktp. Env. 4077, 31b-32a.

özellikleriyle doğanın zarif çiçeğinin Allah'ın birliğini “Tevhid”i temsil ettiği kabul edilir ve “Lâle”nin bu duruşu tevhid’in simgesi olan elif harfine benzetilir²⁹. İslam toplumlarının “Lâle”ye büyük ilgi duyulmasının asıl sebebi taşıdığı ilahi anlam olmalıdır. Lâm, elif ve he harflerine “cevahir-i hurûf” denilir. Bu harfler ebced hesabına göre “Allâh , hilâl ve lâle”nin harfleri olup altmışaltı rakamını verir.

Osmanlı Mimari Bezemelerinde Lâle

Mimarîde taş, çini ve ahşap gibi malzemelerin bezemelerinde önemli yer tutan lâle örgesinin farklı teknik ve özelliklerle sevilerek uygulandığı günümüze kadar ulaşan sayısız örneklerden anlaşılmaktadır. Doğanın narin çiçeği lâle, Osmanlı kültüründe yalnızca bahçelerde yer almayıp mimari ve el sanatlarının hemen her alanında doğal görünümü ve kültür lâlesi şekliyle mermerlerde kabartma ya da kalem işi, sıva ve ahşap üzerine kalem işi ve çinilerde de sır altı tekniğiyle bezeme unsuru olarak kullanılmıştır.

A. 16.ve 17. Yüzyılın İlk Yarısında Lâle Desen Özellikleri

1. Taş san’atında: Zarif İstanbul lâlesinden önce de lâlenin doğadaki görünümüyle taşa işlendiği örnekler vardır. İznik, Çandarlı Halil Paşa (Yeşil) Camii (780/1378–794/1391) mihrap n işinin doğu sütünce kaidesinde sap kısmı yukarı şekilde taşa kazılarak yapılmış lâle vardır³⁰.

**Bulak Mustafa Paşa kabri
Eyüp-İstanbul**

²⁹ Orhan Şâik Gökyay, *Divan Edebiyatında Çiçekler I, Güçlük Nerede?* Seçme Makaleler 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 55.

³⁰ Y. Ötüken-A. Durukan-H. Acun-S. Pekak, *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müd.Yay., Ankara 1986, IV, 263.; Y. Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme* (1300–1453), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, 82, 92, (R.95) 119.

Lâle bezemeleri

Lâle desenli kavuk

Kanunî Sultan Süleyman Han Dönemi'nde Kaptan-ı Derya ve Şam Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş olan Bulak Mustafa Paşa'nın (ö.1533) mezarının baş şahide taşında kök kısmına yakın iki yaprağıyla tek sap üzerine lâle deseninin kavuğuna işlenmiş olması O.G. Busbecq'in anlatımını doğrular niteliktedir.

Ayrıca bir başka ters lâle olarak değerlendirilen sapı yukarıdan aşağı doğru görünümündeki lâle Edirne, Selimiye Camii (976/1568–982/1574–5) müezzın mahfeli güneybatı köşesindeki taşıyıcı mermer direğin üzerine kabartma olarak uygulanmıştır.

Lâle mermer lahitlerin ve mezarların şahide taşlarının üzerlerine de ya taşla kabartma olarak ya da kalem işi tekniği ile nakşedilmiştir. Piyale Paşa Türbesi (985/1575) mezar taşlarında her iki teknikte işlenmiş lâleler görülür.³¹ Şahide taşındaki lâleler baharda çiçeklerini açmış ağacın altında yer alırken lahidin yan tarafındaki lâleler mermere kabartma olarak işlenmişlerdir.

Çinili Köşk'ün güney tarafındaki sağ odada Sultan III. Murad Han döneminde odanın duvarlarını süsleyen yan nişlerden birine çeşme yapılmıştır (999/1590).³² Çeşmenin ayna taşında görkemli bir tavus kuşu baharda çiçeklerini açmış ağaçlar ile lâleler ve karanfiller arasında sanki bir bahçede geziniyor görüntüsü verilerek tasvir edilmiştir.

**Çinili köşk tavuskuşu
bezemeli çeşme**

³¹ Yıldız Demiriz, *Piyale Paşa Türbesi ve Lahitleri Üzerine Bir Araştırma*, Vakıflar Der., Ankara 1981, XIII, 387–424 .

³² Tarih bilgilerinin bulunduğu yay.; Muzaffer Batur, *Çinili Köşkün Yapısı*, Vatan Gazetesi, 20 Eylül 1953.; Tahsin Öz bir vakıf belgesine göre, çeşmenin 1682 yılında yapıldığını belirtir. Bkz. Tahsin Öz, *Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmet II.ye ait Eserler*, Ankara 1953, 85, Bş.V.A.İbn-ül Emin Tasnifi No:1322.

2. Ahşap san’atında: 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı dinî (camiler) ve sivil (ev) mimari bezemelerinde lâle sadeleştirilmiş görünümleriyle ahşap tavanlara çeşitli tekniklerde nakşedilmiştir. Eminönü Rüstem Paşa Camii (1566) ve Manisa Muradiye camii (991/1593) yapııştırma kündeکارî tekniğiyle yapılmış müezzin mahfil tavanları³³ ile Üsküdar –Toptaşı Atik Valide Sultan Camii (978–991/1571–1583) yapııştırma kündeکارî ve aynalı tavan tekniğiyle yapılmış mahfil tavanlarının kalem işi bezemelerinde lâle örgeleri vardır.³⁴

**Rüstem Paşa Camii
(1566)**

**Eminönü Atik Valide Sultan
Camii (1571–83)**

Toptaşı -Üsküdar

Osmanlının başkentindeki bu gelenek Anadolu’daki camilerin ahşap tavan bezemelerinde ve minberlerinde yerel nakkaşın kendi yorumuyla ve kalem işi tekniğiyle sunulmuştur. Örneğin; Tokat-Erbaa Akça (Fidi) Köyü Silahtar Ömer Paşa Camii (1644–47) ahşap tekne tavanın da destekler arasında kalem işi tekniğiyle yapılmış lâle örgeli desenler tavana ayrı bir özellik kazandırır. Merzifon- Kara Mustafa Paşa Köyü (eski adı Narince Köyü) Abide Hatun Camii’nde (17.yüzyıl) kadınlar mahfilini taşıyan desteklerin aralarında, Merzifon Hacı Hasan Camii (17.yüzyıl) tavan göbeğinde, Ankara Zincirli Camii (17.yüzyıl) minberinde, Ankara Tabakhane Camii (1318/1900) kadınlar mahfili tavan göbeğinde sadeleştirilmiş özellikle lâlelerden oluşan desenler görülür.

Lâlelerin bulunduğu desenler yalnızca dini mimari de değil sivil mimaride de en zarif örneklerle kullanılmıştır. Bursa, Muradiye’deki 17. yüzyıla ait olduğu düşünülen Osmanlı Dönemi evinin baş odasında nişlerin bulunduğu perde duvarının üzeri kalem işi tekniğiyle uygulanmış iki selvi ağacının bulunduğu bölümde alt kısımlar lâlelerle bezelidir.

³³ Candan Nemlioğlu, *Kündeکارî, Ahşap Mahfil Tavanlarımız*, İlgı Der., İstanbul 1995, 83, 31–35.

³⁴ Candan Nemlioğlu, *Üsküdar, Atik valide Camii Özgün Kalem İşleri ve Türk-İslam Bezeme Sanatındaki Yeri*, Üsküdar Semp., 23–25 Mayıs 2003 Bildiriler, 2, 59–89.

**Silahtar Ömer Paşa Camii tavanı
Tokat Erbaa Akça Köyü**

**Abide Hatun Camii mahfil destekleri
Merzifon Kara Mustafa Paşa Köyü**

Bursa -Muradiye Osmanlı Evi

Baş odadaki perde duvarı da kalem işi

Konya, Doğanhisar Yeğün Mah. Yeşil Sok. 22 No.lu evin “Al-Oda” diye adlandırılan odasının sağ duvarına içinde lâlelerinde bulunduğu çiçekli üç vazıo resmedilmiştir.³⁵

3. Çini san’atında: Osmanlı çini ve seramikleri 16.yüzyılda İznik çini fırınlarında üretilen örneklerle dünya çapında üne ulaşmıştı³⁶. Mercan kırmızısının da kullanıldığı bu çiniler dönemin saray, camii, türbe gibi mimari yapılarının hemen hepsinde görülür. Özellikle sır altı tekniğinde kabartma olarak uygulanan mercan kırmızısı rengindeki lâleler desenlere ayrı bir anlam katmıştır. Topkapı Sarayındaki desenlerinde lâlelerinde bulunduğu çinilerin kullanımına 15.yüzyılın ikinci yarısında başlanmış ve 17.yüzyılın sonuna kadar devam edilmiştir. F. Dayıgil İstanbul’daki 16. ve 17. yüzyıl yapılarının çini desenlerindeki lâleler üzerine yaptığı araştırmada 312 farklı lâle örgesi tespit

³⁵ 1985 yılında görme ve inceleme şansım olduğu oldukça harap durumdaki yapının 1990 lı yılların sonunda yıkıldığını duydum. Yapı ile ilgili bilgi için bkz. Candan Nemlioğlu, *Konya-Doğanhisar’ın Al Evi*, Sanat Dünyamız, İstanbul 1986, 36, 38-41.

³⁶ (1981-1989) Sekiz yıl devam eden kazılarda çıkan ürünlerle ilgili örnekler için bkz. Oktay Aslanapa-Şerare Yetkin-Ara Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı 1981-1989 II Dönem*, İstanbul 1989.

etmiştir. En çok lâle örgesinin yetmiş üç çeşit ile Topkapı Sarayı çinilerinde olduğunu, bunu ikinci sırada elli yedi farklı lâle örgesi ile Sultan Ahmed Camii'nin takip ettiğini ve Rüstem Paşa Camii'nde (1561) de kırk bir çeşit lâle örgesinin bulunduğunu yazar³⁷. Aynı çini niteliklerde olup farklı lâle desenli çininler Edirne -Selimiye Camii (1568–75) Kadirga- Sokollu Mahmed Paşa Camii (1571), Üsküdar-Atik Valide Sultan Camii (1571–83) ve Takkeci İbrahim Ağa camii (1591)nde de vardır. Bu desen özelliklerinin benzerleri Kütahya çini fabrikalarında üretilerek Osmanlı son eserlerine kadar kullanılmıştır. Sultan V. Mehmed Reşad Han (1909–1918)³⁸'ın Eyüp semtindeki türbesinin iç yüzeyleri ve üst pencerelerin araları ile kemerlerin iç yüzeyleri çinilerle kaplıdır³⁹. Yapının çinilerinde kullanılan desenler 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı Camileri ile Topkapı Sarayının bazı bölümlerindeki çini desenleriyle benzerlik gösterir.

Rüstem Paşa Camii çinilerinden örnekler

Sultan V.Mehmed Reşad
Türbesi çinileri

B. 17.yüzyılın İkinci yarısı ve 18. Yüzyıl Lâle Desen Örnekleri

1. Taş san'atı nda: İstanbul lâlesi özgün görünümüyle “Lâle Devri'nin” yapıları olarak ta bilinen çeşmeler, sebiller ve selsebillerin süslemelerinde kullanılmıştır. Sultan III. Ahmed Han'ın planını kendisinin çizdiği ve Başmimar Mehmed Ağa'ya uygulattığı Topkapı Sarayı Giriş'inde yer alan Sultan III. Ahmed /Meydan Çeşmesi

³⁷ Lâlelerin çizimleri ve hangi yapıdan oldukları belirtilmiştir. Bkz.Feyzullah Dayıgil, *İstanbul Çinilerinde Lâle*, Vakıflar Der. I, Ankara 1938, 83–90 ve II.1942, 230–32.

³⁸ Baş mabeyinci Lütüfî Simavî Bey'in anıları kitap haline getirilmiştir. www.imge.com.tr/person-id=7581 20.Ekim 2017.

³⁹ Yapının çinilerini tanıtan ayrıntılı son çalışma Levent Kum, *Sultan Reşad Türbesinde Çini Tasarımı*, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüpsultan Semp.Tebliğleri, 7–9 M 2004, İstanbul 2004, 110–125.

(1141/1728–9)’nin çeşme aynalıkları ve sebillerin alt kısımlarında barok tarzı vazolar içinde çiçekler arasında ince uzun berkleriyle (taç yaprak) İstanbul lâleleri işlenmiştir.⁴⁰ Mermer üzerine kabartma olarak işlenmiş vazodaki çiçek desenlerinin daha sonra yapılan eserlerde de uygulandığı görülür.

Sultan III. Ahmed Meydan Çeşmesi taş bezemelerinden ayrıntı

Aynı özellikteki diğer yapılar; Üsküdar, Sultan III. Ahmed Han Çeşmesi (1141/1728–9), Tophane Çeşmesi-Sultan I. Mahmud Han-(1145/1732–3), Azapkapı, Saliha Sultan Sebili ve Meydan Çeşmesi (1145/1732–3).

Topkapı Sarayı’nda mermer işçiliğinde kullanılan lâle örgelerinin yanı sıra Enderun Avlusu, Hazine Koğuşu’nun taşlı revak döşemesine iki renkli taşın düzenlemesi ile yapılmış olan lâle örgeli desen vardır⁴¹. İstanbul lâlesi özgün görünümüyle “Lâle Devri’nin” yapıları olarak ta bilinen çeşmeler, sebiller ve selsebillerin bezemelerinde en yaygın örge olarak kullanılmıştır.

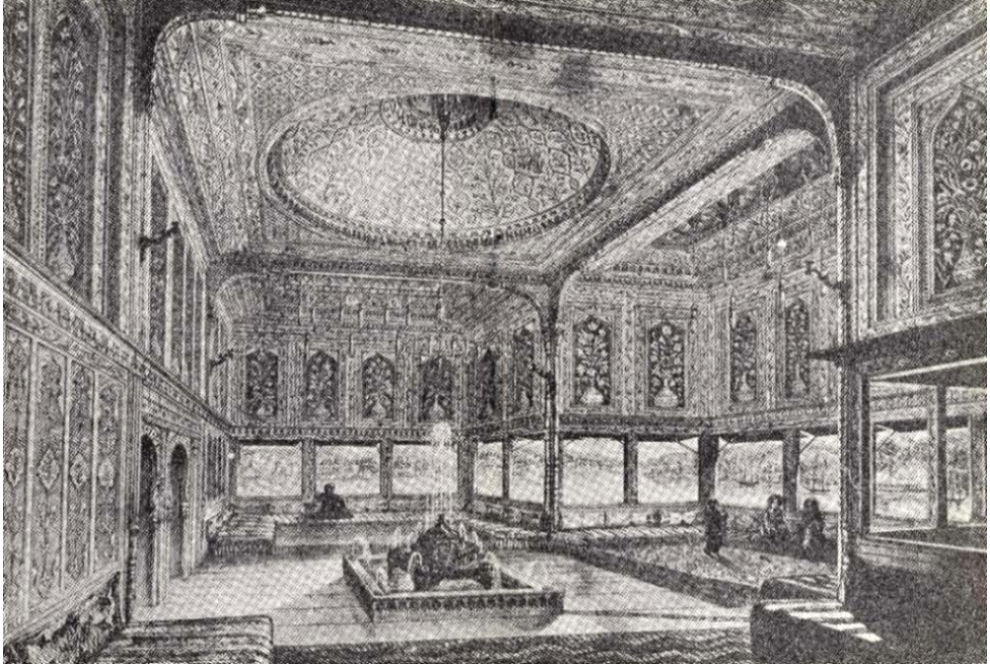
2. Ahşap san’atında: İstanbul Boğazı’nın Anadolu yakası, Anadolu Hisarı’nın kuzeyinde 1699 yılında Amcazade Hüseyin Paşa (1644–1702) tarafından yaptırılan yalının selamlık divanhanesi, Türk ev mimarisi ve bezeme sanatını günümüze yansıtabilen tek örnektir. T şeklinde ortada kubbe ile örtülü sahnın sağ, sol ve denize doğru olan cephelerinde çıkmalar vardır. Divanhaneye tek sıra alçak pencerelerin açılmış olması fazla ışığın içeriye gelmesini önleyip kalem işi bezemelerin görünüsünü engellemek için olduğu düşünülür.⁴² Yapının ahşap üzerine işlenmiş

⁴⁰ Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeleri, Külliyyatı*, İstanbul 2006, I, 241–248; Topkapı Sarayı lâle desenli çeşmesi ile ilgili bilgi için bkz. Canan Cimilli, *Saray’ın Lâleleri, (Mermerde Saray Lâleleri)*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2006, 194–198.

⁴¹ Deniz Esemeli, *Saray’ın Lâleleri (Saray mimarisinde lâle) İstanbul Büyükşehir Belediyesi*, İstanbul 2006, 23.

⁴² Yapı ile ilgili rölöveleri çizilerek yapılan ilk çalışma için bkz. Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar II*, İstanbul 1974, 150–178.; A. Süheyl Ünver nakışhanesinde yapının süslemeleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bkz. A. İnci Birol, *Sivil Mimarimizin İncilerinden Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının Bezemeleri*, Vakıflar Der., XXIX Ankara 5005, 451–462, r.10.

tavan ve duvar bezemeleri Türk sanatının en muhteşem örnekleridir denilebilir. Tavanı çevreleyen üç kenar suyunun ortada yer alan kenar suyu üzerindeki kartuşlarda ve duvar levhalarındaki içlerinde çiçeklerle resmedilmiş olan vazoların, çiçekleri arasında İstanbul Lâleleri'nin ilk kez ev mimarisinde uygulandığı görülür.

Amcazade Hüseyin Paşa Yalı Divanhanesi

Amcazade Hüseyin Paşa yalı divanhanesinde uygulanan muhteşem tavan ve duvar bezemeleri Topkapı Sarayı Harem Dairesi Sultan III.Ahmed Han'ın yemiş odasının tavan ve duvarlarında devam ettirilmiştir (1117/1705). 4 .30 X 4.30 ölçülerindeki odanın duvarlarını bir sıra altta bir sıra üstte içinde çeşitli çiçeklerin bulunduğu barok tarzında işlenmiş vazo dizileri bezler. Her vazanın çiçek düzeni farklıdır. Vazolarda sergilenen “İstanbul Lâleleri” zengin bir görünümle 18. Yüzyıl saray zevkini sunar. Odanın ocağının iki yanını yine vazoda çiçekler bezler. Hünkâr sofasından girişteki perde duvarının üzerine ise kartuşlar içindeki çiçek buketleri işlenmiştir. Bu çiçek, meyve ve hat sanatı ile işlenmiş şiirlerle bezeli oda, Lâle Devri'nin simgesi olarak kabul edilir⁴³.

⁴³ Candan Nemlioğlu, *15.16 ve 17. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nde Orjinal Kalem İşleri*, İstanbul Üni. Sosyal Bilimler Ens. 1989. (Basılmamış Doktora tezi), 234–238.

Topkapı Sarayı Sultan III. Ahmed Han Yemiş Odası kalem işi bezemeleri

İstanbul-Çarşamba Sultan Selim Camii (927/1520–929/1522–3)⁴⁴, ne 18.yüzyılda ilave edildiği düşünülen hünkâr mahfili ahşap tavanı bezemelerinde kartuşlar içinde yer alan buketlerde İstanbul lâlesi tasvirleri vardır. Kartuşların birinde lâleler doğal görünümüleriyle sunulmuşken diğerinde Lâle -i Rumî şeklinde resmedilmiştir.

Çarşamba Sulatan Selim Camii mahvil tavanı

3. Çini san'atında: 18.yüzyıl dar uzun taç yapraklarının(tüveyçleri) uçları sivri lâle örgeleri Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1147/1734/5) çinilerinin desenlerinde de uygulanmıştır. F. Dayıgil benzer lâle motiflerinin Topkapı Sarayı Yeni Kütüphane (Ağalar Camii) mihrabındaki ve Harem Çeşmeli Avludaki çiniler arasında bulunduğunu ancak bunların sonradan buraya konulduğunu yazar⁴⁵. Hekimoğlu Ali Paşa Camii çinileri ile Topkapı Sarayındaki 18. Yüzyıla ait çinilerin desenleri aynı özelliktedir.

⁴⁴ Abdullah Kuran, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986, 54, 60, 64, 229.

⁴⁵ F. Dayıgil, a.g.m. II. 231, çizim 298–299. Çinilerle ilgili örnek ve bilgi için bkz. D. Eşemenli, a.g.e., 44.

Ortada birbirlerinin içinden geçmeli çintemanilerin oluşturduğu boşlukların içleri ardışık şekilde yer alan dalları üzerinde iki yapraklı İstanbul lâleleri ile bezelidir. Diğer bir 18.yüzyıl lâle örgeli çini Çarşamba, Mehmed Ağa Camii (1590) girişinin sağındaki pencere üzerindeki yazı kuşağında harflerin arasına yerleştirilmiştir. G. Öney çininin 18.yüzyılda Tekfur Sarayı çini atölyesinde üretildiğini belirtir⁴⁶.

**Topkapı Sarayı, Harem Çeşmeli
Sofa çinileri**

**Hekimoğlu Ali Paşa
Camii çinileri**

3. Değerlendirme ve Öneriler

Değerlendirme

Doğaya her zaman iç içe yaşamayı seven Türkler, doğada gördükleri bitki türlerini ürettikleri sanat eserlerinde en etkileyici görünümleriyle sunmayı başarmışlardır. Ancak doğal lâle örgesinin sadeleştirilmiş dikine kesiti görünümündeki şekli palmet deseni olarak yanlışlıkla değerlendirilir. C. Çulpan Uzunköprü (Trakya) Sultan II. Murad Han Köprüsü'nde bir taşın üzerine son dönemlerde barok tarzı bir vazo içerisine lale deseni yapıldığını belirtir⁴⁷. Burada lâle değil yüzeye palmet şekli işlenmiştir. Ülkelerinin çiçeği olan lâle ise dini özelliğiyle de bu toplum için ayrı bir anlam kazanmıştır. Özellikle erkeklere özgü mezar taşlarındaki lâlelerin etkili anlamı vardır. Kısa ömürlü doğanın zarif çiçeği lâle, hayatın ve güzelliğin uzun süre kalıcı olmadığını da gösterir. Bu özellikleriyle genç yaşta savaşlarda şehit düşen askerlerimizin göstermiş oldukları yiğitliklerin anısına söylenen türkülerde askerlerimiz “Lâleler” olarak anılmış ve halen de anılmaktadırlar. Örn; Konya Karatay Müzesi'nde sergilenen lâle desenli lahitler.

⁴⁶ Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, Yapı ve Kredi Bankası Yay. İstanbul 1976, 89.

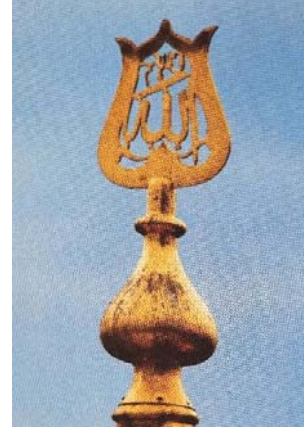
⁴⁷ Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri-Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar*, TTK., Ankara 1975, 72.

16.yüzyıl Osmanlı çini sanatı mercan kırmızısı lâleleriyle de çini sanatında doruk noktasına ulaşmıştı. Aynı özellikteki lâleler ahşap sanatında da kalem işi tekniğiyle genellikle mahfil tavanlarında uygulanmışlardır.

Topkapı Sarayı, Sofa-i Hümayûn'daki Sultan I. İbrahim Han (1615–1648) tarafından yaptırılan tombak tekniğindeki “İftariye Şahnişi”nin(1640) lâle şeklindeki alemi içindeki “müşebbek Allah “ yazısı “LÂLE ve ALLAH” lâfzının birlikteki sunumun en mükemmel örneğidir.

Topkapı Sarayı İftariye Şahnişi

Şahnişi'n Lâleli Alemleri

Bir devre de adı verilecek kadar değer kazanan çiçek lâle, tüm bu özellikleriyle tarihte tek örnektir de denilebilir. Sanat alanında lâlenin eserler üzerinde M.Ö. yıllarda uygulanmasına başlanmış olursa da yaygın kullanımı 15., özellikle 16., ve 17. yüz yılda doğadaki görünümünün sadeleştirilip çeşitli özellikler kazandırılarak uygulandığı, 18. yüzyılda ise Lâle Devri'nde yetiştirilen İstanbul Lâlesi'nin özelliğini yansıtarak işlendiği bir hayli örnek vardır. Bu zarif çiçek hem doğal görünümü hem de değiştirilmiş tarzıyla mimari eserlerde ve el sanatlarında halen büyük bir ilgiyle kullanılmaktadır. 1956 yılında Emirgan Korusu'nda Cumhuriyet Dönemi'nde Lâle Şenliklerine yeniden başlanmıştır⁴⁸. 2005 yılında “İstanbul Lâlesiyle Buluşuyor” konusuyla 500.000 lâle ile yeniden başlatılan Lâle Şenlikleri 2019 yılında 30 milyon lâleye ulaşarak her yıl şenliklere devam edilmektedir.

Lâleler Emirgan Bahçesi (Korusu). Yıldız Korusu, Büyük Çamlıca Korusu, Hıdiv Çubuklu Korusu ve Gülhane Parkı gibi tarihi mekanlarda zarafet ve narinliğine özgü düzenlemelerle halka ve özellikle de çocukların yaşam tarzlarına ve göz zevklerine sunulmaktadırlar. Osmanlı'nın çiçeği olduğunu ancak dünyaya tanıtan ülkenin kendileri olduğunu benimseyen

⁴⁸ Çankaya A., *Lâle* (Mad.), Türk Ansk., M.E.B. Yay., Ankara 1975, 22, 459.

Sultanahmet-Danyal Hüseyinî 2016

Sultanahmet-2016

Nisan 2018 Lâle Festivali Keukenhof – Hollanda

Hollanda'da, Leiden'e 20km kadar uzaklıkta olan lale bahçelerini ve Keukenhof'daki lâle Festivaline katıldığınızda doğudan batıya dünyanın pek çok farklı ülkesinden insanların ilgi ile bahçeyi gezdiklerini gördüğünüz zaman ülkeye hak veriyorsunuz. Ayrıca Amsterdam'daki "Tulip Museum" (Lâle Müzesi) da bu haklılığı kanıtlar niteliktedir.

Amsterdam Lâle Müzesi

Bölgeye özgü 18.yüzyıl çini örnekleri

Anadolu’da Sultan Dağı Yaylası’nda yetişen ters lâle Manisa Lâlesi adı ile adlandırılır⁴⁹. Diğer ters lâle örnekleri dünyada yalnızca Gaziantep, Kurt Dağı (*Fritillaria viridiflora* ve *Tulipa sintenisli*) bölgesinde bulunur⁵⁰.

Ters lâlenin Osmanlı Mimarisi’nde farklı özellikte kullanılmasına karşın doğadaki ters lâle doğal görünümü ile Taç Mahal’de Begüm Han’ın lahдинin yere olan temasındaki en son şeritte mermer zarif bir işçilikle uygulanmıştır.

Mimarîde taş, çini ve ahşap işçiliği desenlerinde önemli yer tutan lâle örgesinin, küçük el sanatları olan kitap (elyazma), dokuma(kumaş-halı), maden vd. de farklı teknik ve özelliklerle sevilerek uygulandığı günümüze kadar ulaşan sayısız örneklerden anlaşılmaktadır.

Öneriler:

- Günümüzde 3000 kadar lâle çeşidinin olduğu belirtilen ve dünyanın en meşhur lâle bahçesi olarak kabul edilen bahçe Hollanda’daki Keukenhof Lâle Bahçesi’dir. Hollanda (% 53,5)’da lâle ekimi yapıldığı görülmektedir. Oysa Ana vatanı Türkistan olarak kabul edilen ve dünyaya tanıtımının Osmanlı Döneminde olduğu dikkate alınarak lâlenin Türk Devletleri işbirliği ile yetiştirilip dünyaya pazarlanması sağlanmalı!
- Ana vatanı Anadolu olarak kabul edilen Ters Lâle’nin bu topraklarda yaygın olarak yetiştirilip dünyaya tanıtımı sağlanmalı!
- Meslek Liselerimiz ve Üniversitelerimizin Güzel Sanatlar Fakülteleri’nin Geleneksel Türk Sanatları Bölümlerinde, öğretim gören öğrencilere uygulanmalı olarak öğretilmeli! Türk Devletleri arasında “Sanat Merkezleri” kurulmalı!
- Dileğim, bir devre dünyayı kendine hayran bırakan zarif “Osmanlı Lâlesi”nin toplum kültürüne yeniden kazandırılması ve yaşatılması ile birlikte dünyaya bu ülkenin simgesi olduğu bildirilmeli!
- Çocukların huzurlu bir ortamda yetişmelerine katkı sağlayan ve doğanın insan sağlığına yararlılığı dikkate alındığında çiçek ve bahçe kültürü yeniden benimsenmeli, gelecek nesillere sevdirmeli yaşatılması sağlanmalıdır!

⁴⁹ Baytop Turhan, *İstanbul Lalesi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, 33.

⁵⁰ Torlak Hasan, *Gaziantep (ve Kilis) ilinin endemik bitki zenginliği*, Bilim ve Utopya Der., Ocak 2002, 91, 66, (62–67).

Motivul lălelei pe broderii de artă din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei

Melinda MITU, Karin Elisabeth HANN

În acest articol, vom prezenta o serie de aspecte referitoare la colecția de piese textile ornamentate cu broderie din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, precum și la alte câteva bunuri culturale de excepție aflate în acest muzeu, piese și artefacte care împărtășesc o trăsătură comună: motivul artistic și decorativ al lălelei. Broderiile¹ cu valoare artistică pot evidenția în mod remarcabil interferențele existente între diferite civilizații, circulația semnelor, semnificațiilor și a simbolurilor, oferind așadar mărturii grăitoare ale inter- și multiculturalității.

Piese brodate cu motive vegetale și florale din colecțiile muzeului de istorie clujean au făcut obiectul cercetărilor întreprinse vreme îndelungată de Ana Maria Szőke-Cipăianu, muzeograf în cadrul instituției culturale clujene. Între anii 1978–2003 aceasta a studiat peste 350 de asemenea artefacte, cercetările sale fiind prezentate într-o serie de articole publicate în anuarul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei.²

Ornamentica vegetală, respectiv un decor compus din elemente vegetale stilizate, a constituit din cele mai vechi timpuri una dintre cele mai importante note distinctive ale artei populare.³ Ea a fost preluată apoi în repertoriul obiectelor de artă decorativă realizate în cadrul breslelor și în industria artelor decorative. Se poate spune că

¹ Conform definiției lui Vasile Drăguț, broderia „este o artă a decorării unei țesături-suport cu motive ornamentale sau imagini iconografice realizate cu fire din diferite materiale (mătase, aur, argint), cusute cu acul. Compoziția ornamentală fiind realizată după un model desenat pe carton, broderia devine o artă de contact între țesătorie și pictură”. Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 70, sub voce: *broderie*.

² Dintre acestea amintim: Ana Maria Cipăianu: *On a medieval embroidery belonging to the History Museum of Transylvania*, în *Acta Musei Napocensis* (în continuare AMN), XV, 1978, p. 367–379 (în continuare: Cipăianu 1978); Ana Maria Cipăianu, *Broderii de tip oriental în colecția de textile a Muzeului de Istorie al Transilvaniei*, în AMN, XVII, 1980, p. 735–751 (în continuare: Cipăianu 1980); Ana Maria Cipăianu, *Materiale și tehnici utilizate la broderiile transilvănene din secolele XVII–XVIII*, în AMN, XXI, 1984, p. 735–757 (în continuare: Cipăianu 1984); Ana Maria Cipăianu, *Tipurile compoziționale ale broderiilor din colecția Muzeului județean de istorie Cluj*, în AMN, XXII–XXIII, 1985–1986, p. 697–705 (în continuare: Cipăianu 1985–1986); Ana Maria Szőke, *Broderii baroce în colecția de textile a Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*, în AMN, 26–30, II, Istorie, 1989–1993 (an de apariție: 1994), p. 151–158 (în continuare: Szőke 1989–1993); Ana Maria Szőke, *Meșteri broderi și operele lor*, în AMN, 35–36/II, Istorie, 1999, p. 323–342, 16 pl. (în continuare: Szőke 1999).

³ *Magyar Néprajzi Lexikon*, vol. IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, sub voce *növénymi ornamentika*, accesat online la <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-56.html> (24.10.2021).

ornamentica vegetală este tot atât de veche ca și meșteșugurile casnice legate de confecționarea armelor și a uneltelor, a vaselor, hainelor sau bijuteriilor, pe care oamenii le-au înfrumusețat cu diferite modele, încă din Neolitic. Motivele animale, vegetale, iar mai apoi cele geometrice au fost cele mai vechi și mai răspândite elemente decorative.

Principalele motive decorative și formulele ornamentale de bază ale ornamenticii vegetale au apărut în civilizațiile antice ale Orientului Apropiat, fiind strâns legate de activitatea zilnică de cultivare a plantelor. La început, redarea fidelă a plantelor era un deziderat important, imaginile acestora fiind executate cu pretenții estetice, însă doar cu surprinderea elementelor lor de bază. Tipurile fundamentale ale motivelor vegetale s-au cristalizat atunci, în Antichitate, și au dăinuit apoi de-a lungul mileniilor. Printre principalele motive vegetale ornamentale străvechi figurau *floarea văzută de sus* (respectiv rozeta, trandafirul), *floarea văzută din profil* (precursoare a crinului și a lălelei), în formă de liră, dar și *pomul vieții* sau *tulpina de flori*. Cu timpul, până în ultimul mileniu î.Chr., au apărut și alte forme ale compozițiilor vegetale, cum ar fi *lujerul*, în arcuirile căruia erau reprezentate de obicei motive asemănătoare, repetitive, de flori, ciorchini de struguri sau frunze.⁴

Beneficiind de această moștenire antică, de tradițiile ornamentale specifice Asiei Centrale, ca și de convențiile estetice ale artei islamice, meșterii broderi din Imperiul Otoman au excelat în redarea unor motive vegetale pe obiecte de artă decorativă. După cum arată și Alexandra Beldescu, în prefața catalogului *Broderii turcești. Secolele XVIII–XIX*,⁵ „prin calitățile lor artistice și tehnice împreună cu valoarea istorico-documentară și semnificațiile simbolice ... [broderiile turcești și-au] impus prezența în marile muzee ale lumii. Înainte de a fi devenit piese de colecție, Europa le cunoscuse ca daruri diplomatice, mărfuri de lux ori pradă de război, apreciindu-le frumusețea ca și pe cea a țesăturilor și covoarelor turcești”.⁶

Broderiile turcești au fost realizate pe în, bumbac, lână, mătase sau piele, cu fire de mătase, apoi de bumbac mercerizat, vopsite în culori naturale. Gama cromatică preferată în secolele XVI–XVII era constituită din culorile roșu, vișiniu, albastru intens, negru, verde deschis și galben. Treptat au apărut însă și nuanțele pastelate, sidefate, degradeurile tonale.⁷ În plus, potrivit aceleiași autoare, „continuând o îndelungată

⁴ *Magyar Néprajzi Lexikon*, vezi *supra*, nota nr. 3.

⁵ Alexandra Beldescu, *Broderii turcești. Secolele XVIII–XIX*, București, 1997, 46 p. Catalogul expoziției cu același titlu, organizată de Alexandra Beldescu, Carmen Brad și Mircea Dunca, istorici de artă și muzeografi în cadrul Muzeului Național de Artă al României. Expoziția a fost organizată în anul 1997, prezentând broderii inedite din colecțiile muzeului respectiv.

⁶ A. Beldescu, Cuvânt înainte la catalogul expoziției *Broderii turcești. Secolele XVIII–XIX*, București, 1997, p. 5.

⁷ *Ibidem*, p. 7. Pentru aspecte legate de materialele și tehnicile utilizate în realizarea broderiilor turcești sau de tip oriental vezi și Cipăianu 1978, *passim*; Cipăianu 1980, *passim*; Cipăianu 1984, *passim*; Cipăianu 1999, p. 326–328.

și răspândită tradiție (Orientul Mijlociu, Orientul Apropiat, Bizanț), broderiile turcești utilizează [...] și metalul. Aurul și argintul pur au fost rezervate exemplarelor excepționale, la Curte, în moschei. În rest, în marea majoritate a cazurilor, este vorba de «aur fals» și de «argint fals», adică, cel mai frecvent, de cupru sau zinc aurit ori argintat.”⁸

Punctele de broderie au fost alese și ele cu multă pricepere: pentru contururi, punctul „înaintea acului”, pentru tije punctul „de rămurică”, pentru umplerea suprafețelor mari punctul de broderie numit chiar „turcesc” sau de țesătură, cusut cu diverse culori.⁹

Elementele decorative de bază ale stilului artistic propriu-zis turcesc s-au cristalizat în timpul domniei lui Soliman Magnificul (1520–1566), care a marcat și perioada de glorie a Imperiului Otoman. Stilul a fost creat de Kara-Memi, unul dintre artiștii nakkășhaneului de la reședința sultanului, fiind cunoscut sub denumirea de stilul celor „patru flori”. Această ornamentică orientală, constând din „interpretarea, câteodată schematică, dar grandioasă, a patru flori – lealea, zambila, garioaia și floarea de măr – îmbogățită și cu diversitatea de tratări ale palmetei”¹⁰, a constituit cel mai caracteristic și popular stil al artei otomane din secolul al XVI-lea.

Uneori, determinarea celei de-a patra flori din compoziția de mai sus diferă în lucrările de specialitate dedicate broderiei.¹¹ Oricum, alături de cele patru motive florale de bază ale broderiilor turcești, pe acestea puteau figura multe alte modele de aceeași natură: rodii, trandafiri, narcise, floarea de acant etc.¹²

Ornamentica vegetală de factură orientală a ajuns apoi, în diverse forme și pe diverse căi, și în Europa – în special după căderea Constantinopolului –, un intermediar important în acest sens fiind arta bizantină. În lumea occidentală, ornamentica florală a fost adoptată pentru întâia oară de arta decorativă italiană, denumirea de „gotic floral” indicând și perioada în care s-a petrecut acest lucru. La răspândirea europeană a motivelor decorative florale au contribuit atât călătoriile obligatorii ale

⁸ A. Beldescu, *op. cit.*, p. 7. Pentru utilizarea firelor metalice vezi și Cipăianu 1980, p. 740, 746; Cipăianu 1984, p. 737–740.

⁹ Pentru punctele de broderie utilizate în broderiile turcești sau de influență turcească vezi Cipăianu 1980, p. 736; Cipăianu 1984, p. 741–745; A. Beldescu, *op. cit.*, p. 7.

¹⁰ Gaston Migeon, *Manuel d'art musulman*, Paris, 1907, vol. II, p. 404, 406, 408, apud Cipăianu 1980, p. 737, nota nr. 10. În chestiunea stilului celor „patru flori” Cipăianu citează și *Az iparművészet könyve*, Budapest, 1912, vol. III, p. 484, 486, 487; Otto von Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Berlin, 1921, p. 48, 49; Ernst Flemming, *Das Textilwerk. Gewebeornamente und Stoffmuster vom Altertum bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1927, p. XXVII.

¹¹ La A. Beldescu, *op. cit.*, p. 8, alături de lealea, zambila și garioaia apare floarea de măceș, iar la Gerelyes Ibolya trandafirul; vezi: *Stílusok a klasszikus oszmán művészetben*, II, accesat la http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=502.html (05.11.2021).

¹² Cipăianu 1980, p. 736–750; A. Beldescu, *op. cit.*, p. 8; Emőke László, *Magyar reneszánsz és barokk hímzések. Vászonalapú úrírhímzések*, Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2001, p. 23–24.

calfelor, cât și circulația cărților de modele germane, italiene, engleze și franceze, din secolele XVI–XVII, manuscrise sau tipărite.¹³

Problema decorurilor vegetale florale este însă mult mai complexă dacă avem în vedere faptul că, în timp, „de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și ornamentica turcească s-a inspirat din marile stiluri europene”, baroc sau rococo¹⁴, dând naștere unor lucrări cu „vegetația viguroasă, densă în buchete și ramuri stufoase, ghirlande grele, puternice volute și contravolute la coșuri, vase, arcade, capiteli și baze de coloane.”¹⁵

În acest context al circulației respectivelor motive artistice, ele vor ajunge și în perimetrul artei din Transilvania, o regiune în care s-au îngemănat din cele mai vechi timpuri elemente de cultură materială și spirituală preluate atât din Orient, cât și din Occident.

Referindu-se la elementele de civilizație care pătrund în perioada medievală în spațiul de la Carpați și Dunăre, Alexandra Beldescu menționează „obiceiuri, costume, mâncăruri, elemente de decorație arhitectonică și interioară, elemente de vocabular”, dar și „broderiile de lux”.¹⁶

În Transilvania, după cum arăta Ana Maria Szőke-Cipăianu, sintezele decorative realizate în secolele XVI–XVIII vor îmbina motive preluate din nordul Italiei, sudul Germaniei, ca și din Orient. După bătălia de la Mohács (1526) și pătrunderea otomanilor în spațiul Ungariei și Transilvaniei, influențele artistice turcești și persane își vor face simțită prezența și mai puternic, iar artele textile și mai ales arta broderiei vor adopta numeroase elemente orientale, adaptate apoi în conformitate cu gusturile locale.¹⁷

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei deține în patrimoniul său o impresionantă colecție de broderii de artă, unele fiind destinate înfrumusețării interioarelor, altele fiind broderii de cult, veșminte sau accesorii vestimentare. Unele broderii sunt din import, provenind din Orient sau din zone ale Europei Occidentale și Centrale, altele au fost realizate în cuprinsul principatului transilvănean, în motivistica lor distingându-se însă cu claritate influențe ale lumii orientale sau apusene.

O categorie distinctă în cadrul colecției amintite este constituită de așa-numitele *broderii domnești* (*úríhímzés*), „un tip de broderie specific unguresc, care deși arată înrudiri cu broderii contemporane din alte țări europene, diferă totuși de acestea prin întreaga lor înfățișare – motive ornamentale, aranjarea și compoziția de culori a

¹³ *Magyar Néprajzi Lexikon*, vezi *supra*, nota nr. 3; Szőke 1999, p. 329; László, *op.cit.*, p. 21.

¹⁴ Cipăianu 1980, p. 750; A. Beldescu, *op.cit.*, p. 8.

¹⁵ A. Beldescu, *op.cit.*, p. 8–9.; Cipăianu 1980, p. 750.

¹⁶ *Ibidem*. Pentru importul de broderii turcești în Țările Române și influența acestora asupra textilelor liturgice și laice din spațiile respective, Beldescu face referință la lucrările Corinei Nicolescu, *La broderie de l'époque ottoman en Roumanie*, prezentată la „Fifth International Congress of Turkish Art”, f.a. și *Costumul de curte în Țările Române (sec. XIV–XVIII)*, București, 1970.

¹⁷ Cipăianu, 1980, p. 735.

modelelor – și, ca atare, constituie un stil de sine stătător”.¹⁸ De fapt, aceste broderii reprezintă, în cele mai multe cazuri, „o combinație deosebit de reușită și originală a elementelor renascentiste de factură italiană cu motive ornamentale orientale turcești”.¹⁹

Asemenea lucrări au fost realizate, în secolele XVI–XVIII, la curțile princiare și nobiliare din Ungaria și Transilvania. Inițial, arta brodatului a fost practică doar de doamnele de condiție nobilă²⁰, în special de tinerele fete din familiile nobiliare, care își pregăteau în acest fel variatele tipuri de artefacte textile din cadrul zestrei lor. Tehnica broderiei a fost învățată și de fetele de condiție modestă de la curțile celor înstăriți, care deveneau în felul acesta brodeze specializate, contribuind și la răspândirea motivelor ornamentale ale broderiilor domnești în mediile țărănești.²¹

Altă categorie importantă a broderiilor din patrimoniul muzeului de istorie clujean este alcătuită din broderiile domnești realizate de meșteri broderi profesioniști, care au creat produse de o valoare artistică deosebită. Acești meșteri activau fie în cadrul breslelor din mediile urbane, fie în atelierele mănăstirești ori nobiliare.²²

După cum am văzut deja, broderiile de artă din secolele XVI–XVII deținute de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei redau în special modele turcești și renascentiste italiene. În aceste lucrări figurează compoziții ornamentale vegetale ca „tulpina”, cu un lujer central cu două sau mai multe ramificații dispuse simetric în stânga și în dreapta; „vaza italiană”; vrejuri arcuite sau spiralate; „buchetul”, „tufe de flori”, „coșuri cu flori”; motive vegetale precum cârcei, frunze și frunzulițe, ascuțite și de multe ori arcuite, semipalmete „crescute” din petalele superioare ale florilor. Întâlnim apoi fructe, rodii în mai multe versiuni (închise sau din profil, permițând întrezărirea interiorului, a feliilor), pere, conuri de pin, precum și elemente florale stilizate de o impresionantă varietate, lalele, flori de acant, flori de măr, rozete cu mai multe registre de petale, flori în formă de evantai, zambile, crini, compoziții de palmetă de lotus etc.²³

¹⁸ Vezi Gertrud Palotay, *Régi erdélyi uri hímzések*, în *Pásztortűz*, 27, 1941, p. 73, apud E. László, *op.cit.*, p. 9. Despre broderiile după desen „de tip domnesc” vezi și *Magyar Katolikus Lexikon*, vol. XIV, Budapest, 2009 sub voce *úrihímzés*. Accesat online la <http://lexikon.katolikus.hu/U/%C3%BArih%C3%ADmz%C3%A9s.html>. (05.11.2021).

¹⁹ Imola Kiss, *Arta decorativă sătmăreană în Evul mediu. Broderii medievale în Colecția Muzeului Județean Satu Mare*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 1998, nr. 3, p. 4–5. Pentru influența broderiilor turcești și italienești asupra broderiilor domnești maghiare, vezi și Mária V. Ember, *Minták és változataik az úrihímzéseken. Példák a Magyar Nemzeti Múzeum hímzés-gyűjteményéből*, în *Ars Decorativa*, 13, Budapest, 1993, p. 79–85, accesat online la https://library.hungaricana.hu/en/view/ArsDecorativa_13_1993/?pg=6&layout=s. (05.11.2021); Szőke 1989–1993, *passim*; Szőke 1999, *passim*; László, *op. cit.*, p. 22–32.

²⁰ Szőke 1999, p. 326; E. László, *op.cit.*, p. 16–17.

²¹ Vezi, spre exemplu, I. Kiss, *op.cit.*, p. 5.

²² Szőke 1999, p. 323.

²³ Pentru compozițiile ornamentale și motivele decorative vegetale și florale de pe broderiile de artă din patrimoniul MNIT vezi: Cipăianu 1978, p. 369–370, 372, 374–378; Cipăianu 1980, *passim*; Cipăianu 1985–1986, *passim*; Szőke 1989–1993, p. 151–158.

De la începutul secolului al XVIII-lea, după cucerirea Transilvaniei de către trupele imperiale austriece, aici va predomina, la fel ca pe tot teritoriul Ungariei istorice, stilul baroc. Limbajul decorativ al broderiilor dăinuie și în această perioadă, dar compozițiile lor ornamentale devin tot mai încărcate. În același timp, apar motive noi, cum erau ananasul sau trandafirii cu redare mai „naturalistă”, realistă.²⁴

Printre cele aproape o mie de broderii artistice deținute de muzeul de istorie clujean se găsesc numeroase piese care ilustrează *motivul lalelei*.

În lucrările de etnografie²⁵, laleaua este descrisă ca o plantă ornamentală originară din Eurasia, extrem de îndrăgită încă din Antichitate, atât pentru bulbul său comestibil, cât și pentru frumusețea ei. Primele specii cultivate ale acesteia au ajuns în Europa pe la mijlocul secolului al XVI-lea, prin intermediul turcilor otomani. În secolul următor, lalea a cucerit grădinile europene, devansând plantele decorative populare ale Evului Mediu – trandafirul, crinul, garoafa – și generând o adevărată modă, așa-numita *tulipomanie*.²⁶ În special în Olanda vor fi create mai multe mii de variante noi ale lalelei, această țară devenind și centrul comerțului european cu mult-râvnita floare. Popularitatea lalelei nu a dispărut nici mai târziu, în secolul al XIX-lea ea devenind „floarea națională” a mai multor țări (Franța, Belgia, Germania).

În spațiul central-european laleaua a devenit cunoscută datorită botanistului de origine flamandă Carolus Clusius (1526–1609)²⁷, care a cultivat-o pe moșia nobilului maghiar Boldizsár Batthyány, din Némétújvár, iar în anul 1583 a publicat o carte despre plantele Austriei și Ungariei, în paginile căreia figura și laleaua.²⁸ În Ungaria, laleaua se răspândește în grădinile celor înstăriți în secolul al XVII-lea, dar în gospodăriile țărănești va fi cultivată doar din secolul al XIX-lea.

În ceea ce privește *motivul lalelei în artele decorative*, originea acestuia este una străveche. Cele mai îndepărtate forme pot fi regăsite în imperiile antice ale Orientului, unde erau reprezentate motive asemănătoare: floarea în formă de liră cu un sâmbure interior în formă de lacrimă, desenat separat, floarea de lotus, floarea de acant etc. Prima variantă va ajunge în Europa în forma sa originală, reprezentarea ei în artele decorative fiind consolidată însă abia după răspândirea florii pe continentul european, în secolul al XVI-lea.²⁹ Deși motivul decorativ al lalelei fusese caracteristic în special artei turcești sau textilelor orientale, laleaua fiind „un simbol al puterii și al

²⁴ László, *op.cit.*, p. 10. Vezi și Szőke 1989–1993, p. 151–158.

²⁵ Vezi, spre exemplu, *Magyar Néprajzi Lexikon*, vol. V., Budapest, 1982, sub voce *Tulipán*. Accesat online la <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-848.html> (05.11.2021).

²⁶ Vezi Mike Dash, *Mania lalelelor. Povestea celei mai râvnite flori din lume și a pasiunilor ieșite din comun pe care le-a stârnit*, Buc., Humanitas, 2014.

²⁷ E. László, *op. cit.*, p. 24. Vezi și Mária Kresz, *Virág és népművészet*, Budapest, 1979, p.13–14.

²⁸ Carolus Clusius, *Rariorum aliquot stirpium, per Pannoniam, Austriam, & vicinas quasdam provincias observatarum historia, quatuor libris expressa ...*, Antwerp, 1583.

²⁹ *Magyar Néprajzi Lexikon*, vol. V (vezi *supra*, nota nr. 3). Vezi și M. Kresz, *op.cit.*, p. 14.

bogăției”³⁰ în Imperiul Otoman, începând din secolul al XVI-lea motivul va fi prezent tot mai des și în ornamentica artelor decorative italiene, spaniole sau germane.³¹

Motivul lealei a fost unul deosebit de îndrăgit și în Ungaria și Transilvania. În timpul prezenței otomane din secolele XVI–XVII el va fi preluat împreună cu numeroase alte motive decorative turcești, devenind „un simbol al ornamenticii maghiare.”³²

La sfârșitul secolului al XIX-lea, când artele decorative maghiare, trecute acum în stadiul producției industriale, se vor orienta spre tradițiile artei populare, laleaua va fi considerată în mod exagerat o floare națională, cu un mare trecut istoric.³³ Existau cercetări care identificau motivul lealei inclusiv în ornamentica maghiarilor descălecători ai lui Árpád, pe monedele și în stemele regilor maghiari din dinastia arpadienilor, pe mantia de încoronare a primului rege maghiar, Sfântul Ștefan, sau pe tapițeria tronului regelui Matia.³⁴

Certă este însă doar prezența motivului lealei pe broderiile domnești maghiare, începând cu secolul al XVI-lea, motiv care poate fi observat și pe alte obiecte decorative ale artei tradiționale maghiare și secuiești, din lemn, metal sau ceramică, începând tot din aceeași perioadă istorică.

Pe broderiile din secolele XVI–XVIII aflate în patrimoniul muzeului de istorie clujean, fie ele de import, fie autohtone, pot fi identificate mai multe variante ale lealei. Se distinge varianta de tip „oriental”, mai stilizată, mai suplă, cu petalele mai ascuțite, dispuse în forme de liră alungită, și cea de tip „occidental”, mai realistă, atât în ceea ce privește redarea conturilor petalelor cât și a cromaticii.³⁵ Totodată, broderiile transilvănene din secolul al XVII-lea afișează mai ales așa-numita „lalea orientală”, clasică, având trei petale, dar spre sfârșitul secolului al XVII-lea devin frecvente și lalelele orientale cu petale multiple. Efectul decorativ al motivului a fost accentuat adeseori prin combinarea firelor de aur sau de argint cu fire de mătase colorate.³⁶

În cele ce urmează, vom trece în revistă câteva piese de excepție din patrimoniul MNIT decorate cu acest motiv floral.

³⁰ *Magyar Katolikus Lexikon*, vol. XIV, Budapest, 2009, sub voce *Tulipán*, accesat la <http://lexikon.katolikus.hu/T/tulip%C3%A1n.html> (05.11.2021).

³¹ Vezi, spre exemplu, Cipăianu 1978, p. 377.

³² Veronika Gervers, *The influence of Ottoman Turkish Textiles and Costumes in Eastern Europe, with particular Reference to Hungary*, Toronto, 1982, p. 20, apud A. Beldescu, *op. cit.*, p. 9.

³³ *Magyar Néprajzi Lexikon* (vezi *supra*, nota nr. 3).

³⁴ *Magyar Katolikus Lexikon* (vezi *supra*, nota nr. 30). Laleaua constituie și în zilele noastre un important element decorativ al broderiilor populare maghiare, în special ale celor din zonele Kalocsa și Matyó, dar și al altor obiecte decorative maghiare și secuiești, cum ar fi porțile secuiești din lemn sau ceramica de Korond (Corund). Vezi: https://hu.wikipedia.org/wiki/Tulip%C3%A1n_a_magyar_n%C3%A9pm%C5%B1v%C3%A9szetben (05.11.2021).

³⁵ Pentru motivul lalelelor orientale și occidentale vezi: Cipăianu 1978, p. 378 și nota 38; Szőke 1989–1993, p. 151–158; L. Emőke, p. 24; Ana-Maria Gruia, *Broderii de cult ale Bisericii unitariene din Cluj-Napoca (secolele XVII–XVIII)* (lucrare de licență), Cluj-Napoca, 2003.

³⁶ Cipăianu 1978, p. 378.

O piesă veche și frumos ornamentată este *valtrapul* de la mijlocul secolului al XVII-lea, un accesoriu nelipsit din componența vestimentației de paradă, destinat să protejeze și să decoreze calul. Piesa are o deosebită valoare artistică, dar și istorică, fiind atribuită principelui Acațiu Barcsay (1658–1660). Valtrapul a fost realizat într-un atelier ardelean, fiind confecționat din velur și brocatelă verde, brodat cu sârmă și fir neted de argint aurit, cu broderie în relief, pe suport din fire groase de in. Conform descrierii realizate de Ana Maria Szőke, valtrapul prezintă două registre decorative care sunt dispuse pe fondul de catifea. Primul registru constă „dintr-o bordură formată dintr-un vrej meandric, purtând rodii dinamizate, flori de acant, garoafe, lalele orientale, însoțite de semipalmete, frunzulițe și cârcei”. Registrul principal, constituit din trei medalioane lobate, conține „tulpini” cu rodii dinamizate, rozete cu spițe, lalele orientale, frunze și semipalmete. Decorul piesei este brodat în întregime cu sârmă de argint aurit, suprafețele netede alternând cu puncte decorate sau fixate, folosind fir de mătase albă (la argint) și galbenă (la aur). Firele netede de argint aurit și de argint menționate printre materialele de brodat apar doar la contururi.³⁷

Altă broderie deosebită din secolul al XVII-lea este un *antependiu*, care se numără printre cele mai vechi și mai valoroase piese ale colecției de broderii artistice deținută de muzeul de istorie clujean.

Piesa constituie o broderie domnească (*úrihímez*) din Transilvania. Este confecționată din pânză de in, nealbită, brodată cu fire de mătase colorate și fire de argint aurit. Decorul piesei se desfășoară pe toată suprafața disponibilă, ceea ce este un semn distinctiv al manierei ornamentale orientale. Motivele ornamentale sunt deopotrivă de factură occidentală și orientală, întrezărindu-se un vrej meandric arcuit cu flori – printre care și lalele – orientale și occidentale, în nuanțe pastelate de bej și galben însoțite de culori vii: roșu vișiniu, albastru indigo și auriu. Gama largă a punctelor de broderie-plată ale acestei piese trădează simțul artistic și cunoștințele tehnice deosebite ale persoanei care a făurit-o.³⁸

Pentru ilustrarea broderiei baroce transilvănene a secolului al XVIII-lea, decorată și cu motivul lalelei, se remarcă o casulă și două bonete.

Casula, o piesă extrem de rară în colecția de textile brodate a MNIT, este realizată din damasc de in, brodată cu fire colorate de mătase de tip muliné, precum și cu fire perlate de mătase colorată, cannetille, frisé și fir neted de argint aurit. În decorarea piesei meșterii broderi au apelat la mai multe variante ale punctului plat de broderie: de tighel, plat obișnuit, plat despicat, plat culcat și fixat, precum și punctul de nodulețe. Varianta punctului de broderie plat, aleasă pentru umplerea suprafețelor mari, așa numitul punct „turcesc”, cu efecte de țesătură, era foarte agreată și larg răspândită

³⁷ Descrierea acestui bun cultural, realizată de Ana Maria Szőke, în Péter Katalin, Tamás Edit, *Lorántffy Zsuzsanna album*, Sárospatak, 2000, p. 100, ca și la Szőke 1999, p. 331, pl. V.

³⁸ Descrierea acestui bun cultural, realizată de Ana Maria Szőke, în Péter K., Tamás E., *op. cit.*, p. 104.

la broderiile din secolele XVII–XVIII. În cazul acestei casule, punctul turcesc a fost executat cu o asemenea măiestrie încât, la prima vedere, dă impresia că ar fi fost aplicat.

Pe fața piesei, pe columnă, se află „un medalion-scoică care susține o bandă masivă (de 5 cm lățime), urcându-se cu unduiri line. În jurul benzii se încolăcește o tijă puternic ondulată, încărcată cu frunze, palmete, trandafiri, garoafe, lalele, lujere de zambile. Pe laterale, în concepție identică pe stânga-dreapta, dar diferită pe față-spate, [se distinge un decor compus] dintr-o tijă verticală foarte sinuoasă, cu multe ramificații, pornită din câte un corn al abundenței. Ea poartă aceleași elemente florale ca banda de pe columne, numai în interpretări diferite, obținându-se astfel un ansamblu decorativ de o mare frumusețe.”³⁹

Cele două *bonete* au fost confecționate din pânză densă, nealbită, de in și ornamentate cu broderie în relief (pe suport de carton) cu fir neted de argint, respectiv argint aurit și fire colorate de mătase, slab răsucite, cu variante ale punctului de broderie plat (obișnuit și de șnur).

La prima piesă, „decorul plăcii dorsale se constituie din compoziții de garoafe (încadrate de câte o pereche de semipalmete uriașe) și mici «tulpini» purtând lalele orientale, boboci și frunzulițe. Banda laterală este ornamentată cu șapte aplicații: motive vegetale (rozete cu multe registre de petale, rozete în vârtej, compoziție stilizată de rodie dinamizată) brodate separat, în relief înălțat pe suport de carton. Placa inferioară poartă o «tulpină» cu influențe baroce, având drept floare centrală o garoafă, flancată de lalele occidentale, boboci și frunzele tijelor laterale”.⁴⁰

La cea de-a doua bonetă „motivele plăcii dorsale acoperă în întregime suprafața acesteia și se constituie într-o «tulpină» barocizantă, dizolvată în registre ascendente: rozete cu multe petale, lalele occidentale în două variante, boboci și palmete lobate. Banda laterală are aplicate șase ornamente, brodate separat: rozete cu multe registre de petale și rozete în vârtej. Placa inferioară are o structură decorativă identică cu cea a plăcii dorsale, însă cu motive și componente diferite sau diferit desenate: rodii, garoafă, lalele occidentale, boboci și palmete”.⁴¹

Din perioadele mai recente, se remarcă altă piesă muzeală cu valoare artistică și istorică, respectiv *Steagul Elisabeta*, confecționat la comanda Societății Carpatine Ardelene din Cluj, între anii 1899–1900. Acesta ilustrează cultul dedicat împărătesei Elisabeta în rândurile comunității maghiare din Cluj, după 1898, anul morții acesteia.

Steagul a fost executat după modelul flamurilor de luptă maghiare, folosite de-a lungul secolelor, decorate în mod tradițional cu imaginea Fecioarei Maria, protectoarea Ungariei. În cazul steagului Elisabeta, simbolul sacru urma să fie imaginea împărătesei.

³⁹ Descrierea acestui bun cultural la Szőke 1989–1993, p. 155–156.

⁴⁰ Descrierea acestui bun cultural la Szőke 1999, p. 338–339.

⁴¹ Descrierea acestui bun cultural la Szőke 1999, p. 339.

Piesa a fost confecționată din mătase groasă, de culoare albă, și are ambele laturi presărate cu motive decorative tipice *broderiei domnești maghiare*. Întâlnim așadar motive vegetale (vrejuri, cârcei, frunze dințate) și florale (lalele, garoafe, bujori etc.), brodate în culori vii, multiple, cu fire de mătase și fire metalice, aurii și argintii. Pe una din laturi, într-un medalion central, este reprezentat bustul împărătesei, executat printr-o broderie fină și densă, care dă impresia unei litografii sau a unei fotografii aplicate ulterior.

Elisabeta poartă o rochie simplă, în nuanțe de gri, gri-marونی, maro-roșcat și negru. Culorile închise evidențiază sobrietatea împărătesei, această imagine fiind accentuată de coafura simplă a acesteia (mai multe împletituri prinse în coc), precum și de crucea pe care o poartă la gât. Chenarul medalionului central este constituit din lalele brodate, alese nu întâmplător pentru încadrarea reginei, deoarece ele simbolizau feminitatea⁴², frumusețea, dar și despărțirea și moartea⁴³.

Pe cealaltă latură a steagului întâlnim același chenar cu motivul arcadei și aceleași broderii florale, doar că în medalionul central sunt redată stema Ungariei, inițialele Societății Ardelene Carpatine: *E.K.E.*, locul: *Kolozsvár* și anul înființării acesteia: 1891, precum și două flori de colț, simbolul asociației. Stema a fost realizată din mătase, decupată ulterior și cusută în centrul steagului (la fel ca inițialele Societății și cifrele anului), iar cele două flori de colț au fost brodate cu fire argintii.

Steagul a fost terminat în vara anului 1900, dar expunerea sa publică a avut loc în 12 octombrie 1902. În ziua respectivă, după inaugurarea festivă a statuii lui Matia Corvin, din centrul orașului, s-a procedat și la deschiderea muzeului Societății Carpatine Ardelene, în Casa Matia Corvin.

Bunurile culturale prezentate în rândurile de mai sus reprezintă doar o mică parte din ansamblul celor aproape o mie de broderii de artă din colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei. Nu am determinat numărul exact al broderiilor care poartă motivul lalelei, dar estimăm că el este prezent pe majoritatea pieselor din colecție.

Muzeul de istorie clujean deține mai multe tipuri de obiecte decorative – cahle, piese de mobilier, bijuterii etc. – pe care putem observa motivul lalelei, dar piesele textile ornamentate cu broderii constituie una dintre cele mai compacte și bogate colecții ale instituției. Artefactele prezentate aici sunt expresii ale interacțiunilor dintre lumea orientală, lumea occidentală și elementele autohtone transilvănene, în special maghiare. Aceste interferențe au dat naștere unor bunuri culturale de excepție, care prezintă interes atât din punctul de vedere al valorii artistice, cât și din cel al semnificațiilor perene care aduc laolaltă simbolurile și reprezentările unor popoare și comunități diferite.

⁴² Pentru laleaua ca simbol al feminității, vezi, spre exemplu: Mihály Hoppál, *A tulipán motívum térben és időben*, în Vasi Szemle, LV, 2001, nr. 4, p. 460–462.

⁴³ Pentru laleaua ca simbol al despărțirii și al morții, vezi, spre exemplu: *Magyar Katolikus Lexikon* (*supra*, notele nr. 30 și 34).

Valtrap

Atelier transilvănean.

Mijlocul secolului al XVII-lea.

Materiale: velur și brocatelă verde; broderie cu sârmă și fir neted de argint aurit; broderie în relief (pe suport din fire groase de in). Piesa a fost prevăzută cu întăritură și căptușeală, precum și cu franjuri (L = 20 cm) din fir de mătase verde și de argint aurit.

Dimensiuni: L = 127 cm (din care 63 cm catifea); La = 146 cm.

MNIT, nr. inv. F 5769.

Valtrap – detaliu

Antependiu

Broderie domnească (*úrihímezés*) din Transilvania.

Mijlocul secolului al XVII-lea.

Materiale: pânză nealbită, de in; fire de mătase colorate și fire de argint aurit.

Dimensiuni: L = 349 cm; La = 42.

MNIT, nr. inv. F 5822.

Casulă

Atelier transilvănean.

Secolul al XVIII-lea.

Materiale: damasc de in; fire colorate de mătase de tip muliné; fire perlate de mătase colorată; cannetille, frisé și fir neted de argint aurit. Casula este dublată cu o pânză groasă de in, apretată, căptușită cu pânză de in mai plină. Întreaga piesă, precum și părțile ei componente (columnne, laterale) sunt bordate de o pasmanterie din fir de argint aurit.

Dimensiuni: L = 95 cm;

La față = 55–70 cm;

La spate = 75 cm.

MNIT, nr. inv. F. 3282.

Bonetă

Atelier transilvănean.

Secolul al XVIII-lea.

Materiale: pânză densă, nealbită, de in; fir neted de argint; fire colorate de mătase, slab răsucite; broderie în relief (pe suport de carton); variante ale punctului de broderie plat (obișnuit și de șnur).

Dimensiuni: corpul: L = 15 cm; La = 10–12 cm; placa: L = 17 cm;

La = 7–13 cm.

MNIT, nr. inv. F 6687,a.

Bonetă

Atelier transilvănean.

Secolul al XVIII-lea.

Materiale: pânză densă, nealbită, de in; fir neted de argint aurit; fire colorate de mătase, slab răsucite; broderie în relief (pe suport de carton); variante ale punctului de broderie plat (obișnuit și de șnur).

Dimensiuni: corpul: L = 16 cm; La = 11–14 cm; placa: L = 14 cm;

La = 10–12 cm.

MNIT, nr. inv. F 6688,a.

Steagul *Elisabeta*

Broderie domnească (*úrihírnzés*) din Transilvania.

1898–1900.

Materiale: mătase albă; broderie cu fire de mătase policrome
și fire metalice; franjuri și ciucuri din fire metalice.

Dimensiuni—L = cca 135 cm; La = 100 cm

MNIT, Nr. inv. M 6981

Osmanlı Kitap Sanatlarında Lale Motifi

Selçuk AYDIN*

Özet

Türk - İslam medeniyeti içerisinde gelişip kökleşen ve Geleneksel Türk Kitap Sanatları arasında öne çıkan tezhip, hat, minyatür, ebruve cilt sanatları kültürümüze has formlarını Anadolu topraklarında kazanmış, Osmanlı Dönemi'nde en güzel eserlerini vermiştir. Kitap sanatlarında kullanılan desen ve figürler Türklerin yaşadığı coğrafya ve kültür ortamından izler taşımaktadır. Başlangıçta yoğunlukla kullanılan hayvan figürleri, İslamiyet sonrası dönemde gittikçe azalmaya başlamış, bu figürlerin aksine çeşitli formlarda bitkisel motiflerin kullanımı artmıştır. Ağaç tasvirleri, dal ve yaprak çizimleri, tekli ya da buket şeklinde çiçek bezemeleri ile çiçek bahçesi formlarından oluşan bu motifler arasında, tarihimizde ayrı bir yeri olan lale de yerini almıştır. Türk kültüründe estetik görünümü kadar ilahi değeri ile de ayrı bir öneme sahip olan lalenin kitap sanatlarında kullanılması, Türk sanatının göze, gönüle ve ruha hitap eden anlayışını yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Kitap Sanatları, Lale, Tezhip, Hat, Minyatür, Ebru, Cilt Sanatı*

Abstract

Tulip Motif in Ottoman Book Arts

The arts of illumination, calligraphy, miniature, marbling and bookbinding, which developed and took root in the Turkish-Islamic civilization and came to the fore among the Traditional Turkish Book Arts, gained their forms unique to our culture in Anatolian lands and gave his most beautiful works during the Ottoman Period. The patterns and figures used in the book arts bear traces of the geography and cultural environment in which the Turks lived. Animal figures, which were used extensively in the beginning, started to decrease gradually in the post-Islamic period, and the use of plant motifs in various forms increased on the contrary to these figures. Among these motifs, which consist of tree depictions, branch and leaf drawings, single or bouquet-shaped flower decorations, and flower garden forms, the tulip, which has a special place in our history, has also taken its place. The use of the tulip, which has a special importance in Turkish culture with its divine value

---

* Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü / Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı. e-posta: selcukaydin08@gmail.com - ORCID: 0000-0002-4788-4312

as well as its aesthetic appearance, reflects the understanding of Turkish art that appeals to the eye, heart and soul.

Keywords: *Ottoman Book Arts, Tulip, Illumination, Calligraphy, Miniature, Marbling, Binding Art*

Giriş

İnsanoğlu tarihin her döneminde günlük hayata dair işlerinin yanı sıra güzellik algısına ve estetik duyusuna hitap eden faaliyetlere de ilgi duymuş, günümüzde sanat olarak nitelendirdiğimiz birçok uğraşla meşgul olmuşlardır. İnsanoğlunun kendini ifade etme şeklinin bir yolu olarak da gördüğü sanat, aynı zamanda gelecek kuşaklara güzel bir iz bırakabilme düşüncesinin de bir sonucu olarak günümüze kadar çeşitlenerek gelişimini sürdürmüştür. Bu sanatlardan biri de kitap sanatlarıdır.

Pek çok sanat dalı gibi kitap sanatlarının da kapısını aralayan en önemli olay yazının ve sonrasında da kâğıdın icadıdır. İnsanoğlu; resim, süsleme ve yazı için malzeme olarak önceleri taş ve ahşabı kullanırken sonraları da geliştirdiği teknolojiler yardımıyla ürettiği kâğıt türlerini kullanmıştır. İcadından itibaren yazım ve bilgi iletişim aracı olmanın dışında da pek çok kullanım alanı bulunan kâğıt, günümüze kadar bu kullanım çeşitliliğini sürdürmüş, bilginin taşıyıcısı olarak eğitimden bilime, edebiyattan sanata kadar birçok alanda ilerlemelere neden olmuştur.¹ Yüzyıllar boyunca el emeği göz nuru olarak üretilen el yazmaları ve onun ışığında şekillenen geleneksel kitap sanatları kültür ve sanatın uyumlu bir örneği olarak günümüze kadar gelmiştir.

Her kültürün kendi değerleri ile harmanlayıp uyguladığı kitap sanatlarında, Türkler kendi teknik ve uygulama formlarını geliştirmiş böylece özgün ve orijinal kitap sanatlarına sahip olmuşlardır. Bu bakış açısında Türklerin kitaba verdikleri önemin payı büyüktür.² Avrupa'nın ortaçağı yaşadığı bir dönemde İslam dünyasında yöneticiler ve varlıklı aileler kitaba ve sanata duydukları ilginin bir göstergesi olarak kitaplıklarında tezhipli, minyatürlü, usta bir hattatın elinden çıkmış, güzel ciltli kitaplar bulundurmaya önemsemişler, diplomatik ve kişisel hediyeleşmelerinde sanatlı kitapları kullanmışlardır.³

Osmanlı'da padişahların kitaba, okumaya ve yazıya olan düşkünlüğü kitap sanatlarının gelişmesi için doğal bir ortam oluşturmuştur. Sarayda hat, tezhip, minyatür ve cilt atölyeleri kurulmuş, bu atölyelerde dönemin tanınmış yerli ve yabancı

¹ Sinan Sönmez, Öznur Özden, “Geçmişten Günümüze Türklerde Kitap Sanatları” Güzel Sanatlarda Örnek Araştırmalar El Kitabı, İstanbul: Nobel, 2018, s. 1.

² a.g.e. s. 2.

³ Zeren Tanındı, “Türk Sanatında Kitap”, Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi, 2012, s. 9.

sanatkârları çalıştırılmıştır. Yabancı sanatkârlar ayrı atölyelerde görevlendirilerek Türk kitap sanatlarının dış etkilere karşı uzun süre korunması da sağlanmıştır.⁴

Türk-İslam kültür ve coğrafyasından beslenerek günümüze kadar gelen tezhip, hat, minyatür, ebru ve cilt sanatları, ayrı teknik ve amaçlarla gerçekleştirilmiş olsalar da kültürümüzde her biri bir bütünün parçaları olarak görülmektedirler. Kitabı koruma amacıyla yapılan ciltlemeler, kitabın içeriğini zenginleştirmek için yapılan minyatürler, kitabın ifadesini güçlendirmek için yapılan hatlar, kitabın maddi kıymetini arttırmak için yapılan tezhip ve ebrular bir eserde birbirini tamamlayan sanatsal uygulamalar olarak öne çıkmaktadırlar.

Geleneksel Türk Kitap Sanatları ve Lale Motifi

Hat, tezhip, minyatür, ebru vecilt sanatı olarak öne çıkan kitap sanatlarında kullanılan motifler arasında çiçekler önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültüründe her zaman önemli bir yere sahip olan çiçek sevgisinin özellikle lale devri olarak adlandırılan dönemde bir tutkuya dönüşmesi ve sanat dallarında kullanılmaya başlanması günümüze önemli bir kültürel mirasın ulaşmasını sağlamıştır. Arapça’da “lale” kelimesi ile “Allah” ve “Hilal” kelimelerinin yazılışlarında aynı harflerin kullanılması, Ebcad hesabıyla aynı sayı değerini (66) taşıması, lâleye tasavvufi anlamda kutsiyet yüklenmiş; “Allah” kelimesini temsil eder hâle getirerek bu güzel çiçeğin kültürümüzdeki maddî ve mânevî değerini arttırmıştır. Bu kelimeyi oluşturan “elif”, “lâm” ve “he” harfleri noktalı olmadığı için, dönemin lale yetiştiricileri de lekeli lâleleri makbul saymazlardı. Bu hassasiyet bile lale çiçeğinin toplumdaki dini ve kültürel öneminin hoş bir göstergesidir.⁵

Farklı çiçek türlerinin konu olduğu kitap sanatlarında lalenin de ayrı bir yeri vardır.⁶ Osmanlı süsleme sanatlarına en erken giren çiçeklerden biri olan lale, çeşitli formlardaki çizimleriyle 16. yüzyıldan itibaren yoğunlukla kullanılmaya başlanmıştır⁷ ve goncasıyla beraber çizilen doğal ve yarı üsluplaştırılmış formları ile süsleme sanatkârlarını etkilemiş, kitap sanatlarından çini işlerine, ahşap süslemelerinden dokuma sanatlarına kadar oldukça geniş bir sahada kendine yer bulmuştur. Karamemi üslubuyla birlikte Türk motiflerinin vazgeçilmezleri arasına giren lâle, kazandığı farklı biçim ve renkleriyle ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. 18. yüzyıldan üsluplaştırılmış formların

⁴ Müjgan Cunbur, *Kanunî Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi*. Türk Kütüphaneciliği, 1968, s. 134

⁵ Ferda Olbak, *İstanbul Lalesi ve Diğer Kültürlere Etkileri*. Z Dergisi: Ressamlığı. İstanbul, 2017, s.244

⁶ Erkan Atak, *Taşa İşlenen Zarâfet Lâle: Cami Tezyînâtında Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme (14–18. Yüzyıllar)*. Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, 2020, s. 226.

⁷ Yıldız Demiriz, *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*. İstanbul: Hayalperest, 2019, 381 s.

öne çıkmasına rağmen genel karakterini kaybetmeyen lâle motifleri 19. yüzyıla kadar süsleme sanatlarında kullanılmaya devam etmiştir.⁸

Osmanlı’da özellikle İstanbul’da yetiştirilen farklı lale formları sanatsal eserlere de yansımıştır. Kitap sanatlarında laleler daha çok dar ve uzun formlarıyla öne çıkmaktadır. En güzel örneklerinin Muhibbi Divanı’nda ortaya konulduğu lale motifi, geleneksel motiflerle beraber hem doğal hem de natüralist formlarıyla resmedilmişlerdir.⁹ 17. Yüzyıldan itibaren çiçek kitaplarında (Şükufenamerlerde), risalelerde, şiir mecmualarında, albümlerde ve surnamelerde eseri zenginleştirici ve tamamlayıcı bir unsur olarak yer alan lale motifi sayfa içi tezhiplerinden cilt süslemelerine kadar pek çok alanda başarılı örnekler verilmesini sağlamıştır.¹⁰

Hat Sanatında Lale Motifi

Arapça da “yazmak, çizmek, alâmet koymak” anlamlarına gelen “hatt” mas-tarından türeyen ve “yazı, çizgi; çığır, yol” gibi ifadeleri karşılayan hat kelimesi, İslam kültüründe hem yazı hem de estetik bir şekilde yazma sanatı (hüsn-i hat, hüsnü’l-hat) manalarında kullanılmıştır.¹¹ Kaynaklarda genellikle ünlü matematikçi Euklides’e atıfla “cismani aletlerle meydana getirilen ruhani bir hendesedir” şeklinde tarif edilen hat sanatı; bu tanıma uygun bir estetik anlayışla uzun yıllar boyunca gelişimini sürdürmüştü¹² ve günümüzde Celi, Divânî, Kûfi, Nesih, Reyhânî, Rik’a, Sülüs, Ta’lik ve Tevkî’ gibi isimlerle anılan binden fazla formuyla icra edilir hale gelmiştir.

Hat sanatı icrasında kalem, kâğıt, mürekkep gibi üç temel malzeme gereklidir. Bu malzemeler hat için uygun özelliklerle olmalıdır. Eskiler bu özellikleri, “kalemin a’lâsı (en iyisi), mürekkebin ra’nâsı (latîfi, hoş görüneni) ve kâğıdın zîbâsı (en süslüsü, güzeli)” nitelemesi ile veciz bir şekilde dile getirmişlerdir.¹³ Batı kültüründe kaligrafi olarak adlandırılan hat sanatı, Kur’an-ı Kerim’in yazılmaya başlandığı yıllardan itibaren kitap sanatlarının mimari eserlerin kitabelerinde yer almaya başlamasıyla da İslam sanatlarının temelini oluşturmuştur. Kitap sanatlarında tezhip, ebrû ve cilt sanatı; mimaride ise kalem işi, çini ve taş işçiliği gibi sanatlar hat sanatına bağlı olarak gelişme göstermiştir.¹⁴

⁸ F. Çiçek Derman, Derman, *Lale*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003, s. 81.

⁹ Yıldız Demiriz, a.g.e. s. 381

¹⁰ Candan Nemlioğlu, Ferda Olbak Mazak, *İstanbul Lalesi’nin Türk ve Batı Kültürüne Etkisi = The Effect of Istanbul Tulip on Turkish and Western Culture*, In 7th International Congress on Turkish Culture, 2009, s. 596.

¹¹ M. Uğur Derman, *Hat*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1997, s. 427.

¹² Yazma Eserler Kurumu, “*Hat Sanatı*” son güncelleme Mayıs 14, 2022, <http://www.yazmanadir.yek.gov.tr>.

¹³ Abdülkadir Yılmaz, *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*. İstanbul: Damla Yayınları, 2004, s. 153.

¹⁴ Serkan Selalmaz, *Hat Sanatının Sergilenme Usûlü ve Dijital Mecrada Hat Sanatı*. Tevilat, 2021 s. 108.

Türklerin hat sanatı ile ilgileri Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra başlamış, Osmanlılar döneminde zirve noktasına ulaşmıştır. Osmanlı'da özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren, gelişim gösteren hat sanatı İstanbul'un fethinden sonra bu şehri merkez edinmiştir. İslam dünyasında kabul gören bu gerçek, "Kur'an-ı Kerim Hicaz'da nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı" şeklinde ifade edilmiştir.¹⁵ Türk hat sanatının kurucusu olarak kabul edilen Şeyh Hamdullah'ın hat yazısında yaptığı yenilikler Türk hat sanatının temelini oluşturmuş, geliştirdiği kaideler öğrencileri tarafından da benimsenerek uzun yıllar boyunca sürdürülmüştür.¹⁶ Şeyh Hamdullah'ın izinden giden veya farklı ekollerle hat sanatına zenginlik katan Hafız Osman, Rakım Efendi, Şevki ve Sami Efendi, Ahmet Karahisari Hafız Osman Yesarizade, Mahmud Celaleddin ve Kazasker Mustafa İzzet gibi usta hattatlar Osmanlı hat sanatına altın çağını yaşatmışlardır.

Kitap sanatlarında natüralist ve yarı üsluplaştırılmış bir şekilde yer çiçek motiflerinden biri olan lale motifinin hat sanatında kullanımı genelde hattı süsleme amacıyla tamamlayıcı öge olarak gerçekleşmiştir. Dini ve edebi metinler başta olmak üzere el yazma kitapların satır ve harf süslemelerinde kullanılan lale motifleri, kitapların ketebe sayfalarında, metin çerçevelerinde ve sayfa kenar boşluklarının süsmelerinde yer almaktadır. Tek dal yapraklı çiçek ya da buket formunda yer alan lale motiflerinde genellikle İstanbul lalesi ana karakterdir.

Hat Sanatında Lale Motifinin Kullanım Örnekleri:

Şekerzade Mehmed'e ait olan görsel 1'deki çalışmada metnin iki tarafında sağlı sollu natüralist üslupta, dönemin zevkini yansıtan çok çiçekli buket resmedilmiştir. Kalın ve kısa saplı bu bukette katmerli bir gül, pembe bir lale, iki renkli bir hercai menekşe, henüz tam açmamış bir pembe şebboy çiçeği dalı ve küçük, mavi kasımpatılar ayırt edilebilmektedir.¹⁷

Görsel 1. Şekerzade Mehmed. Ketebeli Kıt'a

¹⁵ M. Uğur Derman, a.g.e., s. 427.

¹⁶ Serkan Selalmaz, a.g.e., s. 110.

¹⁷ *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu*, 2012, s. 32.

Görsel 2. Şiir Mecmuası

Görsel 2. Cildi Talik hatla yazılmış şiir mecmuasının arka kapağına ait olan bu görselde cildin bordürleri altın yaldızlı şemselerle çerçevelenmiştir. Şemselerin içinde çiçek buketleri yer almaktadır. Buketlerde uzun lale motifleri kullanılmıştır.¹⁸

Tezhip Sanatında Lale Motifi

Arapça da “altın” manasındaki “zeheb” kökünden gelen “tezhip” kelimesi, “altınlamak”, “süslemek” anlamlarında kullanılmaktadır. Varak altının ezilip parlak bir toz haline getirilmesi ve renklendirilerek süsleme malzemesi olarak kullanılmasıyla gerçekleştirilen tezhip sanatı¹⁹, Türk İslam kültüründe kadim bir geçmişi olan tezhip sanatı en basit anlamıyla “eskiden yazma eserlerde görülen ve yazma eserlerde görülen ve altınla yapılan süslemeler” ifadeleri ile tanımlanmış; altınla birlikte toprak boyalardan çeşitli renklerin kullanıldığı ince fırça tekniğinin önem kazandığı bir sanat haline gelmiştir.²⁰

İslâm kültüründe Kur’ân-ı Kerîm’e gösterilen saygının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve hüsn-ü hattın yanı sıra onu en güzel şekilde süsleme isteği ve heyecanı ile uygulanmaya başlanan tezhip sanatı, el yazması kitapların zahriye, serlevha, unvan sayfası, sûre başı, bahir başı ve hâtime gibi bölümlerinde, hüsn-i hat levhalarında durak, koltuk, satır arası, iç ve dış pervaz süsleme sahalarında, yazı içi ve dışında kalan zemin boşluklarında; kitap ciltleri ve kaplarının bezemelerinde değişik teknik ve üsluplar uygulanarak gerçekleştirilmektedir.²¹

Tezhip sanatının temelinde de diğer süsleme sanatlarında olduğu gibi motifler yer almaktadır. Bununla birlikte tezhipte kullanılan motifler diğer süsleme sanatlarındaki motiflere nazaran daha küçük ve sade bir formdadır. Tezhipte sanatçı motifini tasarlarlarken modelin ana çizgilerini ve bu çizgilerin belirlediği deseni koruyarak hayal ettiği biçimde çizer. Böylece modelin gerçek görünüşü, sanatçının düşünce derinliğinde

¹⁸ Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 96.

¹⁹ Abdülkadir Yılmaz, a.g.e., s. 342

²⁰ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhib*, İstanbul: Yazıgen, 2014, s. 25.

²¹ Gülnur Duran, *Tezhip*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2012, s. 63.

yeni bir yorumla biçimlenerek motif özelliği kazanır. Bu yöntemle yapılan çizimler “üslûplaştırma, üslûba çekme ya da stilize etme” olarak isimlendirilmektedir. Bitkilerin doğadaki görünümünün stilize edilmesi ile elde edilen motiflere “hatâyî” denir.²²

Kitap sanatlarında yarı üsluplaştırılmış çiçek motiflerine ilk defa 15. yüzyıl sonlarından itibaren rastlanmaya başlamıştır. Sûre başlarında oldukça sade formlarda görülen bu motifler 16. Yüzyıl tezhiplerinde özellikle Karamemi üslubu ile oldukça yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Müzehhib Karamemi’nin 1566 yılına tarihlenen Divanı Muhibbi süslemeleri bu türün en göz alıcı örneklerinden biridir.²³

Osmanlılarda XVI. yüzyılda müzehhip Karamemi tarafından geliştirilen natüralist süsleme üslûbuna ait örneklerde çizilen yaprakların doğadaki görünümüne benzer şekilde çizilmesine özen gösterilmiştir. Bu nedenle bu döneme ait süslemelerde gülden bir lale yaprağının veya laleden bir sümbül ya da farklı bir çiçek yaprağının çıktığı görülmez.²⁴

Asalet ve zarafet sembolü bir çiçek olan lale, 16. Yüzyıl Osmanlı toplumunda özel bir alaka gören bir çiçektir. Ö dönem oldukça fazla sayıda türü yetiştirilen ve edebiyattan sanata kadar pek çok alanda kullanılan lale, Karamemi’nin yaptığı süslemelerle yeteneğini konuşturduğu Muhibbi Divanı ile kitap sanatlarına da konu olmuştur. Natüralist üslupta tek başına ya da buket içerisinde resmedilen lale motifi, görsel güzelliğinin yanı sıra dini anlamdaki sembolik değeri ile de ayrıca tercih sebebi olmuştur. Allah ve lale kelimelerinin harf sayıları ve ebced hesabına göre değerleri aynıdır bu yönüyle lale ve hilal motiflerinin kullanımı ilahi bir anlam taşımaktadır.²⁵ Lale hem doğal görünümü ile hem de stilize edilmiş haliyle kitap sanatlarında sıklıkla yer almıştır.

Tezhipte Lale Motifi Kullanım Örnekleri

Görsel 3’deki Topkapı Sarayı Müzesi’nde bulunan El-Hizb’ül Azam adlı dua kitabının 98a numaralı sayfasında tam sayfa tezhipli süsleme yer almaktadır. Köşelikleri klasik tezhipli olan görselde lale motifi kurdele ile bağlanmış bir buket içinde çizilmiştir.²⁶

Görsel 4’de yer alan ve dönemin en önemli müzehhibi Karamememi tarafından tezhibi yapılan “Divan-ı Muhibbi” adlı eserin 1b numaralı zahriye sayfasının tamamı tezhiplidir. Lale motifi burada sayfanın kenar zemin süslemelerinde kullanılmıştır.²⁷

²² Birol, İnci A, *Klasik Devir Türk Tezyîni Sanatlarında Desen Tasarımı Çizim Tekniği ve Çeşitleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, s. 61.

²³ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *a.g.e.*, s. 84.

²⁴ *a.g.e.*, s. 70.

²⁵ İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, *a.g.e.*, s. 88.

²⁶ Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 199.

²⁷ *a.g.e.*, s. 30.

Görsel 3. El-Hizb el-A'zam

Görsel 4. Divan-ı Muhibbi

Minyatür Sanatında Lale Motifi

Işık, gölge, derinlik ve hacim gibi özellikleri yansıtmayan iki boyutlu ve renkli resim sanatı olarak bilinen minyatür sanatı dünyanın en eski sanatlarından biridir.²⁸ Minyatür kelimesinin kökeni Latince “kırmızı ile boyamak” anlamına gelen “miniare” kelimesine dayanmaktadır.²⁹ Sanat tarihçilerine göre ise kavram, kırmızılamak anlamına gelen miniatin kelimesinden türemiştir. Başka bir görüşe göre de kavramın kökeni, Kırmızı kabuklu ve kabuğundan lakit adında bir boya çıkarılan böcekten elde edilen boya ile yapılan resimlerdir. Orta Asya sanatına bakıldığında, ilk minyatürlerin kırmızı ile yapıldığı ve başka renklerin kullanılmadığı görülür.³⁰ Ortaçağ Avrupa kültüründe el yazması kitapların bölüm başlarındaki ilk harfler minium denilen maden kırmızısı ile boyanıp süslenirdi. Sonraları kitapları süslemek için yapılan resimlere de bu isim verilmiştir.³¹ Türk kültüründe nakkaş olarak adlandırılan minyatür

²⁸ Elif Kök, *Türk İslam Sanatı Minyatür Bibliyografyası*. İstanbul: Pendik Belediyesi yayınları, 2016, s. 291.

²⁹ Yasemin Sözer Saraç, *İslam Halklarının Sanatsal Anlatım Yöntemleri*; “Minyatür”, 2011, s. 174.

³⁰ Safiye Sarı, *Osmanlı Giyim Kuşamı Üzerine Bir Derleme*, El Farabi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2–5 Mayıs 2019: Kongre Tam Metin Kitabı, s. 76.

³¹ İsmet Binark, *Türkler’de Resim ve Minyatür Sanatı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1978, s.271.

sanatının kökenleri 8. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Turfan bölgesinde bulunan ve Uygurlar tarafından yapılan minyatürler Türk minyatür sanatının ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.³² İslam dünyasında resim sanatının temsilcisi olan minyatür, görsel etkisi sayesinde, kullanıldığı eserlerde kuvvetli bir anlatım gücü oluşturarak yüzyıllar boyunca gelişimini sürdürmüş, değişik üslup ve tekniklerle çeşitlenerek günümüze kadar gelmiştir.³³ Kanuni döneminde gelişme gösteren sanatlardan biri olan Osmanlı minyatür sanatında³⁴ tarihi konular ön plandadır. Portreler, saray hayatı ve askeri hayata ait sahneler sıklıkla resmedilmiştir. Bunların yanı sıra toplantılar, eğlenceler, av partileri, savaş seferleri kadar halk, meslekler, düğünler ve benzeri günlük olaylar da minyatürlere konu olmuştur.³⁵

Surname, Hünername ve 17.yüzyıl sonuna kadar yapılan eserler bunun en güzel örneklerini oluşturmaktadır. 18. Yüzyılın önemli nakkaşlarından biri olan Levnî Osmanlı minyatüründe klasik üslubun dışında eserler vermiştir. Renk ve kompozisyonda kendine has özellikleri olan Osmanlı minyatüründe üslûba da ayrı bir önem atfedilmiştir. Resim kurgusunda üç boyutlu cisimler yerine figürleri istifleme modeli ile sıralama tercih edilmiştir. Böylece arka plandaki figürlerin küçülerek renk ve desen zenginliklerini kaybetmeleri önlenmiştir. Minyatüre konu olan olaylarda abartıdan kaçınılmış, çizimler, sade çizgilerle ve saf bir renk ferahlığı ile çizilmiştir. Orta Asya duvar resimlerinde kullanılan toprak kırmızısı, lâl, mavi, yeşil, mor, pembe ve kahverengi gibi öne çıkan renkler Osmanlı dönemi minyatürlerinde de kullanılmıştır.³⁶

Minyatür sanatında dönemin olaylarını ele alan Şehnâme ve Gazanâmelerin yazılması ve minyatür ile zenginleştirilmesi için yüksek maliyetli ve uzun hazırlık gerektiren çalışmalar yapılmaktaydı. O dönemde bu çalışmalar için ödenen ücretler, nakkaşlar, hattatlar ve kâtipler gibi sanatkârlardan kurulu heyetler arasındaki disiplinli ve titiz çalışmalar, Osmanlı'da minyatür sanatına verilen önemi de ortaya koymaktadır.³⁷ Diğer kitap sanatlarında olduğu gibi minyatür sanatında da en çok kullanılan çiçek motiflerinden biri de laledir. Hem natüralist hem de üsluplaştırılmış formlarda kullanılan lale, özellikle lale çiçeğini anlatan Osmanlı çiçekçilik kitaplarında oldukça

³² Oktay Aslanapa, *Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi*, Erdem, 2(6), s. 85.

³³ Cahide Keskiner, *Minyatür Sanatında Doğa Çizim ve Boyama Teknikleri*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 66.

³⁴ Hüseyin Odabaş, Yonca Z. Odabaş, *Osmanlı Yazma Eser ve Belgelerinin Sanatsal Özellikleri ve Türkiye'de Geliştirilen Katalog Sistemlerinde Nadir Eserlerin Sanatsal Özelliklerine İlişkin Yaşanan Niteleme Sorunları*. Turkish Studies: International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic, 2008, 3(2), s. 550.

³⁵ Hüsnâ Kılıç, *16–18. Yy. Osmanlı Minyatürlerinin Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi ve Çağdaş Yorumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2015, s. 2.

³⁶ İsmet Binark, *a.g.e.*, s. 278.

³⁷ Oktay Aslanapa, *Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi*, Erdem, 2(6), s. 865.

sanatsal formlarla yer almış, padişah portrelerinden olay tasvirlerine kadar çeşitli sahnelerde tamamlayıcı ve güzelleştirici bir detay olarak kullanılmıştır.

Minyatürde Lale Motifi Kullanım Örnekleri

Görsel 5’de yer alan ve 1780’lere tarihlenen bir Kur’an cüzü sayfasında kullanılan sarı lale motifi dönemin estetik anlayışına uygun olarak oldukça uzun ve doğadaki renkleri ile uyumlu bir şekilde çizilmiştir.³⁸

Görsel 5. Kur'an Cüzü

Görsel 6. Surname-i Hümayun

Görsel 6’da yer alan ve III. Murad’ın oğlu Şehzade Mehmet’in sünnet düğünü nedeniyle düzenlenen ve 52 gün süren şenliklere ait görüntülerin resmedildiği Surname-i Hümayûn adlı eserde yer alan lale minyatürlerinden biri de kâğıttan lale geçidinin yapıldığı tasvirdir.

Ebru Sanatı ve Lale Motifi

Türk Dil Kurumu Güzel Güncel Türkçe sözlük’te; Kâğıt süslemeciliğinde kitle, kola vb. yapıştırıcılarla yoğunlaştırılmış su üzerine, neft yağı ile sulandırılmış

³⁸ Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 268.

yağlı boya damlatılarak yapılan ve kâğıda geçirilen süs (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanan Ebru, Çağatayca’da “Hâre gibi dalgali veya damarlı (kumaş, kağıt vs.); cüz ve defter kabı yapmak için kullanılan renkli kağıt” olarak ifade edilmektedir.³⁹ Farsça’da yer alan “ebr” kelimesinden türeyen ebrî, “bulut gibi” ve “bulutumsu” anlamlarını taşımaktadır. Yine Farsça bir kelime olan Ebrû; kaş anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰

İlk uygulama örneklerine Uzak Doğu ve Orta Asya’da rastlanılan ve oldukça eski bir geçmişe sahip olan ebru sanatı, günümüze kadar ulaşan örnekleri ile geleneksel kitap sanatları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ebru sanatı, yüzyıllar boyunca başta kitap ciltlerinin iç ve dış kapakları olmak üzere, tezhip, hat ve minyatür sanatları ile birlikte yazma eserlerin süslemesinde tamamlayıcı bir öge olarak kullanılmıştır.⁴¹ 17. Yüzyıldan başlayarak Avrupa’da da tanınmaya başlayan ebru sanatı o dönemde batıda Türk kâğıdı adıyla ya da Mermer Kâğıt olarak anılmaktaydı.⁴² Türk ebrusu ile ilgili ilk yazılı belge olarak nitelendirilen 1608 tarihli Tertib-i Risale-i Ebri adlı eser, ebru sanatı hakkında içerdiği bilgilerle bize kaynaklık oluşturmaktadır.⁴³ Osmanlıda süsleme sanatlarında, kitaplarda, kâğıtlarda ve resmî belgelerde geniş kullanım alanı bulan Ebru sanatı zamanla başlıca en önemli sanatlardan biri haline gelmiştir.⁴⁴ Lâle Devrinde ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlayan çiçekli ebrular, Hezârfen M. Necmeddin Okyay ile yarı üsluplaştırılmış bir şekilde yapılmaya başlanmıştır.⁴⁵ Ebru sanatında yer verilen ilk figürlerden biri olan lale motifi, aynı zamanda kitap sanatlarında kullanılan ebrularda da en çok kullanılan çiçek formları arasındadır.

Ebru Sanatında Lale Motifi Kullanım Örnekleri

Görsel 7. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3874 numaralı Muradi Divanı’nda üzerinde lale motifi bulunan ebrulu cilt yan kâğıdı görülmektedir.⁴⁶

Görsel 8’de Son dönem Osmanlı hattatlarından olan Necmeddin Okyay imzalı soğanlı lale ebrusu⁴⁷ yer almaktadır.

³⁹ Semsettin Sami, *Kâmûs-i Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978, s. 69.

⁴⁰ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Doğu Matbaası, 1970, s. 236–237

⁴¹ Ebru Alpaslan, *El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan Ebru Örnekleri Üzerine Bir Araştırma (Kütahya-Tavşanlı Zeytinöğlü İlçe Halk Kütüphanesi Örneği)*. Ulakbilge, 2015, 3(6), s. 91.

⁴² Sinan Sönmez, Öznur Özden, *a.g.e.* s. 3.

⁴³ Ahmet Saim Arıtan *Türk Ebru San’atı*. Türkler. 2002, 12, s. 330.

⁴⁴ H. Nurgül Begiç, *Unesco Dünya Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Geleneksel Türk Ebru Sanatı’nda Yeni Yorumlar*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2015, 1(37), s. 597.

⁴⁵ Hicabi Gülgen, *Türk Ebru Tarihi’nde Ustalar ve Üslup Değişimi*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016, 25(1), s. 164.

⁴⁶ Mine Özen Esiner, *Türk Cilt Sanatı*, Ankara: İş Bankası Yayınlar, 1998, s. 30.

⁴⁷ Hicabi Gülgen, *a.g.e.* sayfa 177.

Görsel 7. Muradi Divanı

Görsel 8. N. Okyay'ın soğanlı lâle ebrusu

Cilt Sanatında Lale Motifi

Bir mecmua veya kitabın sayfalarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa cilt (cild) denilmektedir. Arapça'da “deri”

anlamına gelen bu isim genellikle ciltlerin bu iş için en elverişli malzeme olan deriden yapılmaları nedeniyle verilmiştir.⁴⁸ Bilinen en eski tarihli cilt kapakları 4. yüzyıla aittir. Papirüs üzerine sade ve gösterişsiz işçilikle yapılan bu ciltlerde meşin kaplama kullanılmıştır. Bugünkü anlamdaderi kullanılarak yapılan ilk kitap ciltleri Uygurlar dönemine aittir.⁴⁹

Türk kültür tarihinin her dönemi cilt sanatının en güzel örnekleri ile doludur. Osmanlı cilt sanatına ait ilk örnekler Selçuklu ve Karamanoğlu cilt sanatının etkisini taşımaktadır. Fâtih Sultan Mehmet'in özel kütüphanesi için yazılan eserler kitap sanatları alanından o döneme damga vuran başlı başına bir üslûp oluşturarak yeni bir sanat çıkışı açmışlardır. Bu döneme ait ciltlerle de aynı şekilde kendi üslubunu oluşturmuştur. Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Memlükler'in son dönemlerinde yapılan ciltlerle benzerlik gösterebilir de kendilerine ait üslupları vardır. Fâtih dönemi Türk cilt sanatının altın çağıdır ve ilk ciltçilik teşkilâtı da bu döneme paralel olarak II. Bayezid zamanında kurulmuştur.⁵⁰

Klasik Türk cilt sanatının zirveye çıktığı 16. yüzyıl sonrasında duraklama dönemine giren Osmanlı cilt sanatı 18. Yüzyıldan itibaren batı etkisine girmiş, lake, yekşah, zilbahar süslemeli ciltlerin yanı sıra süslemelerde natüralist çiçek ve yaprak motifleri kullanılmıştır. 19. yüzyılda ise daha çok Barok-Rokoko ciltler kullanılmıştır. Sanatçılar Barok ve Rokoko kıvrımlarını, içi çiçekle dolu sepet ve saksılarını tezhip sanatında olduğu gibi cilt sanatında uygulamışlardır. 19. yüzyılda kumaş üzerine sim ya da sırma işlemeli ciltler de öne çıkmıştır.⁵¹ Cilt sanatında gömme tekniği ile yapılan süslemelerde doğal bir nitelik taşıyan üsluplaştırılmış çiçek motifleri öne çıkmaktadır. Karanfil, gül, narçiçeği, nilüfer ve sümbül gibi çiçeklerin yanında lalenin de ağırlık kazandığı bu motifler bazen bahçe formunda, bazen buket halinde bazen de tekli, çiftli, üçlü bordürler içinde ciltler üzerine işlenmiştir.

Cilt Sanatında Lale Motifi Kullanım Örnekleri

Görsel 9'deki Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Esat Efendi koleksiyonunda bulunan Mecmua-i Kaside adlı eser cildinin her iki yüzünde de siyah üzerine gül ve lalelerden oluşan bir buket yer almaktadır. Buket, bereket boynuzuna benzer formdaki bir vazoya yerleştirilmiştir.⁵²

Görsel 10'daki Kırk Hadis adlı eser cildinin iç kapağından bir görünümün yer aldığı bu formda, zengin natüralist çiçek süslemelerine yer verilerek adeta bir cennet

⁴⁸ Ahmet Saim Arıtan, *Ciltçilik*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1993, s. 551.

⁴⁹ Ahmet Saim Arıtan, *Türk Deri İşlemeciliği Bağlamında Türk Cild San'atı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008, s. 130.

⁵⁰ Ahmet Saim Arıtan, *Ciltçilik*, s. 556.

⁵¹ Öznur Özden, Sinan Sönmez, *a.g.e.*, s. 24.

⁵² Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 262.

bahçesi hayali gerçekleştirilmek istenmiştir. Motifler abartıdan uzak bir üslup ile resmedilmiştir.⁵³

Görsel 9. Mecmua-i Kaside Dış Cilt

Görsel 10. Kırk Hadis iç kapak

Sonuç Yerine

Sanat eserleri ait oldukları toplumların hayat anlayışı ve estetik algısını yansıtmaktadır. Toplumun yaşam biçimini, kültür ortamını, düşünme ve eser ortaya koyma yeteneğini belgeleyen sanat ürünleri bu yönüyle de kültürel mirası temsil etmektedir. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan “Lale” de hem bir süs bitkisi hem de sanatsal bir öge olarak aynı önemli işlevi yerine getirmektedir. Orta Asya’da baharın müjdecisi olarak kabul edilen ve değer gören lale, İslamiyet sonrası Türklerde Allah’ın bir oluşunu hatırlatan haliyle uhrevi bir değer de kazanmıştır. Osmanlı’da halk ve saray tarafından her dönem büyük bir ilgi gören lale, imparatorluk tarihinde bir döneme adını verecek derecede sevilmiş, günlük hayat rutinlerinin dışına çıkan bu sevgi, mimariden, edebiyata, giyimden dekoratif eşyalara kadar pek çok alanda sanatsal eserlere dönüşmüştür.

Türk-İslam kültüründe taşıdığı anlamlar nedeniyle süsleme sanatlarında sıklıkla tercih edilen lale motifi, Osmanlı Kitap Sanatları üzerinde etkisini açıkça göstermektedir.

⁵³ a.g.e., s. 51.

Hat, Minyatür, Ebru, Cilt ve Tezhip gibi kitap sanatlarına çeşitli formlarda yansıyan lale motifi ile kültür tarihimiz açısından önemli eserler meydana getirilmiştir. Her biri kültürel mirasımızın eşsiz parçaları olan bu eserler, bir yönü ile milli kültürün parçası iken, evrensel bir dil olan sanat yoluyla da tüm insanlığın da ortak zenginliği durumundadırlar. Ortaya çıkışından günümüze değin hem toprağımıza hem de kültürümüze kök salan lale, sanatsal bir motif olarak tüm dünyaya Türk sanatının ve sanatçısının hikâyesini anlatmaya devam edecektir.

Kadim ve zengin kültürel mirasımız içinde önemli bir yer edinmiş olan geleneksel kitap sanatları, ülkemizin uluslararası kültürel ilişkileri için önem arz eden kültürel diplomasi faaliyetleri için de öne çıkan sanat başlıklarından biri olmaya adaydır. Milli kültürümüzün yansıması olan kitap sanatlarının günümüzde de yeterli ilgiyi görmesi, ulusal ve uluslararası kamuoyuna anlatılması, gelecek kuşaklara tanıtılması aktarılması ve yaşatılması için bilimsel ve sanatsal çalışmaların yapılması, bu sanatların öğretilmesi için eğitim programlarının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Alpaslan, E. (2015). El Yazması Eser Ciltlerinde Bulunan “Ebru Örnekleri Üzerine Bir Araştırma (Kütahya-Taşvanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi Örneği)”. *Ulakbilge*, 3(6), 91–102
- Arıtan, A. S. (1993). Ciltcilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 551–557.
- Arıtan, A. S. (2008). Türk Deri İşlemciliği Bağlamında Türk Cild San’atı. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*. 38, 121–136.
- Arıtan, A.S. (2002). Türk Ebru San’atı. *Türkler*. 12, 328–340.
- Aslanapa, O. (1986). Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi. *Erdem*, 2(6), 851–866.
- Atak, E. (2020). Taşa İşlenen Zarâfet Lâle: Cami Tezyînâtında Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme (14–18. Yüzyıllar). *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 226–239.
- Begic, H. N. (2015). Unesco Dünya Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Geleneksel Türk Ebru Sanatı’nda Yeni Yorumlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(37), 587–605.
- Biröl, İ.A. (2012). Tezhip. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, 61–62
- Cunbur, M. (1968). Kanunî Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(3), 134–142.
- Çetintaş, V. (2001). *Eyüplü Bir Sanatçı Derviş Hasan Eyübi*. 5. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğleri. s.76–79. İstanbul.
- Çiğ, K. (1971). *Türk Kitap Kapları*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Demiriz, Yıldız (2019). *Osmanlı Kitap Sanatında Doğal Çiçekler*. İstanbul: Hayalperest.
- Derman, F.Ç. (2003). Lale. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 79–81.
- Derman, F.Ç. (2012). Tezhip. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, 65–67
- Derman, M. U. (1997). Hat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 16, 427–437.

- Develioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Duran, G. (2012). Tezhip. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41, 63–65
- Esiner Özen, M. (1998). *Türk Cilt Sanatı*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Gülgen, H. (2016). Türk Ebru Tarihi'nde Ustalar ve Üslup Değişimi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 153–183.
- Yazma Eserler Kurumu (2021). *Hat sanatı* 26 Ekim 2021 tarihinde <http://www.yazmanadir.yek.gov.tr>. adresinden erişildi.
- Keskiner, C. (2004). *Minyatür sanatında doğa çizim ve boyama teknikleri*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Kılıç, H. (2015). 16–18. Yy. *Osmanlı Minyatürlerinin Tasarım İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi ve Çağdaş Yorumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Kök, E. (2016). *Türk İslam Sanatı Minyatür Bibliyografyası*. İstanbul: Pendik Belediyesi Yayınları.
- Nemlioğlu, C. ve Olbak Mazak, F (2009). İstanbul Lalesi'nin Türk ve Batı Kültürüne Etkisi [The Effect of Istanbul Tulip on Turkish and Western Culture]. In *7th International Congress on Turkish Culture*. 577–606.
- Odabaş, H., Odabaş, Y. Z. (2008). Osmanlı Yazma Eser ve Belgelerinin Sanatsal Özellikleri ve Türkiye'de Geliştirilen Katalog Sistemlerinde Nadir Eserlerin Sanatsal Özelliklerine İlişkin Yaşanan Niteleme Sorunları. *Turkish Studies: International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(2), 543–573.
- Olbak, F. (2017). İstanbul Lalesi ve Diğer Kültürlere Etkileri. *Z Dergisi : Bitki Ressamlığı*. 1, 242–249.
- Özdemir, M. (2012). Türk Kitap Süsleme Sanatlarında Uygulanan Katı Tekniğinin Deri Ürünlerde Kullanımı. *Akdeniz Sanat*. 5(10), 100–110.
- Özkeçeci, İ., Özkeçeci, Ş. (2014). *Türk Sanatında Tezhip*. İstanbul: Yazıgen Yayıncılık.
- Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Kitap sanatları ve hat koleksiyonu* (2012). İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi.
- Sarı, Safiye (2019). Osmanlı Giyim Kuşamı Üzerine Bir Derleme, *El Farabi 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 2–5 Mayıs 2019: Kongre Tam Metin Kitabı. S. 73–82
- Selalmaz, S. (2021). Hat sanatının sergilenme usûlü ve dijital mecrada hat sanatı. *Tevilat*, 2(1), 107–125.
- Sönmez, S., Özden, Ö. (2018). Geçmişten Günümüze Türklerde Kitap Sanatları. *Güzel Sanatlarda Örnek Araştırmalar El Kitabı*. 1–29. İstanbul: Nobel.
- Şemseddin Sâmî (1978). *Kâmûs-i Türki*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tanıncı, Z. (2012) Türk sanatında kitap. *Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu* (içinde 9–27). İstanbul. Sakıp Sabancı Müzesi.
- Yılmaz, A. (2004). *Türk Kitap Sanatları Tabir ve Istılahları*. İstanbul: Damla Yayınları

Lalelele Grădinii Botanice „Alexandru Borza”, Cluj-Napoca

Tulips of the “Alexandru Borza” Botanical Garden, Cluj-Napoca

Liliana JARDA*, Angela-Doina PU*, Vasile CRISTEA**

Motto:

Când va răsuna în lume cântec fraged de lalele
(Omar Khayyam, sec. XI–XII)

Laleaua ocupă un loc important în floricultură ca floare tăiată, la ghiveci sau ca floare ce împodobește grădinile, primăvara. În Grădina Botanică din Cluj-Napoca laleaua a fost cultivată încă de la înființarea acesteia, când s-a delimitat în planul grădinii și sectorul plantelor ornamentale. De-a lungul timpului soiurile de lalele au devenit tot mai atractive și mai numeroase, astfel că în prezent se cultivă peste 200 de soiuri de lalele. Primăvara este o adevărată explozie de forme și culori la Grădina Botanică, diversitatea mare de lalele stârnind interesul vizitatorilor și oferind o bază de studiu științific pentru cercetători, doctoranzi, studenți, precum și pentru floricultori.

1. Considerații generale

Laleaua este una dintre cele mai des întâlnite plante decorative în grădinile noastre, primăvara. Florile sale, având culori și forme variate, oferă prospețime și culoare zilelor de primăvară din martie (soiurile timpurii) și până în luna mai (soiurile târzii). Încă de la începutul sec. XII poezii celebrau frumusețea lalelei, dar cu siguranță aceasta era cunoscută și mai dinainte, deoarece o stepă plină de lalele înflorite nu putea fi trecută ușor cu vederea¹.

În România lalelele au fost introduse din Turcia, la începutul dominației otomane², numele popular în limba română al acestei specii (lalea) este foarte apropiat de cel

---

* Universitatea Babeș-Bolyai, Grădina Botanică „Al. Borza”, Cluj-Napoca.

** Universitatea Babeș-Bolyai, Departamentul de Taxonomie și Ecologie, Cluj-Napoca

¹ M.J.M. Christenhusz, R. Govaerts, J.C. David, T. Hall, A. Borland, P.S. Roberts, A. Tuomisto, S. Buerki, M.W. Chase and M.F. Fay, *Tiptoe through the tulips – cultural history, molecular phylogenetics and classification of Tulipa (Liliaceae)*, „Botanical Journal of the Linnean Society”, 2013, 280–328.

² E. Șelaru, M.E. Ceașescu, *Lalelele*, București, Ed. Ceres, 1980.

în limba turcă *lale*³ și persană *laleh*. Lalelele au devenit simbol al vieții și fertilității (la vechea populație de turci nomazi), chiar și simbol al identității naționale (la secui și apoi la maghiari). Ele evocă sentimente de iubire, de afecțiune și de respect în sufletele oamenilor, iar forma și culoarea lor au devenit mediatorul acestor sentimente în arta populară, în decorarea obiectelor și a locuințelor. Despre apariția timpurie a motivului lalelelor în bazinul carpatic a scris Miklós Érdy. El susține că acest motiv a fost adus odată cu migrația triburilor din Asia Centrală⁴. Prima datare a motivului lalelei, la populația maghiară, pare a fi în secolul al XVI-lea pe sabia cunoscută sub numele de „sabia lui Attila”⁵, care avea gravat pe mâner laleaua. În lucrarea sa din 1907, Mihály Vaszary⁵ a arătat că lalelele sunt pretutindeni în arta decorativă a maghiarilor cuceritori, pe monedele și stemele regilor, pe mantaua de încoronare, pe tronul regelui Matei Corvin (Mátyás), pe stema Sfântului Ștefan (Szent István), pe tavanul unor biserici, pe vechile cufere de zestre etc.

La noi în țară, motivul lalelei este mult mai des întâlnit la populația de origine maghiară din Transilvania, neexistând casă în care să nu fie cel puțin o cană, un ștergar, o farfurie sau alt obiect care să fie decorat cu motivul lalelei. Simbolistica lalelei este asociată la maghiari cu femeia, astfel scaunele care au pe spătarul lor desenată sau sculptată o lea sunt destinate femeilor; lăzile de zestre cu care își duc femeile lucrurile în casa soțului se numesc „tulipános láda” (ladă cu lalele)⁶; la protestanții maghiari, mormintele unde sunt înmormântate femei au monumente funerare terminate cu o lea etc.

Una dintre cele mai vechi familii care s-a ocupat cu arta populară și cu decorarea diferitelor piese cu motivul lalelei în Transilvania, este familia Sütő din localitate Vârghiș județul Covasna, a cărei activitate este dovedită începând cu anul 1568. Din cele peste 140 de elemente decorative caracteristice lucrărilor familiei, peste 50 de modele sunt variante de lalele⁷.

La populația română din Transilvania motivul lalelei este de asemenea întâlnit pe vasele de lut, ca ornament decorativ pe case, pe porțile de lemn, pe diferite textile etc. Foarte probabil, sașii și șvabii au preluat laleaua, ca motiv floral, de la maghiari și secui, reproducând-o pe toate suporturile posibile⁸.

În Turcia, începând cu Osman I (fondatorul Dinastiei Otomane), continuând cu Soliman Magnificul și mai ales cu Mehmed III și Ahmed III, laleaua apare pe stema

³ V. Cristea, *Plante Vasculare: diversitate, sistematică, ecologie și importanță*, Presa Universitară Clujeană, 2014: 461.

⁴ http://www.kiszely.hu/istvan_dr/027.html

⁵ M. Vaszary, *A haarlemi tulipán*, Budapest, 1907.

⁶ O. Gyula, *Magyar néprajzi lexikon V. (Szé-Zs)*, Budapest: Akadémiai, 1982: 364–365.

⁷ A. Kónia, *Florile lui Sütő Béla*, „Meșteri populari”, Tipografia Miercurea-Ciuc, 1977.

⁸ C. Ștefan, *Textile decorative săsești. Catalog de colecție*, Ed. ASTRA Museum, Sibiu, 2014.

Imperiului și, în epoca „Lâle Devri” se oraganiza anual Festivalul lalelelor. Astăzi există cartiere „Lâleli” (locul lalelelor), unde predomină motivele decorative pe diferite obiecte ceramice, textile, covoare, manuscrise, reliefuri, picturi murale și pietre funerare¹. Aici, motivul lalelei pe obiecte apărând mult mai târziu datorită religiei, care nu permitea ca ființele create de divinitate (plante sau animale) să fie reproduse de mâna umană⁹. Cu atât mai mult laleaua, numită și „floarea lui Alah” (căci are aceleași litere ca și divinitatea), nu se putea reda pe obiecte.

Primele documente care menționează cultura organizată a lalelelor, la noi în țară, datează de la 1786–1788, când au fost create și primele grădini ornamentale, precum grădina palatului Nicolae Mavrogheni (domnitor fanariot în Țara Românească), în care se cultivau și lalele².

În perioada anilor 1980 lalelele, împreună cu gladiolele, ocupau locul întâi în sortimentul plantelor cu bulbi cultivate la noi în țară². Tot în această perioadă (anii '70-'80) țara noastră producea cantități mari de lalele atât pentru necesarul intern, cât și pentru export¹⁰. Cu timpul, cultura lalelei s-a extins pe parcursul unui an, aceasta fiind cultivată în sere pentru necesarul de flori tăiate sau la ghiveci și în perioada de iarnă. Începând cu anul 1978, în municipiul Pitești, se desfășoară, în fiecare an, „Simfonia Lalelelor”, o expoziție și un simpozion pe teme de floricultură și spații verzi. De asemenea pe stema orașului Pitești, alături de alte simboluri este și o lalea.

2. Lalelele în Grădina Botanică „Al. Borza”

Povestea lalelei în Grădina Botanică din Cluj începe odată cu înființarea acesteia, de către profesorul Al. Borza în anul 1919, când este delimitat în planul grădinii și sectorul destinat plantelor ornamentale. Laleaua și-a găsit locul, de asemenea și în sectorul sistematic la familia *Liliaceae* din care face parte, precum și în sectorul Flora României în zona plantelor din Banat (*Tulipa hungarica*¹¹ – singura specie spontană de lalea de la noi).

De-a lungul timpului, în publicațiile Grădinii Botanice apar note referitoare la cultura lalelelor în scop ornamental, fără specificații clare asupra numărului de soiuri. Felician Micle, menționează că în anul 1959, se cultiva deja un număr de aproximativ 40 de soiuri de lalele în sectorul ornamental al grădinii botanice. În 2002, este menționat numărul de 80 de cultivari, majoritatea aparținând speciei

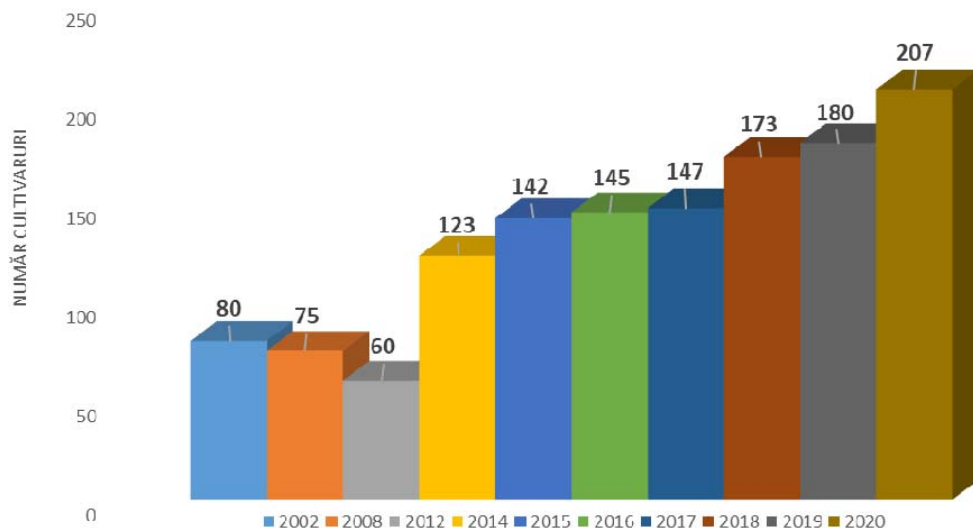
⁹ M. Dash, *Mania lalelelor – povestea celei mai râvnite flori din lume și a pasiunilor ieșite din comun pe care le-a stârnit*, București, Ed. Humanitas, 2014.

¹⁰ M. Preda, *Floricultura*, București, Ed. Ceres, 1976.

¹¹ Al. Borza, *Grădina Botanică din Cluj*, „Boabe de Grâu”, an. I, nr. 8, 1930: 464–476.

Tulipa gesneriana, precum și alte câteva specii botanice¹². Colecția s-a păstrat în jurul acestei valori până în anul 2013, când printr-o sponsorizare din Olanda de cca. 5.000 de bulbi, colecția a crescut la 123 de cultivari¹³. An de an colecției i se adaugă noi cultivari (Fig. 1). Astfel, în prezent avem peste 200 de cultivari care pot fi admirate în sectorul ornamental al grădinii botanice.

Fig. 1. Evoluția numărului de cultivari de lalele în Grădina Botanică „Al. Borza” în perioada 2002–2020

Bulbii de lalele cultivați în grădina botanică sunt de calitate extra, astfel încât se obțin plante și flori de calitate superioară (înălțime uniformă, flori mari, viu colorate).

De asemenea, anual, se achiziționează bulbi noi pentru întreaga colecție care sunt cultivați doar un singur ciclu de vegetație, împiedicând astfel, transmiterea de boli (în special fusarioza), ce ar putea compromite calitatea florilor, precum și degenerarea de la o generație la alta.

Întrucât spațiul din grădina botanică este limitat, comparativ cu sortimentul în continuă creștere de la un an la altul, fiecare cultivar este reprezentat acum doar prin 100 de bulbi, spre deosebire de anii trecuți când erau mai puține cultivari și aveam în colecție mai mulți indivizi din fiecare cultivar (Fig. 2). Toate cultivarurile, ce se regăsesc în grădina botanică, sunt repartizate pe grupe horticole, dând astfel uniformitate și un plus în valoarea estetică a colecției.

¹² F. Micle (coord.), *Grădina Botanică „Alexandru Borza” din Cluj-Napoca*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2002.

¹³ A.D. Pui, M. Constantinescu, E. Fejer, *Collections of ornamental flower species of "Al.Borza" botanical garden – a permanent 'exhibition'*, „Contribuții Botanice”, LIII, 2018: 111–125.

Fig. 2. Rabate cu lalele în Grădina Botanică „Al. Borza”

Genul *Tulipa* cuprinde cca. 85 de specii și aproximativ 5.600 de cultivaruri (soiuri, hibrizi, specii botanice), care se diferențiază, atât prin forma, coloritul tepalelor și frunzelor, talia plantelor, cât și prin epoca de înflorire¹⁴. Pentru o mai ușoară diferențiere, toate cultivarurile, au fost clasificate din punct de vedere horticol, în 15 divizii/grupe, după aspectul florii și epoca de înflorire: I. Lalele simple timpurii ('Single early'); II. Lalele duble timpurii ('Double early'); III. Lalele triumf (Triumph); IV. Lalele Darwin hibrid (Darwin hybrid); V. Lalele simple târzii (Single Late); VI. Lalele duble târzii (Double Late); VII. Lalele flori de crin (Lily-flowered); VIII. Lalele franjurate (Fringed); IX. Lalele viridiflora (Viridiflora); X. Lalele papagal (Parrot); XI. Lalele Kaufmanniana (Kafmanniana); XII. Lalele Fosteriana (Fosteriana); XIII. Lalele Greigii (Greigii); XIV. Specii botanice de lalele (Botanical Species); XV. Lalele multiflore (Multiflowering). În colecția Grădinii Botanice „Al. Borza”, se regăsec reprezentate toate cele 15 divizii/grupe horticole de lalele, cu cele mai noi cultivaruri, plantate în Sectorul Ornamental, pe rabate de-a lungul aleilor, bine expuse la soare, unde aceste flori să își poată etala frumusețea și eleganța. (Fig. 3).

În anul 2019, s-a primit prin donație un cultivar nou numit '*Doamna Maria Brâncoveanu*' (Fig. 4) obținut în 2002 din soiurile '*Groenland*' x '*Princess Victoria*' de către Christian Kolk din Kloosterburen. Acest cultivar a fost denumit spre a onora personalitatea Doamnei Maria Brâncoveanu (soția domnitorului Constantin Brâncoveanu, Țara Românească, sec. XVII–XVIII), prin asocierea numelui său cu o floare de lalea roșie a cărei tepale sunt încoronate cu o margine aurie, atribute asociate

¹⁴ L. Dobbs, *Tulip*, Quadrille Publishing Ltd., Londra, 2002.

cu destinul și martiriul care au însoțit viața sa și a familiei sale. Acest hibrid este destinat a fi cultivat, exclusiv, în grădini botanice și nu în scop comercial.

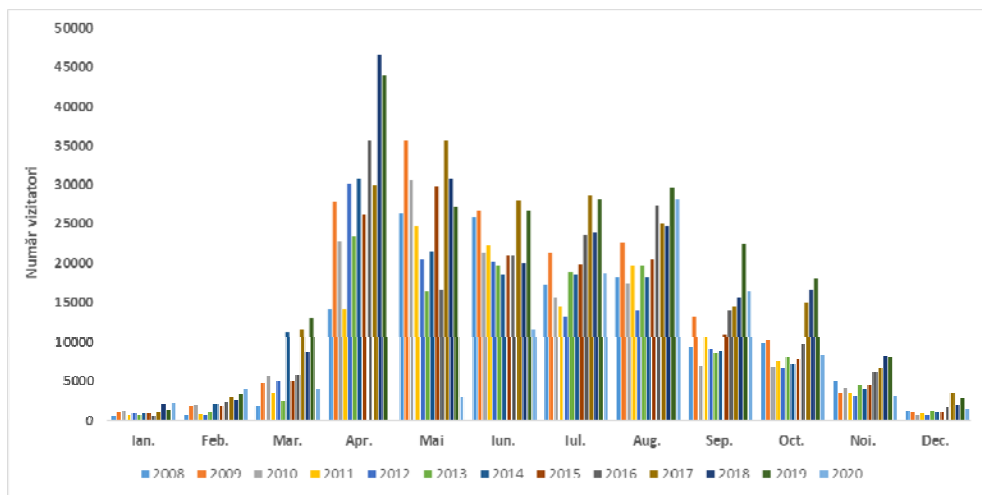
Fig. 3. Soiuri de lalele din colecția Grădinii Botanice „Al. Borza”
(1 – ‘*Candy Prince*’, 2 – ‘*Purple Prince*’, 3 – ‘*Queen of Marvel*’,
4 – ‘*Monsella*’, 5 – ‘*Fly Away*’).

Fig. 4. Laleaua
Doamna Maria Brâncoveanu’
în colecția Grădinii Botanice
„Al. Borza”

Perioada de înflorire a lalelelor în grădina botanică coincide cu o creștere a numărului de vizitatori, față de restul anului, acest lucru fiind deosebit de benefic

pentru veniturile extrabugetare ale grădinii botanice. În Figura 5 este reprezentată variația numărului de vizitatori pe parcursul unui an în perioada 2008–2020. Se poate observa cum, în lunile aprilie și mai, când lalele sunt înflorite, crește semnificativ numărul vizitatorilor în grădina botanică, aceștia fiind atrași, pe lângă sosirea primăverii, de frumusețea, gingășia și diversitatea soiurilor de lalele cultivate aici.

Fig.5. Evoluția numărului de vizitatori pe parcursul unui an în perioada 2008–2020

Primăvara este o adevărată explozie de forme și culori, o adevărată „simfonie a lalelelor” și la Grădina Botanică din Cluj-Napoca. Diversitatea mare de cultivări stârnește interesul vizitatorilor, iar în același timp, o colecție bogată și bine întreținută oferă un câmp larg de studiu științific pentru cercetători, doctoranzi, studenți, cât și pentru floricultori, oferindu-le multiple posibilități de studiere a comportamentului acestor cultivări în condițiile pedoclimatice din orașul nostru, a fenologiei, a rezistenței la boli și dăunători.

Dacă „frumusețea florilor este mai întâi utilă pentru plantele înseși”¹⁵, pentru noi oamenii această frumusețe înseamnă delectare sufletească, sursă de inspirație artistică, dar și posibilități de realizări materiale.

Laleaua este un exemplu de plantă decorativă care a schimbat economia unei țări (Olanda), a dat renume unor localități (ex. Pitești), a stimulat cercetarea și a dat posibilitatea întreprinzătorilor să ne ofere nouă bucurii, iar lor beneficii financiare.

Să le iubim, să le protejăm și să ne înnobilăm sufletele prin gingășia și frumusețea acestor flori!

¹⁵ L. Jones, *Plantes d'ornement: le divin gâteau*. In F. Hallé et P. Lieutaghi-eds., „Aux origines des plantes” vol. II, „Des plantes et des hommes”, Ed. Fayard, 2008: 246

Bozkırlardan Festivallere Lâleler

Sosyal - İktisadî Fayda ve Etkileşim Üzerine Düşünceler

Ferda OLBAK*

Abstract

Tulips From The Steppes to Festivals

Opinions on Social-Economic Utility and Interaction

Tulip, a wild flower of the Turkestan steppes, It is thought that it came to the Idil region with the Bulgarian Turks, to the Indian geography with the Timurids, and from Türkistan to Iran and Anatolia with the Seljuks. The love and curiosity of flowers is a common passion in the Ottoman Empire, which is interest of everyone from villagers to urbanites. In the life of Istanbul, flowers and floristry are an important element in art, literature, music, public health, entertainment, place and garden arrangements. Istanbul floriculture and garden culture, which has an important part in the Ottoman Civilization, started with Fatih Sultan Mehmed Han's arrangement of the palace gardens. Tulips also took their place in these gardens and integrating with the nobility and elegance of the city, took on elegant shapes in the next years.

In the Ottoman Empire, tulip bulbs were a product that had enough economic activity and validity, to be the subject of inheritance sharing. In this case, many business areas were created based on growing flower and tulip.

During the reign of Kanuni, the seeds of tulips and similar flowers were sent for the first time to Holland and from Holland the western world in the middle of 16th century. The Istanbul Tulip had strong effects on social and economic life in the West as in the Ottoman geography.

Today, tulip festival organizations in many parts of the world are an indication journey of the tulip from the Turkestan steppes to the world. The article is about the effect of the story of tulips, the symbol of friendship and multiculturalism on social and economic life from steppes to festivals.

Keywords: *Turkestan, Ottoman, Istanbul, Tulip, Tulip Festival*

Türkistan coğrafyası bozkırlarında, sert ve haşın geçen kış mevsiminin ardından, boy veren lâle; Türkler için hayat ve bereket ifade eden bir simge halini almıştır. Baharın müjdecisi, karamsarlıktan ümide yolculuğun habercisidir.

Türkistan bozkırlarından, Bulgar Türkleriyle İdil boyuna, Timuroğulları ile Hint coğrafyasına, Selçuklularla İran'a ve Anadolu'ya geldiği düşünülmektedir.

---

* İktisadî ve Sosyal Tarih Araştırmacısı

Resim 1: Türkistan 2019

Çiçek sevgisi ve merakı, Osmanlı’da, köylüsünden kentlisine herkesin ilgi alanına giren ortak ve yaygın bir tutkudur. Ancak gül ve lâle Türk milletinin hayatında ayrı bir yer tutar. Hazreti Peygamberin gül ile özdeşleştirilmiş olması, gülün kokusunu O’nun terinden aldığı düşüncesinin gülü kutsal kılmış olduğu malumdur. Aynı şekilde, “lâle”, “Allah” ve “hilâl” kelimelerinin aynı harflerle yazılıyor olması ve bu harflerin sayısal değerinin altmış altıya denk gelmesi, tek dalda tek yaprak tek çiçek ile vahdeti temsil ettiği düşüncesiyle lâlenin ulvî kabul edilmesi herkesin bilgisi dâhilindedir.

İstanbul hayatında ise çiçek ve çiçekçilik; sanat, edebiyat, müzik, halk sağlığı, eğlence, mekân ve bahçe düzenlemelerinde önemli bir unsurdur. İstanbul’a özel çiçekçilik, özellikle de lâle anlayışının Anadolu’da ve Avrupa’da etkileri büyüktür. Osmanlı Medeniyeti içinde önemli bir yere sahip olan İstanbul çiçekçiliği ve bahçe kültürü Fatih Sultan Mehmed Han’ın saray bahçelerini düzenlemesiyle başlamıştır. Bu bahçelerde lâle de yerini almış ve şehrin asâlet ve inceliğiyle bütünleşerek, daha sonraki yıllarda zarif şekillere bürünmüştür.

İstanbul lâlesinin yani Lâle –i Rûmî’nin nüvesinin Sultan III. Murad Han’ın, has bahçeler için Kefe Bey’ine, Kefe’de yetişen lâlelerin güzel renklilerinden 300.000 soğan hazırlatıp göndermesi (1577) emriyle¹ Dersaadet’e ulaşan soğanlardan yetiştirilmiştir.

¹ BOA, A.DVNMSMHM, Sıra no:30

İstanbul Lâlesi, Osmanlı Coğrafyası’nda, XVI. yüzyıldan ve XVIII. Yüzyıl ortalarına kadar manevi anlamı, süs bitkisi, süsleme motifi, sanat ve edebiyata ilham kaynağı ve kazanç kapısı olarak çok önemli bir yer edinmiştir. Özellikle payitahtta sosyal ve iktisadî fayda sağlar hale gelmesiyle, ekonomik ve kültürel hayata etkisi kaçınılmaz olmuştur. Daha sonra bu etkileşim uluslar arası bir hal almış ve birçok medeniyetle alış verişi kapı aralamıştır.

Osmanlı’da lâle soğanları, miras paylaştırmaya konu olacak kadar iktisadî hareketliliği ve geçerliliği olan bir meta durumundadır. Hâl böyle olunca çiçek ve lâle yetiştiriciliği merkezli birçok iş alanı oluşmuştur.

Bahçe ve çiçek Türklerin hayatında daima özel bir öneme sahip olmuştur. XVII. yüzyılın ortalarında Sarı Abdullah’ın “Serşukûfeciyân –ı Hassa” olarak atanması, çiçekçiliğin artık bir idareciye ihtiyaç hissettirecek kadar önemli bir üretim ve pazarlama alanı haline geldiğini göstermektedir.²

Dolayısıyla, bu çerçevede ihtiyaç halini alan iş kolları ve istihdam alanları, iktisadî hayata renk ve canlılık katmıştır. Osmanlı toplumunda çiçek ve lâle yetiştiriciliğinin, sosyal ve iktisadî hayata olan, katkı ve faydalarını şöyle sıralamak mümkündür:

- a. **Çiçek türlerini çeşitlendirme, özellikle lâle yetiştirmek usul ve teknikleri öğretilen bir ilimdir:** Tespit edilebilen en eski İstanbul çiçekçisi Efşancı Mehmed Efendi’dir. XV. Yüzyılda Efşancı Bahçesi adıyla anılan ilk çiçek yetiştirilen ve satılan bahçeyi kurmuştur. Yine aynı devirde meşhur Karabali Bahçesi’ni kuran Karabalizâde, bahçesinde çiçek yetiştirme tekniklerini öğreten bir okul açmıştır. İstanbul’da “Fenn –i Ezhar” yani çiçek yetiştirme ilim ve teknikleri, uzun süre Avrupa’nın “Flori – culture”ünden çok daha ileri düzeyde olmuştur.³
- b. **Çiçek ve özellikle lâle tarhları bir istihdam alanı oluşturmuştur:** Evliya Çelebi, Çiçekçiler Esnafı’ndan bahsederken 300 adet çiçek bağı ve bu bağlarda çalışan 300 kişi olduğunu yazması,⁴ çiçekçiliğin bir iş alanı oluşturduğunu göstermektedir.
- c. **İstanbul çiçekçilikte üretim ve ticaret merkezidir:** İstanbul’da çiçekçilik; sağlık, estetik, zevk ve sanat alanlarını içine alan, önemli bir üretim kolu, ticaret merkezi halini almıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise, dünyanın en büyük ve alıcısı en çok lâle pazarı olmuştur. XVIII. yüzyılın başlarına kadar da altın devrini yaşamıştır. Lâle yüzyıllar boyunca çiçekçilik alanının en baş çiçeği olarak daima saltanatını korumuş ve lâleci esnafı bu pazarda

² Necdet Sakaoglu, “Çiçekçilik” maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, c. II, s. 509.

³ Sakaoglu, “Çiçekçilik”, II, 510.

⁴ Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, İstanbul, 2006, I/II, 559.

yerini almıştır.⁵ Dolayısıyla, lâle alım satımı piyasa hareketliliği ve iktisâdî canlılık getiren bir ticaret alanı oluşturmuştur.

- d. **Lâle yetiştirmek uzmanlık gerektiren bir geçim kaynağıdır:** XVIII. yüzyılda geçimini çiçekçilikle, özellikle de lâle yetiştirerek sağlayan birçok lâle uzmanı bulunmaktaydı.⁶

Eyüb Sultan Kasabası, Servi Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden iki çiçek uzmanının 1750’li tereke kayıtlarında isimleri ve adetleri yazılı olan lâle soğanlarının satışıyla elde edilen para mirasçılara intikal etmiştir. Yine 1750 yılına ait mahkeme kayıtlarındaki listelerde “müjgân –ı arûz” isimli lâle, 6000 akçe fiyatla en değerlisi olarak görülmektedir.⁷ Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere, Lâle Devri’nden yirmi yıl sonra, lâle soğanları hâlen revaçta olan bir ticaret metaı olarak geçer akçedir. O kadar ki, lâle yetiştiriciliği ile uğraşan bir kişi öldüğünde, bıraktığı lâle soğanları miras addedilmekte ve kolaylıkla satılarak paraya çevrilebilmektedir.

- e. **Çiçekçi esnafını disipline edecek kurumlar oluşturulması (Çiçek Meclisleri):**

Çiçek, özellikle de lâle çeşitlerinin artması, bu işlerle meşgul olanların çoğalması üzerine, bazı ihtilâflarda bilirkişilerin görüşüne ihtiyaç duyulması kurumsallaşmayı gerekli kılmıştır. Sultan İbrahim Han zamanında (1640–1648), Sarı Abdullah Efendi’nin Çiçekçibaşı olarak tayin edilmesi yeterli olurken, daha sonraki yıllarda, çiçekçilikle ilgili meselelerin artması üzerine meclisler meydana getirilmiştir. IV. Mehmed (1648–1687) zamanında “Encümeni Dâniş –i Şükûfe” – Çiçek Bilim Meclisi– kurulmuştur. Yetiştirilen çiçekler bu meclise getirilmiş, kusursuz ve mükemmel bulunan çiçeklere isim verilmiş, ismi, özellikleri ve tohum sahibi listelere kaydedilmişti.⁸ Bu listelerden meydana gelen defterler şükûfenâmeleri meydana getirmiştir. Böylece bahçelerde ve çiçekçi esnafı elinde bulunan lâle çeşit ve sayılarının tesbiti, listelenmesi, defterlerin oluşturulması ve diğer çalışmaların yapılabilmesi için gerekli elemanlar (lâle uzmanları, çiçek risalelerini yazacak kişiler vs.) yeni istihdam oluşturmuştur.

- f. **İstanbul Lâlesi için fiyat takdirine ihtiyaç duyulması:** Narh; temel tüketim maddeleri için yapılan bir uygulama iken, Lâle Devri’nde lâle başta olmak üzere lüks tüketim maddelerine narh konulmaya başlamıştır.⁹

⁵ Sakaoglu, “Çiçekçilik”, II, 511.

⁶ Sakaoglu, “Çiçekçilik”, II, 511.

⁷ Ahmet Hezarfen, “18. yüzyılda Eyüp’te Lâle Yetiştirenler”, Tarih ve Toplum Dergisi, İstanbul, 1995, 23, 137, 44–46.

⁸ Turhan Baytop, *Lâle Albümü*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 4.

⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, 286; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1982, IV/I, 168; Osman Nuri Ergin, *Mecelle –i Umûr –ı Belediye*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul, 1995, I, 416.

XVII. yüzyıl sonlarına doğru, lâleye karşı olan ilginin bir tutkuya dönüşmesi, lâle soğanları fiyatlarının aşırı yükselmesine sebep olmuştu. Çiçekçi esnafı, bu fırsatı kaçırmak istemediğinden sahtekârlıklar çoğalmıştı. Bunun üzerine, Eylül 1722 tarihli bir fermanla, bahçelerde ve esnafa bulunan lâlelerin cins ve sayısının belirlenmesi ve her birine mutedil fiyat verilmesi istenmiştir. 1726 yılında fiyatları kontrol edebilmek amacıyla, soğanların fiyatlarını belirleyen bir liste hazırlanmış ve listedeki fiyatların üzerinde satış yapılması yasaklanmıştır.¹⁰ Bu sırada lâle çeşitleri 839 çeşidi bulmuş ve ticareti kuyumculuk gibi bir sanat hâlini almıştır.¹¹ Hatta “Mahbub” adlı lâle soğanının fiyatı bin altına kadar çıkmış,¹² ancak lâle çeşitlerine narh konulması üzerine, lâle soğanlarının bin kuruştan fazla fiyatla satılması yasaklanmıştır.¹³ Ancak ihtikârın¹⁴ artması üzerine ikinci bir narh düzenlemesine gerek duyulmuştur. Vefalı Mehmed Bey’in 1717’de yetiştirdiği “Nîze –i Rummânî” isimli lâle soğanına 50 kuruşla en yüksek narh konulmuştu. En ucuz lâle soğanı çeşitlerine 1 kuruş fiyat biçilmişti.¹⁵

- g. **Lâle yetiştirmenin ve adlandırmanın teşviki:** Islah ve melezleme yoluyla, emek ve sabır gerektiren, yeni bir lâle çeşidi yetiştirilmesi teşvik edilmekteydi. Lâlenin özellik ve güzelliğine göre, şanına yakışır şairâne isimler verilmesi, özel lâleler adına beyitler yazanların ödüllendirilmesi de ayrı bir heyecan, sosyal bütünleşme ve iktisadî hareketlilik meydana getirmekteydi.
- h. **Üretim ve ticaret metai olarak lâledanlık imâlâtı:** İstanbul inceliğinin gereği olarak, İstanbulluların misafir odalarının başköşelerini süsleyen, “lâledan” veya “lâlelik” ismi verilen tek lâlelik zarif vazolar¹⁶ imâl edilmekteydi. Bunlar Beykoz işi ve çeşm –i bülbül olarak yerli üretim olduğu gibi, kristal ve Saksonya türü olanlar ithal edilmekteydi.¹⁷
- i. **İktisadî olarak sanat alanında lâle etkisi:** Günlük hayatı, edebiyatı ve mûsikîyi doğrudan etkileyen çiçek, özellikle de lâle hat, tezhip, ciltçilik, kumaşçılık, kalem

¹⁰ M. Münir Aktepe, “*Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle*”, Tarih Dergisi, c.4, sayı 7, s. 92; Koçu, agm; Cevdet Paşa, Tarih, İstanbul, I, 41; Osman Nuri Ergin, age, I, 417; Sakaoğlu, “*Lâle*” maddesi, *Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, 1994, V, 179.

¹¹ Süheyl Ünver, Millî Mecmua, “*Tarihimizde Lâle merakı*”, c. 6, sayı: 65, s. 1055.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi’nde (IV/I, 169); paranın kıymeti itibarıyla, bir lâle soğanın bin kuruşa satılmasının imkânsız olduğunu, ancak bu fiyatın “Mahbub” isimli lâleyi yetiştirene teşvik amacıyla, bir kereye mahsus verilmiş olabileceğini yazmaktadır.

¹³ Uzunçarşılı, age, IV/I, 168; M. Münir Aktepe, “*Damat İbrahim Paşa Devrinde Lâle*”, Tarih Dergisi, c.4, sayı 7, s. 92; Süheyl Ünver, “*Lâlezâr –ı İbrahim 4*”, Tasvir –i Efkâr, 10 Mart 1926.

¹⁴ İktisat tarihçimiz Sabri F. Ülgener, Tarihte Darlık Buhranları’nda “ihtikâr” (vurgunculuk)ı anlatırken lâleyi örnek verir. On sekizinci yüzyıl ortalarında lâle iptilâsının hırsa, tamaha sebep olduğunu söyler.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, age, IV/I, s. 169; Osman Nuri Ergin, age, c. I, s.417–421.

¹⁶ Necdet Sakaoğlu, “*Lâle Devri*” maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c.V, s. 182.

¹⁷ Sakaoğlu, “*Çiçekçilik*”, c. II, s. 511.

işleri, çinicilik, billuriye ve ahşap işlerini de dolaylı olarak tesiri altına almıştı. Hatta mermer ve demir ustaları, sert ve soğuk malzemelere bile lâle motifleriyle şirinlik katıyorlardı.¹⁸ Lâlelerin özelliklerine uygun çizimiyle oluşan lâle albümleri tanzim edilmişti. Bunlardan dolayı oluşan talep iktisâdî hareketliliğe katkı sağlamış, sanat ve sanatçılara iş imkânları oluşturmuştur.¹⁹

- j. **Lâle Devri'nde iktisâdî ve sosyal hayat:** Lâle devri, Osmanlı Sarayı'nın, batı dünyasındaki medenî hamlelerin farkına vararak aynı hamleleri Türkiye için de lüzumlu gördüğü çağıdır. Avrupa'nın üstünlüğünün silahlanmadan ziyade kültürde, matbaada olduğunu fark ederek matbaayı yurdumuza getirilmiştir.²⁰ Osmanlı Coğrafyası dışındaki teknik, sanayi ve diğer alanlardaki faydalı değişimler takip edilmiş, Osmanlı toplumuna uygun düzenlemelerle medeniyetimize kazandırılmıştır. Damad İbrahim Paşa zamanında Avrupa'daki gelişmelerden yararlanmak düşüncesiyle batı ile sıkı ilişkiler kurulmuştur.²¹ Hendesehane açılmış, Tekfur Sarayı'nda çini imalathanesi, kumaş atölyesi, kurulan matbaanın ihtiyacını karşılamak üzere Yalova Kâğıt Fabrikası ve Tulumacı Ocağı bu dönemde kurulmuştur.²² Memlekete barış, sükûn ve irfan getirmek isteyen Sultan III. Ahmed Han'ın sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile başlattığı onarım ve imar faaliyetleri istihdam sağlamış ve iktisadî hareketlilik getirmiştir. Bu dönemde İstanbul kültürünün Boğaziçi'ne taşınması düşünüldükçe buraları iskâna açılmıştır.

Bu bağlamda Kız Kulesi yeniden inşa edilmiş, saray surları ve kara surları tamir edilmiştir. İstanbul'a daha fazla su temini için, İstanbul'a su mimarisini zenginleştiren iki bent, bir su yolu, en muhteşem çeşmeler, Haliç ve Kâğıthane havzalarına cetveller, havuzlar, yapay çağlayanlar yapılmıştır.²³ Anadolu, Avrupa ve İran'dan getirilen taş ustaları ve sanatkarların eseri olan bu çalışmalar, çalışanlara iş sahası açtığı gibi, aynı zamanda kültür ve sanat alış verişine de imkân sağlamıştır.²⁴

Yenileşmenin sosyal hazırlığı olan Lâle Devri'nde, halkın tüketim alışkanlıkları değişmeye başlamıştır. Özellikle Lâle Devri ve sonrasında Edirne, Bursa ve İstanbul'a göç artmıştır.²⁵

¹⁸ Sakaoğlu, “Çiçekçilik”, c. II, s. 511.

¹⁹ Sakaoğlu, “Lâle”, c. V, s. 182.

²⁰ Nihad Sami Banarlı, “Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri”, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 105; Ahmet Refik, *Lâle Devri*, İstanbul, 1997, s. 128.

²¹ Uzunçarşılı, age, IV/I, s. 171.

²² Uzunçarşılı, age, IV/I, s. 158.

²³ Sakaoğlu, “Lâle”, c. V, s. 182.

²⁴ Sakaoğlu, “Lâle Devri”, c. V, s. 185.

²⁵ Tabakoğlu, age, s. 131, 153.

Resim 2: kağıttan lale

Bunlar dışında İstanbul'da denetimler sıkılaştırılmış; afyona yasak getirilmiş, kahve kıtlığını önlemek için Avrupa gemilerine kahve satışı yasaklanmış, Avrupa'dan gelen kumaşlara her yıl 15.000.000 altın ödendiği dikkate alınarak yerli üretim teşvik edilmiştir. Piyasadaki gümüş ve altın paraların ayar ve vezin meseleleri ile ilgili tedbirler alınmıştır. Bütün bu tedbirlere rağmen işsizliğin artması, İran'ı geri almak için sefer düzenlenip sonra vazgeçilmesi gibi sebepler sonucu 28-30 Eylül 1730'daki Patrona Halil Ayaklanması bu devrin sonunu getirmiştir. Böylelikle devlet yönetimi değişmiştir. Bu isyan sırasında, İstanbul'da sanat eserleri, köşkler, kasırlar, bahçeler talan ve tahrip edilmiştir.²⁶

²⁶ Sakaoğlu, "Lâle Devri", c. V, s. 185.

k. **Sosyal hayatı etkilemede çiçek kültürü ve özellikle lâle:** Devlet törenlerinden süslemeye, sofradan giyime, yağmur duasından hasta tedavisine hayatın her adımına eşlik ederdi çiçekler Osmanlı toplumunda...

Boğaziçi'nden Kâğıthâne'ye, Vezirbahçesi'nden Eyüp sırtlarına, hatta bentlere kadar düzenlenen lâle seyrânları, toplumun sosyalleşmesi için bir fırsat oluşturmuştu. Bu eğlence ve seyrânlar, halkın kültür ve görgüsünü arttırması, tefekkür gücünü geliştirmesine katkı sağlayan bir görev üstlenmişti. Bu açıdan bakıldığında, ömrü kısa olan lâle, uzun sürecek birliktelik ve arkadaşlıklara yol açan, insanların ruh iklimine yolculuk yapmasını sağlayarak uzun vadeli faydalar sağlayacak bir anlam ifade etmekteydi.

Lâle Devri Sâdâbâd'ı, ulvî ve yüksek bir zevkin hâkim olduğu, bir lâle hattı idi.²⁷

Bayram, düğün ve diğer tebrikleştirmelerde şeker ve meyve sepeti ile birlikte çiçek sepeti göndermek İstanbul âdetlerindendi. Genellikle dâvet edilecek kişilere bir vazo veya lâledanlık içerisinde çiçek gönderilirdi.²⁸ Sıbyan mektebi öğrencileri her sabah hocalarına çiçek demetleri götürürlerdi. Hasta ziyaretlerinde vazo içerisinde karanfil, gül, zerrin veya lâledan içerisinde lâle götürülürdü.²⁹

Sultan III. Ahmed Han'ın bizzat katıldığı lâle meclislerine zamanın şair, yazar ve tarihçileri de katılmaktaydı. İlim ve edebiyat erbabına verilen değer bir göstergesi olduğu gibi, fikir teatilerinin yapıldığı önemli toplantılardı.

Sa'dâbâd Şenlikleri genellikle resmi ve diplomatik amaçlı olduğundan, yabancı elçiler davet edilerek, devletin gücü ve zenginliği gözler önüne serilirdi. Yemekten sonra at yarışları, ayı ve köpek boğuşmaları, güreşler top ve tüfek atışları, Haliç sularında yüzme yarışları yapıldı.³⁰

Lâle Devri'nde, şehirde devamlı olarak bulunan Fransız, İngiliz, Avusturya ve Venedik elçilerinin yanı sıra kalabalık gruplarıyla İstanbul'a elçiler gelmekteydi. Elçilerin Osmanlı devlet adamlarıyla sık görüşmeleri sonucu, Fransız siyasetinin tesiri Bâbîâlî'de görülmeye başlamıştı.³¹

Bu devir, sanat ve edebiyatın doruğa çıktığı, bilim ve tekniğin hareket kazandığı bir dönemdi. Zamanın şairleri Nedim ve Seyyid Vehbi en güzel Dîvan Edebiyatı eserlerini vermiş, nakkaş Levnî İstanbul yapılarını, Haliç'teki ateş oyunları, esnaf geçitleri, sünnet düğünü, saray eğlence ve şenliklerini en güzel şekilde tasvir etmiştir. Mirzaefendizâde, Mehmed Sâlim, Nâhîfî gibi aydınların katıldığı

²⁷ Cevat Rüştü, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine*, Haz. N. Hikmet Polat, Kitabevi Yayını, 2001, s. s.92.

²⁸ Sakaoğlu, "*Çiçekçilik*", c. II, s. 511.

²⁹ Beşir Ayvazoğlu, "*Lâle –i Rûmî'nin Sırrı*", *Türk Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 2006, sayı 391, s. 25.

³⁰ Sakaoğlu, "*Lâle Devri*", c. V, s. 183–184.

³¹ Sakaoğlu, "*Lâle Devri*", c. V, s. 184; Tabakoğlu, age, s. 34; Uzunçarşılı, age, IV/I, s. 148.

heyetler tarafından araştırma ve çeviri çalışmaları yapılmıştır. Bu sanatkârlar, hattatlar, mûsikîşinaslar, bizzat Sultan ve sadrazamı İbrahim Paşa tarafından himaye edilmiştir.

İbrahim Paşa, ilim ve fikir adamlarıyla sık sık bir araya gelmiş, çeşitli konular hakkında onlarla fikir alış verişinde bulunmuş ve devlet yönetiminde bu kişilerin fikirlerinden istifade edilmiştir. Bir ilim heyeti oluşturarak genel tarih ve İslâm tarihine ait değerli pek çok eseri Türkçeye kazandırmıştır. Sahâflardaki nadide eserlerin yabancılar tarafından alınarak yurtdışına çıkarılmasını yasaklamıştır.³²

Sultan III. Ahmed Han, 1719'da yaptırdığı ve yazma eserlerin toplanıp bir sanat harikası olarak ciltlendiği saray kütüphanesiyle, şehirde yeni kütüphanelerin oluşturulmasına öncü olmuştur.³³

1. **Lâle Edebiyatı:** Divan Edebiyatının zirvesi sayılan Lâle Edebiyatı'nda dikkat edilecek husus şudur ki, lâlezar âlemleri ve lâle çırağanları câhilâne, ilkel ve sıradan bir zevk değildir. Buralarda yaşanan zevkin arkasındaki asil bir his ve derin tefekkür sonucu Lâle Edebiyatı doğmuştur.³⁴ Şairlerin yeni üretilen lâle cinsine ad vermeleri de bu edebiyatın bir parçasıdır.
- m. **Çiçek Dili:** Çiçeklerin bir dili, bir ifâdesi olduğu, renklerine ve çeşitlerine göre duygulara tercüman olduğu bilinir. Ancak çiçeklerin ilk olarak 1600'lü yıllarda İstanbul'da dile gelmeye başladığı pek bilinmez. 1700'lü yıllarda bir müddet İstanbul'da yaşayan İngiliz Lady Montague arkadaşına yazdığı mektupta; "Parmaklarınızı oynatmadan, çiçekler yoluyla karşı tarafla tartışabilir, azarlayabilir, dostluk, aşk, nezâket mektupları ve hatta haber bile gönderebilirsiniz" diyerek, İstanbul'da çiçek dilinin ne kadar yaygın ve güçlü bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. Montague, çiçeklerin anlamlarını öğrenmiş, yazmış ve dönerken İngiltere'ye götürmüştür.³⁵ Dolayısıyla çiçeklerin fisıltılarını dünyaya ilk duyuran İstanbul olmuştur.

Türkistan'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Dünyaya...

Lâle ve benzeri leylâk, sümbül ve tûğ-ı şâhî gibi çiçeklerin tohumlarının ilk defa Hollanda'ya ve oradan diğer Avrupa ülkelerine yayılmasıyla batı dünyasının lâle ile tanıştığı herkes tarafından bilinmektedir. XVI. yüzyıl ortalarında, Kânûnî Sultan Süleyman Han'ın bilgisi ve onayıyla, Almanya büyükelçisi olan Baron von Busbecq

³² Uzunçarşılı, age, IV/I, s. 152–157.

³³ Sakaoğlu, "Lâle Devri", c. V, s. 184; Tabakoğlu, age, s. 295.

³⁴ Rüştü, age, s. 49–51.

³⁵ Rüştü, age, s. 53–57; www.turkiyeinternette.com/haber/6009-makale-ciceklerin-dili-hangi-cicek-ne-anlama-gelir-.html

tarafından lâle soğanının Türkiye’den Hollanda’ya getirilişi, Hollanda’da her yıl millî bayram olarak kutlanmaktadır.³⁶

Ancak, bundan önce Sultan II. Bâyezid Han(1508) zamanında, İstanbul’da görevlendirilen Venedik Oratoru’nun sadrazama getirdiği hediyeler arasında değişik türde lâle soğanları bulunması ilginçtir. Bunlar Doğu ile olan ticari ilişkileri çerçevesinde, Asya’dan getirdikleri soğanlar olmalıdır. Bu durum, henüz bu çiçeği tanımayan Venediklilerin, İstanbul’da lâleye verilen değerden dolayı, kıymetli bir hediye olarak takdim etmiş olduklarını düşündürmektedir.³⁷

1549’da İstanbul’a gelen Fransız hekimi Belon, lâleden kırmızı zambak olarak bahseder ve bu çiçeğin soğanlarını elde edebilmek için, birçok yabancınnın, gemilerle bu şehre geldiğini yazar.³⁸

1550’li yıllarda bu çiçekle karşılaşan Avrupalı botanik bilginleri, lâleyi büyük bir yenilik olarak görmüşlerdir.³⁹ Taç yaprakları sarıya benzediği için, Türkçe’deki “dülbend” kelimesi Felemenklerce “tulband” olarak kullanılmış ve daha sonra “tulip” olarak yerleşmiştir.⁴⁰ 1554 yılında İstanbul’a Avusturya elçisi olarak gelen Ogier Ghiselin de Busbecq’in mektuplarında, elçinin lâlenin ismini “tûlbend” kelimesiyle karıştırmışından ileri geldiği belirtir.⁴¹

Avrupa’da lâleyi kendisinin ünlü yaptığını iddia eden çiçek ressamı Conrad Gesner, ilk lâleyi 1559 yılında Almanya’nın Bavyera Eyaleti’nde, Ausburg’da (Almanya) zamanın nadir egzotik bitkiler uzmanı ve yetiştiricisi Herwart’ın bahçesinde gördüğünü ve ona da bu çiçeğin soğanını İstanbul’dan bir arkadaşının göndermiş olduğunu ifade eder.⁴² Bu sözler, lâlenin Avrupa’ya İstanbul’dan gittiğinin en belirgin delilidir.

Zürih’den bu çiçeği görmeye gelen tabiat bilgini Gesner, ona “Tulipa Turcarum” adını vermiştir. Artık bundan sonra Avrupa’nın zenginleri ve elit insanları bahçeler oluşturarak değerli çiçekler yetiştirmeye başlamışlardı. Lâle soğanları 1562’de Anvers’e, 1572’de Viyana’ya, 1582’de İngiltere’ye, 1593’te Frankfurt’a, 1598’de Fransa’ya ulaşmıştır. İngiltere’de, eczacı James Garret, Londra surlarının dibindeki bahçesinde tıbbî özellikleri dolayısıyla lâle yetiştirmiştir. İngiliz botanikçi John Parkinson, çiçeklerle ilgili yazdığı kitapta lâlenin şifasından bahsetmektedir. I. Charles dönemine (1625–1649) gelindiğinde, kraliyet bahçelerinde elliye aşkın lâle çeşidi bulunmaktadır.⁴³

³⁶ Yılmaz Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul, 1986, c. II, s. 183.

³⁷ Nurhan Atasoy, Hasbahçe, İstanbul, 2002, s. 129.

³⁸ Gürkan Ceylan, Osmanlı’dan Günümüze Dört Gözde Çiçek; Güller, Karanfiller, Lâleler, Sümbüller, İstanbul, 1999, 75.

³⁹ Mike Dash, Lâle Çılgınlığı, çev. Özden Arıkan, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 35.

⁴⁰ Dash, age, 37.

⁴¹ O.G.Busbecq, The Turkish Letters of Oiger Ghiselin de Busbecq, Imperial at Constantinople 1554–1562, Oxford, 1968, s. 8–9.

⁴² Ceylan, age, s. 75.

⁴³ Dash, age, s. 35–37.

Felemenk'in altın çağı olan, XVII. yüzyıl başlarından itibaren Hollanda'da lâle tutku ve ihtirasa dönüşmeye başlamıştır.

1637'de Felemenkli bir tüccar olan François Koster, birkaç düzine lâle soğanına 6650 gulden ödemişti. Aynı yıllarda bir aile 300 guldene bir yıl geçinebilirdi. Yine bu yıllarda bir marangozun yıllık kazancı 250, orta halli bir tüccarın 1500, daha iyi halli tüccarın 3000 gulden iken, bir lâle soğanına 5200 gulden ödendiği güvenilir kaynaklardan doğrulanmıştır.

Alkmaar şehrinin öksüzler yurdunun işletmecileri Felemenk'teki en değerli lâle koleksiyonuna sahipti. Yurttaki çocuklar yararına lâle soğanlarını açık arttırma ile satışa çıkarmışlardı. 5 Şubat 1637'de yapılan müzayede sonunda, o günün şartlarında bir servet anlamına gelen, toplam 90.000 gulden gelir elde edilmişti.⁴⁴

Viyana'da, herkesin beğenip kıskanacağı bir bahçesinin olmasını isteyen soylu ve tüccarlara çalışan bahçe hırsızları vardı. Bunlar tarihî eser kaçakçıları gibi, nadide bitkileri çalan, ne aradığını bilen uzmanlardı.⁴⁵

Bununla birlikte, saygın ve uzman yetiştiriciler Haarlem'de küçük arazilerde soğan yetiştirmişti. Lâle meraklılarından; Davit de Mildt, Barent Cardoes, lâle yetiştiricileri arasında Pieter Bol, Portekizli Francisco Gomes da Costa önemli isimlerdi.

Felemenk'de lâle yetiştirmek ticarî amaçlı olduğundan, insanları bu işe yönelten sebep soğanın dayanıklı olması ve özellikleri yoksul topraklarda kolaylıkla yetişebilmesi ve iyi kâr getirmesiydi. Meslek sahipleri katı kurallarına uymak zorunda oldukları pahalı loncalara üye olmak zorunda iken, lâle yetiştiricileri için böyle bir zorunluluk bulunmamaktaydı. Pieter Bol bu işten en çok kazanç elde edenlerdendi. 1643'te ölen lâle soğanı tüccarı Haarlemli Jan van Damme'nin bıraktığı miras, 42 bin gulden değerinde lâle soğanıydı.

Lâle soğanı ticareti 1610 yılından sonra, Roma – Germen İmparatorluğu sınırları içinde, güney Felemenk ve kuzey Fransa'ya satışı yapılarak başlamıştı. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde, artık gemilerle kuzey Amerika'ya, Akdeniz'e ve hatta Osmanlı'ya soğan gönderilmeye başlanmıştı. İhracatı başlatan soğan tüccarı Emanuel Sweerts her yıl Frankfurt'ta düzenlenen Messe panayırında lâle satıyordu. Nadide olmayan, sıradan soğanlar ise, Felemenk'teki bölge pazarları ve panayırlarında, para getirdiği için satılmaktaydı.

Sweerts, lâle soğanlarını daha kolay pazarlayabilmek için lâlelerin açmış halini gösteren çizimlerden oluşan bir katalog hazırladı ve 1612'de "Florilegium" adıyla Frankfurt'ta yayınladı. Bunu diğer albümler takip etti. Ancak bu albümler bizde olduğu gibi sanat anlayışı ve türleri kayıt altına almak düşüncesinden çok, soğan yetiştiricilerinin müşterileri için kullandığı bir tanıtım aracından ibaretti.

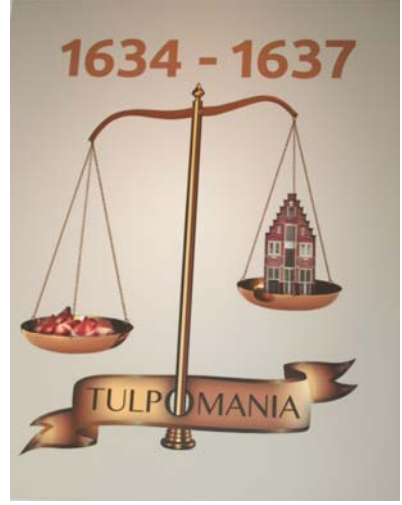
⁴⁴ Dash, age, s. 8–16.

⁴⁵ Dash, age, s. 47.

Yeni lâle türleri yetiştirenler bu lâleleri kendileri, abartılı uzun isimler vererek veya kendi isimleriyle adlandırıyorlardı.⁴⁶

1636’da başlayan “Tulipmania” –lâle çılgınlığı–; lâle soğanı fiyatlarının aniden fazlasıyla artması ve kısa süre sonra birden bire düşmesine verilen isimdir.⁴⁷ Lâle simsarları fiyatlar düştüğünde toplayıp yükseldiğinde satarak kısa zamanda zengin olmuşlardı. Lâle pazarları ve satışlarının karmaşıklığını çözmek için yasalar çıkarıldı, lâle noterleri ve kâtipleri görevlendirildi. Ancak bir müddet sonra yüzde yüz kârlı lâle sözleşmelerinin resmi geçerliliği olmadığı için, alıcılar fiyatları kabul etmeyip düşürmeye başladı. Malını, mülkünü lâle ticaretinde kaybedenler, çözüm için temsilciler seçerek Amsterdam’a gönderdiler. Fakat Kasım 1636’dan önce yapılan bütün sözleşmelerin geçersiz olduğu, sözleşmelerdeki fiyatın yüzde onunun satıcıya ödenmesi kararı alındı. Bu beklenmedik son karşısında, büyük tüccarlar kâr ederken, zarara uğrayanlar çoğunlukta idi. Aynı zamanda ülke ekonomisinin toparlanabilmesi için de uzun yıllar gerekecekti.⁴⁸ Ancak Hollanda lâlenin peşini bırakmadı.

Resim 3: Tulipomania, Keukenhof Sergi Salonu 2016

Hollandalı bir lâle yetiştiricisi olan Van Tubergen, yeni lâle çeşitleri bulmak üzere Orta Asya’ya birçok botanik uzmanı göndermiştir. Lâle avcısı denilen bu uzmanlar, yıllarca Orta Asya’da kalarak, yeni lâleler bulup Tubergen’e yollamışlardı. En meşhur lâle avcılarının biri olan P.L. Graeber, 1880–1914 yılları arasında uzunca bir süre Taşkent’te yaşamıştır. Tulipa Tubergeniana, Tulipa Hoogiana, Tulipa Ingens, Tulipa Linifolia ve Tulipa Batalinii türleri burada avladığı lâlelerdendir.

Yine Tubergen adına çalışan diğer bir lâle avcısı Alman W. Egger, 1930 yılında Tebriz’de Tulipa Lanata isimli lâle türünü bulmuştur.

Uzun yıllar St. Petersburg’da botanik bahçesi müdürlüğü yapmış olan ünlü lâle avcılarının bir diğeri August Von Regel’in avı ise, Tulipa Kaufmanniana ismi verilen türdür. Bugün de bitki ve hayvan çeşitlerini avlayarak ülkelerine gönderen avcılarının çalışmaları sürmektedir.⁴⁹

⁴⁶ Dash, age, s. 76–83.

⁴⁷ <https://www.mahfigilmez.com/2013/08/ekonomide-balon-nedir, 11/08/2013>.

⁴⁸ Charles Mackay, Olağanüstü Kitlel Yanılgılar ve Kalabalıkların Çılgınlığı, çev. Ali Perşembe, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 151–155.

⁴⁹ Ceylan, age, s. 90.

Lâle, Avrupa'ya XVI. yüzyılın ortalarında, İstanbul'dan Avrupa topraklarına adım attıktan sonra, yaklaşık on yıl içinde Hollanda ve Almanya'da zenginlerin aradıkları bir çiçek haline gelmişti. Nâdide lâle çeşitlerinden oluşan bir bahçe, zenginliğin şartlarından ve belirtilerinden sayılır olmuştur.⁵⁰

Bugün dünyanın birçok noktasında düzenlenen lâle festivalleri, lâlenin Türkistan bozkırlarından dünyaya yolculuğunun bir göstergesidir. Hollanda'dan Brezilya'ya, Kanada'dan Tazmanya'ya kıtalararası koşuşturmadan yorulup yerleşik hayata geçmiş, ziyaretçiler kabul etmeye başlamış bazı lâle festival ve şenliklere kısaca göz gezdirelim:

A. Avrupa'daki Lâle Festivalleri

A.1. İstanbul Lâle Festivali

Bir zamanlar dünyanın en büyük ve alıcısı en çok lâle pazarı olan İstanbul, lâle bayramı ve festivallerine de lider olmuş şehirdir.

Aslında İstanbul Lâle Bayramı geleneği, XVIII. yüzyılda Boğaziçi'nden Kâğıthâne'ye, Vezirbahçesi'nden Eyüp sırtlarına, hatta bentlere kadar düzenlenen lâle seyrânaları, Sâdâbad eğlence ve etkinlikleriyle başlamıştır. At yarışları, ayı ve köpek boğuşmaları, güreşler top ve tüfek atışları, Haliç sularında yüzme yarışları, Haliç'teki ateş oyunları, esnaf geçitleri, toplu sünnet düğünü, saray çevresinde yapılan eğlence ve şenlikler, şiirler, gazeller ve bu güzellikleri resmeden sanatkârlar... Bütün bunlar festival etkinliklerine temel teşkil eden şenliklerdir. Ancak 1800'lerde dünya genelindeki siyasî ve iktisâdî çalkalanmalar, bunalımlar böyle faaliyetlere fırsat vermemiş, sekteye uğratmıştır.

1950 yılına gelindiğinde ilk “Bahar ve Çiçek Bayramı” Gülhane Parkı'nda kutlanmıştır. İnsanların birlikte yaşama deneyimi kazanması, açılan sergilerde ürün tanıtımı ve satışının ticarete hareketlilik katması amacıyla düzenlenmiş ve başarılı olmuştur. Böylece İstanbul lâle festivallerinin temeli atılmıştır.⁵¹ 1950'de halka açılan Emîrgân Korusu, henüz düzenli festivaller yapılmaz iken “Lâle Bahçesi” olarak bilinirdi. 1960 yılında İstanbul Belediyesi, lâleciliğin yaşatılması ve teşviki amacıyla, “Lâle Bayramı” yapmaya başlamıştır. 1961 yılında Emîrgân'a 25 bin lâle soğanı ile birlikte, meydan ve bahçelere de lâle dikilmesine karar verilmiştir.⁵² 1963'te artık lâleler sesini duyurmaya başlamış, festival 126.000 ziyaretçiye ulaşmış ve gelir getirmeye başlamıştır.⁵³

⁵⁰ Ceylan, age, s. 75.

⁵¹ Mustafa Mutlu, “İstanbul'da Halka Adanmış Bir Bayram: Bahar ve Çiçek Bayramı”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 58, Ankara, 2016, s. 182.

⁵² Milliyet Gazetesi, 11/11/1961, s.2.

⁵³ Milliyet Gazetesi, 25/03/1963, s.2.

1982’de İstanbul faytonları, seyyar satıcılar, eski İstanbullu hanımların kıya-fetlerinden oluşan defile bu şenlikleri renklendirmiştir.⁵⁴

2005 yılında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılan, “Lâle Evine Dönüyor” kampanyasıyla 600 bin soğan dikilmiş ve 2006 yılında “I. Uluslararası Lâle Festivali” yapılmıştır. Ayrıca lâleyi konu alan sempozyum, sergiler (“Geleneksel Türk Sanatlarında Lâle”, Başbakanlık Arşivindeki Lâle Süslemeli Fermanlar”, “Zamanın Lâle Hali”, “Sarayın Lâleleri” vb.), konser gibi etkinlikler düzenlenmiştir. Bu konuda çeşitli kitaplar (“Lâle-i Münevveran”, “Sarayın Lâleleri” gibi) bastırılarak lâle sahiplenilmeye başlanılmıştır. Böylece yıllarca sekteye uğrayan festival, çoğalan etkinlik ve yarışmalarla, tekrar atağa geçmiş ve her yıl Nisan ayı boyunca, halen devam etmektedir. Emirgân, Göztepe Parkı, Maltepe Parkı’nda resim ve fotoğraf yarışmaları, lâle heykelleri sergileri, konserler, spor müsabakaları, geleneksel sanatların tanıtım ve uygulama alanları, çiçek satış yerleri bulunmaktadır. Sultanahmet Meydanı’nda 1.734 metrekairelik alanda 565 bin lâlenin kullanılarak yapıldığı dünyanın en büyük lâle halısı 2016 yılından beri baharda yerini almaktadır.⁵⁵

Resim 4: Emirgan 2017

Resim 5: logo

İstanbul’da, 2021 yılında 56 çeşit yaklaşık sekiz bin lâle dikilmiş ancak Covit 19 salgınından dolayı etkinlikler iptal edilmiştir. Bu yıl lâleler sadece Emirgân Korusu, Hidiv Kasrı, Göztepe ve Gülhane parkında açıldılar. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin gözdesi, Emirgân’da kırmızı lâlelerden peyzajı yapılan Türkiye haritası üzerinde Türk Bayrağı oldu.⁵⁶ “Uluslararası İstanbul Lâle Festivali”, lâleye sahip çıkmak ve eski itibarını kazandırmak adına yapılmaya devam edecektir.

⁵⁴ <http://dunyahberleri.blogspot.com/2011/11/emirgan-korusu-saryer-istanbul>

⁵⁵ <https://istanbulunlalesi.ibb.istanbul>

⁵⁶ <https://www.milliyet.com.tr/gundem/istanbulda-lale-zamani>, 03/04/2021, erişim: 05/07/2021; <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulun-parklarinda-gorsel-solen>, 20/04/2021, erişim: 05/07/2021.

A.2. Hollanda Lâle Festivali

1949 yılında Hollanda’da kurulan Keukenhof Lâle Bahçesi. Her yıl farklı lâleler yetiştirmek için, geniş bütçeler ayrılarak yapılan araştırmalar sonucu, yeni çeşitler elde edilmekte ve sergilenen bu bahçeleri görmeye on binlerce turist gelmektedir. Her bahar, 24 Mart – 20 Mayıs arasında ziyaret edilebilen bu bahçede, 7 milyondan fazla lâle açmaktadır.⁵⁷ Hollanda, çiçek ihracatından yıllık 6,2 milyar euro gelir elde etmekte ve bu rakam dünya çiçek ticaretinin % 60’ına denk gelmektedir. Bütün dünyadaki çiçek soğanlarının ise % 80’i burada yetişmektedir. Ancak özellikle soğanlı bitkileri yetiştirmek, yeni bir lâle çeşidi elde etmek yirmi yılı bulabilir. Bunun için laboratuvarlarda titizlik ve gizlilikle çalışılmaktadır.⁵⁸

800 farklı lâle çeşidinin bulunduğu **32 hektar alan** Keukenhof Lâle Bahçeleri’nin çevresinde Bollenstreek (çiçek bölgesi)’te Lisse çiçek tarlaları, lâle çiftlikleri bulunmaktadır.

Keukenhof Lâle Festivali; çiçek ve lâle geçidi, anneler günü kutlaması, Tulpomania Sergisi ve lâle tarlaları arasından 15 km.lik yürüyüş yolu, bisiklet yolları ve bot turu ile uçsuz bucaksız lâleleri seyredebilme imkânı vermektedir. Kraliyet ailesinin büyük desteği ile gerçekleşen festivalin ziyaretçi sayısı bir milyon dört yüz bin civarındadır.

Resim 6: Hollanda 2018

Salgın dolayısıyla, 2021 yılında ilk kez iptal edilen festivalin, 2022 başlığı “Çiçek Klasikleri” olarak belirlenmiş. İlham bahçeleri, etkinlikler ve sanat eserleri

⁵⁷ Ceylan, age, s. 89.

⁵⁸ www.holland.com/global/tourism, erişim: 10/07/2021.

bu tema üzerinden organize edilerek, yüzyıllardır hayatımızın bir parçası olan çiçeklerin sanat, mimari ve tasarımda nasıl kullanıldığı vurgulanacağını göreceğiz

Keukenhof çevresindeki müzeler de lâleye gösterilen ihtimamı gözler önüne seren kültür varlıklarıdır. Bunlar: Lisse'de Keukenhof'a yakın mesafede bulunan **Museum De Zwarte Tulp (Kara Lâle Müzesi)**: Çiçek soğanlarıyla ve bölgeyle ilgili her türlü bilgiye ulaşılabilen müzede; bölgenin yaklaşık 500 yıllık tarihi, yüz yıl önce ve günümüzde yeni lâle çeşitlerinin geliştirilmesi için verilen emek ve ilim gözler önüne serilmektedir. Ayrıca resim koleksiyonları, cam, gümüş, çini ve modern sanatlardan örneklerin oluşturduğu sergi, çiçeklerin sanatçılara en güzel ilham kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır

Amsterdam Lâle Müzesi: Lâlenin merak uyandıran ve heyecan veren tarihini, bir zaman yolculuğu şeklinde, resim, video ve kurgulamalarla anlatıldığı bir müzedir. Lâlenin Osmanlı topraklarından gelişi, Hollanda'da revaç kazanması, sanat ve ticarete tesir edişi gösterilmektedir.

Royal Flora Holland Aalsmeer: Hollanda çiçek müzayedesi, her gün yaklaşık 50 ülkeden tüccarların katıldığı, adeta dünya çiçek pazarı olan bu alana bilet ile girilerek ayrı bir bölümden açık arttırma izlenebilmektedir.⁵⁹

A.3. İngiltere Spalding Lâle Zamanı

XVII. yüzyıl ortalarında kraliyet bahçelerinde varlığı bilinen lâlenin zamanı 2013 yılına kadar sürdürülmüştür. İngiltere'nin Lincolnshire bölgesinde, Welland Nehri üzerinde yer alan, “Çiçek Geçit Töreni” ile ünlü Spalding, İngiltere'nin lâle soğanlarının tamamına yakınının yetiştirildiği alandır. Yetiştiriciler Birliği, ilk olarak 1948 yılında köylerde yetişen lâlelerin güzelliğini göstermek için, 40 km.lik bir turu içeren Lâle Haftası düzenlemişti. 1950'de üç hafta sonu süren etkinlik “Lâle Zamanı” adını almış ve ilk Lâle Kraliçesi seçilmişti. 1959 yılına gelindiğinde ilk lâle geçidi yapıldı. Törende lâlelerle kaplanmış, on beş metre kadar uzunluğa sahip aslan, ejderha, fil ve çok katlı pasta gibi figürlerin geçidi yapılmakta, her yıl çiçek kraliçesi seçilmekteydi. Lâleden başka çeşitli çiçeklerin yer aldığı gösterişli bahçeler, çocuklar ve yetişkinler için oyun alanları, yeme – içme ve hediyelik eşya bölümleri ile yerli ve yabancı yaklaşık 100.000 turistin ilgi odağı olmaktaydı. Ancak, soğuk havaların lâle yetiştirmeyi zorlaştırdığı ve ithal etmek için de yeterli bütçe olmadığı gerekçesiyle, 2013 yılında sonuncusu yapılmıştır.⁶⁰

⁵⁹ tulipfestivalamsterdam.com/keukenhof; gezimanya.com/Yazilar/hollandanin-en-guzel-simgesi-keukenhof-lâleleri, 20/04/2020 Ramazan Abay, erişim: 10/07/2021.

⁶⁰ https://lincolnshire.org/spalding-lincolnshire; Spalding Çiçek Geçit Töreni son kez düzenlendi - BBC News, https://www.bbc.com/news/uk-england-lincolnshire,04/05/2013, erişim: 20/07/2021; Geçit Töreni | Tarihi Spalding Çiçek Geçit Töreni (spalding-flower-parade.org.uk), erişim: 20/07/2021.

A.4. İsviçre Morges Lâle Festivali

İsviçre'nin Morges şehrinde yapılan lâle festivali, Bağımsızlık Parkı'nda (Parc de l'Indépendance) gerçekleşmektedir. Nisan ayı başından Mayıs ortasına kadar süren festival Cenevre Gölü kıyısında, Château de Morges ve La Morges nehri arasındaki parkta yapılmaktadır. 1971 yılından beri devam eden etkinlik, kâr amacı gütmeyen „Morges Fleur du Léman” derneği, Morges şehri, Morges Région Tourisme, tüccarlar ve sponsorların destekleriyle yürütülmektedir. 2021'de Lâle Festivali'nin 50. Yılı onuruna, 4,5 metre yüksekliğinde “Gümüş Papağan Lâlesi” heykeli yaptırılmıştır.⁶¹

A5. Fransa Normandiya Vendevre Lâle Festivali

Kuzey Fransa'da Normandiya bölgesinde bulunan Vendevre Kalesi'nin geniş arazisinde 30.000 civarında lâle ekilmektedir. Bu topraklarda oluşturulan bahçelerde özel yetiştirilmiş ve isimlendirilmiş lâleler bulunmaktadır. Vendevre kontunun İtalyan Rönesans bahçelerinden ilhamla düzenlediği bahçeler 1983'ten beri halka açıktır. Her yıl Nisan ayında “Lâle Festivali”nin düzenlendiği alanda büyüleyici güzelliğe sahip egzotik bahçe, su bahçesi, biri güllerle bezeli iki labirent ve lâle tarlalarının yanı sıra şato ve minyatür mobilya koleksiyonu bulunmaktadır.⁶²

B. Asya

B.1. İran

Geçsar lâle bahçesi, Elburz bölgesinde ve Karaj-Çalus yolunda, yarım yüzyıldan daha eski bir tarihe sahiptir. Ancak ilk festival 2013 yılında düzenlenmiştir. Bir hektarlık “Çemran Parkı”nı renklendiren, 48 tür 250.000 lâle bulunmaktadır. Her yıl 21 Nisan -21 Mayıs arasındaki festivale çok sayıda yerli ve yabancı turist gelmektedir. Lâle mevsimiyle birlikte, kitap, çiçek ve diğer bitkilerin olduğu köşkler, el sanatları ve yerel sebzelerden oluşan sergiler bahçede yerini almaktadır.⁶³

B.2. Hindistan Keşmir Lâle Festivali

Hindistan'da, Keşmir Vadisi'nde Srinagar'da Asya'nın en büyük lâle bahçesi bulunmaktadır. “Siraj Bagh” adıyla da anılan Indira Gandhi Memorial Tulip Garden'da her yıl düzenlenen “Keşmir Lâle Festivali”, Nisan ayının ilk iki haftası boyunca yapılan bir etkinliktir. İlk kez 2007 yılında turizmi canlandırmak amacıyla oluşturulmuştur. Bahçe ve çiçek meraklısı pek çok doğa hayranının ilgisini çekmektedir. 60 hektarlık arazide yaklaşık 30 lâle çeşidinden meydana gelen bin lâlenin bulunduğu bahçe, zirveleri karla kaplı Zabarwan Dağı eteklerinde, Dal Gölü'nün kenarında muhteşem

⁶¹ www.morges-tourisme.ch/en/Z12055/tulip-festival, erişim:22/07/2021.

⁶² www.french-gardens.com/gardens/chateauvendevre, erişim: 22/07/2021.

⁶³ <https://tr.irancultura.it/turizm/konumlar/turistik-alborz/gachsar-lale-bahcesi>, 10/08/2021.

manzarasıyla yer almaktadır. Bahçe eğimli bir zeminde tasarlanmış yedi terastan meydana gelmektedir. Festival bahçesinin lâle soğanları tamamen Hollanda’dan ithal edilmektedir. Bahçe çevresinde bölgeye özel hediyelik eşyalar, el sanatları ve Keşmir yemekleri tanıtılmaktadır.⁶⁴

B.3. Japonya Tonami Lâle Fuarı

Japonya’da, Toyoma Bölgesi’nde, bir milyon lâle ekili Tonami Lâle Parkı’nda Nisan ayının son haftası ile Mayıs’ın ilk haftasını kapsayan “Tonami Lâle Fuarı” yetmiş yıldır yapılmaktadır. En verimli tarım ürünü pirinç ve lâle olan Tonami’de, çiftçilerin yetiştirdiği lâle ve lâle soğanları, belediye tarafından satın alınarak lâle bahçesi oluşturulmaktadır. 450 cins lâlenin bulunduğu alanı yaklaşık üç yüz bin kişi gezmektedir. Tonami Belediyesinin amblemi lâle şeklindedir. Bunun yanı sıra yıl boyunca açık bulunan Lâle Müzesi’nde bir “Türk Köşesi” ayrılmış ve Türk Tarihi’ni anlatan bir pano ile kültürümüze ait eşyalara yer verilmiştir. Tonami şehri, kardeş şehir olduğu Yalova gibi kaplıcalarıyla meşhurdur. Müzenin ortasında Yalova saat kulesi ve parkın giriş kapısı yanına lâle desenli İznik çinileri ile bezenmiş Yalova Termal Çeşmesi yapılmıştır. Çeşmenin üzerinde Yalova’yı ve kaplıcaları anlatan bir yazı bulunmaktadır.⁶⁵

Resim 7: Tonami amblem

C. Amerika

C.1. Orange City Lâle Festivali

ABD Michigan’da Orange City’de 1936’da başlayan kutlamalar gelişerek bugüne kadar devam etmiş ve “Orange City Tulip Festival” Mayıs 2021’de 80. yıl etkinlikleri icra edilmiştir. 1869’dan itibaren Orange City’de yaşayan ve şehri kuran Hollandalıların atalarının geleneklerini yaşatmak ve anavatanlarına özlemlerini hafifletmek amacıyla düşünülmüştür. 1930’lara gelindiğinde Hollanda’da refahın sembolü lâle, kasabada doğup büyüyen ikinci nesil tarafından, sonraki nesillere aktarılacak üzere ana topraklarından ithal edilmiştir. Bu iş için ayrılan arazide yetiştirilip çoğaltılan lâleler, 1933 yılında şenliklere eşlik etmiştir. Böylece başlayan festival

⁶⁴ <https://tr.travelsafenotsorry.com/7691-tulip-festival-in-kashmir-2019-handy-guide-to-welcome-spring-at-asia-s-larges>; Srinagar’da Lâle Festivali – <https://www.giftblooms.com/content/tulip-festival-in-srinagar>, 29/02/2016.

⁶⁵ Turhan Doğan, Japonya’da Lâle Devri, Tokyo, <http://www.sufizmveinsan.com>, 10.05.2005, erişim: 15/08/2021; <http://fair.tulipfair.or.jp>, erişim: 15/08/2021.

halen Mayıs ayı ortalarında devam etmektedir. Orange City’de lâle bahçeleri, lâle soğanı yetiştirme şirketi ve yel değirmenleri ziyaretçileri karşılamaktadır. İlk yıllarında iki güne sığdırılan festival programı günleri, aşırı ilgiden dolayı arttırılmış ve üç hafta sonu olarak yapılmaktadır. Festivalde binlerce lâleye Hollanda’ya ait giyim, müzik ve yemek sunumları eşlik etmektedir.⁶⁶

C.2. Washington Skagit Vadisi Lâle Festivali

Washington'un kuzeybatısında bulunan Skagit Vadisi’nde, Hollandalı göçmen Anthony (Tom) DeGoede bir lâle çiftliği kurmuş ve yetiştirdiği lâleler açtığında gösterilen ilgi üzerine, bu aile ile birlikte Mount Vernon Ticaret Odası 1984 yılında ilk defa “Skagit Vadisi Lâle Festivali”ni düzenlemiştir. Lâlelerin muhteşemliğini görmek için binlerce ziyaretçi gelmiş. Bunun üzerine etkinlik ve eğlenceler çoğaltılmış ve gün sayısı her sene biraz daha artarak Nisan ayı boyunca süren bir şenlik halini almıştır. 1994’te ticaret odası festivalden çekilmiştir. Bundan sonra festivali devam ettiren aile şirketinin vadide ofisi ve hediyelik eşya mağazası (festival posterleri, tablo, takı, giyim, kırtasiye, magnet, kupa vb.) bulunmaktaydı. Şirket, amaçlarının vadinin lâle hasadı mevsimi kutlamalarını düzenlemek ve vadide tarımın devamlılığını sağlamak olduğunu ifade etmekteydi. Ancak mağaza, amaçlarının kâr olmadığını ve Mount Vernon Christian School’a fon sağlayarak Hristiyan eğitimini daha uygun fiyatla sunmayı hedeflediklerini belirtmekteydi.⁶⁷ 2019 yılında lâle festivali bu vadinin yerlisi beş arkadaş tarafından satın alındı. Ancak 2020’de salgın sebebiyle, festivalin ilk defa iptal edilmesi, vadinin yerel ekonomisi için 65 milyon dolarlık kayıp demektir. Yeni şirket çözüm olarak bağış yoluyla hastaneler, huzurevleri ve asker ailelerine bir buket lâle gönderilebilecekleri bir kampanya başlattı. Diğer tarım ürünlerinin tüketiciye ulaştırılmasını sağladı. Sahipleri “Skagit Vadisi eşsiz gıda ve tarım ürünlerinin yanı sıra sanat, kültür, etkinlik ve eğlencedir. Bu şekilde devam ve korunması için en elverişli şekilde çalışacağız” demekteler. Tarlalardaki lâleler şirket tarafından burada yetiştirilmektedir.⁶⁸ Hollanda yel değirmeni, 30 dönüm lâle tarlaları, tarım alanları, alpaka çiftliği bisiklet ve helikopter turu veya yürüyerek görülebilmektedir.

C.3. Newyork Albany Lâle Festivali

Newyork Eyaleti’nin başşehri olan Albany, Amerika’nın en eski Hollandalı yerleşimidir. 1948 yılında Albany Belediye Başkanı’nın lâlenin şehrin resmi çiçeği

⁶⁶ www.octulipfestival.com/history-heritage/history-of-tulip-festival, erişim: 12/08/2021.

⁶⁷ <https://tulipfestival.org/history>; <https://tr.traasgpu.com/skagit-lale-festivali>. 13/08/2021.

⁶⁸ Skagit Vadisi yerlileri, COVID-19 | ortasında Lâle Kasabası’nın kurtarılmasına uyum sağlıyor Seattle Rafine (seattlerefiner.com),25/04/2020, erişim: 05/08/2021; <https://tuliptown.com>,22/05/2020, erişim: 05/08/2021.

olması için girişimde bulunmasının ardından başlayan festivalin, eski bir Hollanda âdeti olarak sokakların fırçalanarak yıkanmasıyla açılışı yapılır.

Resim 8: Sokak Ovma

Washington Park'ta her yıl Mayıs ayı boyunca gerçekleştirilen “Albany Lâle Festivali”, Hollanda geleneklerinin hatırlatılması ve sürdürülmesi için yapılan etkinliklerden oluşur. 150 farklı cinsten yaklaşık 200.000 lâlenin dikildiği, 81 dönümlük park alanında müzikal gösteriler, Anneler Günü kutlaması, lâle bahçesi turları, lâle kraliçesi seçilmesi, geleneksel el sanatları ve yemeklerin tanıtımı, “Sağlıklı Yaşam Bahçesi”nde sağlık-beslenme-çevre seminerleri ile iktisadî, sosyal ve kültürel bir faaliyet bütünlüğü arz eder. Seçilen lâle kraliçesi, belediye başkanının eğitim elçisi olarak görevlendirilir. İki yıldır Covid-19 salgınından dolayı kutlamalara sanal ortamda devam edilmektedir.⁶⁹

C.4. Iowa Pella Lâle Zamanı

1847’de dinî baskılar sebebiyle Hollanda’dan gemilerle Amerika’ya gelen, başlarında rahip ve papazların bulunduğu topluluğun yerleşme kararı aldığı ve Pella adını verdiği yerdir. 1935 yılında Pella Lisesi öğrencilerinin “Pella’da Lâle Zamanı Opereti”ni başarılı bir şekilde canlandırmasıyla festival fikri oluşmuştur. İşadamı Lon Wormhoud ve Merkez Koleji Müdürü, Pella’da Hollanda kültürünü tanıtmak için bir lâle günü düzenlenmesini, ticaret odasına teklif etti. 1936’da ilk “Lâle Zamanı Festivali”nde henüz bu topraklarda lâle yetişmiyordu. Bunun için dolap üreticisi olan

⁶⁹ <http://www.albanyevents.org/events/Albany-Tulip-Festival>, erişim: 24/08/2021; <http://www.bellaonline.com/articles/art>, erişim: 25/08/2021.

George Heeren'in yaptığı ahşap lâleler meydana bulunan bayrak direği deliklerine yerleştirildi. Hollanda antikaları dükkânların pencerelerinde sergilendi. Bazı kimseler aile büyüklerinden kalan kıyafetleri giyilerek dolaştı. Hollanda şarkıları ve ilahileri okundu, konuşmalar yapıldı. Akşam operet sahnelendi. Sonraki sene için belirlenen; Tarih Günü, Kilise Günü, Komşu Günü, Merkez Kolej Günü ve Pella Günü düzenlenmesi halen festivalin ana temalarıdır. Hollanda'dan getirilen 225.000 lâle soğanının çiçeklenmesiyle, gerçek lâlelerle ilk festival 1940 yılında yapıldı. İlerleyen yıllarda Pella Tarih Topluluğu kuruldu ve müzeler açtı. Merkez Koleji, ziyaretçilere Hollanda yemekleri sunmaya başladı. Kraliçe seçilmesi, sokakların yıkanması(sokak ovma), Hollanda dansları gibi etkinliklerin yapıldığı çevrede Yel değirmeni, tarihi köy, sergi alanı, Scholte Evi Müzesi, Amsterdam Okulu Müzesi bulunmaktadır.⁷⁰

C.5. Kanada Ottawa Lâle Festivali

Lâlenin Kanada yolculuğu ise bambaşkadır. Biraz hüznün, biraz çaresizlik, biraz minnettarlık barındırır. 1940 yılında Almanya Hollanda'yı işgâl ettiğinde Kraliçe Wilhelmina ve Hollanda Kraliyet Ailesi ile birlikte İngiltere'ye kaçar ve orada bir hükümet kurar. Ailesini, güvende olmaları için, Kanada Ottawa'ya yollar ve birkaç yıl orada yaşarlar. 1943'te kızı Prenses Juliana'nın çocuğu olacaktır. Ancak, Kanada'da doğarak çifte vatandaş olursa, ileride Hollanda tahtına oturamayacaktır. Bu meseleyi çözmek için zamanın Kanada Genel Vâlisi Alexander Cambridge, Ottawa Şehir Hastanesi doğumevinde prensesin bulunduğu odanın yer aldığı toprak parçasını geçici olarak Hollanda'ya bırakır. Böylece yeni doğan Prenses Margriet bir Hollanda vatandaşı olarak dünyaya gelir. Prenses Juliana, 1945 yılı Mayıs ayında Nazi işgâlinde kurtulan ülkesine geri döndüğünde, Kanada Vâlisi'ne minnettarlığını Ottawa'ya 100.000 lâle soğanı göndererek ifade eder. Ertesi yıl, Margriet'in doğduğu hastane bahçesine dikilmesini rica ederek, 20.000 lâle soğanı daha gönderir. Kraliçeliği süresince Ottawa'ya her yıl 10.000 lâle soğanı hediye eder.

Ottawa bahçelerindeki lâlelerin resimlerini gazete ve dergilerde yayınlayan Türk asıllı fotoğraf sanatçısı Malak Karsh, yetkililerle görüşerek bu şehirde "Lâle Festivali" yapılmasını teklif etmiş ve kabul edilmiştir. Böylece, her yıl Mayıs ayında üç hafta süren etkinliklerle kutlanan "Ottawa Lâle Festivali", 1953 yılında yapılmaya başlanmıştır. Festivalde rengârenk açan lâlelere konserler, konferanslar, çeşitli kültürlere özellikle Türklere özgü sanat, yemek ve giyim tanıtımları eşlik etmektedir. 1967 yılında Kraliçe Juliana festivali ziyaret etmiş, 50. Yıl kutlamalarına da bu şehirde dünyaya gözlerini açan Margriet katılmıştır. Lâle halen dostluğun işareti ve Ottawa'nın resmi çiçeği olarak kabul edilmektedir. Bugüne kadar aralıksız her yıl devam eden festival, dünyanın en büyük lâle festivali olarak bilinmektedir. Kanada Turizm

⁷⁰ www.pellahistorical.org/tulip-time,2020, erişim: 19/07/2021.

Bakanlığı'nın bilgilendirmesine göre, festival boyunca farklı yerlerde 3 milyon lâle sergilenmektedir. Mayıs ayında sadece Ottawa'nın merkezindeki Comissioner's Park'ta, rengârenk 300 bin lâleyi bir arada görmek mümkündür.⁷¹

C.6. Brezilya Holambra (Hollanda–Amerika–Brezilya)

1948 kurulan ve Çiçeklerin Ulusal Başkenti olarak ünlenen Holambra şehri, Brezilya çiçek pazarının yarısını karşılamaktadır. Hollanda'dan göç eden beş yüz kadar Katolik tarafından kurulan koloni iken, bugün kıtanın en büyük çiçek sergisi olan Expoflora'nın, 1981'den beri yapıldığı yerdir. Eylül ayında düzenlenen fuar yaklaşık 325.000 ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Çiçek peyzajları, Hollanda halk dansları, konserler, lâle ve çiçek takılarının geçit töreni, çiçek yaprakları yağmuru, Göçmen Müzesi, yel değirmeni, çiftlik gezisi, Lâle Evi ve Meydanı, Hollanda mutfağı ve hediyelik eşya tezgâhları yer almaktadır.⁷²

D. Okyanusya

D.1. Bowral Lâle Zamanı Festivali

Avustralya, Yeni Güney Galler Bölgesi'nde bulunan Bowral şehrinde her yıl “Bowral Tulip Time Festival”i düzenlenmektedir. Corbett Bahçeleri'nde yetiştirilen 75.000 lâle soğanının çiçeklenmesi ile bu yıl 60.sı gerçekleşecek olan “Bowral **Lâle Zamanı Festivali**”nin, 17 Eylül – 04 Ekim 2021 tarihleri arasında yapılması plânlanmaktadır. Ayrıca el sanatları ve yerel ürünlerin sergilenip satışının yapıldığı yirmi kadar tezgâh bulunmaktadır.⁷³

D.2. Avustralya “Canberra Commonwealth Park Festivali”

Avustralya'nın başkenti Canberra'da, 1988 yılından beri Lâle Festivali yapılmaktadır. Güney yarım kürenin bahar aylarından Ekim'de düzenlenen festivale topluluklar, okullar ve kişisel olarak katılım yoğundur. Aborjinler başta olmak üzere çeşitli kültürlerin tanıtımları, sanat ve müzik sunumlarının yapıldığı festivalde sağlıklı yaşam ve çevrenin korunması ile ilgili bilgilerde verilmektedir. Burayı renklendiren lâlelerin yetiştirilmesi en az su sarfiyatıyla gerçekleştirilmektedir. 2015 yılında, Çanakkale Savaşı'nın 100. Yıldönümü olması sebebiyle, Savaş Müzesi'nde ayrılan özel bölümde bu konuda bilgilendirme ve anma yapılmıştır.⁷⁴

⁷¹ Konukseverlik ve Bazı Lâleler Kanada ve Hollanda'yı Bir Araya Getirdi - Tarih 2021 (myvadesigns.com), erişim: 21/07/2021; <https://tr.traasgpu.com/ottawa-kanadali-lale-festivali-rehberi>; www.ntv.com.tr/yasam/3-milyon-laleli-festival,qYoVb9TjLEOyAJyad42OnA,08/05/2009, erişim: 21/07/2021.

⁷² www.holambra-sp-gov-br; www-expoflora-com-br

⁷³ www.visitsouthernhighlands.com.au/event/tulip-time-festival; Güney Yaylaları'nda Bowral Tulip Time Festival | 2021 (ianstravels.com), erişim: 20/08/2021.

⁷⁴ <https://www.tarimpusulasi.com/haber/avustralyadaki-lale-festivaline-buyuk-ilgi-8719>, 05/10/2015, erişim: 19/06/2021.

D.3. Avustralya Melbourne Tesselaar Lâle Festivali

Birçok Melbourne'lu için Tesselaar'ın lâle bahçesini ziyaret adeta kutsal bir gezidir. Hollanda kökenli Avustralyalı aileye ait Tesselaar Lâle Bahçesi, 15 Eylül-14 Ekim tarihleri arasında ziyaretçilerini kabul etmektedir. Baharda yaklaşık bir milyon soğanın çiçek açmasıyla lâle tarlaları renk cümbüşüyle gelenleri karşılamak-tadır. On binlerce kişiye Türkiye'nin tarihini ve kültürünü tanıtmaya imkânı veren ve kültürler arası bir köprü oluşturan Lâle Festivali, Avustralya Türk Kültür Platformu (ATCP) öncülüğünde düzenlenmektedir. İlk olarak 2005'de yapılan festivalde Türkiye ve Hollanda'yı tanıtan birçok etkinlik yer almaktadır.⁷⁵

⁷⁵ <https://www.haberturk.com/avustralya-da-lale-festivali-basladi-2145205/15,17/09/2018>, erişim: 21/08/2021.

Resim 9–10–11: Melbourne 2005

Bu festival Türkiye dışında yapılan en büyük Türk Lâle Festivalidir. Ziyaretçiler lâlenin anavatanının Anadolu toprakları olduğunu öğrendikleri gibi, Türk medeniyeti ve Türkiye’yi yakından tanıma isteği duymaktadır. Bu etkinlikler sonrası Türkiye’ye gelen Avustralyalı sayısında artış gözlemlenmiştir. İlk düzenlenen festival bilgileri, “Turkish Delights – Traditional Music and Dance” adı altında, Avustralya Çok Kültürlülük Vakfı desteğiyle Avustralya ilkokullarında yardımcı kitap olarak okutulmak amacıyla basılmıştır. Festivallerin üstün başarısı nedeniyle bu kitaba olan ilgi artmış ve kitap Avustralya, Kanada, İrlanda, Yeni Zelanda gibi birçok ülkede yardımcı ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. 2008 yılında Viktorya Çok Kültürlülük Komisyonu tarafından “Çok Kültürlülük İlişkilerinde Üstünlük Ödülleri” dalında „Kültür Mirası” ödülünü almıştır. Festival, Viktorya eyaletinde 12 büyük etkinlik arasına girerek Viktorya Çok Kültürlülük Komisyonu’nun 2010 takviminde yer almıştır.⁷⁶

D.4. Tazmanya Bloomin

Roberts–Thomson aileleri 1910 yılında Table Cape’e yerleşmişti. Bu topraklarda sebze ile damızlık sığır ve koyun yetiştirmişlerdi. 1984’te Hollanda’dan ilk lâle soğanlarını ithal ettiler ve hektarlarca kaliteli lâle yetiştirdiler. Tazmanya’nın kuzeyindeki sahil kasabası Vynyard’ı tanıtmak ve turistlerin ilgisini çekmek için, 1991 senesinde ilk lâle festivali, düzenlendi. Vynyard Turizm ve Tanıtma Birliği’nin bu faaliyeti, basında “Lâle Kasabası” başlığıyla yer aldı. O zamandan beri itinayla lâle

⁷⁶ www.haberler.com/avustralya-da-geleneksel-turk-lale-festivali-26 Ağustos 2010, erişim: 20/08/2021; Avustralya Türk Lâle Festivali (turkiyeturizm.com), 27/08/2010, erişim: 21/08/2021

yetiştirilen topraklar, Eylül’ün son haftasından Ekim sonuna kadar süren etkinliklerle, bu unvanı taşımaya devam etmektedir. Güney yarım küredeki en büyük lâle tarlaları olduğu iddia edilen kasaba, Bass Boğazı, deniz feneri ve zengin tarım arazilerinin eşlik ettiği yerel tatlar ve sanatlar, müzik dinletileri ve Inglis Nehri üzerindeki havâî fişek gösterileri ile festivali sunmaya devam etmektedir.⁷⁷

Doğudan batıya örneklendirdiğimiz önemli ve en çok ziyaretçi çeken festivaller; turizme olan azımsanmayacak katkısıyla ülke ekonomilerine fayda sağlayan değerlerdir. Bugün festivallerden edinilen sosyal, kültürel ve iktisadî faydanın yanı sıra, lâle ve lâle soğanı ticaretinin, birçok ülkenin ekonomisini kalkındırdığı ortadadır.

1636’da başlayan “Tulipmania” –lâle çılgınlığı–; lâle soğanı fiyatlarının aniden fazlasıyla artması ve kısa süre sonra birden bire düşmesi olarak ifade edilir. Bu olay, iktisat tarihine ilk büyük mali balon olarak geçmiştir. Bu gün “Tulipmania” veya “Lâle Çılgınlığı” deyiimi, varlık fiyatlarının gerçek fiyatlardan sapmasını ifade etmeye örnek olarak kullanılmaktadır.⁷⁸ O yıllarda bu çılgınlık sebebiyle zora giren Hollanda ekonomisinin zor toparlanabileceği düşünülmektedir. Ancak uzun yıllar alsa da, ileri görüşlü iktisatçı, girişimciler ve onları destekleyen idareciler sayesinde bugün Hollanda soğan üretimi ve ihracatı ile dünyada bir numaradır. Anavatanı Orta Asya olan lâlenin Hollanda’yla özdeşleşmiş olması, Hollanda’da çiçek soğanlarının uygun iklim şartları ve profesyonel yaklaşımla yetiştirilerek önemli bir ticaret kolu haline gelmesi sonucudur. Yeni renk ve çeşitlerle üretim sürekli geliştirilmektedir. Bu yeniliklerin en önemli örneklerinden birisi Hollandalı üreticiler tarafından üretilen siyah lâledir.⁷⁹ Ayrıca Hollanda ve İngiltere, Kenya ve Zimbabve gibi Afrika ülkelerinde yatırım yaparak buralarda üretilen çiçekleri pazarlamaktadırlar.⁸⁰

Lâle ve zambak soğanı üretimi ile dünya süs bitkileri sektöründe ilk sırada yer alan Hollanda, dünya toplam çiçek soğanı üretiminin % 70’ini elinde tutmaktadır. Dünyada lâle üretim alanlarının yaklaşık % 87’si, zambak üretim alanlarının yaklaşık % 77’si Hollanda’dadır. Ayrıca bu ülke, ithal ettiği doğal çiçek soğanlarını doğrudan veya basit ıslah işlemlerinden geçirdikten sonra, diğer ülkelere pazarlamaktadır. 2005 verilerine göre; dünya genelinde çiçek soğanı ihracatından 1 milyar \$ gelir elde edilmiştir. İngiltere, Fransa, Çin başta olmak üzere ABD, Japonya, Polonya, Yeni Zelanda, Şili, Güney Afrika, Almanya, Danimarka ve Arjantin lâle soğanı yetiştiren ülkelerdir.

⁷⁷ www.vdqbuls.com.au/pages/the-tulip-fields-in-spring; www.tablecapetulipfarm.com.au, erişim: 18/08/2021; www.bloomintulips.com.au, 18/08/2021.

⁷⁸ <https://www.mahfiogilmez.com>. ekonomide-balon-nedir(11/08/2013), erişim: 29/08/2021.

⁷⁹ Çiçek Soğanları, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Antalya İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Sistemi, 2009, s. 4–8.

⁸⁰ Çiçekvizyon Dergisi, Antalya İhracatçı Birlikleri Yayını, Antalya, 2008, sayı 19, 5.

Ülkemizde doğal olarak yetişen çiçek soğanları, yüz yılı aşkın bir süredir sökülerek ihraç edilmekteydi. Ancak, 1960’lı yıllardan sonra çiçek soğanı ihracatı daha cazip hale gelmiş ve 1990’lı yıllara kadar artarak devam etmiştir. Bu yıllardan sonra çevre bilincinin gelişmesiyle beraber, soğan ihracatının artması sonucu doğanın tahrip olabileceği düşüncesi doğmuştur. “CITES – Nesilleri Tehlike Altındaki Doğal Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretini Düzenleme Sözleşmesi”, 22 Aralık 1996 tarihinden itibaren ülkemizde yürürlüğe konularak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın getirdiği sınırlamalar ile doğal çiçek soğanlarının sökülmesi denetim altına alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de çiçek soğanları, süs bitkileri üretiminin, ancak %2’sini oluşturmaktadır. 2006 yılı verilerine göre, soğan ihracatı yapılan ülkeler ve getirisi şöyledir: Hollanda 2.631.250 \$, İsviçre 23.256 \$, Danimarka 13.444 \$ ve İngiltere 11.301 \$, toplam 2.190.880 \$’dır. Buna rağmen Türkiye’nin 607.179 \$ tutarında çiçek soğanı ithalatı yaptığı ve ithalatçı ülkeler arasında Hollanda’nın ilk sırayı aldığı görülmektedir.⁸¹

2007’de başlatılan alım garantili yerli lâle üretimi, giderek artmış ve birçok ülkeye ihracat yapar noktaya gelinmiştir. Artık lâleler, Konya başta olmak üzere Silivri, Çatalca, Şile, Pamukova ve Geyve’de yetiştirilmektedir. Lâle soğanları üretimi geçim kaynağı olmuş ve artık İstanbul’da yerli üretim lâleler boy vermektedir. Turizme büyük katkısı olduğu gibi, lâle yapraklarından organik gıda ve kumaş boyası üretilmektedir.⁸²

Türkiye süs bitkileri ve ürünleri ihracatı 2018 yılında 100 milyon dolara ulaşmıştır. Sektörün ihracatında Hollanda ilk sırada yer alırken, Özbekistan, İngiltere, Almanya, Azerbaycan, Irak, Türmenistan, Gürcistan, Romanya ve A.B.D. ilk on sırada yer en önemli alıcımızdır.⁸³

Son yıllarda, Türkiye’de özel firmalar tarafından da lâle soğanı yetiştirilmektedir. Türkiye’nin en büyük lâle soğanı üreticisi bir firma, Konya’da 1998 yılından itibaren 40 dekar alanda lâle üretimine başlamış ve bu yıl 35 çeşit ile 20 milyon adetlik lâle soğanı üretim kapasitesine ulaşmıştır.⁸⁴

Sonuç

Fransız edebiyatçı Balzac;

“Evet, ben Hollandalı bir lâle çiçeğiyim” diye başlayan satırların ardından “Bir memleket ki lâle soğanlarından bir tanesi bir elmaştan daha pahalıdır” der.

⁸¹ Özgül Karagüzel, Dünyada Ve Türkiye’de Çiçek Soğanları Sektörünün Durumu, s.2.

Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya, <http://www.derim.com.tr>, erişim: 13/09/2021.

⁸² <http://mimdap.org/2013/03/lale-festivali>, erişim: 12/09/2021

⁸³ Süs Bitkileri ve Mamülleri Sektör Raporu 2019, Süs Bitkileri ve Mamülleri İhracatçılar Birliği, 2019, www.susbitkileri.org, erişim: 12/09/2021.

⁸⁴ www.bursagundem.com, 02 Nisan 2009, erişim: 01/10/2010; www.tumgazeteler.com, 19 Nisan 2009, erişim: 01/10/2010.

Felemenk'te, lâlenin yetiştirilmesi, alım –satımının hırs ve çılgınlık haline gelmesi ve “Tulipomania” adını alması XVII. yüzyıl başlarıdır. Yani lâlenin bu diyarda güzellik ve maddi cazibe ile parlaması Osmanlı'dan bir asır öncedir. Hollanda ve çevresinde lâle bahçeleri, çeşitleri ve soğan miktarı soyluluk ve zenginlik ispatı olarak toplumda yer edinme ve maddi çıkar boyutludur. En güzel ve gösterişli lâlenin kendinden başkasında olmasına tahammül edemeyenler, diğer bahçelerden bu soğanları çalma yoluna giderken, Osmanlı'daki en hırslı lâlezârilere soğanları satın alarak imha yoluna gitmişlerdir. İstanbul'da lâleye olan tutku; zevk alma, düşünce dünyasını uyarma, sanat ve edebiyata ilham kaynağı olarak insanın iç dünyasına ayna tutmuş ve maddî faydaları da beraberinde getirmiştir. Tulipomania sadece mezatlara odaklanmışken, Lâle Devri eğlenerek ve hissederek öğrenmenin adıdır. Bununla beraber Avrupa ülkelerinde lâle ve çiçek kültürü etkileşimini ortaya koyan pek çok uygulama vardır. En güzel örneklerin den biri çiçek dilidir. İlk kez XVII. yüzyılda İstanbul'da kullanılan çiçek dili ile ilgili bilgileri, 1716 yılında İstanbul'da yaşayan İngiliz Lady Mary Montague toparlayarak İngiltere'ye götürmüştür. Fransa'da merak uyandıran bu konu hakkında Madame la Baronne de Fresenne de bir sözlük hazırlamış, daha sonra yine Fransız Matmazel Clarisse Jurenvinin çiçeklerin tabiatla başlı başına bir dil meydana getirdiğini anlatan kalın bir kitap yazmıştır.⁸⁵ Yine bir çiçekle başlayıp devam eden medeniyetler arası karşılıklı etkileşimi Avrupa'da yetişen lâlelere verilen isimlerde de görmekteyiz. Bir kısmı İstanbul lâleleriyle aynı özellikleri taşır ve isimleri de benzerlik gösterir; “Hurşid –i zer” lâlesinin Fransızca karşılığının “Soleil d'or”, “Güzel nişan” – “Belle alliance”, “Zümür-rüd-fam” – “Gesteriana” olması gibi.⁸⁶ Aynı şekilde ters yönde bir etkileşimde söz konusudur: matbaanın ülkemize gelmesi, Anadolu, Avrupa ve İran'dan getirilen taş ustaları ve sanatkarların, Haliç ve Kâğıthane'de su kenarlarına cetveller, havuzlar, yapay çağlayanlar yapmış olması gibi örnekler verilebilir.

Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi batıda da, İstanbul Lâlesi'nin sosyal ve iktisâdî hayata güçlü etkileri olmuştur. Bu güzel ve narin çiçek, Osmanlı topraklarında olduğu gibi, Avrupa'nın sosyal ve iktisâdî hayatında da derin izler bırakmıştır. Günümüzde dünya çapında, özellikle iktisâdî faydasının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu istatistikî verilerden anlaşılmaktadır.

Bozkırların yabanî çiçeği lâle, İstanbul'da ehlileşip soluklanır. Yüzyıllar önce bir gün “şöyle bir Felemenk'e uzanayım” derken kendini dünya turunda bulur. Bir döneme damga vurup “Lâle Devri”, bir çılgınlığa manşet olup “Tulipomania” derken festivallerin baş tacı olur. Dünyanın çeşitli yerlerindeki lâle festivallerini değerlendirecek olursak; Amerika kıtasında çeşitli bölgelerde yapılan şenlikler, 1800'lerin

⁸⁵ Rüştü, age, s. 53–57.

⁸⁶ Rüştü, age, s. 96.

ortalarına doğru bu topraklara yerleşen Hollandalıların yâd ve özlem üzerine tasarladığı; yel değirmeni, sokak fırçalama, Hollanda müzik, ilâhi ve dansları ile Hollanda mutfağı ortak özellikleri olan etkinliklerden meydana geldiği görülmektedir. Ancak dünyanın en büyük lâle festivalini gerçekleştiren Kanada, Türk sanat, giyim ve mutfak kültürünün tanıtımına da önem vermektedir. Asya ve Okyanusya’da düzenlenen festivallerde ise, yapıldığı ülkenin yerel eğlenceleri ve mutfağı ile birlikte Türk kültürü, sanatı, eğlenceleri ve mutfağına da yer verilmektedir. Melbourn’de düzenlenen ilk “Türk Lâle Festivali”nin Çok Kültürlülük ödülü alması, Viktorya Çok Kültürlülük Komisyonu takvimine konu olması, dahası festival bilgilerinin genişletilerek Avustralya, Kanada, İrlanda ve Yeni Zelanda’da yardımcı ders kitabı olarak okutulması etkileşimin devam ettiğine en güzel örneklerdir. İyi bir alt yapıyla sunulan festivaller bölgelerinde, turizm potansiyelini arttırdığı gibi, Hollanda ve Türkiye’yi de ilgi odağı haline getirmektedir. Covit 19 sürecinde bile, özellikle Amerika’da ki festivaller gerek sanal ortama taşınarak sürdürülmesi, gerekse toplumsal bir yardımlaşma ile çiçeklerin hasta, sağlık personeli gibi özveriyle çalışan kişilere ulaştırılmaya çalışılmış olması çok anlamlıdır. Görünen o ki; çözüm ortaklarıyla insanlara zor dönemlerde moral kaynağı olarak sunulan lâle ve çiçekler görevlerini yerine getirmeye devam etmektedir.

Lâle Çerağları Lâle geçidine, sazende ve hanendeler kilise ilahileri ve caz orkestralarına, en güzel lâleleri seçen Şükûfe Meclisleri festival kraliçesi seçen Lâle Mahkemelerine dönüşmüş, lâlelere şiirler yazan şairlerin yerini sağlık ve çevre panelleri almış olduğu görülmektedir. Böyle de olsa, festivallerin alt yapısındaki üretim ve istihdam, festival süresince lâle odaklı buluşma ve coşku bu nazenin çiçeğin saltanatının geçici olmadığını, bilâkis maddî – manevî dünyayı peşinden sürüklemeye devam ettiğini gözler önüne sermektedir.

Sözün özü şudur ki; Dostluk ve çok kültürlülük sembolü lâle, hoşgörü ve samimi dostluklar beşiği Türk coğrafyasından çıkıp dünya milletlerini sarmalamaya devam ediyor.

„Messer Tulipano”*

Angela BUBURUZAN**

Evenimentul din 3 februarie 1637 din orașul Alkmaarm (Olanda) a rămas în istorie ca fiind prima criză financiară documentată din istoria omenirii. Acesta zi, pentru mulți unele investiții au devenit motiv de panică, iar ceea ce le-a adus bogăție a devenit emblema superficialității și a foliei umane.

Protagonista acestui fenomen este lealeua, o planta exotică, și dorința irațională de a o poseda manifestată, surprinzător, într-o epocă în care rigoarea calvinista și luterana erau într-o continuă expansiune.

Ce anume i-a determinat pe acei oameni pasionați, diletanți, colecționari sau comercianți să riște și să investească în ceva atât de frivol și fără o reală valoare intrinsecă ?

Într-un climat istoric de contaminare culturală, euforie și optimism, cu războaie și noi rute comerciale intercontinentale, acest paradox a activat un mecanism psihologic cu valențe culturale, sociale, economice și politice. Interesul pentru mărfurile aduse din Orientul Îndepărtat, în cazul de față pentru plantele exotice, a fost cultivat în principal de colecționismul botanic, de preferințele nobililor și de comerț.

În sec. XVI au fost importate în Europa multe plante exotice printre care și lalelele¹, acestea s-au afirmat ca noutăți privilegiate, inițial pentru studiu științific, iar ulterior au suscitat admirație, invidie și interes comercial.

Mulți pasionați sau diletanți, ghidați de această nouă modă și-au afirmat prestigiul prin posedarea lalelelor, dar, pe lângă acest entuziasm excesiv, la acest comportament pot fi asociate și interesele științifice sau dorința omului comun de a cunoaște ceea ce este nou și vine dintr-o alta lume. Prin urmare, noile descoperiri ale exploratorilor vremii au generat consecințe în toate aspectele vieții umane și s-au răspândit gradual în toată Europa.

---

* *Messer* (limba italiană) – domn; în prezent este un apelativ folosit sporadic sau ironic în dialectul unor regiuni. În trecut se folosea însoțit de o reverență în fata persoanelor importante, a nobililor sau în contexte religioase.

Tulipano (limba italiană) – lălea.

** Drd., Școala Doctorală de Relații internaționale și Studii de Securitate, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

¹ Paolo Luzzi, *Il giardino storico all'italiana. Alberi arbusti e fiori*, ed. Sagep, 1996, Genova, p. 84.

Această incontrolabilă euforie manifestată în unele capitale europene și dorința de a poseda ceea ce este efemer și fragil a dat naștere unei manii ce s-a răspândit geografic și a rămas în istorie cu numele de *Tulipomanie*. Apogeul acestui fenomen istoric și social eclatant s-a manifestat în anii 1637–1638 și a fost declanșat de aviditatea de a poseda o floare.

Lalelele au devenit un instrument de afirmare socială, seducție sau de ostentație a bunăstării și se aflau pe același nivel cu bijuteriile, proprietățile sau alte valori materiale. Colecționarii sau diletanții, interesați să admire frumusețea hipnotică sau să posede bulbii acestei flori, aparțin la diferite clase sociale sau profesii: nobili, comercianți, botanici, oportuniști sau din ierarhia ecleziastică.

Proveniența lalelelor are o origine ce se poate documenta, dar nu se știe cu certitudine când și cum a apărut în Europa, și totuși cu ajutorul mărturiilor păstrate în arhive se poate identifica cu aproximație o perioadă și un itinerariu. Cu ajutorul resurselor bibliografice putem să afirmăm că acesta plantă exotică a apărut pe Vechiul Continent în sec. XVI din Imperiul Otoman. Înainte de a apărea în Enciclopediile de botanică din Europa lalelele înfrumusețau grădinile palatelor și satisfăceau exigențele estetice și decorative ale otomanilor.

În perioada lui Suleiman Magnificul (1520–1566) laleaua atinge maxima popularitate, și a fost declarată regina florilor în grădinile regale ale Imperiului Otoman.

Laleaua era apreciată și în alte culturi din estul asiatic, iar în prezent este floarea națională a Olandei, Turciei și a Ungariei.

Eruditul și naturalistul Conrad Gessner (1516 Zurich–1565 Zurich) a descris și ilustrat o lea roșie, pentru prima dată în Europa, în una din lucrările sale cele mai importante *Bibliotheca Universalis* publicată în 1545, despre care menționa că a observat-o în grădina unui magistrat din Baviera.

O alta variantă, narează cum scriitorul și naturalistul francez Ogier Ghiselin de Busbecq (1522–1592) în timp ce reprezenta (în anii 1554 și 1556–1562)² Imperiului Roman-German, la curtea Imperiului Otoman, a fost fascinat de splendoarea grădinilor otomane și impresionat în mod special de lalele.

Renumitul ambasador și colecționar eterogen, în numeroasele sale călătorii între capitalele celor două imperii, pe lângă corespondența diplomatică transporta și suveniruri, printre care și bulbi de lalele. O parte din bulbii acestei plante exotice i-a oferit prietenului său, cel mai renumit botanist al epocii, de origine franco-belgiană naturalizat olandez Charles de l'Ecluse (Carolus Clusius numele latinizat) (1526 Aras–1609 Leida) și medicului personal pasionat de botanică³ Willem Quackelbeen (1527–1561).

² <https://academic.eb.com>.

³ Wilfrid Blunt, *Tulipomania*, Publisher Harmondsworth, 1950, London, p. 7.

Clusius din 1573 până în 1576 s-a ocupat de grădina imperială din Viena pe care a decorat-o cu numeroase plante autohtone sau aduse din Orient, printre care și lalelele. În 1593 a fost numit profesor de botanică la Universitatea din Leida, aici a creat una dintre primele grădini botanice din Europa, astfel ajunge laleaua și în Olanda. A fost primul naturalist care a observat și studiat cauzele și modul în care lalelele se modifică în funcție de clima, sol, polenizare și a creat noi varietăți.

Clusius avea un interes științific pentru plante, dar le și comercializa. Inițial, laleaua, această floare originală din punct de vedere estetic și fără parfum, a avut un succes moderat. Renumitul botanist a experimentat tehnici de horticultură și după numeroase încercări a reușit să aclimatizeze în Olanda și să dezvolte o varietate de lalele cu florescențe de diferite culori și forme ce au atras atenția contemporanilor. În noul context climatic, în urma polenizării și contaminate probabil de un virus, petalele lalelelor și-au modificat treptat culorile uniforme într-un mozaic de nuanțe, iar dimensiunile și formele aveau caracteristici instabile și imprevizibile și în anii următori își modificau trăsăturile sau nu mai înfloreau.

În acest context, imprevizibilitatea și dinamismul naturii au creat renumitul soi de lalele *Semper Augustus*.

În urma apariției varietăților de lalele a crescut interesul și prețul. Unele mărturii nedovedite, din acea perioadă, afirmă că o întâmplare, poate programată, ar fi contribuit la creșterea prețului și a interesului pentru acesta floare; într-o noapte au fost furați aproape toți bulbii din grădina faimosului botanic, iar cel care ar fi avut aceasta idee ar fi fost chiar el, Clusius.

Clusius a scris și una dintre primele monografii despre lalele. În prezent există un soi ce îi poartă numele *Tulipa Clusiana*, este unul dintre primele pe care le-a descris, cultivat și răspândit renumitul naturalist.

Lui Clusius îi datorăm o parte din cunoștințele botanicii moderne. Datorită pasiunii sale pentru natură, posteritatea a moștenit o grădină botanică, peste 1.000 de picturi și ilustrații botanice de o precizie descriptivă științifică deosebită și numeroase ierbare utile studenților de la Facultatea de Medicină din Leida.

În Europa, în perioada 1630–1637 cel mai apreciat și costisitor soi de lalele era *Semper Augustus*, acesta aparținea unei persoane a cărui nume este încă necunoscut.

*Semper Augustus*⁴ protagonistul speculațiilor financiare din anul 1637, soiul de lalea ce a îndeplinit canoanele estetice ale timpurilor, declarat cel mai frumos, dar și cel mai scump, a ajuns să valoreze sume exorbitante. În anul 1623 costa 1.000 de florini, iar în anul 1637 costa 6.000 florini. Suma de 3.000 de florini echivala cu valoarea a „8 porci grași, 4 boi grași, 12 oi grase, 24 tone de grâu, 48 tone de secară,

⁴ În limba latină, din perioada romană, titulatură superlativ asociată la numele împăraților romani și divinităților - venerabil, onoare deosebită.

două butoaie de vin, un pat cu saltea și lenjerie, două tone de unt, 1.000 kg de brânză și alte mărfuri”⁵.

Cei ce nu își permiteau să cumpere acesta floare ce a schimbat destine, apelau la surrogate și la creativitate pentru a immortaliza și poseda efemeritatea lalelele înflorite, cum ar fi: picturile, stofa decorată, sculptura sau alte mijloace și imitații, în acest mod participau la moda momentului.

În toate culturile, din trecut și prezent, natura a reprezentat un subiect privilegiat în operele scriitorilor și artiștilor, iar pictori au immortalizat-o cu fantezie sau realism. În perioada *Tulipomaniei*, acest farmec exotic și efemer a fost elogiat de creativitatea umană pentru a celebra splendoarea unică și fragilă a lalelelor.

Din punct de vedere spiritual în cultura umanistă florile devin asociate cu imaginea sufletului omului ce trebuie cultivat, iar natura devine un instrument de perfecționare și de elevație a spiritului prin contemplare omnipotenței divine și a capacității infinite de a crea. Natura și florile, ca frumusețe supremă, activează un vast proces de producție de opere de artă și obiecte de interes artistic sau decorativ.

Pentru a putea avea din nou o viziune unitară și coerentă a lumii vegetale se revizuiesc cunoștințele rezultate din impactul generat de prezenta unui mare număr de plante exotice. În această perioadă se pun și bazele botanicii moderne descriptive.

Din punct de vedere științific nu exista o evidență comună și nici o cunoaștere omogenă a patrimoniului botanic continental în continuă evoluție și diversificare, iar denumirea plantelor exotice era aleasă aleatoriu, în funcție de caracteristici, de numele unor colecționari sau proprietari și deseori era diferită de la o zonă la alta, prin urmare singurul instrument de încredere ce putea să reproducă fidel subiectul era imaginea exprimată prin ilustrații sau pictură, astfel apare și pictura naturalistă. Pentru a înregistra patrimoniul botanic au fost create cataloage și antologii ilustrate, la aceste proiecte au colaborat și unii dintre cei mai renumiți pictori.

În anul 1568 este publicată prima operă dedicată exclusiv florilor ornamentale *Florum et Coronarium Odoratarumque Nonnullarum Herbarum Historia* - autorul este medicul flamand Rembert Dodoens (latinizat Dodonaeus) (1517–1585)⁶, astfel este recunoscută valoarea ornamentală a plantelor. În a doua ediție tipărită în anul 1569, au fost adăugate noi cunoștințe botanice despre cele mai recente plantele exotice apărute în Europa, printre care: laleaua, crizantemele din America Latină și garoafa indiană.

Răspândirea în Europa a plantelor exotice nu a fost uniformă deoarece unele soiuri au fost privilegiate de preferințele botanicienilor sau ale nobililor, de condițiile

⁵ Mike Dash, *La febbre dei tulipani*, Ed. Rizzoli, 2013, Milano, p. 46.

⁶ Wilfrid Blunt, *The art of Botanical Illustration*, ed. Dover Pubns, 1994, London, p. 73.

climatice sau ale solului. Unii preferau trandafirii, narcisele sau zambilele, alții anemonele, crinul sau lalelele.

Noua varietate a populației botanice a generat și modernizarea grădinilor, au fost cultivate plante exotice cu parfumuri intense și culori vivace. Grădinile devin un loc în care se întâlnesc și trăiesc în simbioza vegetația autohtonă cu cea exotică și se integrează în peisaj.

În continuare vom prezenta succint cum au ajuns lalelele în Peninsula Italiană, există mai multe variate, dar cea atestată documentar are la bază armonia dintre natură și om, prietenii și pasiunile comune pentru botanică.

În sec. XVI interesul științific pentru plante era manifestat de un număr limitat de persoane și totuși renumitul botanic Clusius avea o vastă rețea de prietenii bazată pe o pasiune comună, botanica, aceasta cuprindea aproximativ 300 de corespondenți ce schimbau constant între ei informații, semințe și bulbi.

În această perioadă este valorificat talentul artiștilor în botanica descriptivă pentru a documenta cât mai fidel și meticolos fenomenele din natură. În cazul în care nu exista posibilitatea schimbului fizic de semințe sau bulbi se trimitea informația prin text și prin ilustrații, astfel reprezentarea naturii și a fenomenelor este reprodusă riguros și este mai ușor de înțeles. Acesta metodă de lucru și de vehiculare a informațiilor era foarte răspândită în Europa printre botanici, cu ajutorul imaginilor se imita obiectul de lucru, iar documentul descriptiv însoțit de documentul figurativ asigura răspândirea informației cu precizie și în absența materiei prime.

Aceasta viziune instrumentală a artei în raport cu utilitatea științifică și cu plăcerea a fost recunoscută și de catolicism. Arta era condamnată de biserică dacă se exprima în scop exclusiv hedonistic, dar în acest context istoric cultural este reformulată această atitudine și este recunoscut rolul instructiv și formativ al artei în edificarea spirituală a sufletului.

În Italia, în sec. XVI–XVII regiunea Toscana pare să fie locul unde are origine interesul pentru plantele exotice, ca emancipare culturală și socială.

Renumitul botanist Matteo Caccini (1573 Florența–1640 Florența) a trăit la Florența, Roma și Napoli, avea o reputație recunoscută în Europa și timp de 40 de ani⁷ și-a exprimat interesul științific și comercial pentru plante. Printre noutățile epocii cele mai comercializate flori erau: narcisele, lalelele, crinii, zambilele, anemonele și lăcrămioarele.

Matteo Caccini a avut un rol fundamental pentru colecționismul botanic și răspândirea plantelor exotice în Peninsula Italiană. Avea o corespondență intensă,

---

⁷ Margherita Zalum Cardon, *Passione e cultura dei fiori Firenze e Roma nel XVI e XVII secolo*, ed. Olschki, 2008, Firenze, p. 51.

pentru a se informa, schimba sau cumpără semințe și bulbi, cu diletanți europeni sau eminenți cunoscători, printre care și cu Carlos Clusius (1526 Arras–1609 Leiden).

Renumitele Grădini Boboli din Florența, ce se pot vizita și în prezent, au fost construite de Familia De Medici sub supravegherea și îndrumările lui Matteo Caccini.

Correspondențe cu scop științific sau comercial cu Clusius au avut și alți renumiți naturaliști a epocii, din care enumerăm câțiva: Alfonso Panza directorul Grădinii Botanice din Ferrara, eruditul Giovanni Vincenzo Pinelli din Napoli, călugărul capucin Gregorio da Reggio, naturalistul Ulisse Aldrovandi din Bologna, flamandul naturalizat italian Giuseppe Casabona (Goedenhuyze Joseph) directorul Grădinii Botanice din Pisa și alți pasionați de botanică.

La contaminarea culturală și la dezvoltarea interesul științific pentru noutățile din Est au contribuit semnificativ și schimburile comerciale frecvente între Republicile Maritime și Orient, pe lângă clasicele mărfuri: stofe, condimente sau materiale prețioase sunt căutate și plante necunoscute în Europa.

Grădinile moderne, au devenit un mijloc de exaltare a prestigiului și a puterii în societate prin expunerea acestor plante unice aduse din locuri necunoscute și un loc paradisiac pentru momentele de relaxare, socializare sau pentru a studia diversitatea naturii.

În această perioadă lalele au concurat sau poate au detronat poziția trandafirilor, de floare preferată, ce decora renumitele grădini din Italia.

Unicitatea, valoarea economică și exuberanța cromatică a plantelor rare sau exotice, au devenit treptat accesibile publicului larg. Și totuși, *Tulipomania* există și în prezent doar că și-a redefinit frontierele; milioane de persoane de pe toate continentele apreciază și cultivă aceasta floare. Prin urmare, laleaua ocupă un loc special în istoria omenirii, a cucerit inimi, a sedus priviri, a creat și distrus patrimoniul, iar în prezent își manifestă prezența într-un mod elegant și moderat; din status symbol a devenit o pasiune privată și accesibilă oricui.

Pasiunea pentru plante a însoțit evoluția omenirii, iar după secole de prezență și în Europa, laleaua este una din florile cele mai cunoscute, îndrăgite și cultivate.

Paradoxal, în prezent, Olanda este producătorul de lalele cel mai renumit la nivel internațional, iar varietățile comercializate sunt apreciate și cultivate și pe teritoriul fostului Imperiu Otoman.

Tulipomania în Italia – destinații turistice

În continuare prezentăm într-o ordine aleatorie câteva dintre cele mai cunoscute, destinații turistice, grădini și parcuri din Peninsula Italiană ce organizează evenimente speciale dedicate lalelelor înflorite. În Italia, în ultimi ani a apărut o nouă formă de

participare la evenimentele dedicate lalelelor înflorite, dacă în formula clasică în cadrul grădinilor și parcurilor se pot doar admira și fotografia florile, în noile variante grădina pepiniera „You-Pick” se pot admira fotografia și culege câteva fire sau buchete.

1. Castelul Conților Beraudo din localitatea Pralormo⁸ – regiunea Piemonte

Castelul din Pralormo a fost construit în jurul unei fortificații medievale din sec. XIII, în timp a fost o proprietate contestată, modificată și redimensionată, iar în prezent este rezidență nobiliară. Ultima restructurare importantă a castelului s-a desfășurat în perioada 1820–1840 și este atribuită Contelui Carlo Beraudo încredințată de acesta arhitectului Ernesto Melano. Tot în acesta perioadă parcul castelului, în stil englezesc, este proiectat de arhitectul peisagist de origini germane Xavier Kurten. Parcul se extinde pe o suprafață de 25.000 m² și se pot organiza plimbări la umbra arborilor seculari, dintre care enumerăm câteva specii: cedri de Liban, tei, arțari sau cireși japonezi.

Castelul Conților Beraudo începând cu anul 2000 găzduiește anual, când lalelele din parcul istoric încep să înflorească, evenimentul „Messer Tulipano”⁹. Acest eveniment organizat cu ocazia înfloririi lalelelor cuprinde și expoziții tematice, spectacole muzicale și târguri.

Spectacolul oferit de natură din parcul castelului cuprinde o simfonie în care protagoniste sunt o varietate cromatică și soiuri de peste 100.000 de lalele alături de alte flori ce vestesc cu optimism primăvara.

Enumerăm câteva dintre soiurile vedetă ale grădinii: laleaua Sun Lover, aceasta seamănă cu bujorul și are o caracteristică deosebită, își schimbă culoarea gradual din galben în portocaliu închis; laleaua Pink lady culoare roz; laleaua Lily flower diferite culori; laleaua neagră Queen of the night; laleaua Mata Hari ce ajunge până la o înălțime de 70 cm; laleaua Papagal cu petalele dantelate; laleaua Shirley are culoarea crem, iar pe partea externă a petalelor are un contur violet, înainte de a se ofili culoarea din contur se răspândește pe toată suprafața petalelor; laleaua roșie antică; laleaua crin.

---

⁸ <https://castellodipralormo.com/messer-tulipano/>.

⁹ Messer (limba italiana) – domn; în prezent este un apelativ folosit sporadic sau ironic în dialectul unor regiuni. În trecut se folosea însoțit de o reverență în fața persoanelor importante, a nobililor sau în contexte religioase.

Foto nr. 1: „Messer Tulipano”
Tabloul pictat de artistul italian Antonio Molino (născut la Milano 1956)
pentru familia nobiliară Baraudo, cu ocazia inaugurării evenimentului
„Messer Tulipano” ce a devenit o tradiție la Castelul din Pralormo¹⁰

2. Castelul din localitatea Pica¹¹ – regiunea Piemonte

Castelul are origini medievale și a fost construit pe ruinele unui castrum Plage, iar prima atestare documentară datează din anul 1154 într-un document al Papei Anastasiu. Restructurarea și restaurarea cea mai importantă a fortăreței medievale a fost făcută în perioada 1720–1760, această intervenție a remodelat cetatea transformând-o într-un castel.

Din sec. XII până în sec. XVIII castelul a fost moștenit de membrii aceluiași familii nobiliare, iar din anul 2000 aparține unei familii care l-a transformat parțial

¹⁰ <https://castellodipralormo.com/messer-tulipano/>.

¹¹ <https://www.castellodipica.com/narciso.html>.

în spațiu public ce găzduiește licitații de arte, evenimente private, spectacole și concerte. Acest castel este faimos în mod special datorita unei legende ce narează existența unei fantome „Dama Bianca”, asociată ultimei descendente a familiei nobile Di Roero care au stăpânit proprietatea din sec. XII până în sec. XVIII.

Castelul din Pica este o destinație turistică privilegiată primăvara datorita frumuseții parcului secular în care înfloresc aproximativ 50.000 de bulbi, o diversitate de soiuri și o varietate cromatică de lalelele, narcise, zambile și muscari ce încântă privirile vizitatorilor și a legendarei fantome de la castel.

În lunile martie și aprilie caleidoscopul de culori, din grădinile în stil italian ale castelului, este punct de atracție pentru turiștii care participă la evenimentul anual „Narcisa încântată”.

Foto nr. 2: Fotografie preluată din arhiva cotidianului La Stampa ¹²

3. Parcul Grădina Sigurtà¹³ din localitatea Valeggio sul Mincio – regiunea Veneto

Marchizul Antonio Maffei (1759–1836) a decis, sfătuit de poetul și prietenul său Ippolito Pindemonte (1753–1828), să transforme această proprietate într-o grădină stil englezesc.

---

¹² <https://www.lastampa.it/topnews/edizioni-locali/asti/2020/05/31/news/riapriamo-il-castello-di-pica-con-la-sua-storia-e-i-suoi-fantasm-1.38909314>.

¹³ <https://www.sigurta.it/le-fioriture>.

Începând cu anul 1941 Parcul Grădina Sigurta aparține familiei Sigurta, aceasta a păstrat destinația originală a proprietății prin revitalizarea și extinderea zonelor dedicate plantării copacilor și cultivării florilor.

Grădina Sigurta este cel mai vast câmp de lalele din sudul Europei, unde se pot admira arbori seculari, lacuri, o grădină cu plante medicinale, un labirint și o fermă didactică.

Parcul este un loc magic ce ocupă o suprafață de 60 de hectare ce găzduiește numeroase evenimente, dar cel mai renumit este „Tulipomania” ce sărbătorește înflorirea celor 1 milion de lalele, alături de narcise, zambile și muscari ce se grăbesc să alterneze culorile și parfumul naturii.

Dintre soiurile de lalele vedete ale parcului ce seduc privirile numeroșilor vizitatori prin eleganța și varietatea cromatică enumerăm: lalele negre, orange eyes, artic lips, red princess și pretty princess.

În 2013 a obținut titlul de cel mai frumos parc din Italia, iar în 2019 a câștigat premiul mondial World Tulip Awards ce consacră frumusețea celor 300 de soiuri de lalele, timpurii, medii și târzii, înflorite în Parcul Grădina Sigurta.

Foto nr. 3: Fotografie preluată de pe site-ul Parcului Grădina Sigurta¹⁴

¹⁴ Parco Giardino Sigurta: https://www.sigurta.it/?fbclid=IwAR0MVfPd5ppvaRCN6buZGmEC5IB2aSoULb_cvRz5HA6CV3LT4fOSu12FvIY.

4. Lalelele italiene¹⁵ din localitatea Arese – regiunea Piemonte

Gradina pepiniera dedicată exclusiv lalelelor este un proiect „You-pick” ce permite vizitatorilor să admire, fotografieze și să culeagă două flori incluse în prețul biletului, pentru un buchet voluminos se aplică un cost suplimentar.

Acest proiect a fost inaugurat în anul 2017 de un cuplu de olandezi ce au ales să trăiască în Italia. În anul 2021 pe o suprafață de două hectare au plantat o varietate 450 de soiuri de lalele și aproximativ 370.000 de bulbi. Acest parc pepinieră se află la 20 km de orașul Milano, distanță ce poate fi parcursă și cu bicicleta.

În acest context magic în lunile martie-aprilie se organizează numeroase evenimente, de exemplu: parade de moda, degustări de vin, dans sau prezentare și consum de înghețată și prăjituri în sintonie cu forma și cromatica lalelelor.

Foto nr. 4: Fotografie preluată de pe pagina facebook „Tulipani italiani” a organizatorilor evenimentului

5. TuliPark din orașele Roma și Bologna¹⁶

Gradina Pepinieră Tulipark ideea este de origine olandeză, ce se ocupa cu proliferarea și comercializarea florilor, iar din 2018 a devenit o tradiție și la Roma.

¹⁵ Tulipani: <https://www.tulipani-italiani.it>.

¹⁶ *Il piu grande festival dei tulipani in Italia*, în „TuliPark”, <https://tulipark.it>.

Tulipark oferă posibilitatea vizitatorilor de a admira, fotografia și de a culege lalele cultivate, prețul biletului este stabilit în funcție de mărimea buchetului.

Gradina Pepinieră Tulipark este dedicată exclusiv lalelelor și are scopul de a invita vizitatorii să admire frumusețea hipnotică a celor peste 100 de soiuri de lalele cultivate în fiecare an și de a promova o parte din cultura olandeză. Spațiul este decorat cu specifica moară în stil olandez și un kompleu – gigantul sabotul galben din lemn, se organizează și laboratoare didactice pentru pasionații de botanică, spectacole de teatru, dansuri tradiționale olandeze, cursuri de pictură.

Începând cu anul 2021 Tulipark se organizează și la Bologna. În gradina pepinieră din Bologna, în acest an, au fost plantate peste 100 de soiuri și au înflorit aproximativ 300.000 de lalele.

În acest an în parcul pepinieră Villa de Santis de la Roma au fost plantate peste 100 de soiuri de lalele și au înflorit aproximativ 360.000 de bulbi.

Ambele grădini pepiniere se află în periferiile orașelor menționate și se pot vizita în lunile martie și aprilie.

Foto nr. 5: Fotografie preluată de pe site-ul www.tulipark.it

6. Villa Taranto¹⁷ din localitatea Verbania – regiunea Piemonte

Villa Taranto din localitatea Verbania a fost cumpărată în anul 1931 de căpitanul scoțian Neil M. Eacharm, cu dorința de a crea o grădina în stil englezesc. În 1939 în contextul evenimentelor internaționale proprietatea a fost donată statului italian cu condiția de a rămâne în grija prietenului său, avocatul Cappelletto, după război căpitanul se întoarce și deschide porțile grădinii botanice publicului larg.

Pasiunea căpitanului scoțian pentru botanică se concretizează într-o colecție de plante ce provin din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. În prezent patrimoniul botanic al grădinii botanice de la Villa Taranto cuprinde aproximativ 1.000 de plante nou-autohtone, pe lângă cele autohtone, și este una din grădinile cele mai importante și frumoase din Italia.

Parcul găzduiește o varietate numeroasă de plante, flori și arbori seculari ce încântă în fiecare an curiozitățile și exigentele estetice și științifice ale celor mai exigenți vizitatori.

Foto nr. 6: Fotografie preluată (Sempione news)¹⁸

Începând cu anul 1957 în grădina botanică a Vilei Taranto, cu ocazia „Sărbătorii lalelei” se pot contempla în fiecare primăvară aproximativ 80.000 de plante bulboase, printre care: lalele, narcise, zambile, un covor albastru de 40.000 de muscari, dar atracția principală a parcului este labirintul lalelelor, lung de 400 metri.

¹⁷ Ente Giardini Botanici Villa Taranto: <https://www.villataranto.it>.

¹⁸ *Festa dei Tulipani a Villa Taranto*, în „Sempione News”, 15 aprilie 2019, accesat în 10 mai 2021, <https://www.sempionenews.it/tempo-libero/festa-dei-tulipani-a-villa-taranto/>

Labirintul lalelelor este alcătuit din 65 de soiuri și aproximativ 30.000 de lalele înflorite. În acest parc exista câteva varietăți ce atrag atenția în mod special: laleaua albă cu contur roșu închis, laleaua neagră, Queen of the night, laleaua galbenă cu striații roșii, black and White, Flaming baltic cu franjuri, laleaua „balerină”, laleaua „Vincent van Gogh” și Giant Orange Sunset.

Laleaua Giant Orange Sunset are culoarea roșu-portocaliu și îi este atribuit titlul de a avea fluorescența cea mai voluminoasă dintre toate soiurile de lalele din parcul de la Villa Taranto din Verbania, diametrul florii deschise ajunge până la 15 cm.

7. Villa Pisani Bolognesi Scalabrin¹⁹ din localitatea Vescovana – regiunea Veneto

Villa Pisani Bolognesi Scalabrin a fost construită în prima jumătate a sec. XV, pe ruinele unei construcții medievale, de către cardinalul Francesco Pisani. În prezent atracția principală a proprietății este grădina realizată de Contesa Evelina van Millingen²⁰ (1831–1900) de origini engleze, ce s-a căsătorit în 1853 cu Almorio III Pisani, ultimul descendent al familiei Pisani.

Cultura cosmopolită, respectul pentru natură și pasiunea pentru grădinărit ale Contesei Evelina van Millingen se reflectă și în detaliile din decorul grădinii, de exemplu modul de a expune varietatea botanică a florilor și plantelor alese pentru a decora grădina în formă de evantai și păunii din piatra, sunt influențe islamice. În grădinile contesei se pot admira și în prezent narcise, zambile, crini, gladiole și în mod special lalelele. Fântâna arteziană din centrul parcului unește patru alee ce reprezintă elemente primordiale: apa, aerul, focul și pământul.

Pasiunea constantă pentru cultura islamică este de fapt o nostalgie, contesa s-a născut la Constantinopol, metropola în care a și trăit câțiva ani. Aceste preferințe ale contesei au devenit o tradiție la Villa Pisani Bolognesi Scalabrin și sunt respectate și perpetuate și de actualii proprietari, familia de nobili Mario și Mariella Bolognesi Scalabrin ce posedă proprietatea din anul 1960. În prezent grădina are o suprafață de aproximativ 7 hectare și se pot admira arbori din care unii sunt seculari: tei, arțari, ginkgo biloba, plop, salcâmi, paulownia și stejari la umbra cărora înfloresc anual o mare varietate de flori și plante, spontane sau cultivate.

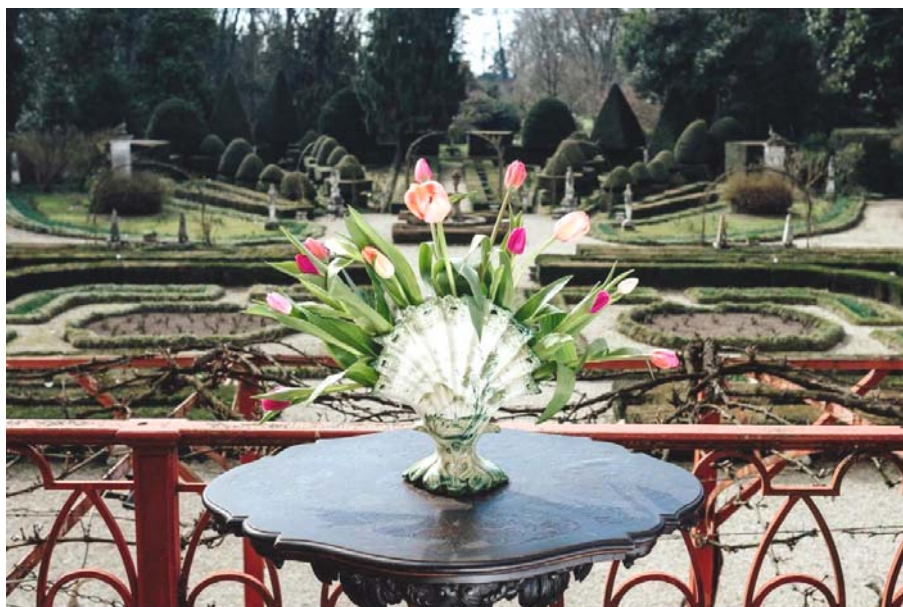
Din anul 2013 în luna aprilie se organizează un eveniment anual „Plantele bulboase ale Evelinei Pisani”, perioadă în care se poate admira și fotografia acest paradis al naturii de culori și istorie.

În acest an au fost plantate aproximativ 150 de soiuri și 25.000 de lalele ce așteaptă să fie admirate și fotografiate de iubitorii de natură. La pregătirea și succesul acestui

¹⁹ <https://www.villapisani.it/ilgiardino.html>.

²⁰ *I Bulbi di Evelina Pisani*, în „Grandi Giardini”, accesat 15 mai 2021, https://www.grandigiardini.it/lang_EN/_eventi/928_FILE_i_bulbi_di_evelina_pisani_defottobre2014.pdf.

spectacol magic contribuția arhitectei peisagist, de origine olandeză Jaqueline Van Der Kloet, este fundamentală, iar soiurile de lalele sunt aduse din Olanda. Cu ocazia acestui eveniment se organizează și cursuri de pictură, de aranjamente florale, de gastronomie, de botanică pentru copii și pentru adulți, târguri și vânțatoare de comori în natură.

Foto nr. 7: Vază pentru lalele, obiect ideal în secolul XVI în Olanda

Modelul din fotografia de mai sus aparține fabricii de Ceramică Dal Pra din localitatea Nove-Vicenza, înființată în 1897. Fotografia a fost realizată la Villa Pissani Bolognesi Scalabrin în anul 2018 cu ocazia evenimentului „Plantele bulbice ale Evelinei Pisani” de fotograful de Davide Mantovanelli și preluată de pe site-ul locației.

8. Castelul Regal din localitatea Govone²¹ – regiunea Piemonte

Castelul Regal din Govone a aparținut familiei reale Savoia și era una dintre reședințele preferate ale regelui Carlo Felice de Savoia (Torino 1765–Torino 1831), iar din 1997 face parte din patrimoniul UNESCO.

Parcul și grădina castelului sunt înfrumusețate de secole de arbori și numeroase soiuri de plante și flori printre care și lalele. Inițial, soiul de lalele Tulipa Oculus

²¹ *Fioriscono i Tulipani nel Parco del Castello Reale di Govone!*, în „Castello Reale di Govone”, accesat 15 mai 2021, <https://www.castellorealedigovone.it/fioriscono-tulipani-nel-parco-del-castello-reale-govone/>.

Solis Saint-Amans, varietatea Praecox Ten ce provine din Orient, era cultivat, dar cu timpul s-a aclimatizat, crește spontan și invadează tot parcul.

În acest vast parc stil englezesc, proiectat de arhitectul peisagist de origini germane Xavier Kurten (1769–1840), se poate observa natura în numeroasele ei forme, limbaje și culori. În fiecare primăvara se poate admira o explozie cromatică de muscari, albaștri și galbeni, și spectacolul magnific oferit de lalelele Tulipa Oculus Solis Saint-Amans, varietatea Praecox Ten. Acest soi de lalele ce s-a aclimatizat cu ușurință la clima din nordul Peninsulei, Tulipa Oculus Solis Saint-Amans este cunoscut și cu numele de „Ochiul soarelui”, denumirea științifică i-a fost atribuită, în anul 1804, de renumitul botanic Jean Florimond Boudon de Saint-Amas (1748–1831 Franța).

Începând cu anul 1999 se organizează anual evenimentul „Lalele la Curtea Regală”. Cu această ocazie se poate admira și fotografia, timp de aproximativ 10 zile, cât durează înfloritura, covorul roșu regal de lalele. În parcul castelului, din anul 1990 există și o grădină dedicată exclusiv celor mai vechi soiuri de trandafiri. În fiecare primăvara acest spectacol al naturii devine un obiectiv turistic apreciat de numeroși iubitori de frumos și natură.

Foto nr. 8: Fotografie preluată de pe pagina de Facebook a Castelului Regal din Govone

9. Grădinile prințesei Sisi de la Castelul Trauttmansdorff²² – localitatea Merano – regiunea Trentino-Alto Adige

Regiunea Trentino-Alto Adige, în ultimele secole a fost sub dominație franceză, germană și austro-ungară, fiecare etapă istorică și-a lăsat amprenta culturală ușor de recunoscut și în prezent.

Castelul Trauttmansdorff numit și Castelul Neuberg, a fost construit pe ruinele castelului medieval Neuberg. Familia nobilă austriacă Trauttmansdorff a cumpărat castelul în anul 1543, dar urmașii nu au avut un interes constant pentru această proprietate. În 1846 contele Joseph von Trauttmansdorff a recumpărat proprietatea și a supravegheat cea mai importantă restaurare a castelului. Din anul 1977 proprietatea aparține provinciei autonome Bolzano Alto-Adige.

Prințesa Sisi a vizitat acest castel de patru ori, prima dată în 1870, sejururile durau câteva luni iar prezența sa, întotdeauna discretă, la Merano era motivată de clima și de apele termale. Preferințele sale au influențat moda timpurilor și vizibilitatea castelului, iar sejurul nobililor la apele termale din Merano a devenit o modă.

Parcul castelului a fost inaugurat în anul 2001 și are o suprafață de 12 hectare, în acesta biodiversitate se pot observa aproximativ 5.800 de specii și varietăți botanice autohtone și exotice. În acest context au fost amenajate aproximativ 80 de grădini, acestea sunt împărțite în patru arii tematice: pădurile lumii, grădinile soarelui, grădini terasate și peisaje din Alto Adige. În anul 2005 parcul a obținut titlul de cel mai frumos parc din Italia.

Foto nr. 9: Statuie cu bustul Prințesei Sisi – Împărăteasa Austriei, expusă în Parcul Castelului Trauttmansdorff din Merano. Fotografie preluată de pe site-ul Castelului Trauttmansdorff.

²² *Sulle orme di Sissi al Giardino botanico di Merano*, în „Trauttmansdorff”, <https://www.trauttmansdorff.it/it/sissi-l-imperatrice-elisabetta/sissi-a-trauttmansdorff/nei-giardini.html>.

În peisajul acestui parc atât de variat din punct de vedere botanic un loc important îl au și lalelele, în fiecare primăvară o simfonie de culori se poate admira în spectacolul oferit de aproximativ 250.000 de lalele înflorite.

Printre atracțiile parcului se numără și unul dintre cele 100 de exemplare de conifer preistoric *Wollemia nobilis* (specie considerată dispărută la nivel global și redescoperită întâmplător în Australia în 1994), cea mai veche viță de vie din lume, un măslin de 700 de ani, câmpul de lalele sălbatice ce cresc la umbra arborilor din parc, o varietate de 280 hortensii și 150 de soiuri de salvie cea mai mare varietate din Italia.

10. Grădinile Landriana²³ din localitatea Ardea – regiunea Lazio

Grădinile Landriana să află la o distanță de 35 km de Roma și au o istorie recentă. Terenul a fost achiziționat în 1956 de către Marchizul Gallarati Scotti și soția sa Lavinia Taverna, ambii pasionați de botanică și de grădinărit. Inițial noii proprietari nu aveau un proiect pentru acest teren de 10 hectare, dar după câțiva ani au apelat la arhitectul peisagist englez Russell Page, astfel a luat naștere una dintre grădinile moderne cele mai cunoscute din Italia.

Foto nr. 10: Imagine cu lalele din Grădinile Landriana²⁴

²³ Landriana - La Storia: <https://www.landriana.com/la-storia/>.

²⁴ *Giardini della Landriana*, în „Litorale Online”, <https://www.litoraleonline.it/item/giardini-della-landriana/>.

Parcul a fost regândit în 1967 de către același arhitect peisagist și au fost amenajate 30 de grădini în stil englez și italian delimitate de garduri vii, aleea cu trandafiri, aleea alba, grădina cu măslini și un lac. În fiecare anotimp vizitatorii pot aprecia miracolul naturii ce se exprimă prin diferite forme și culori. Grădina găzduiește o varietate de aproximativ 3.000 de plante, iar primăvara deschide porțile parcului cu înfloritura narciselor, cireșilor japonezi, muscaților, zambilelor și a numeroaselor soiuri de lălele.

În acest parc, de 25 de ani se organizează anual două evenimente „Primăvara la Landriana” și „Toamna la Landriana”. În cursul acestor evenimente și în timpul anului se desfășoară târguri de grădinărit, expoziții de plante cu vânzare, conferințe, ieșiri la iarba verde și alte evenimente publice sau private.

11. Lălele din localitatea Blufi²⁵ – Palermo

Blufi este o localitate din sudul Italiei renumită pentru uleiul de măsline și pentru câmpul de lălele sălbatice, soiul Tulipano Precoce, cunoscut și cu numele Laleaua Raddi, de origine necunoscută.

Foto nr. 11: Pajiște cu lălele în Blufi. Fotografie realizată de Alberto Genduso²⁶

²⁵ *Blufi, el paese dell'olio e dei tulipani rossi*, în „Guida Sicilia”, 30 Marzo 2022, <https://www.guidasicilia.it/itinerario/blufi-il-paese-dell-olio-e-dei-tulipani-rossi/3002668>.

²⁶ *Blufi e i Tulipani Rossi: la Magia della Piccola „Olanda di Sicilia”*, în „Sicilia Fan”, 10 martie 2021, accesat în 28 aprilie 2021, orele 20.00, https://www.siciliafan.it/blufi-tulipani-sicilia/?refresh_ce.

În fiecare primăvară Tulipano Precoce oferă un spectacol regal, acesta floare crește spontan printre măslini, migdali și în câmpurile cultivate cu grâu. Prezența lalelelor în câmpurile de grâu se explică astfel, bulbii se află la o adâncime de aproximativ 50 centimetri în pământ, din acest motiv sunt protejați de plugurile care în timpul aratului nu ajung la această profunzime și prin urmare nu pun în pericol perenitatea acestei specii botanice.

Aceste câmpuri magice decorate cu mii de lalele roșii se pot admira până la orizont în lunile martie și aprilie.

Exista și o legendă ce narează cum un cuplu de tineri căsătoriți își doreau foarte mult un copil, s-au rugat și au depus un buchet de lalele albe pe altarul Fecioarei Maria din biserica din Bafi. În timp ce tinerii se rugau lalele și-au schimbat culoarea, au devenit roșii. Cuplul a avut doi gemeni în luna februarie, după 40 de zile s-au întors pentru a mulțumi Fecioarei Maria, dar biserica era închisă. Pe câmpul din fața bisericii erau lalele roșii, la fel ca cele ce și-au schimbat culoarea pe altarul Fecioarei Maria în timpul rugăciunilor. Tânără familie a cules multe buchete și le-au lăsat în fața bisericii ca omagiu.

Acest miracol se repetă și emoționează în fiecare an, iar biserica din Blufi este un loc de pelerinaj.

Bibliografie

1. BLUNT, Wilfrid, *Tulipomania*, Publisher Harmondsworth, 1950, London.
2. IDEM, *The art of Botanical Illustration*, ed. Dover Pubns, 1994, London.
3. DASH, Mike, *La febbre dei tulipani*, ed. Rizzoli, 2013, Milano.
4. Le GOFF, Jacques, *Lo sterco del diavolo. Il denaro nel Medioevo*, ed. Laterza, 2010, Roma.
5. LUZZI, Paolo, *Il giardino storico all'italiana. Alberi arbusti e fiori*, 1996, ed. Sagep, Genova.
6. SACCARDO, Pier A., *Cronologia della flora italiana*, 1973, ed. Edagricole, Milano.
7. ZALUM CARDON, Margherita, *Passione e cultura dei fiori Firenze e Roma nel XVI e XVII secolo*, ed. Olschki, 2008, Firenze.

Surse electronice

8. *Blufi, el paese dell'olio e dei tulipani rossi*, în „Guida Sicilia”, 30 Marzo 2022, <https://www.guidasicilia.it/itinerario/blufi-il-paese-dell-olio-e-dei-tulipani-rossi/3002668>
9. *Blufi e i Tulipani Rossi: la Magia della Piccola „Olanda di Sicilia”*, în „Sicilia Fan”, 10 martie 2021, accesat în 28 aprilie 2021, orele 20.00, https://www.siciliafan.it/blufi-tulipani-sicilia/?refresh_ce
10. Britannica Academic: <https://academic.eb.com>
11. Castello di Pralormo: <https://castellodipralormo.com/messer-tulipano/>

12. *Festa dei Tulipani a Villa Taranto*, în „Sempione News”, 15 aprile 2019, accesat în 10 mai 2021, <https://www.sempionenews.it/tempo-libero/festa-dei-tulipani-a-villa-taranto/>
13. *Fioriscono i Tulipani nel Parco del Castello Reale di Govone!*, în „Castello Reale di Govone”, accesat 15 mai 2021, <https://www.castellorealedigovone.it/fioriscono-tulipani-nel-parco-del-castello-reale-govone/>
14. Giardini della Landriana, în „Litorale Online”, <https://www.litoraleonline.it/item/giardini-della-landriana/>
15. *I Bulbi di Evelina Pisani*, în „Grandi Giardini”, accesat 15 mai 2021, https://www.grandi-giardini.it/lang_EN/_eventi/928_FILE_i_bulbi_di_evelina_pisani_defottobre2014.pdf
16. *Il piu grande festival dei tulipani in Italia*, în „TuliPark”, <https://tulipark.it>
17. *Il Narciso Incantato*, în „Castello di Pieve”, accesat octombrie 2021, <https://www.castellodipieva.com/narciso.html>
18. Landriana – La Storia: <https://www.landriana.com/la-storia/>
19. *Riapriamo il castello di Pieve con la sua storia e i suoi fantasmi*, în „La Stampa”, 30 Maggio 2020, accesat 15 mai 2021, <https://www.lastampa.it/topnews/edizioni-locali/asti/2020/05/31/news/riapriamo-il-castello-di-pieve-con-la-sua-storia-e-i-suoi-fantasmi-1.38909314>
20. Giardino Sigurta: <https://www.sigurta.it/le-fioriture>
21. Parco Giardino Sigurta: https://www.sigurta.it/?fbclid=IwAR0MVfPd5ppvaRCN6buZGmEC5IB2aSoULb_cvRz5HA6CV3LT4fOSu12FvIY
22. *Sulle orme di Sissi al Giardino botanico di Merano*, în „Trauttmansdorff”, <https://www.trauttmansdorff.it/it/sissi-l-imperatrice-elisabetta/sissi-a-trauttmansdorff/nei-giardini.html>
23. Tulipani: <https://www.tulipani-italiani.it>
24. Villa Pisani: <https://www.villapisani.it/ilgiardino.html>
25. Villa Taranto - Ente Giardini Botanici: <https://www.villataranto.it>

Bir Dünya Lâle:

Lâlelerin Dilinden Dostluk ve Çokkültürlülük

Muhammet Caner ILGAROĞLU*

Özet

Dünyayı bir bahçe olarak tasavvur edersek bu bahçenin en kıymetli çiçeği nasıl ki insan ise öyle de çiçeklerin en kıymetlisi lâledir. Çünkü lâlenin de tıpkı insaninkine benzer bir hikâyesi vardır. İnsan nasıl varlıklar arasında biricik ise lâle de çiçekler arasında biriciktir. Yine insan nasıl türlü türlü, çeşit çeşit, renk renk, başka başka ise lâle de gerek biçimiyle gerek renkleriyle ve gerekse cins ve türleriyle türlü türlü ve çeşit çeşittir. Evren nasıl ki adeta insan için var olmuşsa ve nasıl ki insan evrene özellikle gönderilmiş bir varlıksa lâle de güzelliğiyle, rengârenk oluşuyla adeta yeryüzüne özellikle gönderilmiş bir çiçektir.

Lâle, kendisinden en yüksek sanatkârların ilham aldığı bir sanat çiçeğidir. Büyüleyici güzelliği beyitleri, mısraları süslemiş; nakkaşlar, ebruzenler, hakkaklar, oymacılar, mermerbürler, çiniciler ve daha nice sanatkârlar kâğıtları, suları, metalleri, ahşapları, taşları, çinileri ve çamurları desen desen lâle motifleriyle bezemişler. Lâle, Türk sanatının vaz geçilmez bir sembolü olmuş, mezar taşları bile lâle motifleriyle süslenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, çokkültürlülüğün hâkim olduğu çağımızda lâle sembolü üzerinden dostluğun değerini ve birlikte yaşama ahlakını felsefi olarak değerlendirmek ve alegorik bir yaklaşımla değerlerin insan hayatı için önemini vurgulamaktır.

Giriş: Lâlenin Dostluğu

Farsça bir kelime olan Lâle (Lat. Tulipa), tek bir sap üzerinde bir tane çiçek açan, asıl rengi kırmızı olan, anavatanının Orta Asya olduğu bilinen yabancı bir bitkidir. Çok çiçekli olanları da dâhil olmak üzere yaklaşık 5000 çeşidinin olduğu tahmin edilmektedir (Baytop ve Kurnaz, 2003: 79). Lâle isminin Farsçada kırmızı anlamına gelen “*la'l*” kelimesiyle ilişkili olduğu söylenmektedir (Satoğlu, 1986: 52-54). Batı dillerinde lâle için kullanılan “*tulip*” veya “*tulipe*” kelimesinin ise Türklerin başlarına sardıkları “*tülbent*” ile ilişkili olduğu ve “*sarık biçimindeki çiçek*” anlamına geldiği ifade edilmektedir (Baytop, 1992: 2).

Lâle; bahçeleri, parkları, çinileri, şiirleri, kâğıtları, ahşapları, minyatürleri, ebruları, romanları, resimleri, kilimleri, kitapları kısacası hayatımızı süslemeden

---

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Adıyaman/ TÜRKİYE.

önce yabancı bir kır çiçeğiydi. Araştırmalar, önceleri Orta Asya'nın dağlarında ve yalçın kayalıklarının arasında yetişen lâlenin, göç yollarına düşen Türklere yoldaş olduğunu, baharda kar sularının serinliğinde açan güzelliğini ilk kez Türklere gösterdiğini belirtmektedir. Zorlu bir coğrafyadan yeni bir başlangıç yapmak üzere göç yoluna çıkan mazlum Türk halkına umut veren güzelliğiyle yârenlik eden lâle, Türklerle birlikte önce Anadolu'ya ardından Avrupa'ya ve nihayet tüm dünyaya ulaşmıştır. Böylece dostluğun çiçeği olduğunu gösteren lâle, Türklerin kendisine vefakâr tavrıyla yalnız ve yabancı bir çiçek olarak kalmamış ve zamanla tüm dünya halklarına dostluğunu eşsiz güzelliğiyle göstermiştir.

Türkler, güneye giden geçitleri geçtiklerinde çok daha yüksek rakımlarda büyüyen lâle kolonileri bulmuşlar ve lâlenin güzelliğine, özgür duruşuna, dondurucu Orta Asya kışından kendileri gibi sağ salım çıkan gücüne hayran kalmışlardır. Lâle, Türklerin göç yolunda onlar için baharı müjdeleyen, “haydi yola çıkalım” diyen, yaşamı ve bereketi temsil eden bir yol arkadaşı, bir yârendir (Dash, 2001: 11). Lâlenin gösterdiği bu yârenlik, onu Türkler için vazgeçilmez bir sembol haline getirdi. Uçsuz bucaksız stepler boyunca batıya doğru hareket eden göçebe Türkler, Hazar Denizi'ne kadar tüm Orta Asya platosunda ve daha sonra Karadeniz kıyılarının daha uzak kesimlerinde ve Kafkaslar arasında yabancı olarak büyüyen lâleyi bir yol arkadaşı, bir dost, bir yâren, bir yoldaş olarak sahiplenip onu gittikleri yere götürmüşlerdir.

Dolayısıyla Lâle, coğrafi konum itibarıyla Doğu'nun çiçeği, kültürel açıdan da Türk çiçeği olarak bilinir (Aktepe, 1953: 85). Orta Asya'nın uçsuz bucaksız enginliğinin eşsiz bir parçası olan lâle, Orta Asya'nın sert kışlarına ve kurak yazlarına dayanabilen ve dolayısıyla dünyanın çeşitli iklimlerine uyma konusunda güçlü bir adaptasyona sahip bir çiçektir. Dağlardaki lâlelerin ağırlıklı olarak kan kırmızısı renge sahip olması, bu bölgede yaşayan savaşçı kabilelerin lâleye saygı duymasına sebep olmuştur. Bu sarp tepelerin çorak toprağına tutunan dağınık kırmızı lâle kolonileri, adeta özgürlüğü temsil etmektedir. Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi tek tip olmayıp gerek renk bakımından ve gerekse çiçek ve yaprak yapısı bakımından sonsuz çeşitlilikte olan lâleler, yeryüzüne dağılmış çeşitli insan ırklarını temsil etmektedir. Lâleler, Himalayaların kuzeyinde uzanan sıradağlardaki orijinal anavatanından yüzlerce yıl seyahat ederek tüm dünyaya yayılmıştır (Dash, 2001: 11).

1. Kültürel bir değer olarak lâle

Anadolu'da 12. yüzyıldan itibaren çeşitli sanatlarda süsleme motifi olarak kullanılmaya başlayan lâleyi, şiirlerine konu edinen ilk şair Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olmuştur. Mevlânâ'nın *Divân* ve rubaîlerinde lâle ile ilgili pek çok mısra bulunmaktadır (Ünver, 1971: 265).

Canım şu bahçede, baharda [ne] hoş olurdu; şu ovanın, şu gaybî lâle bahçesinin sarhoşu olurdu (Mevlânâ, 2015: 107).

Ondan sonra ettiklerin meyve verir. Bahçende lâleler, nesrinler, marsımlar açar (Mevlânâ, 2015: 220).

Lâlenin yüzü nasıl kızarır kan gibi? Gül, nasıl çıkarır kesesinden altını? (Mevlânâ, 2015: 233).

Gönlümüzde lâlelik ve güllük var, yol yok yaşlılığa ve solgunluğa (Mevlânâ, 2015: 408).

Bu sözleri söylüyor, söylerken de yüzü nergis, gül ve lâle gibi açılıyordu (Mevlânâ, 2015: 428).

Seni uzaktan gören, sahrada taze lâle gibi açılmış, der (Mevlânâ, 2015: 429).

Coşkuyla öyküler anlatıyorum Sebe'den. Lâle bahçesine meltem esti de ondan (Mevlânâ, 2015: 506).

Bülbül de değilsin ki âşık gibi, bir güzel çimenlikte veya lâlelikte zarı zarı şakıyasın (Mevlânâ, 2015: 820).

En eskisi 1698 ve sonuncusu 1875 tarihli Osmanlı mecmuaları ile çeşitli kaynaklardan derlenen lâle kültürü üzerine yazılmış bazı risaleler şunlardır:

- Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul
- Ferâhengiz
- Ferahnâme, Hekim Mehmet Aşkî
- Karanfil Risâlesi, Uşşakî Efendi
- Lâlezar-ı Bağ-ı kadim (Lâle Risâlesi), Mehmed Remzi Efendi
- Lâlezâr-ı İbrahim, Reisülküttab Üçanbarlı Mehmed Efendi
- Mizânü'l-Ezhâr, Şeyh Mehmed Lâlezârî
- Netâyicü'l-Ezhâr, Mehmed bin Ahmedü'l-Ubeydî
- Risâle-i Esâmi-i Lâle, Ahmed Kâmil Efendi
- Şükûfe-nâme, Abdullah bin Mehmed Efendi
- Takvîm-i Ezhâr, Tabib Mehmed Aşkî Efendi
- Takvîmü'l-kibâr ve Miyârü'l-Ezhâr (Risâle-i Müfredât-ı Miyârü'lezhâr), Tabib Mehmed Aşkî Efendi
- Tezkîre-i Şükûfeciyân, Ubeydullah Efendi
- Tuhfetü'l-Ahbâb, Fennî Mehmed Efendi
- Tuhfetü'l-İhvân, Fennî Mehmed Çelebi
- Şükûfe-nâme, Urfalı Ademî Efendi
- Şükûfe-nâme, Abdullah Galatalı (Önal, 2009: 914).

Yine Lâle, Ömer Hayyam'ın en iyi bilinen beyitlerinden birinde mükemmel kadın güzelliğinin bir metaforu olarak kullanılmıştır. Daha sonraki şairler çiçeği genellikle bir mükemmellik sembolü olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bunlardan biri olan Şirazlı Sâdî, 1250'de ideal cennet bahçesini tasvir ederken lâlenin güzelliğinden

yola çıkmıştır: “*serin bir derenin mırıltısı, kuş ötüşü, bol bol olgun meyve, parlak renkli lâleler ve güzel kokulu güller*”in bir araya gelip oluşturduğu bir yer (Sadi, 2007: 19).

Zamanla yeni türleri yetiştirilerek iyice yaygınlaşıp sevilen lâle, klasik Türk edebiyatı açısından çiçek meclisinin başlıca ögesi haline gelmiştir. 16. yüzyıla kadar, gül ile rekabet edememiş gibi görünse de Baki’nin lâle redifli gazelinden anlaşılacağı üzere gülü geride bırakmıştır:

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle

Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle (Önal, 2009: 917).

Lâle, ismiyle anılan Lâle Devri’nde ise artık herkes için istisnasız tek çiçektir. Devrin şairi Nedim’in pek çok şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan lâle, şairin III. Ahmed için yazdığı bahariyede;

Müdâm ey lâle-i hâtır-güşâ dûr olma gülşenden

Seninle neş’e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın

mısralarıyla bahçelerin başlıca konuğu olarak tanımlar (Önal, 2009: 918).

Gerçekten de lâlenin inceliği ve tipik olarak kan kırmızı rengi, onu Türkler için bir estetik sembol haline getirmiştir. Mükemmellik ve sonsuzluk ile eş anlamlı hale gelen lâle sembolünün olağanüstü güzelliğinin efsanelere bile yansıdığını görmekteyiz. Bir efsaneye göre Ferhat, bir gün sevgilisi Şirin’in öldürüldüğü haberini alır ve dayanılmaz bir kedere kapılarak kendi vücudunu baltayla parçalar. Derin yaralarından damlayan kan, çorak toprağa düşer ve her damladan mükemmel aşkının sembolü olan kırmızı bir lâle çıkar. Benzer efsaneler ters biçimli lâle için de söylenmiştir: Hristiyan rivayetlerine göre Hz. İsa’nın çarmıha gerilişi ile bağdaştırılan ters lâle efsanesinde Hz. İsa’nın çarmıha gerildiğini gören Hz. Meryem gözyaşları dökmeye başlar. Hz. Meryem’in gözyaşının düştüğü yerde ters lâlenin yetişmeye başladığı görülür. Ters lâle aynı zamanda Hz. Hasan ve Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilişiyle de bağdaştırılmıştır.

Benzer bir efsane ise lâlenin mimaride süsleme unsuru olarak kullanılmasıyla alakalıdır. Efsaneye göre II. Selim’in Edirne’de yaptırdığı Selimiye Camii’nin müezzin mahfilindeki ters lâlenin şöyle bir hikâyesi vardır: Caminin yapılacağı yerde yaşlı bir kadının lâle bahçesi vardır. Mimar Sinan ne kadar konuştuysa da yaşlı kadın lâle bahçesini vermeye razı olmaz. Çünkü o lâleler baba yadigârıdır. Yaşlı kadın nihayetinde camide kendinden bir iz olması şartıyla teklifi kabul eder. İşte söz konusu bu iz, cami içindeki ters olarak resmedilmiş ve yaşlı kadının gönülsüzce verdiği lâle bahçesinin simgesi olan ters lâledir. Bu hususta söylenmiş başka bir rivayet ise Selimiye Camii’nin çok kusursuz bir şekilde inşa edildiği için “göz değmesin, kusuru var” desinler diye ters bir lâle işlendiğidir (Kartal, 1998: 10).

Selçuklu ve Osmanlı kültüründe halılara, kilimlere, kumaşlara, çinilere, seramiklere, ahşaplara işlenen lâleyi şâirlerimiz de şiirlerinde adeta nakış gibi işlemişlerdir. 16.

yüzyıl İstanbul'unun ortamı lâle için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu yüzyıl, sanatın her dalında heyecan veren gelişmelerin yaşandığı yüzyıldır.

Lâle en parlak dönemini 16-18. yüzyıllar arasında Osmanlı'da yaşamıştır. Süs bitkisi ve süsleme motifi olarak kullanımı III. Ahmed döneminde doruk noktasına çıkmış ve 1718-1730 yılları arasındaki dış politikadaki barışın etkisiyle oluşan III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa yönetiminde geçen kültür ağırlıklı döneme tarihçiler “Lâle Devri” adını vermiştir. Nitekim Osmanlı büyük bir imparatorluk haline geldiği zaman, lâle artık bir yabancı çiçek olmaktan çıkarak bir bahçe çiçeği olmuştur. Bu devirde lâlenin cinsleri, türleri seçilmiş ve ehlileştirilmiştir. Öyle ki Kanuni döneminde lâle sevgisi giderek çoğalmış ve herkes, benim de güzel lâlelerim olsun diye uğraşan birer bahçıvan gibi davranmıştır. Halk, yazın sıcağında gölge veren batık bahçeler, asmalarla dolu teraslı bahçeler, halka açık yerlerde zevk bahçeleri ve kendi evlerinin duvarları içinde çiçeklerle dolu özel “cennet bahçeleri” inşa etmişlerdir. Bu bahçeler, bakan gözleri geometrik biçimle etkilemek için değil, bereket ve bolluk için dikilmiştir. Denebilir ki bir Osmanlı bahçesi, sahibinin, dertlerinden sığınabileceği bir yer olarak tasarlanmıştır. Adeta yeryüzünde küçük bir cennet parçası olarak tasarlanmış oldukları bahçelerde Türkler, günün sıcağından kaçıp surların içinde yumuşak meyveler yetiştirmiş, çeşmeler ve melodik akarsular oluşturmuşlardır (Dash, 2001: 18).

Öyle ki Fatih Sultan Mehmed ve haleflerinin inşa ettikleri Osmanlı Devleti'nin ihtişamlı zamanlarında İstanbul'a seyahat eden Avrupalılar, genellikle şehrin sadece büyüklüğü ve zenginliği ile değil, efendilerinin görgü ve zevkiyle de şaşırıp kalmaktaydılar. Devrin İstanbul'u, sakinlerinin dini çeşitliliğine Avrupa'da akıl almaz bir şekilde hoşgörü gösteren bir kültür ve kahvehaneler şehriydi. Halk, çiçeklere neredeyse kutsal emanetler gibi davranmış ve genellikle sarıklarına lâle takmışlardır. Müslüman Türk halkı, bahçelerin kendileri için neden bu kadar önemli olduğunu açıklamak için şöyle bir hikâye anlatırlar; ünlü bir derviş olan Hasan Efendi bir gün vaaz verirken, konuşmasını dinlemeye gelenlerden biri ona bir not vermiştir. Notta bir Müslümanın öldüğünde cennete gidip gidemeyeceğinden emin olunabilir mi? diye yazıyormuş. Hasan Efendi, vaazını bitirdikten sonra aramızda bahçıvan var mı? diye sormuş. Cemaatten bir kişi ayağa kalkınca, Hasan Efendi onu göstererek, “bu adam cennete gidecek” der. Meraklı bakışları gidermek için Derviş Hasan Efendi, insanların dünyada yapmaktan en çok zevk aldıkları şeyi ahirette de yapacaklarını belirten hadislerden alıntı yaparak şöyle der “bütün çiçekler cennete ait olduğundan, bahçıvanlar işlerini sürdürmek için mutlaka cennete gideceklerdir” (Dash, 2001: 18).

O zaman İstanbul Lâlesi denilen ince, uzun, uçları giderek bir tığ gibi incelen lâleler yetiştirilmiş ve gül, nergis, karanfil ve sümbül dışında diğer tüm çiçekler ne kadar nadir ne kadar güzel olursa olsun bu lâlenin yanında hepsi “kır çiçekleri” olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar lâleyi daha önce hiç sahip olmadığı bir saygınlık konumuna yükseltmişlerdir (Dash, 2001: 16-17).

Lâlenin sembolik dinî ve manevi anlamları da vardır. Lâlenin yazılışındaki harfler ile “Allah” sözcüğünün yazılışındaki harflerin aynı olması muhakkak ki lâleye verilen önemde büyük bir rol oynamıştır. Bu nedenle Osmanlı bahçelerindeki tüm çiçekler arasında lâle en kutsal çiçek olarak kabul edilmiş ve Türklerin bu çiçeğe olan tutkusu, sadece güzelliğinin takdir edilmesinin çok ötesine geçmiştir. Bu bakımdan Osmanlılar için muazzam dini bir sembolik öneme sahip olan lâle, kelimenin tam anlamıyla Tanrı’nın çiçeği olarak kabul edilmiştir. Lâle ayrıca açarken başını eğdiği için Tanrı’nın karşısında alçakgönüllü olmayı da temsil etmektedir.

Lâleye başka anlamlar da yüklenmiştir. Lâlenin esası kırmızıdır ve içinde bir karalık vardır. Bu, tasavvufta “bağrı yanık lâle” olarak değerlendiriliyor. Tek bir sap üzerinde tek bir çiçek olarak açıyor. Bu da Allah’ın birliği ile özdeşleştiriliyor. Ancak yalnızca bunlardan ibaret değildir lâle. Lâlenin pek çok sanat yapıtında kullanılması aynı zamanda onun zarafetinden ve tasarıma uygun biçiminden kaynaklanmaktadır. Nitekim lâle, her tür malzeme üzerinde çok güzel kullanılabilmektedir.

Gül İrepoğlu lâlenin kültür ve sanat değerini şöyle anlatmaktadır:

“Lâle demek aşk demektir. Lâlenin orijinal rengi kırmızıdır. Aşkın yakıcılığındadır... Beyaz lâle saflık ve masumiyet, mor lâle soyluluk ve romantizm, sarı lâle hem neşe hem de umutsuz aşk, siyah lâle ulaşılmazlık ve ender bulunurluk, çizgili lâle “güzel gözlerin var” anlamında kullanılıyor... Minyatürlerde lâleli bezemeleri bol bol görebilmekteyiz. Bazı sahnelerde lâle bahçesi görünüyor. Bir de iç sahne görünüyor. Orada vazo içinde lâleler var. Yani lâlenin bahçede oluşu yetmiyor. Muhakkak iç mekânda da isteniyor lâle ve çiçek. Çiniler zaten bir çiçek bahçesi. Selçuklular’dan, Anadolu Selçukluları’ndan o muhteşem çinilere, İznik Çinileri’nin hiç solmayan lâlelerine bol bol değinmeliyiz. Rüstem Paşa Camii’ne gidin derim veya Sultanahmet Camii’ndeki çinilere bakın. Topkapı Sarayı Haremi’nde de bol bol büyük bir neşeyle ve zevkle kullanılmış. Yalnız çiniler değil. Kumaşlara, padişah kaftanlarına bakın. Oradaki o güzelim lâlelere bakın. Maden üzerine de işlenmiştir lâle. Alemlerde lâle vardır. Taş işçiliğinde bol bol görürüz lâleyi. O çeşmelerin yüzeylerinde vardır lâleler. Sultan III. Ahmet’in Çeşmesi bence Lâle Devri denen dönemi en güzel özetleyen sanat yapıtıdır. Onun üzerinde taşa lâleler görürüz. Yalnız bu değil, mezar taşlarına bakın. Mezar taşlarında harikulade lâleler vardır. Ahşap işçiliğinde de bol bol lâle kullanılmıştır. Aklınıza gelen her türlü sanat eserinde, sanat dalında kullanılmış bir motiftir lâle. Edebiyatta da çok kullanılmıştır. Fuzuli’nin, Baki’nin şiirlerini okuyun. Ben bu araştırmaları yaparken Divan Şiiri’ni bir kere daha sevdim. Ama yalnız Divan Şiiri’nde olduğunu zannetmeyin. Günümüzün şiirlerine kadar uzanan çağdaş şiirde de lâle bir metafor olarak çok sevilerek kullanılmış” (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 16. yüzyılın ilk yarısında lâle, kendini Türk çiçeğinin en özlü örneği olarak kabul ettirmiştir. Avrupa’da hala bilinmiyordu, ancak padişah ve hizmetkarları arasındaki popüleritesi o kadar fazlaydı ki Osmanlı sanatçı ve zanaatkarlarının en sevilen motiflerinden biri haline gelmişti. Sultanın

cübbesini süsleyen lâleler, hala hayatta olan, yüzlerce çiçekle işlenmiştir. Macaristan ve İran seferlerinde giyilen kraliyet zırhı, dokuz inç uzunluğunda tek bir görkemli lâle ile süslenmiş ve zırh ustalığının şaheseri olan padişahın miğferi, altın şeklinde lâlelerle ve değerli taşlarla süslenmiştir. Kendilerini tamamen lâlelere adayan ilk bahçıvanlar, Kanuni zamanında bilinen en eski lâlelerden bazı cinsleri yetiştirmişlerdir. Şeyhülislam Ebu’Suud Efendi’nin, Nur-i Adin, yani “Cennet nuru” olarak bilinen çok güzel eski cins bir lâleye sahip olduğu bilinmektedir. Lâlenin bazı özel cinslerine değerlerini ve güzelliklerini yansıtan isimler verilmiştir: Dur-i-Yekta, “Eşsiz İnci”; Halet-efza, “Zevk Arttıran”; “Elmas’ın Kıskançlığı,” “Şafağın Gülü” (Dash, 2001: 19).

16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti’nde lâleler çok daha yaygın hale gelmiş ve padişahın yanı sıra halk da çiçeğin imajını bolca kullanmıştır. Lâle, gelinlerin çeyizleri için diktikleri seccadelere işlenmiş, su şişelerine boyanmış ya da özel eğerleri süsleyen kadife örtülere dokunmuştur. Osmanlı bahçıvanlarının, ruhlarının cennete yükselmesine yardımcı olmak için lâle soğanları diktiği gibi, Osmanlı kadınları da dini simgeler olarak çiçeğin binlerce görüntüsünü kumaşlara işleyerek kocalarının savaştan sağ salım dönüşü için onlarla dua etmişlerdir (Dash, 2001: 24).

17. yüzyıl sonlarından itibaren lâleye karşı olan ilginin olağanüstü artışı, ünlü soğanları elde etme isteği, bazı nadir lâle soğanlarının fiyatlarının olağanüstü artmasına sebep olmuştur. Bunu engellemek amacıyla 1725 yılında fiyatları saptayan bir listenin oluşturulması, bu müthiş tutkunun en önemli kanıtlarından biridir.

2. Çok Kültürlülüğün ve Birlikte Yaşama Ahlakının Sembolü Olarak Lâle

Küreselleşen dünya kültürel, etnik, ulusal ve dini grupları fiziksel olarak birbirine yakınlaştırmaktadır. Küreselleşmenin en belirgin sonuçlarından biri olan çok kültürlülük, ülkeler ve dolayısıyla milletler arasındaki sınırları bulanıklaştırmış ve onları daha az belirgin hale getirmiştir. Bu olgu sayesinde dünyanın her yerinden insanlar arasındaki etkileşim, iletişim ve kültürel benzeşme artmıştır. Çok kültürlülük genel olarak “etnik, dini veya kültürel grupların tek bir toplumda bir arada yaşama durumu” olarak tanımlanmaktadır (Wieviorka, 1998: 882). Çok kültürlülük olgusu, bu çoklu grupların bir arada var olmalarıyla değil, bir yandan uyumlu bir şekilde bir arada var olma ve diğer yandan eşit haklara sahip olma talepleriyle ilgili bir olgudur. Çok kültürlü bir toplum için en önemli engel, yalnızca çok kültürlülüğü neyin oluşturduğunu tanımlamada değil, aynı zamanda “dünya kültürlerinde ortak mirası neyin oluşturduğunu tanımlamada ve aynı zamanda kültürlerin çeşitliliğini teşvik etmedir.

Dünya genelinde toplumsal/kültürel farklılıkları, uyumlu ve istikrarlı birlik zemininde sağlama çabalarının ulaştığı sosyo-politik olgu çok kültürlülüktür. Bu bağlamda çok kültürlülük, bir takım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul

etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi programı ifade eder. Böylelikle ideolojik veya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşür (Milena, 2013: 15). Dolayısıyla çok kültürlülük, kültürel çoğulculuk ilkesi ile beraber işleyen ve kültürel karşılaşma, etkileşme ve alışverişte duygudaşlık, özgürlük, hoşgörü, bireysel farklılıklara saygı ilkeleri üzerinde yükselen bir ahlaki yaklaşım olarak anlam kazanmaktadır. Çünkü çok kültürlülük, sadece siyasi ya da hukuki bir ilişki değil, Kenan Gürsoy hocanın deyimiyle bu, benin, seni gerektirdiği ve yekdiğeriyle aynı varoluşta birleşmesini ifade eden bir varoluş hadisesidir (Gürsoy, 2015: 44-47). İnsan, çok kültürlülük zemininde açık yüreklilikle ve açık fikirli oluşuyla diğer insanlarla bir araya gelir ve bu birliği adalet, sevgi, saygı, hoşgörü gibi değerlerle desteklerse gerçekten de “Sünnetullah”a uygun bir eylemde bulunmuş olur. Gürbüz Deniz hocanın tesbitiyle söyleyecek olursak “farklılıklarla birlikte yaşamak Sünnetullah”tır. “Allah dileyeydi sizi tek bir millet yapardı” (Maide 5/48) mealindeki ayet, insanların birlikte yaşamalarının İslam’a göre mümkün ve tabii bir durum olduğunu göstermektedir (Deniz, 2015: 58-59). Yine Celal Türer hocanın deyimiyle bir insanın ya da bir toplumun diğerleriyle iyiye dönük ortak bir yaşamda buluşması ortak ölçütleri bünyesinde barındıran bir değerler alanında mümkündür (Türer, 2015: 371).

Önceleri bir kır çiçeği olan lâlenin, Türklerle karşılaşp yetiştiği ilk yabani kültürel ortamından ayrılması ve medenî/şehirli bir kültür çiçeği haline gelmesi, insan ve çiçek arasındaki ilk kültürel etkileşimin örneğini oluşturmaktadır. Ardından lâlenin ehlileştirilip çok çeşitli renklerde, kokularda, biçimlerde ve coğrafyalarda yaşam serüvenine devam etmesi onu çok kültürlülüğün sembolü haline getirmiştir. Türk kültürünün vazgeçilmez unsuru olan lâle, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa, Amerika ve diğer kıta ülkelerinin bahçelerinde adeta bir kültür elçisi gibi dolaşıma girmiş ve neredeyse tüm sanat dallarının başat figürü haline gelerek çok kültürlülüğün çiçeği olmuştur.

Fransız hekim P. Belon’un hatıratından öğrendiğimiz kadarıyla lâle, Avrupalılarca ilk önce zambakgillerden bir çiçek olarak düşünülmüş ve Liliun (Lils Rouges/Kırmızı Zambak) diye adlandırılmıştır. Belon, 1546 tarihindeki araştırma gezisindeki izlenimlerinde birçok yabancının lâle soğanları için gemilerle İstanbul’a geldiklerini kaydetmiştir.

Batılılar lâleyle Osmanlı coğrafyasında tanıştıkları zaman üzerinde yorum yapacak çok şey bulmuşlardır. Öyle ki Batılılar, çarşının gürültülü canlılığından İstanbul camilerinin duygusal zarafetine kadar Osmanlı Devleti’ne dair her şeyi egzotik buluyorlardı. Türklerin çiçeğe olan tutkusu ve onları yetiştirmedeki dikkat çekici mahareti yorum alan yenilikler arasındaydı; bitkilerin sırf güzellikleri için yetiştirilmesi bile, onları yenilecek veya ilkel bitkisel ilaçlara dönüştürülecek şeyler olarak düşünmeye alışmış ziyaretçilere tuhaf geliyordu. Her şık bahçede sergilenen narin ve karşı konulamaz lâleler dikkatleri üzerine çekmeyi başarıyordu. Kendilerini görkemli Osmanlı bahçe-

lerini seyrederken bulan seyyahlar, elçiler, subaylar çiçeklere kayıtsız kalamıyorlardı (Dash, 2001: 30-31).

Lâlenin kesin olarak hangi tarihlerde Avrupa'ya götürüldüğü bilinmemekle birlikte Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Büyükelçisi Ogier Ghislain de Busbecq'in ülkesine götürdüğü bitkiler arasında lâle soğanlarının da olduğu sanılmaktadır. Busbecq, 1554 tarihli hatıratında lâleyi ilk gördüğü yerin Edirne-İstanbul yolu kenarındaki tarlalar olduğunu belirtmiştir. Avrupa dillerinde lâlenin karşılığı olarak kullanılan Tulip veya Tuliye (Latince; Tulipa) kelimesi de Busbecq'in hatıratında geçen, Türklerin bu bitkiye "Tulipan" adını verdikleri bilgisinden kaynaklanıyor. Bu bilginin de Busbecq'in tercümanı ile arasında geçen bir yanlış anlama sonucu, Anadolu kadınının başörtüsü olarak kullandığı tülbent kelimesinden geldiğini S. W. Murray kaydetmektedir.

Dolayısıyla lâlenin güzelliğini takdir eden ilk Avrupalı, Avusturya sarayında yıllarca en etkili Hollandalı olan bir Flaman lordunun oğlu Busbecq olmuştur. Kasım 1554'te Busbecq, Kutsal Roma İmparatorunun elçisi olarak İstanbul'a gelip yaklaşık sekiz yıl burada kalmıştır. Ülkesine geri döndüğünde, 1581'de, Türkler arasındaki deneyimlerini anlatan mektup şeklinde yazılmış bir hatıra kitabı yayınlamıştır. Bu hatıratında lâle ile ilk nasıl karşılaştığına dair kendi hikâyesini de anlatmıştır (Dash, 2001: 33).

Busbecq Kanuni ile görüşmeye gelirken yolu üzerinde gördüklerini not etmiştir. İmparatorluk sınırlarına girmesinden başlayarak gördüğü çiçek sevgisine şaşırmış ve "Türkler aslında hiçbir şeye para harcamazlar, çok mütevazı yaşarlar ama iş çiçeğe gelince buna para verirler. Yalnız bahçede değil, kesme çiçeği de çok severler hatta bunu alıp başlarına takarlar" demiştir (Dash, 2001: 36).

Dolayısıyla on altıncı yüzyılın ortalarında, lâle nihayet Avrupa'nın dikkatini tam anlamıyla çekmeyi başarmış ve lâle artık Batı yolculuğuna çıkmaya hazır duruma gelmiştir. Elçi dönerken birkaç tane lâle soğanını da başka birçok şeyle beraber Avrupa'ya götürmüştür. İlk önce Viyana'ya götürüyor ve orada botanikçi bir arkadaşına hediye ediyor. O zaman, Avrupa'da çiçek açtığı kesin olarak bilinen ilk lâle 1559 yılında ortaya çıkmıştır. 1572'de Viyana'da lâleler vardı. 1593'te Frankfurt'taydılar ve 1598'de Fransa'nın güneyine ulaştılar. Soğanlar, 1582 gibi erken bir tarihte İngiltere'ye gönderildi ve kısa süre sonra büyük miktarlarda yetiştirildi. On altıncı yüzyılın bitiminden önce, her biri bir öncekinden daha renkli olan sonsuz sayıda yeni melezler ortaya çıkmaya başlamıştı: İngiltere'nin en tanınmış botanikçilerinden biri olan James Garret, yeni çeşitler üretmek için yirmi yıl harcamıştır (Dash, 2001: 36). Sonra o botanikçi arkadaşı, Hollanda'ya Leiden'de bir saraya çalışmak üzere çağırılmış ve böylelikle lâle, Hollanda'ya ulaşmıştır. Lâle, Hollanda'da çok sevilmiş ve baş tacı edilmiştir. Hatta 17. Yüzyılda Hollanda'da "Tulipomania" denilen bir lâle çılgınlığı yaşanmıştır. Öyle ki; büyük bir çeyiz sadece değerli bir lâle soğanından

oluşabilmekteymiş. Ya da birkaç lâle soğanı karşılığında evler el değiştiriyormuş. Çokça lâle bahçeleri yapılmış, çok değerli olduğu için çiçeklerin arasına aynalar yerleştirilerek çok görünmeleri sağlanmıştır. Birdenbire lâle borsasında bir düşüş yaşandığında korkunç iflaslar yaşanmıştır. Lâle çılgınlığı bu iflaslar sonucunda bitmiş ama lâleye olan sevgi ve ilgi hep devam etmiştir. Bildiğimiz gibi Hollanda günümüzde en büyük lâle yetiştiricisi ve ihraç edici ülke konumundadır (Dash, 2001: 36).

Sonuç

Sonuç olarak dostluğun ve çok kültürlülüğün sembolü olan lâlenin Türklerle birlikte anavatanından ayrılarak çıktığı kültür yolculuğu önce Anadolu'ya oradan da ilk yolculuğu Viyana'ya olmuştur. Viyana'dan Hollanda'ya ve ardından da Kanada'nın başkenti Ottawa'ya geçmesiyle lâle, tüm dünyada sevilmiş, insanların gönlüne girmiş, güzelliği, hoşgörüyü, dostluğu sembolize etmesiyle tanınır hale gelmiştir. Bu uzun yolculuğunun son durağı olan Ottawa, Hollanda ve Japonya, Anadolu'nun bu ünlü çiçeğinin adına festivaller düzenlemektedir. Türkiye'de de Konya'da lâle bahçelerinin eşsiz güzelliği gönüllere girmeye devam etmektedir. Bu çok farklı kültürlerin kaynaşmasına katkıda bulunan lâle, güzelliği ve zarafeti ile insanlar ve kültürler arasında bir köprü vazifesi görmeye devam etmektedir. İrepoğlu, lâlenin bu köprü vazifesini şöyle izah etmektedir:

“Lâleye değen bakış o güzelliği yüreğe taşır, yürekse onu bırakmayıp tutmayı arzarlar. Gök kubbeğe uzanan biçimi, göz kamaştıran renkleri ve benzersiz endamıyla girer gönüllere lâle, yüzyıllardır. Hem rengi ve duruşuyla bir güzellik, hem de sert doğa koşullarına dayanışıyla bir güç anıtı gibi bezer dağları, tepeleri, ovaları, kırları; türlü öyküye, söylenceye kucak açar, çoğalır böylece. Sanatçıları esinlendirir. Anadolu Selçuklularının çinilerinden Osmanlı sanatının incelikli motiflerine uzanır lâle, ardından Avrupalı ressamların hayranlıkla hareketlenen fırçalarına” (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

Kaynakça

- AKTEPE, M. M., *Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle*, İstanbul, 1953.
- BAYTOP, T., *İstanbul Lâlesi*, Ankara, 1992.
- BAYTOP, T., KURNAZ, C., *Lâle, TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lale#1> (14.06.2021).
- DASH, M., *Tulipomania*, New York: Three Rivers Press, 2001.
- DENİZ, G., “Birlikte Yaşamın İmkânı”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.

- GÜRSOY, K., “Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.
- İREPOĞLU, G., “Yalnızca Topraklarımızda değil, Kültürümüzde de Kök Salan Çiçek: Lâle”, <http://www.istanbul.gov.tr/lale> (10.05.2021).
- KARTAL, A., *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- MEVLÂNÂ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Çev. Derya Örs-Hicabi Kırılancı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- MILENA, D., *Çokkültürlülük*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- ÖNAL, S., “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, C. 4/2, Kış 2009, ss. 914-930.
- SADI, *Gülistan*, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul: Lacivert Yayınları, 2007.
- SATOĞLU, A., “Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri”, *Milli Kültür Dergisi*, Mart 1986.
- TÜRER, C., “Ortak Yaşamlar Ortak Ölçütler”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Türk Felsefe Derneği, 2015.
- ÜNVER, A. S. “Türkiye’de Lâle Tarihi”, *Vakıflar Dergisi*, Sy. 7, 1971, ss. 265-276.
- Washington Library of Congress quoted in Michel Wieviorka, “Is Multiculturalism the Solution?” *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, No. 5, September 1998.

A World of Tulips: Friendship and Multiculturalism from the Language of the Tulips

Muhammet Caner ILGAROĞLU*

Abstract

If we imagine the world as a garden, the most precious flower of this garden is the tulip, just as human beings are. Because the tulip has a story similar to that of the human. Just as man is unique among beings, tulips are unique among flowers. Just as human beings are of all kinds, varieties, colors and colors, tulips are also diverse in form, color, and species and species. Just as the universe has existed for human beings, and just as humans are sent to the universe in particular, the tulip is a flower specially sent to the earth with its beauty and colorfulness.

Tulip is an art flower inspired by the highest artists. Its enchanting beauty adorned the couplets and verses; muralists, marbling artists, engravers, carvers, marble makers, tile makers and many other craftsmen decorated paper, water, metals, woods, stones, tiles and mud with tulip motifs. The tulip has become an indispensable symbol of Turkish art, and even the tombstones are decorated with tulip motifs.

The aim of this study is to philosophically evaluate the value of friendship and the morality of living together through the symbol of tulip in our multicultural era and to emphasize the importance of values for human life with an allegorical approach.

Introduction: Friendship of the Tulip

Tulip (İtn. Tulipa), a Persian word, is a wild plant with one flower on a single stem, its main color is red, and its homeland is Central Asia. It is estimated that there are about 5000 varieties, including multi-flowered ones (Baytop and Kurnaz, 2003: 79). It is said that the name tulip is related to the word “la'l” meaning red in Persian (Satoğlu, 1986: 52-54). It is stated that the word "tulip" or "tulipe" used for tulips in western languages is related to the "tulle" that Turks wrapped around their heads and means "flower in the form of a turban" (Baytop, 1992: 2).

Tulip was a wild flower before it adorned gardens, parks, tiles, poems, papers, wood, miniatures, marbling, novels, paintings, rugs, books, in short our lives. Studies indicate that the tulip, which used to grow in the mountains of Central Asia and

---

* Assoc. Prof. Adiyaman University, Faculty of Islamic Studies, Department of Islamic Philosophy, Adiyaman/TURKEY.

among the steep cliffs, was a companion to the Turks who fell on the migration routes, and showed the Turks for the first time its beauty that blooms in the coolness of the snow waters in spring. With its beauty that gives hope to the oppressed Turkish people, who emigrated from a difficult geography to make a new start, the tulip reached first to Anatolia, then to Europe and finally to the whole world with the Turks. Thus, showing that it is the flower of friendship, the tulip did not remain as a lonely and wild flower with the loyal attitude of the Turks, and over time, it showed its friendship to all the people of the world with its unique beauty.

When the Turks crossed the southbound gateways, they found tulip colonies growing at much higher altitudes and were amazed by the beauty of the tulip, its free standing, and its strength, which, like them, survived the freezing Central Asian winter. Tulip is a companion, a friend who heralds the spring for the Turks on their migration path, says “let's set off”, represents life and fertility (Dash, 2001: 11). This kindness of the tulip made it an indispensable symbol for the Turks. Nomadic Turks, moving westward across the vast steppes, embraced the tulip, which grew wild in the entire Central Asian plateau up to the Caspian Sea, and later in the farther parts of the Black Sea coast and between the Caucasus, as a companion, a friend, a partner, a comrade. They took them wherever they went.

Therefore, the tulip is known as the flower of the East in terms of its geographical location and as the Turkish flower in terms of culture (Aktepe, 1953: 85). A unique piece of the vast expanse of Central Asia, the tulip is a flower that can withstand the harsh winters and dry summers of Central Asia and therefore has a strong adaptation to suit the various climates of the world. The fact that the tulips in the mountains are predominantly blood red caused the warrior tribes living in this region to respect the tulip. Clinging to the barren soil of these steep hills, scattered colonies of red tulips represent freedom. In addition, as we mentioned above, tulips, which are not uniform but infinitely diverse in terms of color and flower and leaf structure, represent various human races scattered around the world. Tulips have spread all over the world, traveling hundreds of years from their original homeland in the mountain ranges extending north of the Himalayas (Dash, 2001: 11).

1. The Tulip as a Cultural Value

Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī was the first poet to mention the tulip, which started to be used as an ornamental motif in various arts in Anatolia since the 12th century. There are many verses about tulips in Mawlānā's Divan and ruba'is (Ünver, 1971: 265):

My dear, [what] it would be nice in that garden, in the spring; this plain, that invisible tulip garden would be drunk (Mawlānā, 2015: 107).

After that, what you sow bears fruit. In your garden, tulips, prose and marches bloom (Mawlānā, 2015: 220).

How does a tulip turn red like blood? How does Rose get the gold out of her purse? (Mawlānā, 2015: 233).

There are tulips and roses in our hearts, there is no way to old age and wilt (Mawlānā, 2015: 408).

He was saying these words, and while he was saying it, his face was like daffodils, roses and tulips (Mawlānā, 2015: 428).

He who sees you from afar says that it has opened like a fresh tulip in the field (Mawlānā, 2015: 429).

I enthusiastically tell stories from Sebe. The breeze blew into the tulip garden (Mawlānā, 2015: 506).

You are not a nightingale, like a lover, you are singing the dice on a beautiful lawn or tulip (Mawlānā, 2015: 820).

Ottoman journals, the oldest of which are dated 1698 and the last of which are dated 1875, and some treatises on tulip culture compiled from various sources are as follows:

- DeFTER-i Lalezar-i İstanbul;
- Ferahengiz;
- Ferahname, Medico Mehmet Aski;
- Carnation Treatise, Ussakî Efendi;
- Lalezar-ı Bağ-ı Kadim (Treatise of Tulip), Mehmed Remzi Efendi;
- Lalezar-i İbrahim, Reisülküttab Üçanbarlı Mehmed Efendi;
- Mizanü'l-Ezâr, Sheikh Mehmed Lalezari;
- Netâyicü'l-Ezâr, Mehmed bin Ahmedü'l-Ubeydî;
- Risale-i Esami-i Lale, Ahmed Kamil Efendi;
- Şükûfe-name, Abdullah bin Mehmed Efendi;
- Takvîm-i Ezâr, Tabib Mehmed Aşkî Efendi;
- Takvîmü'l-kibâr ve Miyârü'l-Ezâr (Risâle-i Müfredât-ı Miyârü'lezâr), Tabib Mehmed Aşkî Efendi;
- Tezkire-i Şükûfeciyân, Ubeydullah Efendi;
- Tuhfetü'l-Ahbab, Fenni Mehmed Efendi;
- Tuhfetü'l-İhvân, Fenni Mehmed Çelebi;
- Şükûfe-name, Ademî Efendi from Urfa;
- Şükûfe-name, Abdullah Galatalı (Önal, 2009: 914).

Again, the tulip is used as a metaphor for perfect female beauty in one of Ömer Hayyam's best-known couplets. Later poets generally continued to use the flower as a symbol of excellence. One of them, Sadi Shiraz, set out from the beauty of the

tulip while describing the ideal garden of paradise in 1250: It is a place where “*the murmur of a cool stream, the song of a bird, plenty of ripe fruit, brightly colored tulips and fragrant roses come together*” (Sadi, 2007: 19).

Over time, new types were cultivated and the popular tulip became the main element of the flower assembly in terms of classical Turkish literature. Although it seemed that it could not compete with the rose until the 16th century, it surpassed the rose as it can be understood from Baki's ghazal with tulip redif.

Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle (tulip)

Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle (tulip) (Önal, 2009: 917).

In the Tulip Era, which is known by its name, the tulip is now the only flower for everyone without exception. The tulip, which is one of the indispensable elements of many poems of the poet of the period, Nedim, is featured in the spring poets writings (bahâriya) that the poet wrote for Ahmed III defines him as the main guest of the gardens with his lines.

Müdâm ey lâle-i hâtır-güşâ dûr olma gülşenden

Seninle neş'e tahsîl eylerim câm-ı şarâbımsın (Önal, 2009: 918).

Indeed, the tulip's delicacy and typically blood-red color made it an aesthetic symbol for the Turks. We see that the extraordinary beauty of the tulip symbol, which has become synonymous with perfection and eternity, is even reflected in legends. According to a legend, one day, Ferhat receives the news that his lover Sirin has been killed, and in an unbearable grief, he smashes his own body with an ax. The blood dripping from his deep wounds falls on the barren ground, and from each drop comes a red tulip, the symbol of his perfect love.

Similar legends are also told about the inverted tulip: According to Christian legends, in the legend of the inverted tulip, which is associated with the crucifixion of Jesus, Mary begins to shed tears when she sees Jesus crucified. It is seen that the upside down tulip begins to grow where Mary's tears fell. The inverted tulip is also associated with the martyrdom of Hasan and Hüseyin in Karbala.

A similar legend is related to the use of the tulip as an ornamental element in architecture. According to legend has it that the reverse tulip in the muezzin mahfil of Selimiye Mosque, built by Selim II in Edirne, has a story like this: An old woman has a tulip garden at the place where the mosque will be built. No matter how much Mimar Sinan talked, the old woman would not consent to give away her tulip garden. Because those tulips are heirlooms. The old woman finally accepts the offer on the condition that there is a trace of herself in the mosque. The scar in question is the upside down tulip inside the mosque, which is the symbol of the tulip garden that the old woman gave reluctantly. Another rumor about this issue is that because the

Selimiye Mosque was built so flawlessly, an upside-down tulip was embroidered so that they would say, "there is a flaw in it" (Kartal, 1998: 10).

Our poets embroidered the tulip, which was embroidered on carpets, rugs, fabrics, tiles, ceramics and wood in Seljuk and Ottoman cultures, in their poems. The setting of 16th century Istanbul is a turning point for tulips. Because this century is the century in which exciting developments are experienced in every branch of art.

Tulip lived its heyday in the Ottoman Empire between the 16th and 18th centuries. Its use as an ornamental plant and ornamental motif reached its peak during the reign of Ahmed III, and historians called the cultural period under the rule of Ahmet III and Damat İbrahim Pasha, which was formed by the peace in foreign policy between 1718-1730, as the "Tulip Era". As a matter of fact, when the Ottoman Empire became a great empire, the tulip was no longer a wild flower but became a garden flower. In this period, the types and types of tulips were selected and domesticated. So much so that during the Kanuni period, the love of tulips increased and everyone acted like a gardener who was trying to have beautiful tulips. People have built sunken gardens that provide shade in the heat of summer, terraced gardens with vines, pleasure gardens in public places, and private "gardens of paradise" filled with flowers within the walls of their own homes. These gardens were not planted to impress the gazing eyes with their geometric form, but for abundance and abundance. It can be said that an Ottoman garden was designed as a place where the owner could take shelter from his troubles. In the gardens they designed as a small piece of paradise on earth, the Turks escaped the heat of the day and grew soft fruits inside the walls, and created fountains and melodious streams (Dash, 2001: 18).

So much so that Europeans who traveled to Istanbul in the glorious times of the Ottoman Empire, built by Mehmed the Conqueror and his successors, were often surprised not only by the size and wealth of the city, but also by the manners and taste of their masters. The Istanbul of the time was a city of culture and coffee-houses, which in Europe was unbelievably tolerant of the religious diversity of its inhabitants. The people treated the flowers almost like relics and often wore tulips on their turbans. Muslim Turkish people tell a story to explain why gardens are so important to them; While Hasan Efendi, a famous dervish, was giving a sermon, one of those who came to listen to his speech gave him a note. In the note, is it possible to be sure whether a Muslim will go to heaven when he dies? he wrote. Hasan Efendi, after you finish your sermon, is there a gardener among us? he asked. When a member of the congregation stands up, Hasan Efendi shows him and says, "this man will go to heaven." In order to satisfy the curious glances, Derviş Hasan Efendi quotes the hadiths stating that people will do what they enjoy doing most in this world, in the hereafter, and says: "Since all flowers belong to heaven, gardeners will definitely go to heaven to continue their work" (Dash, 2001: 18).

At that time, thin, long tulips called Istanbul Tulip were grown, and all other flowers, no matter how rare or beautiful, except roses, daffodils, carnations and hyacinths, were considered "wild flowers" next to this tulip. Therefore, the Ottomans elevated the tulip to a position of prestige it never had before (Dash, 2001: 16-17).

The tulip also has symbolic religious and spiritual meanings. The fact that the letters in the spelling of the tulip and the letters in the spelling of the word "Allah" are the same certainly played a big role in the importance given to the tulip. For this reason, the tulip was accepted as the most sacred flower among all the flowers in the Ottoman gardens, and the Turks' passion for this flower went far beyond just appreciating its beauty. In this respect, the tulip, which had an enormous religious symbolic significance for the Ottomans, was literally accepted as the flower of God. The tulip also represents humility before God, as he bows his head while opening it.

Other meanings have also been attributed to the tulip. The base of the tulip is red and there is a dark inside. This is considered a "burnt tulip" in Sufism. It blooms as a single flower on a single stem. This is associated with the unity of God. However, tulips are not just about these. The use of the tulip in many works of art is also due to its elegance and design-appropriate form. As a matter of fact, tulips can be used very well on all kinds of materials.

Gül İrepoğlu describes the cultural and artistic value of the tulip as follows:

"Tulip means love. The original color of the tulip is red. It is in the burning sense of love... The white tulip is used to mean purity and innocence, the purple tulip for nobility and romance, the yellow tulip for both joy and hopeless love, the black tulip for inaccessibility and rarity, the striped tulip for "you have beautiful eyes"... We can see many ornaments with tulips in miniatures. In some scenes, a tulip garden appears. There's also the interior scene. There are tulips in a vase there. In other words, it is not enough for the tulip to be in the garden. Of course, tulips and flowers are also desired indoors. Tiles are already a flower garden. We should talk a lot about the magnificent tiles from the Seljuks, the Anatolian Seljuks, and the never-fading tulips of the Iznik Tiles. I say go to the Rüstem Pasha Mosque or look at the tiles in the Blue Mosque. It was also used with great joy and pleasure in the Topkapı Palace Harem. It's not just the tiles. Look at the fabrics, the sultan's caftans. Look at those beautiful tulips over there. The tulip is also engraved on the metal. There are tulips in the worlds. We see the tulip a lot in stonework. There are tulips on the surfaces of those fountains. I think Sultan Ahmet's Fountain is a work of art that best summarizes the period called the Tulip Era. On it we see tulips in stone. Not only that, look at the tombstones. There are beautiful tulips on the tombstones. Plenty of tulips were also used in woodworking. The tulip is a motif used in all kinds of art and art that comes to mind. It has also been used a lot in literature. Read the poems of Fuzuli and Baki. While I was doing these researches, I loved Divan Poetry once again. But do not think that it is only in Divan Poetry. The tulip

has been used fondly as a metaphor in contemporary poetry dating back to today's poems” (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

During the reign of Suleiman the Magnificent, in the first half of the 16th century, the tulip established itself as the most concise example of the Turkish flower. It was still unknown in Europe, but its popularity among the sultan and his servants was so great that it became one of the favorite motifs of Ottoman artists and craftsmen. The tulips adorning the sultan's robe were embroidered with hundreds of still-living flowers. The royal armor worn during the Hungarian and Persian campaigns was adorned with a single magnificent nine-inch tulip, and the sultan's helmet, a masterpiece of armor mastery, was adorned with tulips in the form of gold and precious stones. The first gardeners who devoted themselves entirely to tulips cultivated some of the oldest known tulip varieties in the time of Kanuni. It is known that Şeyhülislam Ebu'Suud Efendi had a very beautiful old type of tulip known as Nur-i Adin, that is, "the light of Paradise". Some special types of tulips have been given names reflecting their value and beauty: Dur-i-Yekta, "The Unique Pearl"; Halet-efza, "Enhancing Pleasure"; "Diamond's Jealousy;" "The Rose of Dawn" (Dash, 2001: 19).

By the middle of the 16th century, tulips had become much more common in the Ottoman Empire and the public as well as the sultan used the image of the flower abundantly. Tulips were embroidered on prayer mats sewn by brides for their dowry, painted on water bottles, or woven into velvet covers adorning special saddles. Just as Ottoman gardeners planted tulip bulbs to help their souls ascend to heaven, Ottoman women embroidered thousands of images of the flower as religious symbols on fabrics and prayed with them for their husbands' safe return from the war (Dash, 2001: 24).

Since the end of the 17th century, the extraordinary increase in interest in tulips and the desire to obtain the famous bulbs caused the prices of some rare tulip bulbs to increase tremendously. In order to prevent this, the creation of a price list in 1725 is one of the most important proofs of this great passion.

2. The Tulip as a Symbol of Multiculturalism and Morality of Living Together

The globalizing world brings cultural, ethnic, national and religious groups physically closer together. Multiculturalism, one of the most obvious results of globalization, has blurred the borders between countries and therefore nations and made them less obvious. Thanks to this phenomenon, interaction, communication and cultural affinity between people from all over the world have increased. Multiculturalism is generally defined as "the coexistence of ethnic, religious or cultural groups in a

single society" (Wieviorka, 1998: 882). The phenomenon of multiculturalism is not about the coexistence of these multiple groups, but about their demands for harmonious coexistence on the one hand and equal rights on the other. The most important hurdle for a multicultural society is not only in defining what constitutes multiculturalism, but also in defining what constitutes a "common heritage in world cultures" and also in promoting the diversity of cultures.

Multiculturalism is the socio-political phenomenon reached by the efforts to provide social/cultural differences in the world on the basis of harmonious and stable unity. In this context, multiculturalism refers to a specific political program that not only acknowledges the existence and value of certain special affiliations, but also proposes to inscribe them in political norms and institutions. Thus, it transforms from an ideological or social pluralism to a normative and structural pluralism (Milena, 2013: 15). Therefore, multiculturalism gains meaning as a moral approach that works together with the principle of cultural pluralism and rises on the principles of empathy, freedom, tolerance and respect for individual differences in cultural encounter, interaction and exchange. Because multiculturalism is not just a political or legal relationship, in Kenan Gürsoy's words, it is an existential event that requires you and expresses the unification of one another in the same existence (Gürsoy, 2015: 44-47). If a person comes together with other people with his open-heartedness and open-mindedness on the ground of multiculturalism and supports this unity with values such as justice, love, respect and tolerance, he will indeed act in accordance with the "Sunnatullah". In the words of Gürbüz Deniz, "living together with differences" is Sunnetullah. The verse, "If Allah had willed, He would have made you one nation" (Maide 5/48), shows that it is possible and natural for people to live together according to Islam (Deniz, 2015: 58-59). Again, in the words of Celal Türer, meeting a person or a society with others in a good life is possible in a field of values that includes common criteria (Türer, 2015: 371).

The tulip, which used to be a wild flower, separated from its first wild cultural environment when it met the Turks and became a civilized/urban culture flower, which is an example of the first cultural interaction between humans and flowers. Then, the tulip being tamed and continuing its life adventure in a wide variety of colors, scents, shapes and geographies has made it a symbol of multiculturalism. The tulip, which is an indispensable element of Turkish culture, has been circulating in the gardens of Europe, America and other continental countries like a cultural ambassador since the 16th century and has become the flower of multiculturalism by becoming the dominant figure of almost all branches of art.

As we learn from the memoirs of the French doctor P. Belon, the tulip was first thought of as a lily flower by the Europeans and was called *Lilium* (*Lils Rouges/Red*

Lily). Belon, in his observations during his research trip in 1546, recorded that many foreigners came to Istanbul by ships for tulip bulbs.

When westerners met the tulip in the Ottoman geography, they found a lot to comment on. So much so that Westerners found everything about the Ottoman Empire exotic, from the noisy liveliness of the bazaar to the emotional elegance of Istanbul mosques. Among the innovations that received comment were the Turks' passion for flowers and their remarkable dexterity in cultivating them; Even the fact that plants were grown for their sheer beauty seemed strange to visitors accustomed to thinking of them as things to be eaten or made into primitive herbal medicines. The delicate and irresistible tulips displayed in every elegant garden managed to attract attention. Travelers, ambassadors and officers who found themselves watching the magnificent Ottoman gardens could not remain indifferent to flowers (Dash, 2001: 30-31).

It is not known exactly when the tulip was taken to Europe, but it is thought that tulip bulbs were among the plants that Austro-Hungarian Ambassador Ogier Ghislain de Busbecq brought to her country. In his memoir of 1554, Busbecq stated that the first place he saw the tulip was the fields by the Edirne-Istanbul road. The word Tulip or Tulipe (Latin; Tulipa), which is used as the equivalent of tulip in European languages, stems from the information in Busbecq's memoir that the Turks called this plant "Tulipan". S. W. Murray records that this information came from the word cheesecloth used by Anatolian women as a headscarf, as a result of a misunderstanding between Busbecq and her translator.

Thus, the first European to appreciate the beauty of the tulip was Busbecq, the son of a Flemish lord who for many years was the most influential Dutchman at the Austrian court. In November 1554, Busbecq came to Istanbul as the ambassador of the Holy Roman Emperor and stayed here for about eight years. When he returned to his country, in 1581 he published a memoir in the form of a letter describing his experiences among the Turks. In this memoir, he also told his own story about how he first encountered the tulip (Dash, 2001: 33).

Busbecq noted what he saw on the way while coming to meet with Kanuni. He was surprised by the love of flowers he saw, starting from the time he entered the borders of the empire, and said, "The Turks actually do not spend money on anything, they live very modestly, but when it comes to flowers, they pay for it. Not only in the garden, they also love cut flowers, they even take it and wear it on their heads" (Dash, 2001: 36).

Thus, in the middle of the sixteenth century, the tulip finally managed to attract the full attention of Europe, and the tulip was now ready to travel to the West. While returning, the ambassador took a few tulip bulbs to Europe along with many other

things. He first takes it to Vienna and presents it to a botanist friend there. At that time, the first tulip known to have bloomed in Europe appeared in 1559. In 1572, there were tulips in Vienna. In 1593 they were in Frankfurt and in 1598 they reached the south of France. Onions were shipped to England as early as 1582 and were soon grown in large quantities. Before the end of the sixteenth century, an endless number of new hybrids had begun to appear, each more colorful than the last: James Garrett, one of England's best-known botanists, spent two decades producing new varieties (Dash, 2001: 36). Then that botanist friend was invited to Holland to work in a palace in Leiden, and thus the tulip arrived in the Netherlands. The tulip is very loved and cherished in the Netherlands. Even in the 17th century, there was a tulip frenzy called "Tulipomania" in the Netherlands. So that; a large dowry could only consist of a precious tulip bulb. Or houses were changing hands in exchange for a few tulip bulbs. Many tulip gardens were built, and mirrors were placed between the flowers, as they were very valuable, so that they could be seen more. Terrible bankruptcies ensued when suddenly the tulip market crashed. The tulip craze ended as a result of these bankruptcies, but the love and interest in tulips continued. As we know, the Netherlands is the biggest tulip grower and exporter country today (Dash, 2001: 36).

Conclusion

As a result, the cultural journey of the tulip, which is the symbol of friendship and multiculturalism, left its homeland with the Turks, first to Anatolia and then to Vienna. After passing from Vienna to the Netherlands and then to Ottawa, the capital of Canada, the tulip became loved all over the world, entered the hearts of people, and symbolized beauty, tolerance and friendship. Ottawa, the last stop of this long journey, Holland and Japan organize festivals in the name of this famous flower of Anatolia. The unique beauty of the tulip gardens in Konya, Turkey, continues to enter hearts. Contributing to the fusion of these very different cultures, the tulip continues to serve as a bridge between people and cultures with its beauty and grace. İrepoğlu explains this bridge role of the tulip as follows:

"The look that touches the tulip carries that beauty to the heart, and the heart desires to keep it. The tulip has been popular for centuries with its shape reaching to the sky, dazzling colors and unique stature. Its mountains, hills, plains and countryside are both a beauty with its color and stance, and a monument of strength with its resistance to harsh natural conditions; It embraces all kinds of stories and myths, so it multiplies. It inspires artists. The tulip extends from the tiles of the Anatolian Seljuks to the elaborate motifs of Ottoman art, and then to the brushes of European painters moving with admiration" (İrepoğlu, <http://www.istanbul.gov.tr/lale>: 10.05.2021).

References

- AKTEPE, M. M., *Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle*, İstanbul, 1953.
- BAYTOP, T., *İstanbul Lâlesi*, Ankara, 1992.
- BAYTOP, T., KURNAZ, C., *Lâle*, in „*TDV İslâm Ansiklopedisi*”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lâle#1> (14.06.2021).
- DASH, M., *Tulipomania*, New York: Three Rivers Press, 2001.
- DENİZ, G., “Birlikte Yaşamın İmkânı”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Edited by Celal Türer, Ankara: Turkish Philosophy Association, 2015.
- GÜRSOY, K., “Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ed. Celal Türer, Ankara: Turkish Philosophy Association, 2015.
- İREPOĞLU, G., “Yalnızca Topraklarımızda değil, Kültürümüzde de Kök Salan Çiçek: Lâle”, <http://www.istanbul.gov.tr/lale> (10.05.2021).
- KARTAL, A., *Klasik Türk Şiirinde Lâle*, Ankara: Akçağ Publication, 1998.
- MEVLÂNÂ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, Çev. Derya Örs-Hicabi Kırancı, İstanbul: Turkish Manuscripts Institution Publications, 2015.
- MILENA, D., *Çokkültürlülük*, İstanbul: İletişim Publication, 2013.
- ÖNAL, S., “Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies*, V. 4/2, Winter 2009, pp. 914-930.
- SADI, *Gülistan*, Edited by Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul: Lacivert Publication, 2007.
- SATOĞLU, A., “Tarihimizde Lâle ve Lâle Devri”, *Journal of National Culture*, Mart 1986.
- TÜRER, C., “Ortak Yaşamlar Ortak Ölçütler”, *Ortak Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Edited by Celal Türer, Ankara: Turkish Philosophy Association, 2015.
- ÜNVER, A. S. “Türkiye’de Lâle Tarihi”, *Journal of Foundations*, No. 7, 1971, pp. 265-276.
- Washington Library of Congress quoted in Michel Wieviorka, “Is Multiculturalism the Solution?” *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21, No. 5, September 1998.

Laleaua în arta populară maghiară pictată din Transilvania

PÁLL-SZABÓ Ferenc*

PÁLL-SZABÓ Ágnes Orsolya**

Laleaua este una dintre florile îndrăgite nu doar în arealul maghiar și turc, dar și în întreaga lume. Această floare a fost simbolul dinastiei otomane dar a declanșat și mania lalelelor în Țările de Jos, la doar o sută de ani după ce această floare a fost cunoscută în Europa¹.

Ea a devenit una dintre cele mai dese și îndrăgite motive în arta populară maghiară și este considerat un element care atestă identitatea maghiară².

Artă populară, până nu demult (dar poate și astăzi), a fost o formă de expresie vie. Meșterii populari creau conform dorințelor clientului, dorințe care erau influențate de mai mulți factori: cel care cumpăra sau comanda o piesă dorea ca aceasta să fie la „modă” astfel că de cele mai multe ori sursa de inspirație era orașul (mai ales cele șasești unde lucrau meșteri de renume) sau curtea nobiliară dar și tradiția, ornamentația locală juca un rol important. Laleaua (și motivele florale de obicei) erau un motiv foarte îndrăgit: culorile vii, diverse, simplitatea dar totuși noblețea acestei flori au făcut ca aceasta să devină un motiv iubit atât de clienți (meșterii populari lucrau pentru a-și vinde produsele) cât și pentru creatorii pieselor.

Poarta secuiască

Cu toate că există unele opinii (mai mult sau mai puțin științifice) care consideră că obiceiul construirii porților secuiești este de origine strămoșească a secuilor, majoritatea cercetătorilor consideră că acestea își au originea în poarta exterioară a unor conace nobiliare.

---

* Centrul de Studii Transilvane, Academia Română, Universitatea Babeș-Bolyai; *pallszabo.ferenc@ubbcluj.ro*

** Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, Universitatea Babeș-Bolyai; *agnes.pallszabo@econ.ubbcluj.ro*

¹ Mekkora volt a 17. századi holland tulipánmánia okozta pénzügyi összeomlás, Múlt-kor, <https://m.multkor.hu/mekkora-volt-a-17-szazadi-holland-tulipanmania-okozta-penzugyi-sszeomlas-20200323?pidx=2>

² Simbolul electoral al UDMR, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România este laleaua încă din 1990

Inițial răspândirea acestui tip de poartă a fost mult mai mare, a acoperit practic întreaga Transilvanie (se pot observa analogii chiar și din zone ale altor țări cum ar fi Croația, Bulgaria, Cehia, Germania și Olanda³), ulterior ea devenind „poarta secuiască”, adică un tip de poartă care se regăsește exclusiv⁴ în zona secuimii.

Poarta secuiască, așa cum a devenit expresia uzuală, este o construcție formată din două părți distincte și trei stâlpi. Poarta mică este pentru pietoni iar poarta mare permite intrarea unei căruțe încărcate cu fân. Cei trei stâlpi sunt uniți de o grindă transversală pe care este așezat un porumbar. Porțile sunt de obicei sculptate, mai rar pictate și vopsite. De regulă este trecută anul construirii și anumite texte legate de proprietar sau citate din Biblie (mai nou apar citate ale unor autori maghiari, de exemplu Tamási Áron).

Un exemplu clasic de poartă secuiască. Din punct de vedere al structurii se deosebește poarta mare și poarta mică peste care este porumbarul.

Între motivele pictate și sculptate găsim lalelele (pe toate stâlpurile), rozete, soarele și luna (simboluri secuiești), Praid (în maghiară Parajd, jud Harghita)

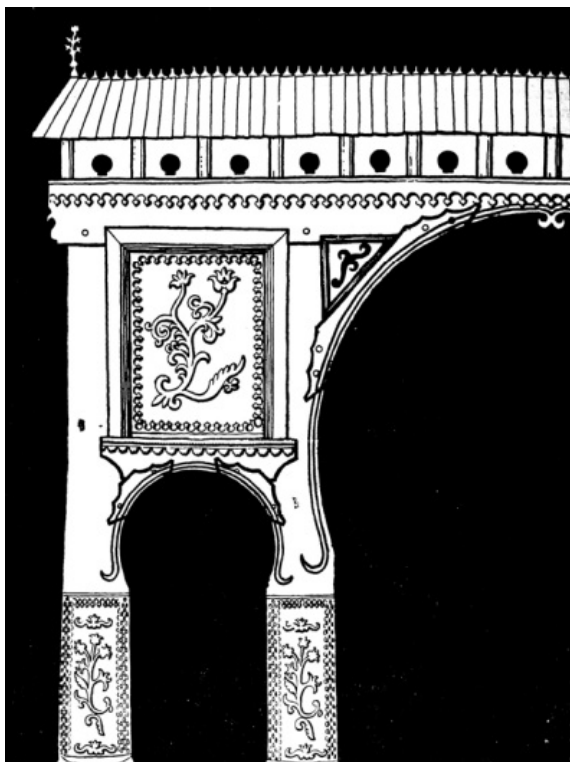
Sursa imaginii: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Parajd_szekelykapu.jpg

³ B. Nagy Margit, A székelykapu eredete és múltja, in Reneszánsz és barokk Erdélyben, Bukarest, 1970.

⁴ Astăzi poarta secuiască este un element de identificare a secuilor și maghiarilor în general, astfel că au fost construite porți oriunde au ajuns maghiarii și secuii: chiar și în Canada

Primele porți care pot fi încadrate în categoria acelor pe care astăzi îi numim „poartă secuiască” au apărut spre sfârșitul secolului XVII până spre mijlocul secolului următor.

Motivele care apar pe aceste porți sunt de sorginte renașcentistă. Cele mai comune sunt frunzele de acant la care se adaugă motive florale dintre care cele mai dese sunt lalelele (dar nu lipsesc nici trandafirii, crinul, floarea soarelui). Alături de aceste motive mai apar forme geometrice (piramide, rozete) sau zoomorfe (șarpele sau dragonul).

**Fragment de poartă secuiască de la Imper
(în maghiară Kászónimpér, jud. Harghita), 1862**
Sursa imaginii: B. Nagy Margit, A székelykapu eredete és múltja

Ceramica

Dintre toate creațiile amintite în acest studiu cele mai cunoscute sunt vasele ceramice. Astăzi ceramica tradițională din Transilvania este identificată prin vasele de la Corund (în maghiară Korond, jud. Harghita). Producția de ceramică începe aici încă din secolul XVII, ea fiind, în această perioadă principală rivală a meșterilor

olari de la Odorheiu Secuiesc, care s-au organizat în breaslă. Această breaslă a obținut mai multe privilegii pentru produsele lor⁵ (de exemplu corundenii, spre mijlocul secolului XVII nu-și puteau vinde produsele la târgurile din propriul sat), iar cei din Corund au făcut tot posibilul să dejoace constrângerile, producând vase și cahle ieftine.

Cahle cu lalele din Corund, 1780

Sursa imaginii: Tófalvi Zoltán, A korondi fazekasság rövid története

La începutul secolului XX, urmând dezvoltarea tehnologiei și a modei, cei din Corund trec la fabricarea ceramicii glazurate (până atunci vasele erau doar arse, având o culoare roșcată). În această perioadă comuna este cel mai important producător de vase țărănești. Produsele ieftine de la Corund ajung în satele maghiare din zonă, în orașele săsești dar și în așezări românești mai îndepărtate (chiar și peste Carpați), meșterii producând după gustul fiecărei categorii de client (sașii doreau vase albe, cu ornamentație mică, verde la mijloc, maghiarii doreau mai multe ornamente, de regulă roșii și verzi, lalele și alte flori, pentru români realizau ceramică cu bază albastră, cu foarte multe ornamente).⁶

⁵ Tófalvi Zoltán, A korondi fazekasság rövid története,

⁶ Tófalvi Zoltán, A korondi fazekasság rövid története, p. 609

Astăzi Corund este faimos în întreaga lume pentru ceramica realizată. Piesele produse nu mai sunt folosite pentru uz casnic, ele au devenit un simbol al maghiarimii.

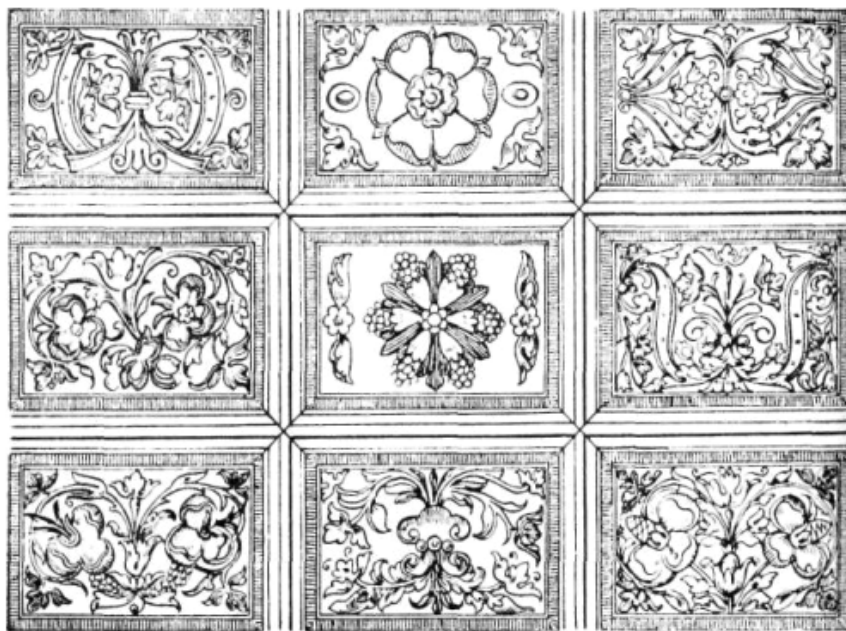

**Ceramica de la Corund, cu lalele este vândută astăzi și pe internet.
Această farfurie costă 54 de lei**

Laleaua în biserici

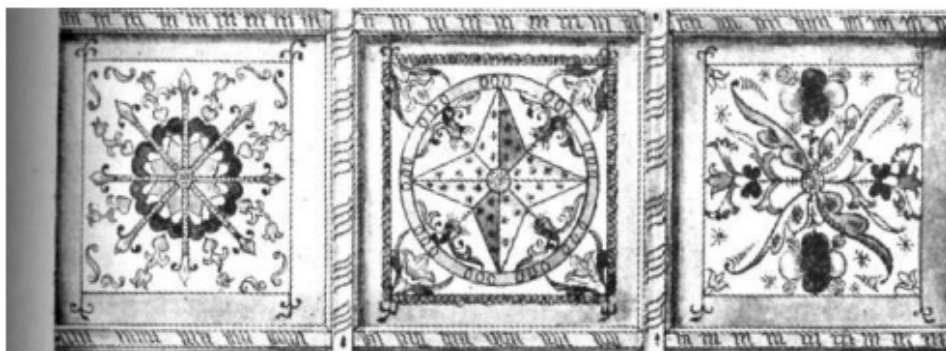
Laleaua este un element floral care apare foarte des și în ornamentele din interiorul bisericilor mai ales pe tavanele casetate.

Un exemplu în acest sens este tavanul casetat al bisericii din Fântânele (în maghiară Gyulakuta, județul Mureș). Cu toate că biserica datează din secolul XIV, tavanul a fost pictat spre mijlocul secolului XVII de către Egerházi (sau Képíró) János, pictorul de tavan din curtea principelui Gabriel Bethlen. El a pictat tavanul palatului princiar de la Alba Iulia și al palatului de la Vințu de Jos (care, din păcate, nu s-au păstrat).

Casete ale bisericii de la Fântânele. Desen realizat de Kelemen Lajos

O altă biserică în care apare laleaua pe tavanul casetat este cea de la Mitrești (în maghiară Nyárádszentmárton, județul Mureș). În 1661 localitatea a fost distrusă în urma unui atac tătar-otoman, refacerea bisericii incendiate (așezământ ce data încă din secolul XIII) realizându-se în 1667. Desenele de pe cele 63 au fost realizate de doi meșteri secui, lalele stilizate și crinul fiind elemente des întâlnite. Modelele, în acest caz, ar putea fi cele de pe mobila săsească, care s-a dovedit o sursă de inspirație și pentru meșteri de altă naționalitate⁷.

Casete ale bisericii de la Mitrești cu lalele și crini. Desen realizat de Kelemen Lajos

⁷ Kelemen Lajos, *Művészettörténeti tanulmányok*, Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1982

Biserica de la Gălățeni (în maghiară Szentgerice, județul Mureș) a fost construită în secolul XIV, fiind reconstruită tot după distrugerile care au avut loc în perioada 1658–1662. Casetele pictate de aici au fost realizate de unul dintre meșterii care au lucrat și la Mitrești (Gálfalvi Kozma Mihály) laleaua fiind un motiv des întâlnit și în acest caz.

Lalele la Gălățeni

Sursa imaginii: <http://www.kjnt.ro/ertektar/ertek/a-szentgericeei-unitarius-templom>

Una dintre familiile care și-au lăsat puternic amprenta pe pictura din interiorul bisericilor din Transilvania a fost Umling. Originari din Saschiz (în maghiară Szászkézd, județul Mureș), de origine săsească, întemeietorul familiei, Lőrinc, s-a mutat la Cluj în 1740 împreună cu soția și cu fiul. Această mutare s-a dovedit a fi inspirată, membrii familiei realizând nu mai puțin de 36 de lucrări, mai ales în zona Călatei (în maghiară Kalotaszeg)⁸. Primul dintre ele a fost realizat la Căpușu Mare (în maghiară Magyarapus, jud. Cluj) în 1742, de către întemeietorul familiei, ultimul în 1796 la Luna de Jos (în maghiară Kendilóna, jud. Cluj), de către fii.

La început Umling cel bătrân a folosit elemente pe care le-a preluat de la meșterul său, Rössler János, care activa în zona Bunești (Szászbuda, jud. Brașov), predominant biblice (struguri, rodie, spicuri de grâu, pelicanul, cerbul). Ulterior paleta elementelor se diversifică, el preluând și elemente din tradiția maghiară locală.

⁸ LUKÁCS Olga, Analógiák az erdélyi mennyezetfestmények és a katakombafreskók képteleológiájában, Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Reformata, 2019, Vol. 64 Issue 2, p. 259–278.

**Masa domnului din biserica de la Domoșu,
realizată de membrii familiei Umling**
Sursa imaginii: wikiwand.com, credit: Petru Suciu

Pupitrul bisericii de la Domoșu, sfârșitul secolului XVII
Sursa imaginii: wikiwand.com, credit: Petru Suciu

Familia Umling s-a ocupat nu numai de realizarea tavanelor casetate, ei realizând deseori și pictura de pe mobilierul interior. Pe masa domnului de la biserica din Domoșu (în maghiară Kalotadámos, jud. Cluj), realizată de Umling în 1756 se disting, printre alte elemente florale și text, lalele. Aceste flori apar și pe pupitrul din biserică, realizată cu un sfert de secol înainte, de către un alt meșter sas, Felvinczi.

Lada cu lalele sau lada cu zestre (tulipános láda)

Lada, ca piesă de mobilier, apare în comunitățile maghiare abia după secolul XIII, adică după stabilirea lor în Bazinul Carpatin. Înainte de acest eveniment, maghiarii, fiind un popor migrator și locuind predominant în corturi (iurte, în maghiară jurta), nu aveau de ce să folosească lăzi, acestea nefiind practice, fiind greu de transportat.

Primele lăzi au fost realizate de dulgheri, acestea fiind mai rudimentare, fiind ornamentate cu elemente geometrice, foarte rar fiind vopsite. În ele se depozitau atât haine (și atunci purtau denumirea de szekrény) cât și grâu (se numeau szuszék).⁹

Din secolul XVI apar primele lăzi realizate de către tâmplari, acestea fiind superioare din punct de vedere al calității. Începând cu secolul XVIII aceste lăzi vor fi vopsite, deseori existând personal calificat care să realizeze acest lucru (fete și femei „tâmplari” sau meșteri care realizau ornamentația vopsită în interiorul bisericilor).

Tot în această perioadă are loc separarea privind clientela: unele ateliere ținesc publicul de la oraș sau nobilimea, altele, de regulă de calitate mai slabă, lucrează pentru clienții din mediul rural. Unele centre mari își exercitau influența în zone mari. Produsele din Komárom ajungeau peste tot pe malul Dunării, chiar și în Vest. Un alt centru important a fost Debrecen, unde lăzile aveau fundalul albastru închis, decorațiile, mai ales elemente florale fiind vopsite cu roșu. La Sátorajóújhely fundalul era negru pe el fiind vopsit de regulă un buchet verde-galben-roșu-albastru.

Și în Transilvania au existat centre importante: la Rimetea (în maghiară Torockó, județul Alba, localitate faimoasă și pentru că în zonă se află și Piatra Secuiului datorită căreia soarele răsare de două ori în localitate) fundalul era de culoare verde (mai rar albastru sau maro) iar florile roșii, portocalii și albastre aveau pe lângă ele frunze verde închis.

Un alt centru important din Transilvania a fost în secuime, la Vârghiș (în maghiară Vargyas, județul Covasna, o așezare preponderent unitariană la fel ca Rimetea). Aici domină motive renaștentiste, cum ar fi buchete roșu-albastru-galbene dar sunt destul de dese și reprezentațiile de păsări.

⁹ Csiszár Terézia, Egy XIX.századi menyasszonyi láda restaurálása, Somogyi Múzeumok Közleményei 6. (1983), p. 131–139.

Ladă cu zestre de la Rimetea, între flori se observă și laleaua (1848)

Sursa imaginii: Magyar néprajzi lexicon, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/img/5-320w.jpg>

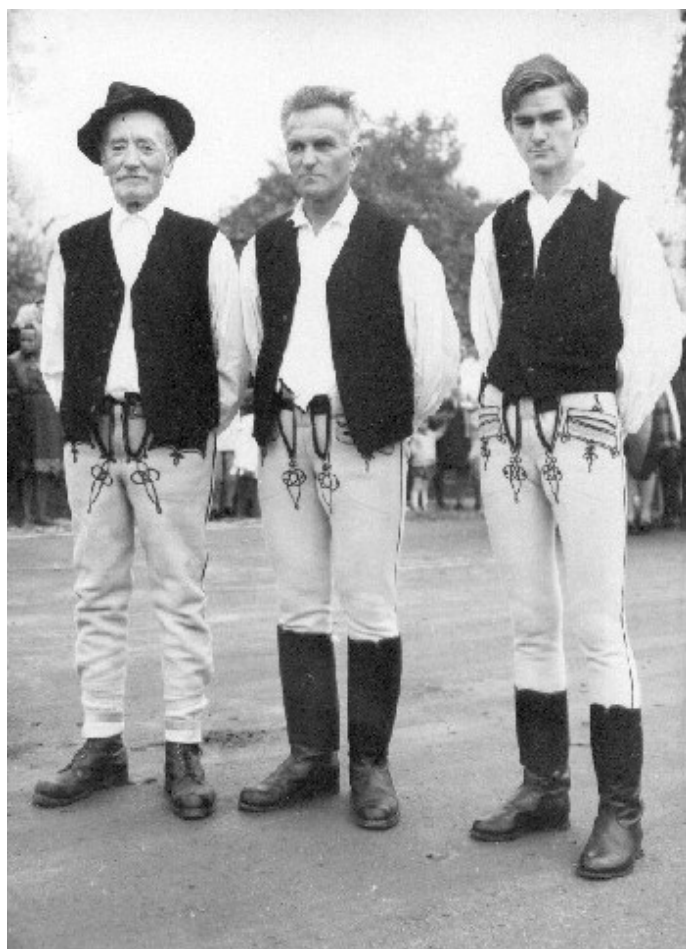

**Ladă cu zestre de la Vârghiș,
dovadă a continuității tradiției. Această ladă a fost realizată în 2002**

Sursa imaginii: <https://www.vargyas.ro/index.php/hagyományaink/93-vargyasi-festett-butorok>

Producția din această localitate a fost realizată/influențată de o singură familie care practic a devenit o dinastie: familia Sütő¹⁰. Membrii acestei familii au început producția de mobilă încă din secolul XVI, tradiția continuând timp de 14 generații, până în zilele noastre.

Trei generații de meșteri. Membrii familiei Sütő de la Vârgheș

Sursa imaginii: <https://www.vargyas.ro/index.php/hagyomanyaink/93-vargyasi-festett-butorok>

Cu timpul lăzile au jucat un rol important pentru comunitate. Odată cu apariția breslelor lada în care țineau banii și elementele de identificare organizației a devenit simbolic. Noul meșter al breslei prelua cheia lăzii în fața unui împuternicit.

Lada cu zestre (în maghiară menyasszonyos láda – lada miresei sau tulipános láda – lada cu lalele) este o piesă de mobilier în care mireasa își ducea zestre în

¹⁰ Kós Károly, A vargyasi festett bútor, Kolozsvár, 1972

casa mirelui, fiind în proprietatea ei și după nuntă. Aceste lăzi erau destul de scumpe astfel că dacă familia fetei nu-și permitea cumpărarea unei lăzi noi, ea primea lada mamei sau a bunicii (eventual revopsită). De obicei pe ladă se scria numele miresei sau a mirilor.

Potrivit unei tradiții din secuime lada putea prevesti sosirea unui nou născut: întorși după nuntă mireasa era așezată pe ladă și dacă aceasta scârțâia atunci ea urma să rămână gravidă în viitorul apropiat.¹¹

Laleaua este una dintre cele mai frumoase flori care se remarcă prin diversitatea culorilor. Ea a fost și va rămâne o sursă de inspirație pentru artiștii vechi și noi.

Bibliografie

- ***, *Mekkora volt a 17. századi holland tulipánmánia okozta pénzügyi összeomlás*, Múlt-kor, <https://m.mult-kor.hu/mekkora-volt-a-17-szazadi-holland-tulipanmania-okozta-penzugyi-sszeomlas-20200323?pIdx=2>.
- B. Nagy Margit, *A székeleykapu eredete és múltja*, in *Reneszánsz és barokk Erdélyben.*, Bukarest, 1970.
- Csiszár Terézia, *Egy XIX.századi menyasszonyi láda restaurálása*, Somogyi Múzeumok Közleményei 6. (1983), p. 131–139.
- Kelemen Lajos, *Művészettörténeti tanulmányok*, Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1982.
- Kocsi Márta, Csomor Lajos, *Festett bútorok a Székelyföldön*, Budapest, 1982.
- Kós Károly, *A vargyasi festett bútor*, Kolozsvár, 1972.
- Lukács Olga, *Analógiák az erdélyi mennyezetfestmények és a katakombafreskók képtéológiájában*, Studia Universitatis Babes-Bolyai, Theologia Reformata, 2019, Vol. 64 Issue 2, p. 259–278.
- Tófalvi Zoltán, *A korondi fazekasság rövid története*, Ethnographia / A Magyar Néprajzi Társaság Értesítője, 94, 1983/4, p. 599 – 613.

---

¹¹ Kocsi Márta, Csomor Lajos, *Festett bútorok a Székelyföldön*, Budapest, 1982

Eyüpsultan'da Lale Motifli Mezar Taşları

Recep KANKAL*

Özet

Mezar taşları bir milletin tarihine dair önemli birer vesikadır. En erken tarihlisinden en geç tarihliesine kadar yaşanan bölgede tarihin ne kadar geçmişe gidilebileceği için de bir ipucudur. Mezar taşları sadece üzerinde isim, unvan, tarih olan objeler değil, adeta bir sanat abideleridir. Üzerindeki süslemeler, şekiller, motifler, başlıklar vesairenin her birinin bir anlam değeri vardır. Özellikle Osmanlı dönemi mezar taşlarındaki sembollerin birçoğu Allah inancının, İslamiyet'in göstergeleri olan metaforları taşıdığı belirtilir. Gerek erkek gerekse kadın mezar taşlarındaki bitkisel motifler bunun bir neticesidir. Sadece Osmanlı özelinde olmayıp, Anadolu'daki Osmanlı dönemi ve öncesine ait mezar taşlarında da bitkisel motiflere denk gelinmektedir. Bu lokasyonlar içerisinde örneklem olarak aldığımız Eyüpsultan'da çokça bitkisel motifli mezar taşlarını görmekteyiz. Özellikle lale, gül, karanfil, üzüm salkımları, servi ağacı gibi motifler yaygın olarak kullanılmaktadır. Burada üzerinde hususi olarak duracağımız lale motifi ile ilgili Eyüpsultan türbesi etrafında yer alan hazirelerdeki incelememizde lale motifli mezar taşlarının sadece bir formda olmayıp birkaç şekilde ve bununla birlikte başka bitki türünden farklı objelerle stilize edilmiş olanlarını da müşahade ettik.

Anahtar kelimeler: *Lale, Eyüpsultan, Mezarlık, Motif, Türbe.*

Abstract

Gravestones are important documents about the history of a nation. Gravestones are not just objects with names, titles and dates on them, they are like monuments of art. Each of the ornaments, shapes, motifs, titles etc. on it has a meaning value. Especially, many of the symbols on the tombstones of the Ottoman period carry metaphors that are indicators of belief in Allah and Islam. The floral motifs on both male and female tombstones are a result of this. As in Anatolia, there are many tombstones with plant motifs in Eyüpsultan. In particular, motifs such as tulips, roses, carnations, bunches of grapes and cypress trees are widely used. Here, we have examined the tulip motif, which we will focus on specifically, in the burials around Eyüpsultan tomb. We have observed tulip motif tombstones not only in one form but also stylized in several ways and also with different objects from other plant species.

Keywords: *Tulip, Eyüpsultan, Gravestone, Motif, Tombstone.*

---

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, YÖK 100/2000 Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi programı, Doktora öğrencisi. ORCID no: 0000-0003-3021-9057.

Osmanlıların Avrupa'dan etkilenmeye başladığı dönem olarak belirtilen 18.yüzyılda birçok alanda yenilikler görülmeye başlanmıştır. Lale Devri diye adlandırılan bu dönemde sanat, kültür, mimari de bilhassa değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Batı'daki mimari ve sanat üslubuna ait öğelerin Osmanlı yapılarında, sanatında görülmeye başladığı bu dönemde Osmanlıların Avrupa'dan etkilendiği de görülmektedir. Bu döneme ismini de veren lale bitkisi birçok alanda kendini hissettirmeye başlamış ve simge haline gelmiştir.

16. yüzyılda edebi eser, cilt, çini ve mimari elamanlardaki tezyinat ile kıyafet ve günlük kullanım eşyaları gibi kültürel malzemede çokça görülen lale kırlarda doğal olarak yetişen bir çiçek türüdür. Sonraki senelerde hasbahçeler için Kefe ve Manisa'dan lale soğanı getirtilmesi, laleye duyulan bir ilginin olduğunu da göstermektedir.¹

Laleye olan bitkisel anlamdaki ilgiyle birlikte Lale Devri'nde gerçekleştirilen yenilikler mimaride öne çıkmıştır. Saray ve köşk mimarisinde değişimler günden güne kendini göstermeye başlamıştır. Süslemelerde klasik anlayışın soyut formlarından uzaklaşmaya, duvarlarda ve tavanlarda perspektifli resimler belirmeye başlamıştır. Klasik anlayışın devamı niteliğindeki çeşitli uygulamalarda da zevk değişikliği açık bir şekilde görülmüştür. Tezhipte, çinilerde, tahta ve taş oyma işlerinde, hatta mezar taşlarında sadece lale motiflerinin kullanıldığı bir süsleme uygulanmış, rumi, hatai ve hendesi süslemelerin yerini çiçek ve lale motifleri almıştır.²

Türk mezar taşları, milli kültürümüzün nesiller boyu devam edegelmiş belgeleridir. Onlar toplumun duygu, düşünce ve sanat zevklerinin yansımalarıdır. Mezar kültü Hun Türklerine kadar uzanmaktadır. Anadolu'da tespit edilen en eski tarihli Türklere ait mezar taşı XI. Yüzyılın son çeyreği ile XII. yüzyılın başlarına tarihlenir. Tarihi bilinen en eski sandukalar ise XIII. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Bunlar çoğunlukla dikdörtgen prizma şeklinde bloklar olup, üst kısımları prizmatik veya hafif silindirikdir.

Sandukalar yazı, bitkisel ve geometrik süslemelerden ibaret oldukça zengin motiflerle dekore edilmiştir. Şahidelerinde Arapça ve Farsça dualar yer alır. Sandukaların gövdelerinde ise Kuran'dan bazı ayetler bulunur. Sandukaların gövdeleri ile şahidelerinde rumî, palmet, hatayî, çiçek ve lâle gibi bitkisel motifler bolca kullanılmıştır. Bazı sandukaların gövdeleri ile şahidelerindeki yazıların aralarına bitkisel motifler serpiştirilmiştir.³

Günümüzde olduğu gibi Osmanlı devrinde de mezar taşlarını, en azından bunları yaptırmaya gücü yetecek derecede maddi durumu iyi olan kişiler yaptırabilmiştir. Sanduka tarzı olarak belirtilen lahit mezarlar ise kişinin mali yönden ortalamanın

¹ Özlem Kumbar, *Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2016, s. 80.

² Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s. 18.

³ Mustafa Denктаş, Yıldırım Özbek, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı: *Sanat Yazıları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2001, s. 449.

üzerinde bulunduğunu gösterir. Lahit veya düz mezar taşlarında ilk dikkat çeken süslemelerdir. Yukarıda bahsettiğimiz bitkisel motifler kimi zaman başlıklarda da karşımıza çıkar. Ancak kadınlara ait şahidelerde süsleme unsurları daha fazladır. Bazı tarikat mensuplarının kabir taşlarında işlenen lale motifi de anlamlıdır. Çünkü açılmış lalenin görünüşü Arapça Allah lafzını anımsatır.⁴

Lale kelimesi ters taraftan okunduğu vakit hilal olur. Bu da Osmanlı Devleti'nin alametidir. Bunun için lale motifi camî, çeşme ve mezar taşlarında çokça kullanılmıştır. Ayrıca da şekliyle kadehe ve dolayısıyla aşk iksirini dolu dolusuna mürşide teşbih edildiğinden edebiyat ve sanat tarihimizde önemli yeri vardır. Lale XVI. yüzyıldan itibaren Türk sanatında sevilerek kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkar. Hem güzel bir çiçek olması yanında ruh alıcısıdır. Ayrıca Allah ismine mazhardır diye Mevlevî mezar taşlarında kullanılmıştır.⁵

Lale Osmanlı süsleme sanatlarına kitap sanatları ile girmiş bir bitkidir. 16.yüzyılda yuvarlak bir forma sahip olan lale 18.yüzyıla doğru uzayarak aşırı uzun bir form almıştır. Osmanlı Türkçesi'nde lale kelimesinin yazıldığı “lam, elif ve he” harfleri ile “Allah ve Hilal” kelimelerinin yazılabiliyor olması ve ebce hesabında değerlerinin aynı olması lale motifinin önemini artırmış ve süsleme sanatlarında sıkça görülmesine neden olmuştur. Bir dal üzerinde tasvir edilen lalenin vahdeti simgelemesi sebebiyle askerlerin zırhlarında ve mezar taşlarında sıkça görülmektedir. Çorlulu Ali Paşa Külliyesi'nde yer alan mezar taşlarında, 18. ve 19. yüzyıllara dâhil olması sebebiyle tasvir edilen laleler yuvarlak formu değil kadeh şeklinde uzun formları ile dikkat çekmiştir. Söz konusu laleler bazen açılmamış tomurcuk bazen de açmış uzun ve ince yapraklarıyla tasvir edilmiştir.⁶

Mezar taşlarındaki çeşitli figür, resim ve armalardan oluşan göstergelerden çoğu başucu taşının ön yüzüne yapılmaktadır. Bu tür göstergelerin içerisinde belki en çok kullanılanı güldür. Gülün yanı sıra saksılı veya saksısız lale, kitap, meşale, selvi, terazi, kandil vs. bunların her biri farklı bir mesaj taşımaktadır. Selvi figürü şeklinin doğruluğu ve elif harfi gibi düz bir hat oluşturmaları sebebiyle Allah'ı simgelemektedir. Çiçek motifleri özellikle güzel bir görüntü verdiği için sıkça yapılmaktadır. Ancak bunların boynu bükük olarak yapılmış gül desenleri çoğu zaman genç yaşta ölmüş kadın veya kızları; lale ise yine genç yaşta bu dünyadan ayrılmış insanı simgelemektedir.⁷

Evlenmeden ölen kızların mezar taşları duvak şeklinde yapılır, ayak taşına da kırılmış gül goncası, “ters lale” veya “ağlayan gelin” çiçeği, taşın boyun kısmına da

⁴ İshak Güven Güvelioğlu, *Osmanlı Mezar Taşları ve Zeynep Sultan Haziresi*, Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2008, ss. 19–20.

⁵ Naci Bakırcı, *Mevlevî Mezar Taşları*, Rumi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105.

⁶ Zeynep Uçar, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2019, ss. 186–187.

⁷ Şeref Boyraz, *Türkiye'de Mezar Taşı Sözleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 119.

çeyiz sembolü olan gerdanlık ve küpeler işlenirdi. Mezar taşı üzerindeki “servi içinde servi” doğumda ölen kadını veya kızını sembolize ederdi. “Lale” motifi, vahdet-i vücudu sembolize ediyordu.⁸ XII. yüzyıldan itibaren çokça kullanılan lalenin buradaki anlamı Allah’ı sembolizedir. Zira Allah ismindeki harfler ile lale kelimesinin yazılışındaki harflerin ebce hesabına göre sayı değerleri aynıdır. Çok çeşitli çiçeklerin stilize edilerek kullanıldığı görülür. Bunun yanı sıra çiçeklerin natüralist yani tabiattan olduğu gibi alınarak kullanıldığına şahit oluruz. Lale, gül, sümbül, karanfil, yıldız çiçeği, şakayık, küpe çiçeği, hasekiküpesi, nergis, süsen ve dahasını görmek mümkündür.⁹

Gelinlik çağında ölen genç kızların mezar taşlarına işlenen ters lale yahut ağlayan gelin çiçeği Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da baharda açan, çiçekleri aşağıya bakan bir bitkidir. Ters lale, Hristiyanlarca da kutsal bir çiçektir. Hz. İsa çarmıha gerildiğinde Hz. Meryem’in döktüğü gözyaşlarıyla yetiştiğine inanılan bu çiçek, Asurlular’da her sabah göbeğinden su akıttığı için “ağlayan lale” adıyla anılmaktadır. Ters lale örneğini stilize edilmiş şekilde Turhan Valide Sultan haziresinde görmek mümkündür. Ters lalenin bulunduğu bir mezar taşında üç ayrı yukarı doğru bakan, etrafında başka çiçeklerle süslenmiş, vazo içinde duran laleler de yer almaktadır. Yine Kaptan İbrahim Paşa haziresinde gül ve lale ile stilize edilmiş formlar mevcuttur. Bunlar Eyüpsultan’da kullanılan formların benzerleridir.¹⁰ Hristiyanların kutsallık atfettiği lale motifleri ülkemizde de mevcuttur. Feriköy Protestan Mezarlığı’nda örnekleri vardır. Hristiyanlarda olduğu gibi lale Yahudilerde de kutsal bir değere sahiptir. İzmir Tire’de yer alan Yahudi mezarlığında 1763 tarihli mezar taşı kitabesinde oldukça sade bir lale süslemesi mevcuttur. Bu anlamda, üç semavi dinde de lalenin kutsallık atfedildiğine dair örnekleri ülkemizde görmek mümkündür.¹¹

Anadolu’da farklı illerimizde de lale süslemeli mezar taşlarına denk gelinmektedir. Konya İnce Minare Müzesi’nde 15. ve 16. yüzyıllara ait sanduka biçiminde mezar taşlarında bitkisel bezeme çeşitlendirmelerini izleme olanağı vardır. Burada yer alan bir lahit tipi mezarın gövdesinin bir yüzü lale ve süsen; bir yüzü ise lale ve zambakla bezenmiştir.¹² Yine Balıkesir’de de sarıklı serpuş ve kare gövdeli şahidelere sahip mezar taşlarının üzerinde gül, lale ve servi motifi çokça kullanılmaktadır.¹³ İzmir

⁸ Nidayi Sevim, *Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*, Kitapdostu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 79.

⁹ Nidayi Sevim, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları: Eyüp Sultan’da Osmanlı Mezar Taşları ve Mezar Kültürümüz*, Abide Yayınları, İstanbul, 2007, s. 91.

¹⁰ Hüseyin Kutlu(hazırlayan), *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi’ndeki Tarihi Mezar Taşları*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2005.

¹¹ A. Munis Armağan, *Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri*, Birkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 124.

¹² H.Örcün Barışta, “15–16.Yüzyıl Sembolik Lahitler”, XII. Türk Tarih Kongresi(12–16 Eylül 1994), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 1077.

¹³ Mehmet Kulaz, İlder İğit(Hazırlayanlar), *Tunceli’deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları*, Hiperyayın, İstanbul, 2018, s. 17.

Agora’da bulunan mezar taşları arasında da lale motiflerine denk gelinir. XIX.yüzyıla ait olan gümrük başkatibi Sadullah Ağa’nın eşi Ayşe Sıdika hanıma ait mezar taşının şahidesinin köşeliklerinde birer lale motifi işlenmiştir.¹⁴ yine aynı yerde XX.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Şadiye hanıma ait mezar taşının şahidesinin taç kısmın üzerine kabartma olarak stilize edilmiş lale motifleri ve hayali süslemeler işlenerek estetik bir görünüm kazandırılmıştır.¹⁵ Hatice kadına ait mezar taşında ise vazo içine konulmuş beş adet gül ve bir lale motifi işlenmiş bir çiçek demeti vardır.¹⁶

Süheyl Ünver’in anlattığına göre çinide de, mezar taşında da, tezhipte de aynı motifler görülmektedir. Çoğunu aynı süslemeciler yapmıştır. Binin üzerinde rozet, çok sayıda hançer motifi yer alır. Bir mezar taşında altı çeşit lale vardı. Çinilerde 380 çeşit lale var. Eyüpsultan’da Pertev Paşa Türbesi’nde Kanuni devri klasik mezar taşlarıyla doludur. Burada sümbüller, laleler, karanfiller 16.yüzyılın en güzel mezar taşlarına oyulmuştur. Hanedana ait kişilerin mezarları pek süslüdür.¹⁷

Eyüpsultan’da olduğu gibi Merkez Efendi, Karacaahmet, Edirnekapi’daki mezarlıklar da da çok miktarda lale motifli mezar taşları bulunmaktadır. Genellikle bitkisel motifli bu mezar taşları lahit şeklindedir. Lahit ön yüzünde ve yanlarındaki kapaklarında süslemeler göze çarpmaktadır. Eyüpsultan’da daha önce yapılan kazı çalışmaları neticesinde Cafer Paşa Türbesi’nde ortaya çıkarılan mezar taşlarında yukarıda bahsi geçen çiçek, bitkilerle birlikte lale motifleri de kullanıldığı görülmüştür.¹⁸

Eyüpsultan’da yaptığımız araştırmalarda Ferhat Paşa Türbesi, Zal Mahmud Paşa Külliyesi, Vezir Mehmed Pertev Paşa, Siyavuş Paşa Türbesi, Nişancı Feridun Paşa, Kaşgari Murteza Efendi Tekkesi ve Eyüpsultan Türbesi hazire kısmında lale motiflerinin olduğu mezar taşlarına denk gelinmiştir. Bunlar arasında çok fazla deforme olmamış, lale motiflerini gösterir taşlar üzerine odaklanılmıştır. İstanbul lalesi dışındaki lale motiflerini gülden ayırt etmek mezarlıklarda bazen zorlaşıyor. Bu durumda lalenin yaprak ve çiçek kısımlarından lale olup olmadığını anlayabiliyoruz. Gül dikenli ve küçük yapraklı bir çiçek olduğundan laleden ayırt ederken bu özellikleri de dikkate aldık.

Lale motifleri daha çok lahit tipi mezarlarda görülmektedir. Resim 1’de görülen Zal Mahmud Paşa Külliyesi dâhilindeki hazirede çekilmiş lahitin ön tarafı yani şahide

¹⁴ Necmi Ülker, “İzmir-Agora Ören Yerindeki Osmanlı Dönemi Mezar Kitabelerinden Örnekler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXII. cilt, 2. sayı [Prof. Dr. Ahmet Özgiray’a Armağan], İzmir, 2007, s. 202–203.

¹⁵ Ülker, agm, s. 207.

¹⁶ Ülker, agm, s. 209.

¹⁷ Zuhâl Özeydin, “Süheyl Ünver Hocadan Notlar”, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi İstanbul 18–20 Eylül 1996: Kongreye Sunulan Bildiriler [Türk Tıp Tarihi Kongresi (IV: 1996: İstanbul)], Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 39–40.

¹⁸ H. Örcün Barışta, “İstanbul - Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine, Tarihi”, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu (5–7 Mayıs 2000), İstanbul, 2000, s. 252–277.

kısmına aittir. Lahitin tam ortasında üst üste gelmiş yapraklardan oluşan bir rozet ve yanlarında çiçekler yer almaktadır. Rozetin hemen yanında yukarı doğru yükselen ikişer adet lale ve ortalarında birer tane de karanfil bulunmaktadır. Rozetin etrafındaki lalerin yaprakları uzun olup alt kısımda birleşmektedir. Bu kısmın üstünde kısa bir dua yer almaktadır. Lahitin bu kısmının sağ ve sol köşeleri, bu defa birer lale ile ikişer tane karanfil ile bezenmiştir. Lahitin şahide kısmındaki şahıs bilgileri kırık olduğu için hangi seneye ait olduğu bilinmemektedir. Ancak bu haziredeki mezar taşların çoğuna bakılırsa 18.yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir.

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Ferhat Paşa haziresinde yer alan resim 2 ve 3'teki lahitlerin ön kısmındaki detaylara baktığımızda burada da bir rozetin etrafında iki farklı lale motifine denk geliyoruz. Resim 2'deki Canım Hocaşade Muhammed Paşa'nın kızı Hava Hanım'a ait mezar taşı Hicri 1153 tarihlidir. Buradaki süsleme detayında rozetin etrafındaki

çiçek buketinin arasında ortada bir lale ile gonca gül ve karanfil yer almaktadır. Ayaklı bir vazo içerisinde yerleştirilen bu lalelerin sağ ve soldakinin de birbirinin aynı olduğu görülür. 3 nolu resimdeki mezar taşının Hicri 1155 tarihli olduğu tespit edilmiştir. Burada da Hava Hanım'ın mezar taşındaki gibi rozet ve etrafında vazo içerisinde yer alan çiçeklerle birlikte ortada lale yer alır. Burada vazo ve rozetin farklı olduğu dikkat çeker. Ayrıca vazodaki çiçek sayısıdır diğerine göre fazladır.

Hicri 1240 tarihli 4 nolu resimde üst üste yapraklar getirilerek oluşturulmuş çarkıfelek şeklinde bir rozet görülür. Rozetin etrafında ise diğerlerine göre daha uzun, yaprakları sayıca fazla olan iki lale yer alır. Bu lalenin çiçekleri diğerlerine göre daha topludur. Eyüpsultan Camii yolunda karşılaştığımız 5 nolu resimdeki lahitin ön kısmında ise yine üst üste yapraklar yerleştirilerek oluşturulan büyük bir rozet görülür. Etrafında ise Resim 4'tekine nazaran daha net görülen, kadeh şeklinde bir vazo içerisinde yerleştirilmiş biri büyük ikisi küçük laleler yer alır. Soldaki lalelerin yaprakları daha küçük ve çiçek kısmının stilize olarak tasarlandığı, sağdakinin ise yapraklarının uzun olduğu görülür. Sağdakinin yaprakları gülü anımsatır.

Resim 4

Resim 5

Siyavuş Paşa Türbesi'nin bulunduğu hazire içerisinde karşılaştığımız Resim 6'da 3 büyük rozetin etrafına vazolar içerisinde yerleştirilmiş çiçeklerle birlikte lalelerin de olduğunu görmekteyiz. Soldan ilki iki rozetin arasındaki vazo içerisinde iki adet çiçekleri uzunca birer lale yerleştirilmiştir. Ortasında farklı bir çiçekle bezenmiş lahitin diğer tarafındaki vazosunda lale yoktur. Hicri 1138 tarihli bu lahitin ön kısmında da büyük bir rozetin sağında ve solunda vazo içerisinde yerleştirilmiş lahitin görünen bu kısımdakinin bir benzeri olan vazo içerisinde lale motifi bulunmaktadır.

Zal Mahmud Paşa Külliyesi içerisindeki hazirede yer alan 7 nolu lahit üzerindeki lale motifleri ise yine bir vazo içerisinde olup bir pano şeklinde lahit üzerine işlenmiştir. Resmin yan tarafında görünen panoda ayaklı vazo içerisinde gonca güller ve diğer çiçeklerle birlikte iki adet lalenin ortada yer aldığı görülür. Bu lahit üzerindeki

rozetlerin diğer lahitlerdeki küçük yaprak desenlerinin katman oluşturmamasından farklı olarak işlendiği görülmektedir.

Resim 6 (Yan ve Ön Cephedeki Süslemeleri)

Resim 7

Kaşgari Murteza Efendi Tekkesi'nin yer aldığı hazirede yer alan 8 nolu resim de 7 nolu resimdekine biraz benzemektedir. Hicri 1160 tarihli Hacı Murteza Efendi'ye ait lahit üzerinde rozetlerin etrafında pano içerisine yerleştirilmiş vazoda duran lale ve çiçekler yer alır.

Resim 8

Nişancı Mehmed Paşa Türbesi'nin sağında kalan kısımda bulunan 9 numaralı resim yine bir lahit tipi mezar taşıdır. Bu lahitin ön ve yan kısımlarında rozetlerin etrafında ikişer tane lale ile süslenmiş çiçek buketleri yer almaktadır. Lahitin şahide kısmındaki lalenin 5, ayak kısmındaki lalenin ise dört çiçeğinin olduğu dikkat çeker. Laleler yine bir rozet etrafında stilize edilmiştir. Diğer çiçek motiflerinden farklı olarak buradaki rozette üzüm salkımı görülmektedir. Burada bir vazoda değil buket şeklinde işlenmiş ve bir kurdele ile alt kısmından bağlanmıştır.

Resim 9

Hicri 1239 tarihli, Eyüpsultan Türbesi yanı başındaki hazirede yer alan 10 numaralı resimde de içerisinde geometrik desenlerin görüldüğü rozetlerin etrafında vazoda

içerisine yerleştirilmiş laleler dikkat çeker. Taşın renginden dolayı parlak gözüken motifler kaybolmamıştır. Lahitin sağ tarafında görüleceği üzere buradaki lalelerin çiçekleri daha uzunca ve yanlara doğru açık vaziyettedir ve yaprakları uzundur. Her vazoda ikişer tane lale ve ortada farklı bir çiçek işlenmiştir.

Resim 10

Resim 11

Yine Zal Mahmud Paşa Külliyesi içerisinde yer alan 11 nolu lahit tipi mezarın sağ ve sol tarafındaki kapaklar üzerinde stilize edilmiş lale motiflerine denk geliyoruz. Soldaki resimde üst üste gelmiş yapraklardan oluşturulmuş bir çiçek demeti ve her iki tarafında da stilize edilmiş halde duran laleler yer alır. Demetin solundaki lalelerin uzun yapraklarının alt kısmında küçük yapraklar da yerleştirilmiştir. Sağdaki resimde ise iki demet şeklindeki rozetin ortasında hançerle birlikte ayaklı vazo içerisinde yer alan laleler görülmektedir. Diğer lale motiflerinden ayrı olarak burada hançer detayı dikkat çekmektedir.

12 ve 13 nolu resimlerde rozetler benzer şekilde küçük yaprakların üst üste gelmesiyle oluşturulmuş ve laleler yerleştirilmiştir. Resim 12'de diğer ayaklı vazolardan farklı olarak geniş bir vazo dikkat çekmektedir. Rozetin sağındaki vazoda iki, solundaki vazoda iki lale ile birlikte bir başka çiçek daha görülür. Resim 13'te ise vazo kadeh şeklinde ayaklıdır. Bu vazoda yaprakları uzun, yukarı doğru yükselen iki lale yer almaktadır. Lalelerin yanında yine vazo içerisinde servi ağacı da dikkat çekmektedir.

Bu şekilde bir form 14 nolu resimde de görülür. Eyüpsultan Türbesi dâhilindeki hazirede yer alan 14 nolu resimdeki lahitin ön kısmında yine bir rozet yer alır. Rozeti çevreleyen bir de halka dikkat çeker. Rozetin her iki tarafında stilize edilmiş çiçekler görülür. Rozetin solunda kulplu bir vazo içerisinde uzun bir servi ağacı, ağacı sarmalayan üzüm salkımları ve yaprakları ve bir de küçük lale vardır. Rozetin sağındaki ayaklı vazoda ise yukarı doğru yükselen çiçeklerle birlikte boynunu bükmüş yere doğru bakan bir lale görülmektedir. Yukarıda bahsi geçtiği üzere boynu bükük lale, genç yaşta vefat eden kadını sembolize etmektedir.

Resim 12

Resim 13

Resim 14 (Lahit Tipi Mezar Taşının Şahide Kısmı)

Kaşgari Murteza Efendi Tekkesi haziresinde yer alan lahitlerde karşılaştığımız resim 15 ve 16'daki lale görselleri diğer lale motiflerinden biraz farklıdır. Soldaki sene 1165 tarihli mezarın sadece bir kenarında kırık halde duran yan yana iki lale motifine baktığımızda çiçek kısmında yedi çizgi dikkat çeker, Eyüpsultan'daki bu tarz lale motiflerinin dört çizgili olarak karşımıza çıkar. Bu stil İstanbul lalesini

belirtir. Resim 16 ise 1171 tarihli, Feti adlı bir kadına ait olup lahit tipi bir mezardır. Sadece çiçek kısmını görüntüleyebildiğimiz bu lahit üzerinde ayaklı bir vazo içerisinde kabartma ve lale çiçeklerinin biraz daha açık şekilde yanlara doğru sarktığı gözükür. Lahit kapağındaki bu tek lale, alt kısmında aşağı doğru boynunu bükmüş gonca güllerle birlikte taşa işlenmiştir.

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Siyavuş Paşa Türbesi içerisinde yer alan birkaç mezar taşından biri de resim 17’de görünen lahit tipi mezardır. Bu lahitin ön cephesin üst üste katlanmış yaprakların oluşturduğu bir rozet vardır. Yine diğer lahitlerde olduğu gibi rozetin etrafında stilize hale duran lale motifleri gözükmemektedir. Yanlarda ayaklı vazo içerisinde aralarında lalelerin de yer aldığı buket şeklinde çiçekler mevcuttur. Burada diğer lahitlerdeki süslemelerden farklı olarak rozetin üst kısmında da çiçek kısmı aşağıya doğru sarkıtılmış laleler dikkat çeker.

Resim 18

Resim 19

Buraya kadar örneklerine yer verdiğimiz lale motiflerinin yanı sıra içe doğru oyulmuş ve daha geniş şekilde stilize edilmiş lale şekillerine denk gelmekteyiz. Resim 18’de sütun tarzı bir mezar taşının alt kısmını çevreleyen sadece çiçek kısımları olan dört adet lale şeklinde motifler mevcuttur. 1219 vefat tarihi yazılı bu mezar taşı Ferhat Paşa Türbesi dâhilindeki hazirededir. Aynı hazirede yer alan Hicri 1126 tarihli resim 19’daki mezar taşı lahedinin kapaklarını süsleyen kenar köşesidir. Burada dikkat çeken biri yukarı diğer aşağı bakan üst üste getirilmiş lale şeklindeki motiflerdir.

Eyüpsultan Camii haziresi içerisinde, avluya bakan kısımda, karşılaştığımız iki mezar taşında lale motifini görmekteyiz. Resim 20’de görülen mezar taşı Hicri 1139 vefat tarihli Aişe Bahri hanıma aittir. Ayaktaşı denilen kısımda görülen büyük vazo içerisinde on iki gonca gülün üst kısmına sağa ve sola yerleştirilmiş iki uzun yapraklı lale görülmektedir. Diğerlerine göre daha zarif görünen bu lalenin çiçek kısmında altı adet çizgi dikkat çeker. 21 nolu resim ise sarıklı bir erkek mezardır. Hicri 1117 tarihinde vefat eden Abdülgani Efendi’nin mezar taşı üzerinde, yazıların arasında yatay bir şekilde yerleştirilmiş laleler görünür. Bilhassa alt kısımdaki lale diğer lalelerle benzerlik göstermektedir. İki lale dışında iki küçük çiçek daha satırlar arasına sığdırılmıştır.

Resim 20

Resim 21

Hicri tarihli, Osmanlı dönemine ait bu mezar taşları ile birlikte günümüzde de lale motifli mezar taşlarını görmek mümkündür. Pierre Loti yokuşu güzergâhında yer alan, yukarıda görseli verdiğimiz Varnalı Laz Osman kızı Rüveyda Yalçın / Kahveci İbrahim Ağa yazılı mezar taşında görüldüğü üzere yatay şekilde işlenmiş iki lale motifi yer almaktadır. Bunun dışında renklendirilmiş halde ve beyaz mermer üzerine işlenmiş pek çok lale motifli, Latin harfli mezar taşı Eyüpsultan'da mevcuttur.

Latin Harfli Bir Mezar Taşında Laleler

Osmanlı mezar taşlarında karşılaştığımız bitkisel motifler arasında dikkat çeken laleler bir çiçekten öte bir döneme de ismini vermiş bir bitkidir. Birçok sanat dalında süsleme unsuru olarak karşımıza çıkan laleler mezar taşlarında da gözlemlenmektedir. Burada tarihlerini verdiğimiz lale motifli mezar taşlarındaki lale formlarına baktığımızda birbirinin aynı olmadığı ancak lahit tipi mezar taşlarında benzer şekilde işlendiği görülmektedir. Burada kullandığımız mezar taşları arasında en erken tarihli olan ile yakın tarihli üzerindeki lalenin özellikle çiçek kısımlarında genişlemeler olduğu ve çiçek kısmına biraz daha estetik bir görünüm kazandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu yönüyle laleler sadece tezhip, çini, kitap süslemelerinde değil mezar taşlarında bile zamanla değişik formlarda kullanılmıştır. Dikkat çeken özelliklerden biri de lalelerin kadın mezar taşlarında çokça kullanılmasıdır. Bu da kadının zarafetine ve inancına atfen gösterilen bir semboldür.

Kaynakça

- ARMAĞAN A. Munis, *Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri*, Birkar Bilge Karınca Matbaacılık, İzmir, 2005.
- AYVAZOĞLU Beşir, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.
- BAKIRCI Naci, *Mevlevi Mezar Taşları*, Rumi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BARIŞTA H.Örcün, “15–16.Yüzyıl Sembolik Lahitler”, XII. Türk Tarih Kongresi (12 - 16 Eylül 1994), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- BARIŞTA H.Örcün, “İstanbul-Eyüpsultan Cafer Paşa Türbesi Kazısı ve Bitkisel Bezemeli Mezar Taşları Üzerine”, Tarih, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu (5–7 Mayıs 2000), İstanbul, 2000.
- BOYRAZ Şeref, *Türkiye’de Mezar Taşı Sözleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- DENKTAŞ Mustafa, Yıldırım Özbek, *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı: Sanat Yazıları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, 2001.
- GÜVELİOĞLU İshak Güven, *Osmanlı Mezar Taşları ve Zeynep Sultan Haziresi*, Türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Yayınları, 2008.
- KULAZ Mehmet, İlder İgit(Hazırlayanlar), *Tunceli’deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları*, Hiperyayın, İstanbul, 2018.
- KUMBAR Özlem, *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2016.
- KUTLU Hüseyin (hazırlayan), *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi’ndeki Tarihi Mezar Taşları*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ÖZAYDIN Zuhul, “Süheyl Ünver Hocadan Notlar”, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi İstanbul 18–20 Eylül 1996: Kongreye Sunulan Bildiriler [Türk Tıp Tarihi Kongresi (IV: 1996: İstanbul)], Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- SEVİM Nidayi, *Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları: Eyüp Sultan’da Osmanlı Mezar Taşları ve Mezar Kültürümüz*, Abide Yayınları, İstanbul, 2007.

SEVİM Nidayi, *Medeniyetimizde Toplumsal Dayanışma ve Sadaka Taşları*, Kitapdostu Yayınları, İstanbul.

UÇAR Zeynep, *İstanbul Çorlulu Ali Paşa Külliyesi Mezar Taşları*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2019.

ÜLKER Necmi, “İzmir-Agora Ören Yerindeki Osmanlı Dönemi Mezar Kitabelerinden Örnekler”, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXII. cilt, 2. sayı [Prof. Dr. Ahmet Özgiray’a Armağan], İzmir, 2007.

Ekonomik Balonlar, Lale Spekülasyonu ve *Bitcoin*

Hatice SÜRURİ*

Özet

İktisadi olarak tarihsel süreçte dünya ekonomilerinde gerek ulusal gerekse uluslararası piyasalarda birçok ekonomik kriz oluşmuş ve ilgili krizler ülke ekonomilerinin daralması, küçülmesi ve çökmesi gibi ağır sonuçlara da neden olmuştur. 17.yy’a kadar, etki alanı olarak minimum seviye de krizler yaşanmış olsa da maksimum ölçekte meydana gelen ilk ekonomik kriz “Lale Spekülasyonu (Lale Balonu)” adı verilen kriz olmuştur. Tulipmania, daha çok spekülatif saiklerle meydana gelmiş ve ilk ekonomik balon (bubbles) olarak adlandırılmıştır. Çalışmamızda dönemsel olarak Avrupa’da önemli ölçüde etkisi olan ve ekonomik kriz olarak ele alacağımız “Lale Çılgınlığı” anlatılacaktır. İlerleyen aşamada ekonomik kriz ve ekonomik balonlar izah edilerek, kripto para olan bitcoinin de bir ekonomik balon olabilme ihtimali detaylandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Lale Çılgınlığı (Tulipmania), Ekonomik Balonlar, Kripto Para, Bitcoin*

Abstract

Economic Bubbles, Tulip Speculation and Bitcoin

In the historical process as economic, many economic crises have occurred in the world economies, both in national and international markets, and the related crises have also caused severe consequences such as contraction, shrinkage and collapse of the country's economies. Until the 17th century, although there were crises at a minimum level as an area of influence, the first economic crisis that occurred on a maximum scale was the crisis called “Tulip Speculation (Tulip Bubble)”. Tulipomania has been occurred mostly with speculative motives and has been called the first economic bubble. In our study, the “Tulipomania”, which has a significant impact on Europe periodically and which we will consider as an economic crisis, will be explained. In the following stage, the economic crisis and economic bubbles will be explained and the possibility of bitcoin, which is a cryptocurrency, as an economic bubble will be detailed.

Keywords: *Tulipomania, Economic Bubbles, Criypto Curency, Bitcoin*

---

* Tekirdağ Namık Kemal University, Economics Department, PHd Student, Tekirdağ, Türkiye, ORCID NO: 0000-0003-0717-3230, haticesururi@gmail.com

1. Giriş

Ekonomik krizler 21.yy’ın ilk dönemlerine kadar mevcut bilinen adı ile teorik olarak tanımlanmıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik ve finansal krizler daha çok ilgili piyasalarda meydana gelen dönemsel etkilerin sonucu oluşmuşlardır. Ekonomik balonlar (bubbles) ise daha çok gelecekte öngörülemeyen aşırıya kaçmış beklentiler sonucu ortaya çıkarak daha da geniş kapsamlı krizlere hatta çöküşlere yol açmıştır. İlgili krizler reel anlamda ekonomiyi derinden etkileyen hareketlilikler olmuştur.

Finansal anlamda, ekonomik balon olarak ifade edilen ekonomik krizleri, FED Başkanlığı da yapmakta olan Alan Greenspan, 1996 yılında “irrational exuberance” yani “irrasyonel aşırılık” kavramı ile tanımlamıştır.¹ Ekonomik balon, finansal karlılık arzusu ile ortaya çıkan ve beraberinde spekülasyon hareketliliğiyle varlığın fiyatında meydana gelen hızlı ve ani yükseliş olarak ifade edilen kavramdır. Varlığın fiyatındaki aşırı artış ile meydana gelen ekonomik davranış, John Kenneth Galbraith, “financial euphoria (finansal coşku; aşırı risk iştahı ile oluşan tutum)” terimi ile tanımlamıştır.²

Finansal piyasalardaki hareketlilik ve karlılık beklentisi ekonomik birimlerin piyasaya ilgisini pozitif yönde etkilemekte ve ekonomik ajanlar karlılık güdüsü ile risk almaktadır. Piyasaya daha yüksek iştahla giren yatırımcılarla fiyatlar artmakta ve ilgili piyasaya daha çok yatırım yapma arzusuna sahip ekonomik ajanlar girmektedir. İlk aşamada fiyatlar sürekli artış yönünde olduğu için yatırımcılar memnun olmaktadır. Yalnız süreç içinde varlıklar makul olan fiyatlardan uzaklaşmaktadır. Bu durum da piyasada ekonomik balon oluşmasına sebep olmaktadır.

Reel ve finansal piyasalardaki varlıkların fiyatının aşırı değerlemesi örneği 1636 yılında Avrupa’da spekülasyon saikleriyle Lale Krizi adı altında meydana gelmiş ve ilk ekonomik balon olmuştur. “Tulipmania (Lale Spekülasyonu)” adı verilen hadisede değerlendirilen varlık “lale” olmuştur. Balon kavramının değişen tanımlarından yola çıkarak mevcut varlık balonları ve 16.yy’daki Lale spekülasyonundan bahsedilerek Bitcoin ve kripto varlıkların nitelikleri üzerinden konu detaylandırılacaktır.

16.yy’da Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa’da Hollanda’ya getirilen laleler kazanç güdüsü ile bir çok yatırımcıyı teşvik etmiş aynı zamanda laleye ekonomik varlık olarak sahip olmak da prestij olarak algılanmıştır. Lale Çılgınlığı kavramı ise lale soğanı ile oluşan spekülasyon balonu açıklamaya yönelik olarak iktisat doktrininde yer almıştır. Bu dönemde; ekonomik birimler pozitif getiri beklentisi ile bir varlık olan “lale soğanı” üzerine yatırım yapmışlar ve yüksek alımlar nedeni ile varlığın fiyatının aşırı değerlendirilmesi oluşmuştur. Varlık fiyatındaki ani yükseliş sonrası, ters

¹ <https://www.halkbank.com.tr> (Erişim Tarihi: 01.10.2021).

² <https://www.halkbank.com.tr> (Erişim Tarihi: 01.10.2021).

bir manevra ile satışların gerçekleşmesi, ilgili varlığın değerinde sert düşüşlere yol açmıştır. Bu durum yatırım yapan ekonomik birimlerde zarar hatta iflas etmelerine neden olmuştur. Spekülatif güdülerle yatırım yapılan varlığın “lale soğanı” olmasından dolayı “Tulipmania” denilen bu ekonomik hareketlilik tarihsel perspektifte en dikkat çeken ve etkisi olan ekonomik kriz olmuştur.

Finansal balonlar varlık fiyatındaki ani değişimle birlikte, ekonominin değişim dönemlerinde varlıklara yapılan işlemlerin yönlerindeki ters yönlü hareketlilik sonucu da oluşmaktadır. Yaşanan ekonomik hareketlilik sonucu oluşan balon ekonomiyi daralma sürecine getirerek aynı zamanda kriz oluşmasına ivme katan unsur olabilmektedir.³

Ekonomik ya da finansal balonlar ekonomiler üzerinde tahrip edici etki yapmaktadır. Bu bağlamda ekonomik birimlerin rasyonel tutumları ve beklentileri, yatırımcıların davranışları, spekülatif içerikli unsurlar krizleri açıklama da belirleyici unsurlardır.

Çalışmamızda balon kavramı ve ekonomik balonların nasıl oluştuğu tanımlanarak ve ilerleyen aşamada Lale Çılgınlığı, Mississippi Balonu, Mortgage Balonu, Güney Deniz Balonu vb. örnekler ve ekonomik balonların nasıl meydana geldiği detaylandırılacaktır. Balonların gerek küresel gerekse bölgesel ölçekte krize neden olması da çalışma içerisinde incelenecektir. Çalışmanın diğer bölümünde ise son dönemlerde etkinliği giderek artan kripto para olan bitcoinin bir ekonomik balon olup olamayacağı izah edilmeye çalışılacaktır. Yayıdıkları çarpan etkisi ve spekülatif saiklerle büyük ekonomik buhran oluşturan ekonomik balonların sosyo ekonomik etkileri de detaylandırılacaktır.

2. Ekonomik Balon ve Ekonomik Kriz Kavramı

Ekonomik balonlar hakkında iktisadi yazında net bir tanımlama olmamakla birlikte, iki ayrı tanımla kavram açıklanmıştır. İlk tanım; ekonomik balonu, varlığın değeri üzerinden açıklamıştır. Buna göre; ekonomik aktörler; gelecekte daha da yüksek fiyata satabilme beklentisi ile varlıkları temel değerinin üzerinde gerçekleşen fiyatlar;⁴ balon olarak adlandırılmıştır. Burada varlığın değerinin sanal değerle reel değer arasında farklılaşarak, söz konusu varlığın değerinin sanal varlık lehine değişmesine köpük veya balon denilmektedir.⁵ Karlılık arzusu ile hareket eden yatırım sahipleri, varlık fiyatları alımına fiyatların aşırı arttığını fark edene kadar ekonomik balon hacmi genişleyerek büyüme ivmesi artmaktadır. Devamında hızlı bir satış dalgalanması

³ Peter C. Phillips, P.C. ve Jun Yu, Dating the Timeline of Financial Bubbles During the Subprime Crises. *Quantitative Economics*, 2011, 2(3), 459.

⁴ Markus K. Brunnermeyer, *Bubbles, The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2 ed, editions, S. Durlauf and L. Blume, 2008

⁵ <https://www.mahfigilmez.com.tr>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

ile varlık fiyatlarında sert düşüşler devam etmekte kriz diyebileceğimiz balon sonlanmış olacaktır.⁶ Balonlar; fiyat balonu, spekülasyon balonu, finansal balon olarak da literatürde adlandırılmıştır.

Balon tanımını yaparken de belirtildiği gibi varlık fiyatının temel değerini aşan bir fiyatlandırmaya ulaşması ile oluşan yukarı yönlü yükselmesi “balon” olarak ifade edilmektedir. Balonun oluşmasındaki temel etken, fiyat hareketlerinin etkisidir. Diğer tanımlanan şekliyle ekonomik balon; aniden ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarında sert bir yükseliş ve devamında varlığın değeri olan fiyatın sert bir şekilde düşüşü olarak da tanımlanmaktadır.⁷

Balonların ya da ekonomik olarak krizi başlatan spekülasyon menşei olan köpüklerin nasıl oluştuğu ile ilgili çok sayıda görüş belirtilmiştir. Ana akım iktisadi gelenek balonların meydana gelmesi esnasında olasılık olarak öngörülemediğini iddia etmektedir. Balonların oluşumu ve oluşuktan sonraki dönemde ekonomik bir krize yol açması da kaçınılmaz olacaktır.

Balon kavramının diğer bir tanımı ise ekonomik birim olan bireylerin gelecekte daha fazla gelir elde etme saikiyle bir varlığa yatırım yapması ve varlığın değerinde devam eden yükselişten sonra ani bir düşüş yaşanması olarak ifade edilmektedir.

Brunnermeier (2008), balonları çarpıcı şekilde oluşan fiyatların yukarı doğru artışı ve ilerleyen süreçte çöküşü olarak tanımlamıştır.⁸ Tanımlamalarda öne çıkan faktör ise varlığın temel değerinde meydana gelen fiyat değişimleridir. Yalnız önemli bir problem ise varlığa atfedilen “temel değer” kavramının nasıl şekilde hesaplandığı konusundadır. Varlığın temel değerinin nasıl hesaplanması gerektiği ile ilgili literatürde net bir görüşe karar verilememiştir.

Varlık değerinden ziyade bu hususta “balon” kavramı ile meseleyi ele almak daha yerinde olacaktır. Kaniel vd. (2008)⁹, varlığın nakit değeri üzerinde pozitif korelasyonun varlığı ve varlığın piyasada oluşan fiyatının riskin bulunmadığı azaltılmış nakit değişikliklerinin matematiksel toplamını geçmesi durumunda, ekonomik ajan olan bireyler bu durumda dahi varlığı talep ederek satın alma işlemini devam etme güdüsü ile hareket ediyorlar ise ekonomik anlamda balon kavramından bahsedilebileceğini savunmuşlardır.

⁶ Adil Oran, *Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, 26 (1), s. 152–154.

⁷ Charles P. Kindleberger, *Marias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*, Wiley, Newyork, 3rd edition, 1996, s. 4.

⁸ Markus K. Brunnermeier, *Bubbles*, *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2 ed, editions, S. Durlauf and L. Blume, 2008.

⁹ DeMarzo, P.M., Kaniel, R. ve Kremer, I. (2008). *Relative Wealth Concerns and Financial Bubbles*, Review of Financial Studies, Vol. 21, No.1, s. 19–45.

2.1. Ekonomik Balon Türleri

Finansal balonların temel özellikleri, spekülâtif anlamda bir fiyat artışı oluştuğunda varlığı sahip olan ekonomik birim olan bireylerin bu durumun daha yüksek oranda devam edeceği beklentisi ile varlık alımlarına devam etmeleridir.

Balon ya da köpük bir varlığın temel değerini büyük bir farkla aşması neticesinde oluşan durumu tanımlayan kavramdır. Finansal balonlar ya da ekonomik balonlar dört temel kategoride sınıflandırılır. Bunlar;

- Piyasa balonları
- borsa balonları
- kredi balonları ve
- emtia balonlarıdır.

Ekonomik balonlar, özellikleri itibariyle yanıltıcı ve tahmin edilemezdirler. Balonun oluşmasında beş aşama söz konusudur. Bu aşamalar; yer değiştirme, patlama, spekülâtif coşku (euphoria), kar etme ve panik aşamalarıdır.

Ekonomik olarak “balon” terimi, genel olarak bir varlığın fiyatının temel değerini büyük bir fiyat dalgalanması ile aştığı duruma atıfta bulunmaktadır. Spekülâtif talep sonucu oluşan yüksek fiyatların sonucunda balon patlar ve varlığın fiyatında ani düşüş oluşmaktadır. Balonun patlaması ile meydana gelen kriz ulusal ya da uluslararası ekonomiyi de etkileyen büyük ekonomik zararlara yol açabilmektedir. Bu duruma örnek verecek olursak eğer; 1989–1992 yılları arasında Japonya’da meydana gelen gayrimenkul ve hisse senedi balonlarının patlaması ile oluşan balondur. 2000’li yıllarda ki “Dotcom Balonu”, 2008 yılında meydana gelen ekonomik balon da diğer balon örnekleri arasındadır.

Diğer balon türleri ise; varlık piyasası balonları, hisse senedi piyasası balonları, emtia balonları, kredi balonları ve borsa-piyasa balonlarıdır. Balonları teorik çerçevede tanımladığımızda çok fazla sayıda varlık balonundan bahsedebiliriz. Kripto para piyasasında çok sayıda coinin varlığını yeni oluşan balon örnekleri olarak da tanımlayabiliriz. Bitcoin, etheium, dogecoin vb. gibi kripto paraların değeri üzerindeki artışları da değerlendirdiğimizde, kripto paraların da ilgili piyasalarda ekonomik balon oluşturabilme ihtimali bulunmaktadır. Aynı zamanda hisse senedi piyasalarında oluşan balonlar da varlık balonlarına örnek gösterilebilir.

Hisse senedi piyasası balonları genel itibariyle isminden de anlaşılacağı gibi borsada işlem gören fonları, hisse senetlerini içermektedir. Kredi balonları; bankacılık sisteminde kullanılan krediler, devlet tahvilleri ve özel şirketlerin tahvilleridir. Yine ticareti yapılan emtiaların da piyasada balon oluşturabilme ihtimali mevcuttur. Emtia balonları petrol, endüstriyel metaller, tarımsal ürünler de olabilmektedir. İlgili ürünlerin fiyatlarında meydana gelen ani artış piyasada balon oluşturmaktadır. Tanımladığımız tüm balon türleri arasında piyasada oluşan varlık balonları ve borsada oluşan balonlar

ekonominin geneline hızlıca yayılarak çarpan etkisi ile büyük bir ekonomik balon haline gelmektedir.

2.2. Ekonomik Balon Oluşma Safhaları

Hyman P. Minsky (1986), ekonomik işleyişin normal akışında finansal piyasalardaki dalgalanmaları ve kırılğanlıkları spekülatif oluşan balonlarla açıklamıştır.¹⁰ Minsky'e göre ekonomik büyümenin sürekli olduğu dönemlerde kurumsal nakit akışındaki yükselmenin spekülatif coşku ile gerçekleşerek yükselmeye devam edip devamında çok kısa bir sürede tam tersi bir düşüşle gelir elde edenlerin ödeme güçlerinin olmayışının bu durumda ekonomik anlamda krize sebep olduğunu belirtmiştir.¹¹

Minsky Stabilizing an Unstable Economy (İstikrarsız Ekonomiye Stabile Etmek) adlı eserinde ekonomide kriz etkisi yaratabilen finansal balonları açıklarken kredi döngüsünün beş ayrı aşamada gerçekleştiğini ifade etmiştir. Kredi döngüsünü temel aldığı bu aşamalar bize benzer şekilde bir ekonomik balonun yaşam döngüsünü de vermektedir. İlgili aşamalar ise sırasıyla şu şekilde detaylandırılmıştır. Bunlar;

- Yer Değiştirme (Displacement)
- Patlama (Boom)
- Spekülatif Coşku veya Çılgınlık (euphoria)
- Kar Etme ve
- Kriz ve Panik aşamalarıdır.

Yer değiştirme aşamasında ekonomik birimler ya da yatırımcılar yeni bir teknoloji, yeni bir ürün, hisse senedi ya da emtia vb. gibi bir varlığa daha fazla kazanç saikiyle yönelerek mevcut elindeki varlıklar üzerinde bir değişiklik yapmaktadırlar. Bu durum yatırımcıların ellerindeki ürünlerin yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Ve yatırım yapma isteğinin oluştuğu safha olarak da nitelendirilebilmektedir.

Ekonomik balon yaşam döngüsünde patlama aşaması ise; ilgili varlığın yer değiştirmesinin ardından varlık fiyatları ilk aşamada yavaş bir dalgalanma ile yükselir ve bu durum piyasaya yeni yatırımcıların girmesi ile fiyatların çarpan etkisi ile artmasına ve patlama aşamasının da gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Bu durum varlığın fiyatının aşırı değerleneceği beklentisi ile bir ekonomide daha fazla spekülasyonun ve birçok ekonomik birimin de talepte bulunmasına sebep olmaktadır.

Spekülatif coşku aşamasında ise söz konusu varlığın fiyatı patlama aşamasından sonra daha da artarak spekülatif taleplerin üst seviyeye çıkmasını sağlamaktadır. Bu aşamada yüksek kar elde etme hedefi ile finansal varlık ya da enstrümana yatırımlar anormal derecede artmaya başlamaktadır. 2017 yılında sanal para olan Bitcoin'in fiyatı da 19.000 ABD doları seviyelerine ulaşmıştır.

¹⁰ [https:// stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky](https://stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky), Erişim Tarihi: 10.11.2021.

¹¹ https:// stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky, Erişim Tarihi:10.11.2021.

Kar etme safhasında, piyasadaki hareketliliği gözlemleyerek rasyonel hareket eden varlık sahipleri pozisyon alarak kar elde etmektedirler. Panik safhasında ise artık balon düşme aşamasına geçmeye başlamıştır. Varlık fiyatlarındaki yükseliş seyrini düşüşe çevirmiştir. Bu aşamada varlığın değeri sert ve ani şekilde düşmektedir. Varlığın değerindeki düşüş ile ekonomik birimler ellerindeki varlıkları satış yoluyla elden çıkarmak istemektedirler. Panik safhasında arz miktarı talep miktarını aştığı için varlığın fiyatı sert bir şekilde düşmekte hatta çökme aşamasına geçmektedir. Palgrave (1926), balonları tarif ederken yüksek risklilik içeren ve temeli olmayan bir hareketlilik olarak tanımlamaktadır.¹² Taşıdığı risklilik ve yasal bir düzenlemeye de sahip olmaması itibariyle kripto paraların ekonomik balon oluşturabilme ihtimali de tartışılması gereken bir unsurdur.

Ekonomik balonlarda rastlanılan durum ise yüksek bir finansal kaldıraç oranına sahip olmalarıdır. Nitekim 1929 Büyük Buhran sırasında ortaya çıkan ekonomik balon yüksek finansal kaldıraç neticesinde oluşan kar etme amaçlı yatırım hareketleri olmuştur. Büyük Depresyonda hisse senetlerinin fiyatları yükselmiş ve yapılan işlemlerde karlılık gitgide artan ivmeye ulaşmıştır.

Ekonomik balonlarda meydana gelen ani düşüşler spekülasyon etkenleriyle meydana gelebilse de yatırımcıların kararlarındaki değişiklik sonucu piyasadaki ayrışmasıyla da gerçekleşebilmektedir. Bu hareketlilik neticesinde yaşanan ani düşüşler panik satışlarına sebep olarak sert bir çöküşe yol açmaktadır. 1929’da dünyayı sarsan ekonomik buhranı tetikleyen durum ise hisse senetleri fiyatları FED’in (Amerika Merkez Bankası) faiz kararı etkisi ile hızlıca düşmüştür. Durum banka iflaslarına kadar giderek, büyük çapta tüm bankacılık sektörünü sıçrama etkisiyle de tetiklemiştir.

2008 yılında dünyayı saran „emlak balonu Mortgage’de” de 1929 yılında yaşanan ekonomik buhrana benzer ekonomik şartlar meydana gelmiştir. Ekonomik balonlar kapsadığı alanın genişlemesi ile uluslararası çapta ekonomik krizlere de yol açmaktadır.

Tarihsel perspektifte spekülasyon etkenleriyle oluşan ilk ekonomik balon ise lale soğanı alımı ile ortaya çıkan Tulipmania (Lale Çılgınlığı- Lale Spekülasyonu) adı verilen balondur. 16.yy’da lale soğanlarının fiyatı aşırı şekilde değerlenmiştir. Garber (2000)¹³, balonları tanımlarken temel sebeplerle tanımlanamayan fiyat dalgalanmaları şeklinde ifade etmiştir.¹⁴ Ekonomik balonun diğer tanımı olan bir varlığın fiyatının temel değerinin üzerinde aşırı yükselmesi ifadesi üzerinden kripto paraların da ekonomik balona dönüşüp dönüşmeyeceği çoğu ekonomist tarafından da tartışma konusu olmuştur. Konu bu bağlamda ele alınarak çalışmanın diğer bölümlerinde detaylandırılacaktır.

¹² R.H. Inglis Palgrave, *Palgrave’s Dictionary of Political Economy*, MacMillan, London, 1926.

¹³ Peter M. Garber, *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*, Cambridge: MIT Press, 2000 s.175.

¹⁴ Peter M. Garber, *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*, Cambridge: MIT Press, 2000, s.175.

Gerek spekülatif etkenlerle, gerekse varlığın talebinin düşmesi ile gerçekleşen finansal balonların oluşumu sonrası ekonomide meydana gelen çöküşler tüm ekonomik birimleri de olumsuz etkileyen ekonomik krize dönüşebilecek sonuçlar doğurması bağlamında önem arz etmektedir.

2.3. Kriz ve Ekonomik Kriz Kavramı

Dünya ekonomisinde küçük, orta ve büyük ölçekte ekonomik anlamda birçok kriz ülke ekonomilerinin daralmasında ya da küçülmesine beraberinde enflasyon, stagflasyon gibi ekonomik sorunların oluşmasına da neden olmuştur. 17.yy'da Hollanda'da yaşanan Lale krizi de balon sonucu oluşan ekonomik krize örnektir.

İktisadi anlamda kriz kavramı, aniden oluşan ve etkileri itibariyle negatif sonuçlara yol açabilen büyük problem ve buhran ifadeleri ile de tanımlanmaktadır. Ekonomik krizler de ekonomik balonlar gibi birden bire oluşan bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. Etkileri itibariyle sadece ekonomik bir süreç değil beraberinde toplumsal bir durumdur.¹⁵

Krizler ekonomik birimleri etkileyerek büyük ölçekte ve geniş perspektife yayılan bir sonuca da dönüşebilmektedir. İlk etapta kısa vadeli ve devamında uzun vadeli bir sürecin yansıması ile yerelden, ulusal alana ve uluslararası alana çarpan etkisi ile büyüyebilmektedir.¹⁶ Ekonomik krizler, tarihsel perspektifte ekonomik birimlerin beklentileri sebebiyle aniden ortaya çıkan ekonomik bir köpükle sürecin başladığı ve ilerleyen aşamada da sert bir düşüşle sonlanan ve ekonomiyi derinden etkileyen olaylardır.

Kriz kelimesi, etimolojik köken olarak Yunanca “krisis” kelimesinden türeyen bir kelimedir. Piyasa mekanizmasındaki işleyişin dengeden uzaklaşması, yavaşlaması ve piyasadaki hareketliliğin azalması ekonomik kriz olarak ifade edilmektedir.¹⁷

İktisat literatüründe ekonomik kriz kavramı, farklı fikir ayrılıkları nedeniyle tartışılan bir konu olmuştur. Mishkin (1996)'e göre finansal krizler; finansal piyasalarda meydana gelen asimetrik bilgi ve ters seçim mekanizmasının sonucu oluşan bir süreçtir.¹⁸ Finansal krizleri genel olarak paranın değerinde ciddi bir azalma olarak ifade eden ekonomistler de mevcuttur. Ekonominin seyrindeki konjonktürel hareketlerdeki dalgalanmalardaki ani değişikliklerde kriz olarak tanımlanmıştır.

¹⁵ Evvin Akgün, *Krizi Anlamak*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2015, s.4,

¹⁶ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, *Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 2001, 42(2). 1225–1230.

¹⁷ Mehmet Fatih Darıcan, *Ekonomik Krizler ve Türkiye*, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 2013, 5 (17). s. 40.

¹⁸ Selçuk Balı ve Ahmet Büyükalvarcı, *1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi: Balonlar, Buhranlar ve Küresel Finansal Krizler*, 1.Bs., Çatı Kitapları, İstanbul, 2011, s. 3.

Ekonomik krizler dört ayrı şekilde incelenmektedir. Bunlar sırasıyla; dış borç krizleri, para krizleri, banka krizleri ve sistemik krizlerdir.¹⁹

Dış borç krizleri bir ülke ekonomisinin resmi dış borçlarını anapara ve faizleri ile birlikte geri ödemesini yapamayacağını duyurması olarak ifade edilmektedir.²⁰ Yalnız dış borç krizleri daha çok dönemsel olarak daha kısa bir dönemi kapsayabilmektedir.

Para krizleri (currency crisis), iktisadi literatürde döviz krizleri olarak da ifade edilmektedir. Döviz krizleri sabit kura endekslenmiş ekonomilerde meydana gelebilecek bir kriz türü olup cari işlemler hesabında açık büyümesi ile kriz oluşmaktadır.²¹ Para krizleri aynı zamanda ülkede kullanılan paranın değerindeki hızlı düşüş sonucu da oluşabilmektedir. Döviz kurunda yaşanan beklenmedik bir dalgalanma ile birlikte sermaye hareketlerindeki sert değişimler şeklinde meydana gelmektedir.²²

Bankacılık krizleri ise genelde bankacılık sistemindeki kredilerin ödenmeyişi ve bilanço aktiflerinin bozulması olarak tanımlanmaktadır. Bankacılık krizleri zaman açısından daha geniş zamana yayılan ve ekonomiyi de derinden etkileyen sonuçlar doğurabilmektedir.²³ İlgili krizler bankacılık sisteminde banka iflaslarına dönüşebilmektedir. Para krizlerinde bahsettiğimiz döviz piyasasındaki hareketlilikler de kriz ortamını tetiklemektedir.

Sistemik krizler ise reel sektörde ve işgücü piyasalarında gerçekleşen beklenmedik hareketlilik ve piyasanın daralması nedeniyle oluşabilmektedir. Bu bağlamda piyasada oluşabilecek ani şoklar, arz ya da talep şokları da krizlerin meydana gelmesine sebep olmaktadır. Sistemik krizlerin oluşumunda çarpan etkisi ile geniş alana yayılma süreci mevcuttur. İlk etapta bölgesel bir alanı kapsarken izleyen süreçte birkaç ülke hatta dünyaya yayılan büyük bir buhrana dönüşebilmektedir.

18.yüzyılın başlarında İngiltere ekonomisini etkileyen “South Sea Company Balonu”da yayılması ve çöküşe neden olması itibarıyla ekonomik krizlere önektir. Dünya ekonomisini derinden etkileyen ve sarsan olaylar ilk etapta kimi zaman ekonomik balon olarak başlamış ve ilerleyen safhada krize dönüşmüştür.

2.3.1. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomi literatüründe krizlere yol açan nedenler küreselleşme ile birlikte daha yaygın hale gelen uluslararası sermaye hareketliliği, ülke ekonomilerinin aşırı borçlanması, enflasyon ve döviz kuru politikasıdır.

¹⁹ Mithat Zeki Dinçer, *Güncel Ekonomik Sorunlar*, İstanbul Üniversitesi Açık Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2019, s.89.

²⁰ Jeffrey Sachs, *Alternative Approaches to Financial Crises in Emerging Markets*, 1996, pp.40–52.

²¹ Aslan Eren ve Bora Süslü, *Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi*, Yeni Türkiye, Sayı:41, Yıl:7, Eylül-Ekim,2001, s. 663.

²² Turan Yay, Gürkan G. Yay ve Ensar Yılmaz, *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 2001, No:47.

²³ Güven Delice, *Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Perspektif*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, Ocak-Haziran 2003, s.61.

2.3.1.1. Enflasyon

Enflasyon; ülkede dolaşımda olan ulusal para miktarı ile satın alınabilen mal ve hizmet miktarları arasındaki fark nedeniyle fiyatlar genel seviyesindeki artış sonucu, ulusal paranın değerini kaybetmesi olarak ifade edilmektedir. Daha net bir ifadeyle ise fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış sonucu paranın satın alma gücünün düşmesi olarak tanımlanmaktadır.

2.3.1.2. Uluslararası Sermaye Hareketliliği

Küreselleşme ile birlikte mal, hizmet ve sermayenin hızla dolaşımı ülkelerin ekonomilerini olabilecek ekonomik krizlere karşı savunmasız bir duruma da getirmiştir. Ülkeye yapılan yatırımlarla sıcak para girişi ya da ani parasal çıkışlar ekonomiyi kısa vadede kırılganlıklara, uzun vadede de krizlere açık hale getirebilecektir.

2.3.1.3. Aşırı Borçlanma

David Ricardo (1820), devletlerin aşırı borçlanmasının bir ulusun başına gelebilecek en büyük felaket olarak adlandırmıştır. Ricardo'ya göre, kamu harcamalarını finanse edebilmek için alınan vergiler, verimli sektörlerde ekonominin canlanması için aktarılmazsa, tekrar borçlanmayı arttırıcı bir döngü yaşanacaktır. Thomas Robert Malthus (1766–1834), aşırı devlet borçlanmasının ve bununla birlikte yüksek vergi yükünün ülke ekonomisine zarar vereceğini ifade etmiştir.

2.3.1.4. Döviz Kuru Politikası

Ülkedeki döviz kurunun baskılanması, merkez bankalarının etkinliğinin azalması ve banka bilançolarının bozulması gibi etmenlerden dolayı ekonomi negatif yönde etkilenecektir. Bu durum enflasyon baskısı ile de tetiklenerek ülkedeki parasal krizleri ve döviz krizini de arttıracaktır.

Finansal krizlerin nedenleri genel olarak ekollere göre farklılık gösterse de neden olduğu sonuçlar itibariyle büyük yıkımlara yol açmaktadır. Yeni Keynesyen ekol ekonomik krizleri tanımlarken Limon Problemi ve Asinetrik Enformasyon bağlamında açıklamaktadırlar. Post Keynesyen ekol ise finansal kırılganlık, belirsizlik ve risk kavramları ile ekonomik krizleri açıklamaktadırlar. Minsk'ye göre finansal krizleri oluşturan sebeplerden biri piyasadaki borçlanmanın yapısıdır.²⁴

Ekonomik balonlar yapısal olarak büyük ekonomik krizlere de dönüşerek piyasa sisteminin ve işleyişin bozulmasına sebep olurlar. Tarihsel olarak ilk balon olarak adlandırılan “Lale Krizi (Balonu)” 1637 yılında Hollanda’da meydana gelmiştir. “Tulipmania (Lale Çılgınlığı)” olarak adlandırılan olayda değerlendirilen varlık “lale” olmuştur. Dünya ekonomisinde balon olarak başlayıp etkisi hızla yayılan birçok kriz de olmuştur. Bu balonlara örnek verecek olursak eğer;

²⁴ Gökhan Karabulut, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2002, s.9.

- **Lale Çılgınlığı (1636)**
- **Güney Denizi Balonu (The South Sea Bubble):** Güney Amerika ile yapılan ticareti daha karlı olarak sürdürmeyi hedefleyen Güney Denizi şirketinin faaliyetleri ile başlayan ekonomik krizdir.
- **Missisipi Balonu (Missipi Bubble):** Yapısı itibariyle Güney Deniz Balonu ile benzer özeliklerde oluşmuştur. 1720 yılında Fransa’da kurulan şirketlere karşı yapılan spekülasyon saikler sonucunda oluşmuştur.
- **Hisse Senedi Fiyatları Balonu (Stock Prices Bubble):** 1927–1929 ve Büyük Buhran.
- **Japonya Emlak ve Hisse Senedi Balonu (Japan Real Estate and Stock Bubble):** 1985–1989.
- **Finlandiya, Norveç ve İsveç- Emlak ve Hisse Senedi Balonu (Real Estate and Stock Bubble in Finland, Norway and Sweden):** 1985–1989.
- **Asian Countries Real Estate and Stock Bubble (Asya Ülkeleri Emlak ve Hisse Senedi Balonu):** 1992–1997.
- **Dot-Com Balonu (1994–2000):** ABD’de NASDAQ hisselerinin hızla artışı ile başlayan süreçtir.
- **Mortgage Balonu (2008):** Gayrimenkul alım satım ve bankacılık sistemindeki kredilerden ortaya çıkarak dünyayı sarsan küresel ve finansal krize dönüşmüştür.
- **Bitcoin ve Kripto Paralar:** 2017.

Çalışmanın bir sonraki adımında 1636–1637 yılları arasında Hollanda’da meydana gelen ve en eski ekonomik balon olarak adlandırılan “Lale Spekülasyonu” örneği detaylarıyla ifade edilecektir.

3. Lale Spekülasyonu

17. yüzyılın başlarında Hollanda’da başlayıp Avrupa’ya da yayılan “Lale Çılgınlığı”, lale soğanlarının fiyatının aşırı değerlenmesi ve ilerleyen safhada da ani hızla düşmesi sonucunda oluşan fiyat dalgalanmalarının yaşandığı döneme verilen isimdir. Ekonomik ilk balon olarak da adlandırılan “lale spekülasyonu” Avrupa’da birçok ülkeye de yayılarak ekonomik bir krize de yol açmıştır.

16.yüzyılda Avrupa’da lale soğanlarına sahip olmak bir prestij olarak görülüyordu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde lale ifade ettiği anlam itibariyle de sembolik bir bitkidir. Lale soğanının, Hollanda’ya girişinin 1593 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın büyükelçi De Busbecq’e hediyesi ile gerçekleştiği iddia edilmiştir.²⁵ Lale soğanlarına

---

²⁵ Anna Pavard, *Lale: İnsanları Çıldırtan Çiçeğin Hikayesi*, Bloomsbury Yayınları, London, 2014, s.4.

sahip olmak dönemsel olarak özellikle Avrupa'nın genelinde sınıfsal belirleme aracı olarak da görülmektedir.

1600'lü yılların Avrupası siyasi olarak Otuz Yıl Savaşları'nın yaşandığı dönem olmuştur. Protestan Alman Prensleri ile Kutsal Roma İmparatorluğu arasında başlamış olsa da Avrupa'nın genelini etkileyen bir mücadele olarak tarihe geçmiştir. Avrupa'da Fransa, Hollanda, İngiltere, İsveç, Danimarka ve Potestan Alman Prenslikleri, Katoliklerin (Kutsal Roma, İspanya, Avusturya, Katolik Alman Prenslikler) karşısında olmuşlardır. Siyasi alanda karışıklıkların olduğu 17.yy.Avrupası ekonomik koşullar açısından refah ve zenginleşmenin azaldığı bir dönemi de işaret etmektedir. Yalnız savaşın sonuna doğru Avrupa ekonomik olarak iyileşmeye de başlamıştır.

“Tulipmonia” denilen Lale çılgınlığı, lale soğanlarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avrupa'ya taşınması ile üretimine geçilmiştir. İlerleyen süreçte ise piyasanın büyümesi ile birlikte 1636–1637 dönemleri arasında bir balon haline dönüşmüştür. Bazı araştırmacılar göre ise Lale soğanları ticaret yolları aracılığıyla Avrupa'ya ulaşmıştır. Pierre Belon (1553), Osmanlı ve Avrupa arasındaki ticaret alışverişi neticesinde bitki tohumları ve lale soğanlarının Avrupa'ya taşındığından bahsetmiştir.

Charles Mackay (1841) ise lale spekülasyonunu bahsettiği eserinde lale soğanlarının Hollanda'nın tümünü kapsayacak şekilde alım satımı yapılan ürün haline geldiğini ifade etmiştir.²⁶ Lüks bir eşya ve aynı zamanda statüyü de beraberinde getiren lale soğanı, birçok renk ve farklı çeşitlerde dikilmeye başlamıştır. Leppert'e (2009) göre lale soğanlarının çeşitliliği toplumsal düzeni de yansıtan bir semboldür. Hollanda'da askeri yöneticilerin kendi isimlerini taşıyan lalelerin olduğu ve lalelerin renklerine göre sınıfsal bir temsil aracı olduğu ifade edilmiştir.²⁷ Hem statü hem de zenginlik göstergesi olan lale soğanlarına olan talebin çok yüksek oranlara ulaşması neden ile birlikte lalenin Avrupa'daki üretim alanı da ulusal ölçekte artmıştır. Lale soğanları ilk etapta elit sınıfın talebini oluşturduğu bir ürünken ilerleyen safhada daha kapsamlı olarak üretilen bir ürüne dönüşmüştür.

Artan lale soğanı talebi, doğal olarak lalenin fiyatlarının yükselmesine ve spekülasyona da yol açarak lale piyasasına daha az bilgisi olan tüccarların girmesine neden olmuştur.²⁸ İlgili dönemde fiyatı aşırı değerlenen lale soğanı ise renk kırılması özelliği ile farklı desende olan lale türü idi ve laledeki kırılma ürünün daha nadide bir tür olması nedeniyle de talebinin yükselmesine olanak sağlamıştır.²⁹ 1636 yıllarda,

²⁶ Charles Mackay Olağanüstü Kitlesele Yanılgılar ve Kalabalıkların Çılgınlığı. Richard Bentley: Londra, 1841.

²⁷ Richard Leppert, *Sanatta Anlamların Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi* (Çeviri, İ.Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s.59.

²⁸ Merter Akıncı, Gönül Yüce Akıncı ve Ömer Yılmaz, *Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar*, Tarih Okulu Dergisi, 2014, 7(9), s.722.

²⁹ Peter M. Garber, *Tulipmania*, Journal of Political Economy. 1989, 97(3):535–600, p.574, doi:10.186/261615.

lale soğanları Hollanda’da bir çok şehirde borsalarda işlem görmeye başlamıştır. Hatta “Sempre Augustus” adlı lale soğanı fiyatının bir ev fiyatına denk geldiği belirtilmiştir.³⁰ Tablo 1 ve Tablo 2 ‘de “Semper Augustus Lale soğanı” fiyatlarındaki dönemler arası değişim ve o dönemde Hollanda’daki ev fiyatlarının değeri görülmektedir. Lale soğanlarının nadide olması nedeniyle dönemsel olarak lale çizimleri ve katalogları dahi oluşturulmuştur.

Tablo 1: Semper Augustus Lalesi 1623–1637 Yılları Fiyatları

Semper Augustus					
Yıl	1623	1624	1625	1633	1637
Gulden*	1000	1200	3000	5500	10000

Kaynak: (Kumbar, 2016:153)*: Hollanda para birimidir ³¹

Tablo 2’de Avrupa’da o dönemdeki ev fiyatları para cinsi ile ifade edilmiştir. Tablolardan da gözlemlendiği gibi Hollanda, Amsterdam ve Kaizers-gract’taki ev fiyatları ve lale soğanlarının fiyat artışının yıllar itibariyle değişim tablosu verilmektedir.

Tablo 2: 17. Yüzyıl Avrupa Gayri Menkul Fiyatları

Malın Cinsi	Yer	Fiyat	Para Birimi
Ev	Holanda	5000	Gulden
Ev	Amsterdam	10000	Gulden
Ev	Kaizers-gract	10500	Gulden

Kaynak: (Kumbar, 2016:153) ³²

Lale soğanları üretimi kolay olmayan özellikte olup sadece nisan ve mayıs aylarında: çiçek açan bir bitki olup, haziran ayında ise tekrar yerlerinden sökülür. Tekrar ise Eylül ayında ekilerek çiçek açması beklenmektedir.³³ Ve senenin geri kalan kısmında lale ticareti yapanlar, vadeli satış sözleşmeleri ile lale alımlarına devam etmişlerdir.³⁴ Piyasadaki açığa satış işlemleri dönemsel olarak sınırlandırılmış hatta yasaklanmış ve vadeli satış sözleşmeleri geçerliliğini yitirmiştir.

³⁰ Peter M. Garber, *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*, Cambridge: MIT Press, 2000, p.175.

³¹ Özlem Kumbar, *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.135.

³² Özlem Kumbar, *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.153.

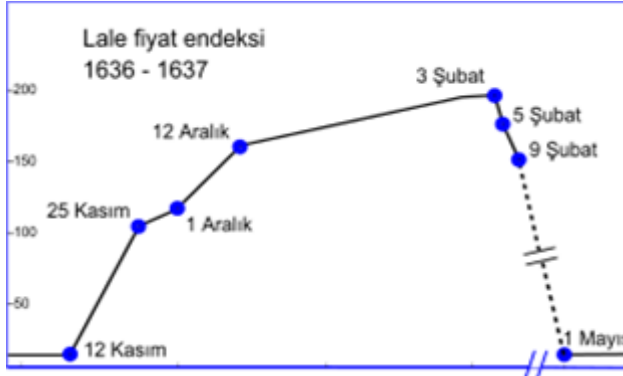
³³ Peter M. Garber, *Tulipmania*, Journal of Political Economy. 1989, 97(3):535–600, p.574, doi:10.186/261615.

³⁴ A.g.e..

Lale alım satımı üzerinden büyüyen piyasada lale soğanı fiyatları kontrolsüz şekilde yükselmiştir. Bu kontrolsüz yükseliş piyasaya spekülasyon yaparak karını maksimize etmeye çalışan kişilerin girmesini sağlamıştır. Lale soğanları artık sadece elitlerin değil ortalama gelir sahibi ekonomik birimlerin de üretime geçtiği bir varlık halini almıştır. Mike Dash’a göre 1636 sonbaharında lale soğanlarına yatırım yapmak için çiçekçiler sadece kar etme güdüsüyle ve parasal kazanç odaklı olarak akın akın piyasaya girmişlerdir.³⁵ Lale piyasası elitlerin elinde iken profesyonel lale yetiştiricileri ve eczacılar da lale soğanlarını yetiştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde ürün kalitesi olarak fayda etmeyeceği düşünülen lale soğanları dahi artık değerlendirilmeye başlamıştır.

Lale üreticilerinin artmasındaki çeşitlilik lale piyasasında ki üretimin daha ortalama fiyat düzeyinde yapılmasına imkan vermiştir. Avrupa’da yaşanan veba salgını ise işçilerin azalması nedeni ile kazançların artmasında sebep olduğu için işçilerin de piyasaya dahil olma olanağı doğmuştur. Lale piyasasının bu denli gelişmesi ve herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmaması piyasayı da spekülasyona açık hale getiren unsur olmuştur. Bununla birlikte devletin oluşan spekülasyon sonrası piyasaya yapmış olduğu regülasyonlar ters etki yaparak lale soğanı fiyatının sert bir şekilde düşmesine ve yatırımcıların zarar etmesine neden olmuştur.

Tablo 3: Lale Fiyat Endeksi

Kaynak: <https://stringfixer.com.tr> (Earl Thompson Grafiği)³⁶

Tablo 3’te Earl Thompson³⁷ tarafından elde edilen Lale Fiyat Endeksi grafiği mevcuttur. Grafikteki verilere bakıldığında Kasım-Aralık aylarında yükselişe geçen fiyatlar Şubat 1637’ye kadar artmaya devam etmiştir. Devam eden süreçte lale soğanı fiyatları ani bir düşüşle eski fiyat seviyesine ulaşmıştır.

³⁵ Mike Dash, *Tulipomania: The Story of the World’s Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions it Aroused*, Three Rivers Press, Newyork, 1999, s.58.

³⁶ https://stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky, Erişim Tarihi:10.11.2021.

³⁷ Earl Thompson, *Lalemanyay, Gerçeklik mi Yapaylık mı?*, Public Choice, 2007, 130 (1–2):99–114, doi:10.1007/s11127-006-9074-4 S2CID 154546566, Erişim Tarihi:15 Ekim 2021.

Lale balonu ve sonrasında ekonomik krize yol açan benzer örnekler incelendiğinde spekülâtif saiklerle piyasadaki denge fiyatın bozularak balon ya da krizlerin oluştuğu gözlemlenmektedir. Lale piyasasındaki bu kontrolsüz büyüme lale balonun şişmesine de zemin hazırlayan unsur olmuştur. Lale çılgınlığı, lale soğanı ile oluşan spekülâtif balonu ifade etmek maksadıyla ekonomi literatüründe yer almıştır. Bu dönemde ekonomik aktörler pozitif getiri ve kar beklentisi ile bir varlık olan “lale soğanı” üzerine yatırım yapmışlar ve yüksek miktarda alımlar yapmaları nedeni ile de varlığın fiyatı aşırı değerlenmiştir.

Lale çılgınlığı olarak ifade edilen ve ekonomik balonun oluştuğu dönemi üç ayrı dönem olarak özetlersek;³⁸

- 1600–1636 yılları arasındaki dönem; Lale’nin Avrupa’ya geldiği ve sınıfsal olarak elitlerin sahip olduğu dönemdir.
- 1636–1637 yılları arasındaki dönem; Lale piyasasının canlanması ve lale soğanlarındaki çeşitliliğin artması ile spekülâtif söylentiler ve karlılık iştahı ile piyasaya girenlerin çoğalması sonucu talep artışı ve fiyatlarının tavan seviyeye ulaştığı dönemdir.
- 1637 sonrası dönem; Lale Soğanlarının panik satışları nedeniyle fiyatının düştüğü ve yatırımcıların ellerinde ürünlerin kaldığı dönemdir.³⁹

4. Lale Spekülasyonu ve Bitcoin

Teknolojik gelişmeler ile birlikte dijitalleşmenin artması ile değişim aracı, değer biriktirme ve değer ölçüsü olan para da dönüşmeye başlamıştır. Bitcoin, 2009 yılından itibaren kullanılmaya başlayan ve 2017 yılı itibarıyla dünya genelinde kullanımı yaygınlaşan resmi bir kurumla ilişkilendirilmeyen dijital para birimidir. Satoshi Nakamoto tarafından piyasaya sürülen bitcoinler eşler arası yazılım ve kriptografiye bağlıdır. Bitcoin yasal bir düzenlemeye tabi olmayan, devletlerin müdahalesine bağlı olmayan kripto para olarak da tanımlanabilmektedir.

Bitcoin ve kripto para borsalarında yapılan işlemlerin yaygınlaşması, değerinin özellikle son dönemlerde hızla artması ülkelerin kipto para piyasası ile ilgili regülasyonlara gitmesinin zorunlu hale getirilmesi tartışmalarını da çoğaltmıştır. İlk kripto para olma özelliğine sahip bitcoin, “Blokchain (Blok Zinciri)” adı verilen bir sistem alt yapısı ile işleyişini devam ettirmektedir. Blokchain; maliyet avantajına sahip ve aracısız işlem yapmaya imkan veren bir sistemdir. Veri transferindeki güvenlik altyapısı ise kriptografik yazılımlar ile gerçekleşmektedir. Bitcoin ve diğer coinlere

³⁸ Özlem Kumbar, (2016). *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 161, İstanbul.

³⁹ Özlem Kumbar, (2016). *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 161, İstanbul.

olan talep artışı ekonomik balon olup olmayacağı tartışmasını da sürekli güncel tutmaktadır. Özellikle 2017 yılı ve sonrası ekonomik birimlerin ilgisini daha da arttırmıştır. 2021 Kasım ayı itibarıyla bitcoin fiyatı güncel veri olarak “65.878 Amerikan doları” olmuştur.⁴⁰

Bitcoin ve kripto paraların değerindeki yükseliş beraberinde “ekonomik balon” tartışmasına da sebep olmuştur. Spekülasyona açık yapısı ve volatilitesindeki oynaklık ekonomik köpük olabilme ihtimalini de düşündürmektedir. Finansal varlıklardaki balon oluşumu; bir finansal varlığın piyasada oluşan fiyatının, varlığın temel değeri üzerinden sürekli yükselmesi ve artması şeklinde oluşmaktadır.⁴¹

Bitcoin’i balon olarak değerlendirmeden önce işlem gördüğü piyasanın yapısı ve büyüklüğü diğer bir ifadeyle piyasa kapitalizasyonu, varlığın fiyat değişikliklerinin boyutu ve önem arz etmektedir. Yine varlığın toparlanma süresi de dikkat edilmesi gerektiren unsurlardır. Bu bilgiler çerçevesinde bir finansal varlığın yaşam döngüsündeki aşamalara dikkat ettiğimizde bitcoinin zaman içinde değişen fiyatı, ekonomik birimlerin artan talebi ve manipülasyona açık yapısıyla ekonomik balon olarak nitelendirilebilir.

4.1. Lale Çılgınlığı ve Bitcoin İlişkisi

Çalışmanın bu bölümünde Lale ve Bitcoin arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

- Her iki ürün de alım satım işlemine tabi olan ekonomik değeri olan varlıklardır.
- Lale soğanı; Lale alım satımı yapan tüccatlar ve yetiştirip piyasada işlem görmesini sağlayan bitki yetiştiricileri ile bir pazar haline gelmiştir. Bitcoin ve kripto para piyasaları oluşumunda da veri madenciliği olması piyasalarının oluşmasına olanak sağlaması bağlamında benzeşmektedir.
- Aynı ürünün farklı türlerinin olması ve piyasada işlem görmesi itibarıyla benzerlik göstermektedir. Dönemsel olarak Hollanda’da alım satımı yapılan Lale soğanları çeşitlilik arz etmekteydi. Örnek verecek olursak eğer; Schilder, Viceroy ve Semper Augustus laleleridir.⁴² Bitcoin ve kripto para piyasası aşırı şekilde genişleyerek yeni alt coinler ve çeşitlilikle alım satımı işlemine tabi olmaktadır. Örneğin; Bitcoin, Ethereum, Binance, Ripple, Dogecoin, Fantom, FTX Token, Theta gibi.
- Spekülasyona açık oluşları ve spekülörlerin piyasada yüksek miktarlarda alım-satım işlemi yapmalarına imkan olması ve bu nedenle de ekonomik balon ya da kriz ihtimaline sebep olabilecek piyasa yapısının oluşması.

⁴⁰ <https://www.investigators.com.tr>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021).

⁴¹ Santoni, G.J. (1987). *The Great Bull Markets 1924–29 and 1982–87: Speculative Bubbles or Economic Fundamentals*, Federal Reserve Bank of St. Louis Review, https://files.stlouisfed.org/files/htdocs/publications/review/87/11/Bull_Nov1987.pdf, Erişim Tarihi:08.11.2021.

⁴² Özlem Kumbur, *Lale Devri’nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.155, İstanbul.

Kripto paralar ve lale soğanı üzerinden oluşan Lale Spekülasyonu benzerliğini ortaya koymaya çalıştığımız bu aşamada Lale ve Kripto arasındaki farklı yönleri de ifade etmek yerinde olacaktır. Bu farklılıklar ise sırasıyla;

- Lale Spekülasyonu veya Lale Balonu yaşandığı dönemde ilk olarak Hollanda’da oluşmuş ve diğer bölgelere de yayılarak daha çok bölgesel bir alanı etkilemiştir. Bitcoin ve Kripto paralar ise bugün hızla tüm dünya ekonomisinde uluslararası bir alanı kapsayan yapıya bürünmeye başlamıştır. Bu durumun karşılaştırmasında dönem farklılıklarının da dikkate alınması gerektiği önem arz etmektedir.
- Kripto paralar, dönemsel olarak farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmesi nedeniyle piyasanın gelişmesi ve genişlemesinin getirdiği teknoloji avantajı ile manipülasyona açık olsa da geçmiş dönemde bir köpük oluşmasına imkan vermeden dengeye ulaşmıştır. Yalnız bu durum piyasada köpük oluşturmayaacağı anlamına gelmemektedir.

Tüm bu açıklamalar sonucunda Lale Spekülasyonu ve Bitcoin arasındaki ilişkinin varlık fiyatının oluşması aşamasında benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir. Bir ekonomik balonun oluşma safhaları açısından konuyu değerlendirdiğimizde bitcoin ya da kripto paralar yer değiştirme, patlama ve spekülatif coşku (çılgınlık) aşamalarına ulaşan bir seyir izlediği gözlemlenmektedir.

5. Sonuç

Bitcoin ve diğer kripto paraların fiyatlarında oluşabilecek tahmin edilemeyen artışlar, kripto paralara olan talebin hızla artmasına ve piyasanın genişlemesinde olanak sağlamaktadır. Bitcoin piyasasındaki bu hızlı büyüme ve yasal bir düzenlemeye tabi olmaması bazı ülkelerin kripto para piyasasına temkinli yaklaşmasına ve alım-satımının sınırlandırmasına hatta yasaklamasına neden olmuştur. Yalnız 2021 yılı itibarıyla bazı ülkeler; kripto paralar ile ilgili yasal düzenlemeler getirmişlerdir.

Kripto paralar aşırı oynaklığa sahip olduğundan bu özelliği ile ekonomik balona dönüşebilme ihtimalini barındırmakta ve ekonomik balona benzemektedir. 2017 Eylül ayında kripto para piyasasında işlem gören varlıkların seyri dönemsel olarak ekonomik balon örnekleri olarak değerlendirebilecek niteliktedir. Bitcoin fiyatı ilgili dönemde “19.050 ABD dolarına” yükselmiş ve piyasaya yeni yatırımcıların girmesine olanak sağlamıştır.

Spekülatif saiklere açık olması nedeniyle Bitcoin’in, Lale çılgınlığına benzer biçimde oluşabilecek ekonomik bir balona dönüşebilmesi ihtimalini güçlendirmektedir. Kripto para piyasasında işlemlerin aracısız olması ülkeler arasında paranın dolaşımının serbest olması nedeniyle herhangi bir ekonomik balon oluşması durumunda ani satışların oluşabilme ihtimaliyle geniş alana yayılan bir krize zemin oluşturacak yapıdadır.

Klasik iktisadi doktrine göre piyasanın denge seviyesinden uzaklaşması krize yol açan durumdur. Sonuç olarak değerlendirdiğimizde varlığın fiyatındaki aşırı volatilitenin varlığı, devletlerin kripto para piyasalarıyla ilgili yapmış olduğu yasal düzenlemeler ve sınırlandırmalar, piyasalarda yaşanan oynaklıklar, ekonomik balonun ne zaman oluşacağı konusunda belirsizlik oluşturacaktır.

Son dönemlerde çoğu ülke kripto paraları vergilendirme işlemine dahil etmişlerdir. Kanada ve Almanya gibi ülkelerde kripto paralar için ATM'ler dahi kullanılmaya başlanmıştır. Bitcoin ve kripto para piyasasındaki bu denli hızlı piyasa genişlemesi ülke ekonomileri için bir fırsat alanına dönüşebilecek niteliktedir. Bu bilgiler çerçevesinde kripto paralar dijitalleşen dünya da dijital ekonomi içerisinde önemli bir enstrüman olarak yerini alacaktır.

Kaynakça

- Akıncı, M., Akıncı G.Y., Yılmaz, Ö. (2014). Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar. Tarih Okulu Dergisi, 7(9), s.722.
- Akgün, E. (2015). Krizi Anlamak. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Aktan, C. C.. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenleri ve Çözüm Önerileri. Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, 42(2). 1225–1230.
- Balı, S., Büyüksalvarcı, A. (2011). 1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi: Balonlar, Buhranlar ve Küresel Finansal Krizler, 1.Baskı, Çatı Kitapları, s.3, İstanbul.
- Brunnermier, M.K. (2008). “Bubbles, The New Palgrave Dictionary of Economics”. 2 ed, editions, S. Durlauf and L. Blume.
- Dash, M. (1999). Tulipomania: The Story of the World's Most Coveted Flower and the Extraordinary Passions it Aroused. Three Rivers Press, New York.
- Darıcan, M.F. (2013). Ekonomik Krizler ve Türkiye. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 5 (17), s. 39–46.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler:Teorik ve Tarihsel Perspektif. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:20, Ocak-Haziran 2003, s.57–81.
- DeMarzo, P.M., Kaniel, R. ve Kremer, I. (2008). Relative Wealth Concerns and Financial Bubbles. Review of Financial Studies, Vol. 21, No.1, s.19–45.
- Diñçer, M.Z. (2019). Güncel Ekonomik Sorunlar. İstanbul Üniversitesi Açık Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, s.89, İstanbul.
- Eren, A., Süslü, B. (2001). Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi. Yeni Türkiye, Sayı:41, Yıl:7, Eylül-Ekim, s. 663.
- Karabulut, G. (2002). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri. Der Yayınları, s.9, İstanbul.
- Garber, P.M. (1989). Tulipmania. Journal of Political Economy. 97(3):535–60, doi:10.186/261615.

- Garber, P.M. (2000). *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*. Cambridge: MIT Press.
- Kindleberger, C.P. (1996). *Marias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*. Wiley, Newyork, 3rd edition.
- Kumbar, Ö. (2016). Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.135–161, İstanbul.
- Leppert, R. (2009). *Sanatta Anlamanın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi* (Çeviri, İ.Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Mackay, C. (1841). *Olağanüstü Kitlesel Yanılgılar ve Kalabalıkların Çılgınlığı*. Richard Bentley: Londra.
- Oran, A. (2011). Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26 (1), 152–154.
- Palgrave, R.H.I. (1926). *Plaggrave's Dictionary of Political Economy*. MacMillan, London.
- Pavard, A. (2014). *Lale: İnsanları Çıldırtan Çiçeğin Hikayesi*. Bloomsbury Yayınları, s.4, London.
- Phillips, P.C. ve Yu, J. (2011). Dating the Timeline of Financial Bubbles During the Subprime Crises. *Quantitative Economics*, 2(3), 459.
- Sachs, J. (1998). *Alternative Approachs to Financial Crises in Emerging Markets*.
- Santoni, G.J. (1987). The Great Bull Markets 1924–29 and 1982–87: Speculative Bubbles or Economic Fundamentals. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, https://files.stlouisfed.org/files/htdocs/publications/review/87/11/Bull_Nov1987.pdf, Erişim Tarihi:08.11.2021.
- Thompson, E. (2007). Lalemanya, Gerçeklik mi Yapaylık mı? *Public Choice*, 130 (1–2):99–114, doi:10.1007/ s11127-006-9074-4 S2CID 154546566, Erişim Tarihi:15 Ekim 2021.
- Yay, T., Yay, G.G., Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:47, İstanbul.
- <https://www.halkbank.com.tr>, (Erişim Tarihi: 01.10.2021).
- <https://www.investigators.com.tr>, (Erişim Tarihi: 11.10.2021).
- <https://www.mahfiegilmez.com.tr>, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- [https:// stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky](https://stringfixer.com.tr/Hyman_Minsky), Erişim Tatihi:10.11.2021.

From Asia to the Italian Heraldic. The travel of a tulip

Giuseppe COSSUTO

It's well known that the Tulip flower has its origin on the Pamir and on the Tien Shan and Hindu Kush Mountains,¹ and that its Italian and English name “tulipano/tulip” derives from French word “tulipan” that is an adaptation of the turkish word *tülbent* (*dülbent*) that means *muslin*, *garze*² that we can find as *tülbent lalesi* “white tulip” in Turkish.

This flower was cultivated in Constantinople on 1055 AD, but its mainly and decisive widespread dissemination in Western Europe is datable with the period of the long Reign of Suleyman the Magnificent (*Ḳānūnī Sultān Süleymān*, 1520–1566), firstly in Holland, and after in other countries after that Ogier Ghiselin de Busbecq (1522–28 October 1592) a 16th-century Flemish writer, herbalist and diplomat that served as ambassador to the Ottoman Empire in 1581 published a book about his time in Constantinople, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, that was re-published in 1595 under the title of *Turcicae epistolae* or *Turkish Letters*. His passion for herbalism led him to send Turkish tulip bulbs to his friend the famous botanist Charles de l'Écluse (1526–1609), who acclimatized them to life in Central and Northern Europe.³

Further, the figure of this flower has passed also on the heraldic emblems in Western Europe and, clearly, in Italy.

We can find a clear example of the tulip on the present coat of arms of the north-eastern Italian municipality of Spilimbergo (*Spilimberc* in Friulan, *Spengenberg* in German, belonging to the Pordenone province), a little city that took his name (*Castrum de Spengenberg*) by the Spengenberg family,⁴ a very ancient aristocratic family that rules this territory as vassals (*ministeriales*) of the Patriarch of Aquileia by the XI century. On 1420 Spilimbergo has passed under the supremacy of the Republic of Venice.

---

¹ Michael King, *Gardening with Tulips*, Portland, Timber Press, 2005, p. 16.

² The *Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 11th edition, Redhouse Yayınevi, 1990, pp. 1190–91.

³ C. Foster & F. Daniell (Eds.), *The Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq. Seigneur of Bousbecque, Knight, Imperial Ambassador*, C. Kegan Paul & Co., London, 1881, p. 127.

⁴ <http://www.vivispilimbergo.it/castello/>

The position of Spilimbergo in Italy

After the fall of the Venetian Republic (1797), Spilimbergo was incorporated in the Austrian Empire (1814) and on 1866 finally the town became a part of the Kingdom of Italy.⁵

With a Royal decree issued on 24 august 1928 the civic emblem with four tulips was established as blazon of the town, but the shield and its symbols really became from an ancient past of this place?

Meanwhile, if it's the true that Spilimbergo has been a very important mercantile and commercial place, specially during the Renaissance period, its civic emblem with the tulips has no connections with the commerce of this flower during the past centuries.⁶

The point is that after a very long discussion, the scholars are established that the tulips of the civic emblem of the town, are not derived by the medieval period.

---

⁵ <http://www.vivispilimbergo.it/la-citta/la-citta-la-sua-storia/>

⁶ See the very detailed dossier of Daniele Bisaro, "Lo stemma del Comune di Spilimbergo tra leone, gigli e tulipani" in *Il Barbacian*, pp. 45–53, with a rich literature. I wish to thanks to the kind librarians of the Civic Library of Spilimbergo that have sent me the article and have help me in this concise research.

If the name Spilimbergo derives from the Spengenberg family, its civic emblem is totally different from the blazon of the German family, as is shown in the Castle and elsewhere (Fig. 1).⁷

**The Spengenberg Family Coat-of-Arms
in Spilimbergo (Fig. 1)**

Firstly, we can find interesting historical details about the emblem into the volume edited by Cesare Cantù, *La Grande illustrazione del Lombardo-Veneto: ossia storia delle città, dei borghi, comuni, castelli, ecc. fino ai tempi moderni*,⁸ where the emblem is described by Gian Domenico Ciconi as “a rampant lion on a black and red field diagonally subdivided”. This image coincides with the coat of arms of the Spengenberg family.

But an ancient emblem (*stemma antico*) of Spilimbergo was found in XIX century by the professor of Roman Law Antonio Valsecchi (died in Spilimbergo, 1886) into the volume written by the Franciscan friar Vincenzo Maria Coronelli (1650–1718), *Libro d'Oro*.⁹ The emblem was a white cross decorated in its quarters with a flower (may be a tulip).

Then, during the Spilimbergo's Assembly of the Municipality on 7 April 1867, the participants debated the item in relation with the civic emblem and, during the further session on 17 May a lot of objections were formulated.

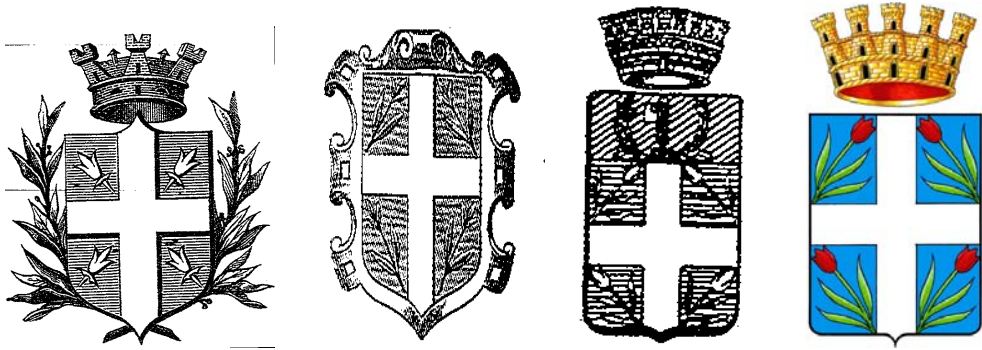
⁷ Francesco Boni de Nobili, “lo stemma degli Spilimbergo”, *Il Barbacian*, 1, 2012.

⁸ Corona e Caimi ed., Milano, 1858-61.

⁹ *Blasone Veneto*, Venezia, 1706, Biblioteca Nazionale Marciana, Rari v. 491.

The *querelle* about the emblem lasts several years, with a lot of evidences about the type of flower represented in it. Daniele Bisaro¹⁰ has reconstructed the phases of the “evolution” of the actual emblem: 1) A not definite flower; 2) May be *fleur de-lis* (lilium); 3) Leafs on the stalk; 4) Tulip with leafs on the stalk.

This last civic emblem¹¹ become the official heraldic coat of arms of Spilimbergo from 1939, with the image of a flower, the tulip, that has started its travel centuries before from Central Asia, passing through the Ottoman Empire and finally arriving in a city of Western Europe.

The evolution of the civic emblem

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ [Blazon: light blue (azure) to the silver cross, with four red tulip flowers on the corners with the stems with three green leafs, into 1° and 4° set in central slash, into 2° and 3° set in central slash] (R.D.14 April 1929).

Laleaua în arta feroneriei din regiunea Chinteni, jud. Cluj

Margareta ASLAN*

Prin studiul de față se va încerca o radiografiere a artei feroneriei lalelate din zona Clujului. Chinteniul, împreună cu zonele din proximitate, în urmă cu zeci și sute de ani, putem spune că forma un fel de Țară a a Chintăului, extinzându-se și pe Valea Chintăului, așezare în imediata apropiere, și pe satele din jur. Trecând de multe ori prin această zonă, nu puteam să nu remarc numărul mare de porți de fier ce conțin motivul lalelei. Este binecunoscut faptul că laleaua este un simbol extrem de prezent în viața și obiceiurile localnicilor din preajma Clujului. Fiecare regiune prezintă o amprentă specifică în arta tradițională, care de multe ori a fost influențată de compoziția etnică a localnicilor, ce trăiau laolaltă.

Așadar, pornind pe urmele porților de fier, care încă nu sunt trecute ca „patrimoniu cultural” al localității, s-a constatat că, comuna Chinteni era un important centru de cultură în arta feroneriei lalelate, furnizând creații diversificate localnicilor din Țara Chintăului, satelor și regiunilor învecinate și orașului Cluj-Napoca.

Artă feroneriei lalelate este un spațiu creativ care trebuie introdus în aria cercetării, iar prin acest studiu, ne dorim ca regiunea Chinteni să introducă în patrimoniul cultural al localității și acest tip de artă, deoarece prin produsele și meșterii săi, feroneria lalelată creată în acest centru de cultură sunt valori culturale care azi încă mai există, însă în viitorul apropiat pot fi supuse pierderii și uitării. Avansului galopant al produselor noi, moderne, în detrimentul celor de artă populară locală, vor duce la înlocuirea treptată a porților de fier manufacturate, și înlocuirea lor cu produse de serie. În acest fel, o parte a culturii locale se va pierde.

S-a constatat doar pentru așezarea Chinteni, în anul 2020 când s-a început culegerea de material brut pentru studiu, un număr de peste 35 de porți cu garduri lalelate. Acestea cuprind cel puțin 10 modele de realizare, variate prin forma lalelelor pe care le conțin. Unele porți prezintă lalele mari, ce se impun prin vigurozitatea formei, altele au laleaua pe plan secundar, ca element de ornament de completare. Se poate spune că în acest moment au rămas probabil sub 80% din porțile lalelate vechi și garduri care înconjoară proprietățile și casele localnicilor. Acest tip de artă „specifică”

---

* Dr., Institutul de Turcologie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, ORCID no: 0000-0002-1261-3512.

în bună măsură Chinteniului, din păcate nu se mai află pe lista preferințelor tinerilor ce își construiesc noi așezări prin dezvoltarea regiunii metropolitane. Aici sunt preferate produsele de feronerie moderne de producție serială ce sunt ușor și rapid de achiziționat din marile magazine. La fel se întâmplă și în cazul caselor vechi al căror porți sunt schimbate de noii proprietari.

Arta porților lalellate avea să înceapă undeva înainte de anii 1950, și oarecum, dacă s-ar face o paralelă a modernizării așezărilor din acea perioadă cu timpurile de acum, s-a constatat o înlocuire treptată a vechilor porți de lemn ce împrejmuiău proprietățile caselor, atât în mediul rural cât și în cel urban, ca o necesitate impusă prin schimbarea proprietarilor, care își doreau porți de fier noi, frumoase și mai rezistente. Era o modă a vremii, era un simbol al prosperității ca proprietățile să aibă garduri din feronerie.

Cel mai vechi meșter popular care realiza porți de feronerie era Mogyorosi János, un localnic de origine maghiară. El era un artist „specialist” în ale feroneriei, după cum îl numeau oamenii din sat. Mogyorosi și-a instruit și cei doi copii ai săi în realizarea porților de fier. Avea foarte multe comenzi de onorat. Piese de feronerie pot fi văzute nu doar în zona Țării Chintăului, dar și prin Țara Călatei, Zona Vultureniului, Țara Borșei, și prin Sălaj, ba chiar și mai departe. I s-a dus renumele de meșter prin toată Transilvania.

Alți doi meșteri pricepuți ce au dus arta feroneriei mai departe au fost frații Cuibuș Vasile zis Puiu, și Gruia. Ambii au învățat meseria de la tatăl lor, Cuibuș senior, un fierar potcovar foarte renumit. În atelierul său lucra împreună cu cei doi băieți pe care îi luase în ucenicie de la vârste fragede. După căsătoria fiului mai mare Vasile cu Maria, nu la mult timp, tatăl său, Cuibuș senior avea să decedeze. Atelierul rămânea celor doi frați ca să lucreze împreună. Ei s-au specializat de la tatăl lor în ale potcovitului, iar la început nu se ocupau de executarea porților de fier. Probabil, fiind încă tineri și nu reușeau să se administreze foarte bine în conducerea afacerii, ei au fost luați ca ucenici de către Mogyorosi János, care era pe atunci asaltat de comenzi pentru porți și nu mai reușea să facă față volumului mare de muncă. La „școala de artă” Mogyorosi János aveau cei doi frați să își însușească tainele executării porților lalellate. Din fierari potcovari în câțiva ani aveau să devină printre cei mai renumiți meșteri transilvăneni, artizani de porți lalellate. În acea perioadă Mogyorosi îi avea doar pe cei patru ucenici pe lângă el, ceea ce arată nu doar numărul mare de comenzi avute la atelierul său, dar și capacitatea extraordinară a schimbării înfățișării așezărilor rurale și urbane sub influența modernizării anilor '50 ai secolului XX. „În anii '60, Cuibuș lucra doar potcoave, spunea d-na Maria. Apoi a lucrat cu Magyorosi care era specialist în feronerie, dar soțul meu era doar amator.”¹ După câțiva ani de

¹ Interviu cu Cuibuș Maria, august 2020, Chinteni, jud. Cluj.

ucenicie, cei doi frați au revenit la atelierul lor moștenit, pe care, ulterior l-au divizat făcându-și ateliere proprii. Acest lucru avea să se întâmple după venirea Colectivizării comuniste, când frații trebuiau să lucreze cu normă la stat. În această perioadă, Cuibuș Vasile avea să lucreze după terminarea normei de la Colectiv, și se împărțea între serviciul la stat, munca agricolă ce i se repartiza de administrația comunistă și timpul liber pe care îl dedica în cea mai mare parte meșteșugirii de porți. La Colectiv intra în ture, potcovea caii colectivului, și era necesar să meargă ori de câte ori era chemat să pregătească caii pentru muncă, pentru ca să poată merge activiștii la muncă. Soția lui, Maria, a fost una din sursele orale folosite pentru realizarea acestui material.

„Eu am venit aici în anii șaizeci, iar ei deja lucrau la potcovit. Pe atunci ei nu făceau porți. Abia apoi au început să facă. Erau pe atunci porți de fier în sat, dar nu avea multă lume. Era la vremea aceea un meșter foarte renumit care se ocupa de porți. Se numea Mogyoros János. Acela a fost cel mai bun meseriaș. El a fost fierarul care a început să facă porți de fier. A lucrat împreună cu cei doi frați care ia luat lângă el ajutor. Apoi pe măsura comenzilor tot mai numeroase, frații au revenit la atelierul lor. Si după ce și-au despărțit afacerile, se consultau mereu împreună, își împrumutau piese sau materiale la nevoie. atunci frații lucrau la Colectiv, iar după ce au început să vină comenzile pe porți, frații au început să lucreze singuri. Comenzile pe care le aveau meșterii veneau nu doar din comună ci și din satele din jur și din cele din vecinătate. A trecut mult timp de atunci..., în Fodora a făcut porți, știu sigur că la intrare în Șoimeni pentru prima casă din stânga pe strada principală era o poartă făcută de el, care probabil nu s-a mai păstrat.”²

Prețul de execuție diferea de la modelul ales la dimensiunea și lungimea gardurilor. Un gard de mărime și lungime medie, a fost executat pentru 11.000 de lei prin anii 1970–3.

Ca modele de porți ce se alegeau spre comandare, nu existau modele expuse sau planșe cu tipare de model. Cea mai obișnuită formă de comandă consta în indicarea unui model de poartă pe care o are un anume vecin, sau se află în satul cutare la săteanul cutare. Atunci populația din comună nu era atât de numeroasă, toți vecinii se cunoșteau, nu doar din satul în care locuiau, ci cunoșteau și vecinii din satele din apropiere. Meșterul de cele mai multe ori știa modelul care era solicitat, cunoștea porțile de fier din jurul Chinteniului foarte bine, iar în cazul în care nu își aducea aminte un mic detaliu de poartă, când era în trecere inspecta poarta respectivă. Chiar dacă meșterul nu prezenta o colecție de modele, când se mergea la meșterul dintr-o regiune, porțile din satele apropiate îi recomandau munca și priceperea.

---

² Interviu cu Cuibuș Maria, august 2020, Chinteni, jud. Cluj.

Comenzi avea multe, nu avea însă timp suficient ca să le onoreze, și pentru că lucra doar în timpul liber, prelucrarea unei comenzi de porți cu garduri dura și o lună de zile. „Când lua comanda, el calcula și comunica clientului timpul necesar de lucru pe când va fi terminată poarta. Dacă în caz că termina mai repede, trimitea vorbă clientului că pot veni după porți.”

Porțile cu lalele au fost în cap de listă a preferințelor clienților, nu aveau modele cu denumiri distincte. Clientul spunea ce tip de model vrea, geometric sau floral, tipul de floare, lalea sau trandafir. Pentru detalii mai specifice, spunea: „să îmi faci poartă ca a lui vecinu”. Meșterul nu se ocupa cu vopsitul porților, pentru că avea foarte mult de lucru, avea multe comenzi.

„A făcut fierărie toată viața. A făcut multe porți în viața lui. La colectiv nu câștigă foarte mult, era plătit cu 2 lei la o normă, de aceea și-a continuat meseria de fierar în timpul liber ca să poată face un ban în plus pentru copii. Trebuia să potcovească caii, să repare căruțele și plugurile date pentru muncitori.”³

După ce își despărțise mica afacere de fratele său, Cuibuș era ajutat în meșteșugul porților de soția sa, d-na Maria. Deși nu era un meșter format, Maria încerca să fie de folos soțului cu ce îi era la îndemână: aducea piese și i le dădea meșterului, ținea de fiere când erau tăiate etc.

Era bolnav în ultimii patru ani de viață și a început să lucreze tot mai greu, iar soția lui insista pe lângă meșter ca să ia pe lângă el un ucenic ce să îl poată ajuta la treburi, însă meșterul refuza, prefera să lucreze singur. În iulie 2020 se împlineau 14 ani de la trecerea lui la neîntâlnire.

A început să lucreze în fernerie de când era copil, de dinainte de perioada colectivizării, de pe când era copil pe clasa a șasea. Atunci a murit tatăl lui, care era fierar și potcovea cai, dar nu se ocupa de porți de fier, pentru că atunci nu se făceau porți. Și așa ia rămas lui sculele tatălui său, scule cu care a continuat să lucreze. Cei doi frați au lucrat pentru mulți ani împreună, ca fierari. Cuibuș și fratele său erau vecini având curțile alăturate. Apoi, fratele meșterului și cumnata acestuia au decedat.

Soția lui era de pe Valea Chintăului, dintre o familie de opt copii. Au avut împreună doi copii, dintre care unul a murit în floarea vârstei la 34 de ani, după care au rămas trei copii, iar celălalt continuă meseria de fierar după tatăl său. Meșterul și-a dorit foarte mult ca să îl ia ca ucenic pe copilul mijlociu al fiului său decedat, dar familia a preferat să își facă un viitor în străinătate: „Meseria de fierar este o muncă grea și nu este pe placul tineretului de azi. Venea însă din când în când și îl ajuta pe meșter când avea foarte mult de lucru, însă nu și-a dorit să facă din fierărie o meserie de viitor.”

³ Interviu cu Cuibuș Maria, august 2020, Chinteni, jud. Cluj.

**Meșterul Cuibuș Vasile
și soția, Maria**

**Cuibuș Maria,
în ziua interviului.**

Poarta cu detalii în lălele de la casa meșterului Cuibuș Vasile

Porțile de fier aveau să înlocuiască treptat gardurile de lemn cu care erau împrejmuite casele. Înlocuirea a fost făcută treptat, pe măsură ce se mutau generații tinere în case noi. Pe atunci nu erau nici străzile asfaltate și era pământ bătătorit. În urmă cu vreo 50 de ani, gardurile erau făcute din lemn.⁴

Pentru că meșterii din sat erau frații Cuibuș Vasile zis Pupi și Gruia, C.M. a plătit 11.000 lei lui Vasile pentru porțile comandate. Cam toate modelele, cam toate porțile de pe acea stradă erau făcute după același model, cu lalele, în marea lor majoritate. Acelea erau formele pe care le avea. „Modelele pe care le lucra sunt cele care pot fi văzute în sat. Gardurile erau de lemn pe atunci, erau simple așa cum era pe vremuri la bătrâni. Și pentru acele tipuri de porți, era un meșter care le făcea porți. Cam acum 50 de ani au început să se înlocuiască în sat gardurile de lemn cu cele de fier. Aveau comenzi și în Măcișu, în Sânmartin. Aveau atât de mult de lucru încât stăteau cu caii la potcovit la coadă la piață. erau fierari renumiți și le veneau clienții de pe toate satele din jur. Doamna și Domnul Cuibuș lucrau împreună în fierărie mână în mână.” Familia ce a fost de acord să dea interviu, alesese un model de poartă cu modele geometrice.

În concluzie, deoarece nu există date despre arta feroneriei lălelate, acest studiu a încercat să strângă prin surse orale, mărturii ce să aducă lumină despre creații și meșterii lor. Pornită ca o măsură de securizare a gospodăriei mult mai sigură ca gardurile de lemn, a devenit treptat un simbol de casă înstărită prin costurile relativ ridicate pe care le aveau, ca mai apoi să se întindă ca o modă artizanală din perioada comunistă. Modelele de lalele folosite, sunt în bună măsură asemănătoare tiparelor utilizate în broderiile și țesăturile femeilor, ce împodobeau interiorul caselor și al bisericilor, erau în picturi interioare sau exterioare, și se găseau de multe ori și pe gardurile de lemn. Tradiția gardurilor de lemn sculptate cu lalele se păstrează încă în satele de munte, unde lemnul este o materie primă ce se găsește din belșug.

Chinteniul, ca centru cultural prin bogăția exemplarelor de porți de feronerie lălelată, poate continua tradiția locului prin acțiuni culturale centrate pe subiect, prin păstrarea liniei de interes a meșterilor actuali care preferă executarea de modele noi în detrimentul readucerii, a adaptării modelelor vechi și a introducerii din nou în circuitul comercial.

---

⁴ Chișu Maria, localnic, august 2020, Chinteni, jud. Cluj.

**Galerie foto – modele de porți cu feronerie lalelată
din comuna Chinteni, jud. Cluj, selectiv**

Cluj'un Chinteni Bölgesinin Perforjelerinde; Lâle İşlemeleri

Margareta ASLAN*

Bu çalışmada, Cluj bölgesindeki Ev ve İşyerlerinin perforjelerinde bulunan lale figürlerinin sanatsal işlemelerine yer vereceğim. Yüzlerce yıl önce kurulmuş Chinteni yerleşkesi, yakın bir yerleşim yeri olan Chinteni Vadisi'ne ve çevre köylere kadar uzanan Chintău Bolgesinde bulunmaktadır. Bu bölgeden geçerken demir kapıların üzerindeki işlemelerin çoğunlukla lale motifleri ile kaplı olduğu dikkatimi çekti. Lalenin, Cluj şehri yakınlarında yaşayan yerel halkın hayatında ve geleneklerinde son derece özel bir sembol olduğu iyi bilinmektedir. Her bölgenin geleneksel sanatta, uzun yıllardır birlikte yaşayan yerel halkın etnik kompozisyonundan etkilenen kendine özgü bir izi vardır.

Bu nedenle, henüz yörenin “kültürel mirası” olarak listelenmemiş olan tarihi demir kapıların izinden gidilerek, Chinteni topluluğunun demir kapı perforje işlemelerinde önemli bir kültür merkezi olduğunu ve bölgedeki neredeyse her evde çeşitli biçimlerde sanatsal tarihi demir kapıları görebiliriz.

Perforjede Lale sanatı, araştırma yapılması ve bu konuda tanıtılması gereken yaratıcı bir alandır ve bu çalışma aracılığıyla, Chinteni bölgesinin bu sanatı ile yörenin kültürel mirası olarak tanıtılmasını istiyoruz, çünkü tarihi demir kapılardaki perforjelerde el sanatları aracılığıyla, Bu kültür merkezinde yaratılan lale donanımı, bugün hala ayakta kalan kültürel değerlerdir, ancak günümüzde ve yakın gelecekte yeni, modern ürünlerin fabrikasyon olarak üretilmesi bu tarihi demir kapıların yerlerinden sökülerek bir sanatın ortadan kalkmasına yol açabilir.

Araştırmanın başladığı 2020 yılında sadece Chinteni yerleşiminde lale motifli 35'in üzerinde kapı bulundu. Bu kapılar lale şeklinde en az 10 değişik perforje çeşidi içermektedir. Bazı kapılar, figürlerin canlılığı bakımından empoze edilen büyük lalelere sahiptir, diğerleri ise süs olarak arka planda kalmış lale figürlerinden oluşur. Şu anda yöre halkının mülklerini ve evlerini çevreleyen tarihi lale figürlü kapı ve çitlerin bölgedeki yaklaşık %80'e denk geldiği söylenebilir. Bu sanat türü büyük ölçüde Chinteni'e özgüdür, ne yazık ki artık metropol bölgesinin gelişmesiyle yeni yerleşim yerleri inşa eden gençlerin tercihleri listesinde bu tip perforje kapı ve çitler

---

* Dr., Türkoloji Enstitüsü, Babeş-Bolyai Üniversitesi, Cluj-Napoca, ORCID no: 0000-0002-1261-3512.

yer almamaktadır. “Yapı market” tipinin tercih edilen modern hırdavat ürünleri. Yeni sahipleri tarafından kapıları değiştirilen eski evlerde de bu yapılar..

Lale figürlü kapı perforje sanatı 1950'lerden önce bir yerde başlayacaktı ve o dönemden günümüze yerleşimin modernleşmesine paralel olarak, bir zorunluluk olarak mülklerin eski ahşap kapıları kademeli olarak değiştirildi. Zamanın bir modasıydı, mülklerin bu donanımına sahip olması refahın bir simgesiydi.

Bu tarihi demir kapıları imal eden bölgedeki en eski halk ustası, Macar kökenli bir yerli olan Mogyorosi János'tur. Köylülerin dediği gibi “usta” bir sanatçıydı. Mogyorosi ayrıca iki çocuğuna da demir kapı eğitimini verdi. Onurlandırılması gereken birçok eseri vardı. Kapıların donanım parçaları yalnızca Chintău bölgesinde değil, Calata bölgesi, Vultureni bölgesi, Borşa bölgesi ve Sălaj ili aracılığıyla ve hatta daha da fazla bölgede görülebilir. Bir zanaatkar olarak ünü Transilvanya'ya yayıldı.

Diğer iki zanaatkar ise , Puiu ve Gruia adlı Cuibuş Vasile kardeşlerdi. İkisi de ticareti, at nalı demircisi olan babaları kıdemli Cuibuş'tan öğrendi. Atölyesinde küçük yaşlardan itibaren çırak olarak aldığı iki çocukla çalıştı. En büyük oğlu Vasile'nin Maria ile evlendikten sonra, çok geçmeden babası Cuibuş ölmek üzereydi. Atölye çalışmasını iki kardeşe bıraktı. At nalı konusunda babaları sayesinde ustalaştılar ve ilk başta demir kapıların yapımı ile ilgilenmediler. Muhtemelen hala genç ve iş yapmakta pek başarılı olamayan Mogyoroşi János, daha sonra kapı siparişleri ile adeta boğulan ve artık büyük iş yüküyle başa çıkamayan Mogyoroşi Janos tarafından çırak olarak alındı. Mogyorosi János “Sanat okulunda” iki kardeş, lale figürlü kapı yapmanın sırlarını öğrenmek zorunda kaldı. O zamanlar Mogyorosi'nin yanında dört çırağı vardı, bu sadece atölyesinde sahip olduğu çok sayıda siparişi değil, aynı zamanda 50'lerin modernleşmesinin etkisi altında kırsal ve kentsel yerleşimlerin görünümünü değiştirme konusundaki olağanüstü yeteneğini de gösteriyor. “Maria Hanım, “60'lı yıllarda Cuibuş sadece at nalıyla çalışırdı daha sonra hırdavat uzmanı Magyorosi ile çalıştı ama kocam sadece amatördü” diyor.¹

Birkaç yıllık çıraklıktan sonra, iki kardeş atölyelerine geri döndüler ve daha sonra kendi atölyelerini kurdular. Bu, Komünist Kolektivizasyonun gelişinden sonra, kardeşlerin eyalette yarı zamanlı çalışmak zorunda olduğu zaman dilimi olacaktı. Bu dönemde Cuibuş Vasile, Kolektifteki çalışma saatlerin bitiminden sonra kendi atölyesinde çalışacaktı ve devlet hizmeti, ortak yönetim tarafından kendisine verilen tarımsal işler arasında bölündü. Kolektif'e vardiyalı olarak gitti, kolektifin atlarını nalladı ve aktivistlerin işe gidebilmesi için atları işe hazırlamak için çağrıldığında gitmesi gerekiyordu. Karısı Maria, bu materyali yapmak için kullanılan sözlü kaynaklardan biriydi.

“Buraya altmışlarda geldim ve zaten at nalı üzerinde çalışıyorlardı. O zamanlar kapı yapmıyorlardı. Ancak daha sonra bunu yapmaya başladılar. Köyde demir

¹ Cuibuş Maria ile yapılan röportaj, Ağustos 2020, Chinteni yerleşimi, Cluj ili.

kapılar vardı ama pek fazla insan yoktu. O dönem kapıların bakımını yapan çok ünlü bir ustaydı. Adı Mogyoroşi János'tu. En iyi zanaatkar oydu. Demir kapılar imal eden demirciydi. Kendisinden yardım alan iki kardeşe çalıştı. Sonra siparişlerin sayısı arttıkça kardeşler atölyelerine döndüler. Ve yollarını ayırdıktan sonra, her zaman birlikte istişarede bulundular, gerektiğinde parça veya materyal ödünç aldılar. sonra kardeşler Colectiv'de çalıştı ve emirler kapılardan girmeye başladıktan sonra kardeşler yalnız çalışmaya başladı. Esnafın aldığı siparişler sadece komün değil, çevre köylerden ve mahalleden de gelirdi. Üzerinden uzun zaman geçti..., Fodora'da kapılar yaptı, eminim ki ana caddede soldaki ilk evin Şoimeni girişinde onun tarafından yapılmış, muhtemelen korunmamış bir kapı vardı.”²

Uygulama fiyatı, seçilen modelden çitlerin boyutuna ve uzunluğuna göre farklılık gösterdi. 1970–1973 yıllarında 11.000 Lei için orta büyüklükte ve uzunlukta bir çit yapılırdı.

Sipariş için seçilen kapı modelleri olarak, açık model veya desenli plakalar yoktu. En yaygın komuta şekli, belirli bir komşunun sahip olduğu veya bu köyün içinde bulunan bir kapı modelinin aynısını istemektir. O zamanlar komünün nüfusu o kadar büyük değildi, tüm komşular birbirlerini sadece yaşadıkları köyden değil, civar köylerden de tanıyorlardı. Usta çoğu zaman gerekli modeli biliyordu, Chinteni çevresindeki demir kapıları çok iyi biliyordu ve kapıya dair küçük bir detayı hatırlamıyorsa geçerken kapıyı incelerdi. Usta bir maket koleksiyonu sunmasa da diğer bir yöredeki ustaya gittiğinde yakın köylerin kapıları onun işini ve hünelerini tavsiye ederdi.

Çok fazla siparişi vardı, ancak onları tamamlayabilmesi için yeterli zamanı yoktu ve yalnızca boş zamanlarında çalıştığı için çitli bir kapı siparişinin işlenmesi bir ay sürerdi. “Siparişi aldığında kapının ne zaman biteceğini hesaplar ve müşteriye gerekli teslim süresini bildirir.”

Müşteri tercihlerinin listesinin başında lale işlemeli perforje kapılar vardı, isimleri farklı olan modelleri yoktu. Müşteri ne tür bir desen istediğini, geometrik veya çiçekli, lale veya gül tipini söylerdi. Daha ayrıntılı bilgi için “Bana komşumdaki gibi bir kapı yap” derdi. Zanaatkar kapıları boyamazdı çünkü bunun için zamanı yoktu, siparişleri çoktu.

“Hayatı boyunca demirci olarak çalıştı birçok kapı yaptı. Kolektifte (Komin rejim) fazla kazanmıyor, günlük 2 lei ücret alıyormuş, bu yüzden boş zamanlarında demirci olarak işine devam etmiş, böylece çocukları için ekstra para kazanabilmiş. İşçilere verilen atları nallamak, arabaları ve sabanları tamir etmek zorunda kaldı.”³

Küçük işletmesini kardeşinden ayırdıktan sonra, kapı yapımında Cuibuş'a eşi Bayan Maria yardım etti. Maria, eğitimli bir zanaatkar olmamasına rağmen, elindekilerle

² Cuibuş Maria ile yapılan röportaj, Ağustos 2020, Chinteni yerleşimi, Cluj ili.

³ Cuibuş Maria ile yapılan röportaj, Ağustos 2020, Chinteni yerleşimi, Cluj ili.

kocasına faydalı olmaya çalıştı: malzemeler getirip ustaya verdi, demiri keserken tuttu vb.

Usta Cuibuş Vasile ve eşi Maria

Cuibuş Maria, röportaj yapıldığı gün

Usta Cuibuş Vasile'nin evinin önündeki lale detayları içeren demir perforje kapı

Hayatının son dört yılında hastaydı ve daha çok çalışmaya başladı ve karısı, ona işlerinde yardımcı olabilecek bir çırak almak için ustayla çalışmakta ısrar etti, ancak usta reddetti, yalnız çalışmayı tercih etti. Temmuz 2020, ölümünün 14. yıldönümü anıldı.

Çocukluğundan itibaren, kolektifleşme döneminden önce, altıncı sınıftan itibaren hırdavatçılığa başladı. Sonra demirci ve süvari olan babası öldü, ama o zamanlar kapılar olmadığı için demir kapılara bakmadı. Ve böylece babasının aletlerini, çalışmaya devam ettiği aletleri bıraktı. İki kardeş uzun yıllar birlikte demirci olarak çalıştı. Cuibuş ve erkek kardeşi, yanlarındaki bahçelerle komşuydu. Sonra zanaatkarın erkek kardeşi ve baldızı öldü.

Karısı, sekiz çocuklu bir aileden Valea Chinteni'ye geldi. Birlikte iki çocukları oldu, biri 34 yaşında öldü, ardından üç çocuğu kaldı, diğeri babasından sonra demirci olarak işine devam ediyor. Zanaatkar, ölen oğlunun ortanca çocuğunu çırak olarak almayı çok istiyordu, ancak aile yurtdışında bir gelecek kurmasını tercih etti: "Demircinin işi zordur ve günümüz gençlerinin hoşuna gitmez. Ama zaman zaman gelip işi çok olunca ustaya yardım etti ama nalbantlığı ilerisi için bir meslek haline getirmek istemedi."

Demir kapılar yavaş yavaş evleri çevreleyen ahşap çitlerin yerini alacaktı. Yeni nesiller yeni evlere taşındıkça, değişim kademeli olarak yapıldı. O zamanlar asfalt sokaklar yoktu ve dövülerek topraklanmıştı. Yaklaşık 50 yıl önce çitler tahtadan yapılmıştır.⁴

Köyün ustaları Pupi ve Gruia adlı Cuibuş Vasile kardeşler olduğu için, C.M. sipariş edilen kapılar için Vasile'ye 11.000 lei ödedi. O sokaktaki hemen hemen tüm modeller, neredeyse tüm kapılar aynı modele göre yapıldı, büyük çoğunluğu lale motiflerinden oluşmaktaydı. Sahip olduğu şekiller bunlardı. "Çalıştığı modeller köyde görülebilen modellerdir. Çitler o zamanlar ahşaptı, eski günlerdeki kadar sadeydiler. Ayrıca bu tür kapılar için, onlar için kapılar yapan bir usta vardı. Yaklaşık 50 yıl önce, köyde ahşap çitler demir olanlarla değiştirilmeye başlandı. Ayrıca Sânmartin'deki Măcicaşu'da da siparişleri vardı. Yapacak o kadar çok işleri vardı ki, atlarıyla birlikte çarşıda nallara oturdular. Onlar ünlü demircilerdi ve müşterileri çevredeki tüm köylerden gelirdi. Bayan ve Bay Cuibuş, demirci dükkânında birlikte el ele çalıştılar." Görüşmeyi kabul eden aile, geometrik desenli bir kapı deseni seçmişti.

Sonuç olarak lale, perforje sanatına dair herhangi bir veri bulunmadığından, bu çalışmada sözlü kaynaklar, lalelerin yaratılışlarına ve el sanatlarına ışık tutan tanıklıklar toplanmaya çalışılmıştır. Ahşap çitlerden çok daha bir ev güvenlik önlemi olarak başlayan bu yöntem, sahip oldukları nispeten yüksek maliyetlerle giderek zengin bir evin simgesi haline geldi ve daha sonra komünist dönemde zanaatkar bir moda

⁴ Chişu Maria, yerli vatandaş, Ağustos 2020, Chinteni, Cluj ili.

ikonu olarak yayıldı. Kullanılan lale desenleri, evlerin ve kiliselerin içlerini süsleyen, kadın işlemelerinde ve kumaşlarında kullanılan desenlere büyük ölçüde benzemekte, iç ve dış tablolarda sıklıkla yer almakta ve genellikle ahşap çitlerde karşımıza çıkmaktadır. Ahşabın bol miktarda bulunan bir hammadde olduğu dağ köylerinde lale ile oyma ahşap çitler geleneği hala korunmaktadır.

Chinteni, perforje kapı örneklerinin zenginliği nedeniyle bir kültür merkezi olarak, yeni modellerin icrasını zararına tercih eden mevcut ustaların ilgi çizgisini koruyarak, konuya odaklanan kültürel eylemlerle yerel geleneği sürdürebilmektedir. geri getirmek, eski modelleri uyarlamak ve ticari devreye geri sokmak.

Chinteni yerleşiminde bulunan, lale motif çeşitleriyle zengin kapı modelleri
231–244 sayfaların içinde bulabilirsiniz

Seyyahların ve Elçilerin Gözünden Lâle

Ayşe KASAP*

Özet

Orta Asya'nın çorak, rüzgârlı bozkırlarındaki kökeninden, Anadolu topraklarına, oradan İstanbul'un yemyeşil saray bahçelerine ve Avrupa'ya kök salmaya giden lalenin yolculuğunu seyyahların, elçilerin gözüyle incelemeye çalıştım. Bu makale ile kültür, sanat, edebiyat, ekonomi gibi birçok alana konu olan **“lale”** ülkeler ve toplumlar arasında kültürel- sanatsal etkileşim alanında oynadığı rolü de görmüş olmaktadır. Lale sadece bahçelerin sultanı olarak değil hayatın her alanında, gündelik yaşamın içinde; ince ince, motif motif işlenerek, kutsiyetiyle birlikte kendini hissettirmiştir. Bazen bir şiirin dörtlüğünde, hikâyenin ana karakterinde, ressamın tablosunda, kilimin motifinde, mabedlerin duvarındaki süslemede, mahalle çeşmesinde, mezar taşında, kitapların ciltlerinde, çocuk beşiğinin tahta oymasında, evin tavanındaki süslemede, tabağın çini işlemede...

Seyyahların hatıratlarında, seyahatnamelerde, elçilerin sefaretnamelerinde, mektuplarında büyük bir ilgi ile bahsettikleri lalenin serencamını okuyalım.

Giriş

Lale, gerek Türk gerekse dünya kültür tarihinde ve toplumsal yapısında; mitolojiden tarihe, sanattan edebiyata, tasavvuftan resime, mimariden ekonomiye birçok alanda çok yönlü ve derin anlamlar içererek bir bitkinin ötesine geçip bir kültürün adı olmuştur. Türklerin yeryüzünde izledikleri yolda onlara yoldaşlık eden, Orta Asya'dan çıkarak Anadolu topraklarına yerleşen ve buradan da Avrupa'ya yayılmış pek özel bir çiçek.¹

XV. yüzyıldan sonra Osmanlı'nın üç kıtaya yayılmasıyla birlikte gerek doğu gerekse batı ülkeleriyle diplomatik, ticari, kültürel, sanatsal ilişkiler kurulmaya başlanmış ve bu gelişmeler Osmanlı topraklarına ve İstanbul'a olan ilgiyi arttırarak, başta oryantalistler olmak üzere seyyahların, elçilerin, sanatçıların uğrak yeri olmuştur.

16. yüzyıl ortalarında antik döneme ait eserleri araştırmak üzere İstanbul'a gelen zoolog **Petrus Gyllius** (1495–1555) hayranlığını ifade ettiği İstanbul için: **“Dünyada bütün şehirler sönmeye mahkûmdur, ancak İstanbul, insanlar var oldukça yaşayacaktır”** ifadelerini kullanmıştır. İstanbul, Roma ve Kudüs gibi,

* Uzman Kütüphaneci, ayses2005@gmail.com

¹ Gül İreçoğlu, *Lâle: doğada, tarihte, sanatta*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

insanlığın çekim merkezlerinden biri olmuştur. Hem iki büyük İmparatorluğa başkentlik yapması hem de bulunduğu coğrafyanın siyasi, ekonomik ve özel konumu nedeniyle tüm Dünya'nın gözünde daima düşlenen ve önemsenen bir şehir olmuştur.

Bu nedenle birçok Batılı elçiyi, gezgini, bilim adamını, botanikçiyi, tüccarı, ressamı, dilbilimciyi, jeologu, mimarı, arkeoloğu kendine çekmiştir. Bu seyyahların kaleme aldıkları eserler, seyahatnameler, raporlar birer bilgi ve belge kaynağı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu eserlerde “lâle” de kendinden bahsettirmeyi başarmış ve bir kültür değeri olarak işlenmiştir.

Türk ve Dünya kültür tarihinde “Bir Çiçeğin Ötesinde” önem atfedilen, sadece bahçelerin sultanı olmakla kalmayıp, pek çok alana esin kaynağı olan lale seyyahlar ve elçiler marifetiyle ülkeler, kültürler arası seyahatine de başlamış oluyor.

2012 yılında Denizli yakınlarında “Laodikea” antik kentinde yapılmaya başlanan kazılar sırasında lale motifli mozaik zemine ulaşıldı. 1700 yıl öncesine ait olduğu tespit edilen antik kentteki bu araştırma lalenin köklerinin Anadolu topraklarında yetiştiğini ve kültür oluşturmaya başladığını göstermektedir. Kazı heyeti başkanı Celal Şimşek “1700 yıl önce insanlar bilmedikleri bitkinin kabartmasını yapamaz, resmini çizemez; moziyike işlemez. Demek ki o dönemde Denizli yöresinde lale vardı. Vardı ki Laodikyalılar kutsal saydıkları lale bitkisini mozaik üzerine işlemiş”.

Osmanlı devleti öncesinde, 12. yüzyıldan itibaren, Selçuklu sanat eserlerinde de görülen lâle motifi, Osmanlı'da çok sevilmiş ve yaygın biçimde kullanılmıştır. İstanbul'un fethinden sonra, şehir imar edilirken, bizzat Fatih Sultan Mehmet'in emri ile yeniden düzenlenen bahçelerin lâlelerle süslendirildiği belirtilir.²

Şekil 1: “Laodikea” antik kenti – Lale Mozaik motifi

² İsmail Eker, *Anadolu'da lale kültürü, Bağbahçe: Çevre, Bahçe, Çiçek Dergisi*, sayı 54 Temmuz – Ağustos, ANG Vakfı. 2016, s. 26.

Osmanlı medeniyetinin köklendirdiği, yazdığı, çizdiği, kazıdığı, işlediği, dokuduğu, lale; bahçede, çinide, tabloda, tezhipte, minyatürde, seramikte, halıda, kilimde, mermerde, şiirde, kitapta yaşamın her yerinde bir kültür tasavvuru oluşturmıştır.

Batılı elçilerin İstanbul'un fethinden sonra kentte bulundukları süre içerisinde diplomatik ilişkiler nedeniyle bilgi toplamak için heyetlerinde, botanikçiler, mimarlar, izlenimlerini görselleştirmek için ressam ve desinatörler getirmişlerdir. Bu durum XVIII. yüzyıla kadar belli başlı ülkelere verilen imtiyazlarla kısıtlı sayıda devam etmiştir. XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda artan siyasi ve ekonomik bozukluklar nedeniyle Batılı devletlerle diplomatik ilişkiler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu yüzyılda, Batılı devlet elçileriyle İstanbul'a gelen birçok ressam, kenti tüm yönleriyle ele alarak güzelliklerini betimlemişlerdir.

Osmanlıda "Çiçek Kültürü" Kanunlarıyla ve önemli askeri başarılarıyla 46 yıl Osmanlı devletine en ihtişamlı yıllarını yaşatan Kanuni Sultan Süleyman zamanında gelişmiştir. Bu dönemde gelen tüm yabancı elçilik mensupları ve seyyahlar İstanbul'un bahçelerinden ve çiçeklerinden çok etkilenmişlerdir. Bu topraklardan aldıkları çiçek ve bitki tohumlarını Avrupa göndererek ya da yanlarında götürerek oralarda da bu kültürün yayılmasını sağlamışlardır.

Matrakçı Nasuh'un *Menazilnâme*'sinde, özellikle Galata tarafında surların dışındaki arazideki nar, kiraz, armut gibi çeşitli meyve ağaçları ve selviler arasında öbek öbek tasvir edilmiş çiçekler arasında lale ve karanfiller, 1534–1537 yıllarında İstanbul bahçelerindeki çiçeklerin temsilcileridir.

Şekil 2: Menazilname – Matrakçı Nasuh

Osmanlı'dan Avrupa'ya götürdüğü birçok çiçeği, özellikle laleyi tanıtan ve İstanbul'da kaldığı 1554–1562 yılları arasındaki gözlemlerini, yazdığı mektuplarda dile getiren diplomat **Busbecq** de, “*Türkler'in çiçeğe aşırı düşkün olduklarını, ceplerindeki bütün parayı çiçek için vermekten çekinmediklerini, nergis, sümbül ve lâlenin her yerde ekildiğini*” yazmaktadır.³ *Ogier Ghiselin de Busbecq*'ın bu girişimiyle Batı da, özellikle Hollanda'da hayranlık uyandıran lâle, 17. yüzyılda yalnızca zenginlere özgü bir çiçek haline gelmiş ve Amsterdam'da tek bir lâlenin fiyatının beş lüks ev fiyatına tekabül eden 3 bin guldene çıktığı görülmüştür.

Busbecq Avusturya saray botanikçisi olan dostu Carlolus Clusius'a lale soğanları göndermiştir. Çiçekler üzerine yaptığı araştırmaları *Rariorum Plantarum Historia*

Şekil 3:
Rariorum Plantarum Historia
Kitabında yer alan Lale'ler

İran Şahı İsmail'i yendiği savaşı canlandıran bir resim panosu bulunduğunu belirtir. Boğaziçi'nde yaptığı gezide, her iki kıyıda da içinde sonsuz renkte ve bollukta çiçeklerin; son derece güzel lalelerin dikilmiş olduğu Türk tarzındaki zarif ve güzel bahçelerin içinde saraylar, köşkler gördüğünü, bu paşalara ve yüksek

adlı kitabında bir araya getiren Clusius, lâleleri 34 grup halinde tasnif ederek birbirinden ayıran ilk botanikçi olmuştur.

Eremya Çelebi padişahların av yeri olan Beykoz'da bulunan Tokad Bahçesi'ni Kanunî Sultan Süleyman'ın da çok sevdiğini belirtir. Kanunî döneminin önemli simalarından Celalzade Mustafa, Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamıyla birlikte avlanmak amacıyla Yalakova ve Eznika'ya hareketlerinden sonra 1523 yılında Beykoz Yaylası'na gelişini anlatır. Güz mevsiminde bile burada lalelerin eksik olmadığını ve çimenlerinin de yemyeşil olduğunu belirtir. Celalzade'nin sözleri, burasının lalelerin yetiştiği bir bölge olduğunu göstermektedir.⁴

Avusturya sefaretinde 1587–1588 yılları arasında görev yapan, aslında mesleği eczacılık olan **Reinhold Lubenau** Boğaz'da birçok has bahçeyi gezmiştir. Seyahatnamesinde, Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Çaldıran'da

³ Ogier Ghiselin De Busbecq, *Kanuni devrinde bir sefirin hatıratı(Türk Mektupları)*. Serdengeçti Yayınevi, İstanbul, 1953.

⁴ Eremya Çelebi (Kömürçüyan), *İstanbul tarihi: XVII. asırda İstanbul*. çev. Hrand D.Andreasyan; yay.haz. Keverk Pamukciyan. Eren Yayınları, İstanbul. 1988.

erkâna ait bahçe ve sarayların güzel dağ ve tepelerin yamaçlarında olduğunu anlatır.⁵

16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’a Fransız Büyükelçi Noailles’in maiyetinde görevli olarak gelen **Philippe du Fresne-Canaye** yazmış olduğu seyahatnamede Paşabahçe’yi anlatırken “...güzel bahçeleri gezmek, mavi, sarı ve kırmızı çiçekleri toplayarak eğlendik; çiçekler o kadar güzeldi ki, onları sadık ve kibar sevgililerinden alma zevkini tadacak hanımefendilere sunmak isterdik. Türklerin çiçekleri çok sevdiklerini, hep ellerinde ve başörtülerinde çiçek olmasına ve bunu kutsal bir şey gibi taşımalarına bakarak kolayca anlayabilirsiniz. Padişah eğer diğerlerinden daha çok hoşuna giden bir ağaca rastlayacak olursa, hemen ağacın gölgesine her çeşitten ve çok güzel kokulu birçok çiçek diktirir. Bütün bahçelerde her çeşitten o kadar bol çiçek bulunur ki, akla gelebilecek her çeşit rengi kapsayan karışık bir demet oluşturmak için elinizi uzatsanız yeter de artar.”⁶

Şekil 4: 1582 şenliğinde At Meydanı’ndan dev lalenin geçişi – III. Murad’ın şehzadesi Mehmed için yaptırdığı sünnet töreni şenliklerini anlatan minyatürlerden

⁵ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, 1–2: Osmanlı ülkesinde 1587–1589*, çev. Turkis Noyan. Kitap Yayınevi, İstanbul. 2008.

⁶ Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye seyahatnamesi: 1573*, çev. Teoman Tuçdoğan. Kitapevi Yayınevi, İstanbul. 2009, s. 63.

Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren, saray bahçeleri için devletin çeşitli bölgelerinden lale ve sümbül soğanları ısmarlandığını gösteren fermanlar vardır. Saray dışından meraklılarda bir yolunu bulup yeni türler elde etmek için çeşitli yerlerden soğanlar getiriyorlardı. Çiçek artık günlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı; zarifler destalarına birer gül ilâştirir, sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklar her sabah hocalarına küçük çiçek demetleri götürür. Hasta dostlara zarif çiçek şişeleri içinde karanfil, gül, zerrin yahut lâle gönderilerek halleri hatırları sorulurdu. Bahçesiz, fukara evlerin bile pencerelerinde gül, sardunya, karanfil, küpe çiçeği, fesleğen saksıları eksik olmazdı.⁷

Şekil 5: 1628 yılında yılında Roma imparatoru II. Ferdinand tarafından Osmanlı padişahı IV. Murad' elçi olarak gönderilen Hans Ludwig von Kuefstein'in heyetinde olan Avusturya'lı ressamlar Franz Hermann, Hans Gemminger ve Hermann'ın yardımcısı olan Valentin Mueller tarafından yapılan ve Osmanlı Haremi'ni betimleyen Türk Hareminden Bir Sahne adı verilen 1654 tarihli yağlı boya tabloda halı motiflerinde yer alan alan "lale"ler...

1601–1607 tarihleri arasında Venedik elçisi olarak İstanbul'da görev yapan **Ottoviano Bon'a** Osmanlı sarayı üstüne ayrıntılı bilgiler edinmiş ve bunları rapor haline getirmiştir. Bu çalışma, o dönemde İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde görev yapan

⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Ateş çiçek lale*, Kültür A.Ş., İstanbul. 2003, s. 14.

Robert Withers tarafından İngilizceye çevrilmiş daha sonrada 1653 tarihinde Oxford Üniversitesi profesörlerinden John Greaves tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmanın “Bahçeler ve Servili Yol” başlıklı bölümde: “*Adı geçen odaların ve padişahın yaşadığı binaların çok güzel bahçeleri ve bu bahçelerde her türden çiçekler ve meyve ağaçları; iki tarafında yüksek serviler bulunan çok güzel gezinti yolları...*” bulunduğunu anlatır. Ayrıca “Türkler ve Bahçe Zevki” başlıklı bölümde ise “*Padişah ve bütün Türkler bunlardan çok hoşlanırlar. Gerçekten bir Türk, yaz mevsiminde güzel bir bahçede bulunmaktan büyük zevk alır ve duygularını tatmin eder... O bahçe onun için cennetten başka bir yer değildir. Onun çiçeklerini göğsüne doldurur, sarığını çiçeklerle süsler, tatlı kokularını koklar; bazen rastlantı olarak sevgilisinin adını taşıyan güzel bir çiçeğe şarkı söyler...*”⁸

Sultan IV. Mehmed zamanında 1672–1673 yıllarında İstanbul’da kalan Fransız Kralı XIV. Louis’in elçisi Marquis de Nointel’in hizmetinde kütüphaneci ve kâtip olarak çalışan dilbilimci **Antoine Galland**, İstanbul’a ait günlük hatıralar” adlı kitabında 15 Mayıs 1673 günü Lüleburgaz civarında lale tarlaları gördüğünü yazmaktadır. “**Bugün pek güzel geçti. Çünkü hava çok güzel olup Burgaz’a kadar yolda geniş lale ve şakayık tarlaları vardır.**”⁹

Dünyaca ünlü seyyahımız Evliya Çelebi 17. Yüzyıl İstanbul esnafını anlatırken lalelerin ve diğer çiçeklerin yaşamın bir parçası olduğu anlatmakta ve “... **Meş’aleciler esnafı meş’aleleri içre çeşitli çiçeklerden sümbül, erguvan, lale reyhan doldurup meş’ale sapları atlaslarla sarıp...**” Tahtakale, Aksaray, Sultan Mahmud, Ayasofya ve Cebehane kapusu olmak üzere 80 kadar çiçek dükkânı vardı. Seyyar çiçekçilerinde bulunduğunu ayrıca her çiçek bahçesinin aynı zamanda çiçek dükkânı gibi bir işleve sahip olduğunu da belirtmek gerek. Çiçekçi dükkânlarında, üzerine çiçeklere dair:

**Ehl-i bezme çekdirir zerrin kadehler intizar
Cur’a –i meyden midir sâkî bu reng-i lâlezâr**

**Ol gonca-i sermest sabah olsun uyansın
Ayine –i mül gül yüzün görsün utansın**

gibi beyitler yazılmış levhalar bulundurmak bir gelenektir.¹⁰

Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde İstanbul da boğaz çevresindeki evlerin bahçelerinde lale yetiştiriciliğinden bahseder. Haliç kıyısında, Kayıkhanedeki çayırıklarda lalenin güzelliğinin adamı sarhoş ettiğinden bahseder. Kefeden gelen “Kefe” isimli lalenin bilindiğini söylemektedir. Sultan IV. Murat’ın 56 çok nadir

⁸ Robert Withers, *Büyük Efendi’nin Sarayı*, çev. Cahit Kayra, Yeditepe, İstanbul. 2010, s. 25–26.

⁹ Antonie Galland, *İstanbul’a ait günlük hatıralar: 1672–1673*, çev. Nahid Sırrı Örik, I–II. Türk Tarih Kurumu, Ankara. 1998, s. 47.

¹⁰ Beşir Ayvazoğlu, *Güller kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul. 2011, s. 131–132.

lale yetiştirdiğini, hatta bunlardan bir kaçının o kadar nadirdi ki sadece birer adet olduğu belirtilmektedir.

Evliya Çelebi, İstanbul dışında, Anadolu’da ve İran’da gezerken rastladığı lalelerden söz etmeden geçmez. Bitlis, Van ve Diyarbakır çevresinde bolca lale yetiştğini belirtir. Şehirlerdeki bahçelerin yanı sıra dağlık, kayalık zeminlerde laleye rastladığını, bunların kendiliğinden biten yaban laleleridir. “Diyarbakır Kara Amid Kalesi... Gerçi yalçın kaya üzerindedir ama yüksek dağın tepesi geniş yeşillik ve lülelik bir alandır...”¹¹

Kağıthane 18.yy’dan önce laleleriyle ile meşhur bir yerdi. Evliya Çelebi buradaki Lalezar Mesiresi’nde Kağıthane Lalesi ismiyle meşhur olan Lale-i Günagün’dan bahsederek “Lale vakti burayı görenin aklı perisan olur” demiştir.¹²

(1530 Haziran ayında Kanuni’nin oğlu şehzade Mustafa, Mehmet ve Selim’in sünnet düğünleri At meydanında başlamış ve üç hafta devam ettikten sonra Kağıthane sahrasında bir koşu ile sona ermişti.)

Fransız hükümeti tarafından botanik araştırmaları yapmak ve yeni bitkiler bulmak üzere Doğu’ya gönderilen Fransız doğabilimci Joseph Pitton de **Tournefort**, 1701 senesinde İstanbul’a gelir. Yazmış olduğu seyahatnamede “*Karanfilleri bir yana bırakacak olursak, Doğu’dan gelmeyen tek bir çiçeğimiz bile yoktur. M. Bachelier adlı Parisli bir meraklı, 1615’te, İstanbul’dan ilk atkestanesini ve manisalesini getiren kişidir. Yumrulular, birçok güzel sümbül, nergis, zambak türü de buradan gelmiştir ne var ki bunlar bahçelerimizde ıslah edilmiştir. Fransa’da bazı çiçeklerin çoğaltılması için çok özel bölgeler vardır. Normandiya’da fulya çiçekleri ve çok güzel manisaleleri yetiştirilir.*

*İstanbul’daki Fransa büyükelçiliği sarayının bahçesi çok bakımlıdır, Asya ovalarına kadar taraçalar halinde uzanmaktadır; ama bakışınızı çok uzaklara çevirmenize gerek yoktur: Sayın büyükelçi, güzel portakal ağaçlarının, düğün çiçeklerinin, manisalelerinin ve mevsimlerinde büyük bir güzellik ve hoşluk sergileyen her tür çiçeğin büyük bir özenle yetiştirilmesini sağlamıştır”... “Büyükelçilerin krallarına göndermeyi zevk edindikleri bu çiçekler Avrupa’da ıslah edilmişlerdir.”*der.¹³

XIX. yüzyıl başlarında Türkiye’yi ziyaret eden **Miss Julia Pardoe**, İstanbul’un yeşile ve çiçeğe boğulmuş sokaklarını, evlerini, yalılarını görünce hayretler içinde kalmış ve “keşke Shakespeare, Romeo ve Juliet’in bahçe sahnesini yazmadan önce Boğaziçi’ni görmüş olsa idi” dedikten sonra şunları yazmıştır. “Bütün Doğulular

¹¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul. 2010, 1-4 kitap, s. 36-37.

¹² Filiz Işık, *19. Yüzyıl’da Kartpostallarda Osmanlı Toplumu: Max Fruchtermann Kartpostalları*: yüksek lisan tezi. Gazi Üniversitesi. 2008, s. 81-82.

¹³ Joseph de Tournefort, *Tournefort seyahatnamesi*, 2.c., çev. Teoman Tunçdoğan. Kitap Yayınevi, İstanbul. 2008, s. 49.

çiçekleri taparcasına severler. Boğaz kıyısındaki her güzel yalının bir çiçek bahçesi vardır. Bu bahçe denizden yüksek olup adeta bir balkon halindedir...”¹⁴

1699 tarihinde Fransız elçisi Charles de Ferriol’un maiyetinde İstanbul’a gelen “Boğaziçi Ressamı” olarak tanınan **Jean-Baptiste Vanmour**’ un yaptığı resimlerle “Lale Devri’ne hem tanıklık etmiş ve hem de resimleri ile o dönemi belgelemiştir. Lale Devri İstanbul’unda oluşan atmosferi, renkli, zengin süslemeli kostümleri ve eğlenceleriyle başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Ressam İstanbul’a geldiği tarihte Fransa, Hollanda, İngiltere, Venedik ve Avusturya elçilikleri artık kurulmuş durumdadır. 5 Fransa elçisi tanınmıştır: Ferriol, Puchot, Bonnac, Picon ve Villeneuve. Ferriol’un maiyetinde olması dışında İsveç büyükelçisi Gustaf Celsing ve Hollanda büyükelçisi Cornelis Calkoen gibi başka elçilerden de sipariş almıştır. Vanmour, çok sayıda elçi kabul törenleri, İstanbul görünümü, portreler, Patrona Halil isyanı gibi siyasi ve toplumsal olaylar ve gündelik yaşam sahneleri resmetmiştir. 1737 Haziran tarihinde Fransa’da yayınlanmakta olan «Mercure de France» gazetesinde sanatçı hakkında bir makale yer almıştır. “Kralın Doğu’daki ressamı” gibi çok onurlu bir unvan kazanmıştır.”¹⁵

**Şekil 6: Lale Devri Ressamı
Jean-Baptiste Vanmour’ un Sultan Haremde tablosu**

¹⁴ Miss Julia Pardoe, *Yabancı gözü ile 125 yıl önce İstanbul: sultanın şehri ve Türklerin aile hayatındaki gelenekleri*, çev. Bedriye Şanda, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul. 1967, s. 181.

¹⁵ Osman Öndeş, Jean Baptiste Van Mour: *Lale devri ressamı*, Oluşum: Kültür Edebiyat ve Yorum Dergisi, 2001, Eylül-Aralık, s. 40-45.

Osmanlı'da lale bahçeleri ülkeye gelen pek çok turisti de etkilemiştir. Bu kapsamda Fransız şair Alphonse de **Lamartine** Topkapı Sarayı gezisinde peyzaj düzenlemesi ve lalelerden ne denli etkilendiğini anlatan bir makale kaleme almıştır.¹⁶

Türk halkının başlı başına bir çiçek dili meydana getirdiğini bu dilde “LÂLE”ye çok anlam yüklendiği görülmektedir. 18. yüzyılın başlarında İstanbul’a atanan İngiltere elçisinin eşi olarak Osmanlı topraklarına gelen ve seyahatlerde bulunan Leydi Mary Montagu 16 Mart 1718 tarihli mektubunda, Türkler’de renk, çiçek, ot, meyve, taş, tüy... akla ne gelirse her şeyin bir manası ve özel bir mısraı bulunduğunu belirtir ve şöyle der “İşte mürekkep kullanmadan küfür, azar, sevgi, dostluk hatta havadisle dolu mektuplar gönderebiliyorlar”¹⁷

XVIII. Yüzyıl İstanbul’unu gravürlerinde yaşatan **Thomas Allom**; Portkal çiçeğinin ümit, kadife çiçeğinin ümitsizlik, LÂLE’nin ise sadakatsizlik anlamına geldiğini söyler. Ayrıca İstanbul bahçelerinden ve buralarda yetiştirilen çiçeklerden hayranlıkla bahseden İngiliz ressam Allom, İstanbul’da hemen her evin, içinde çeşitli ağaç ve çiçeklerin yetiştirildiği bahçelerin içinde kurulduğunu anlatır. Ressam Türklerin çiçeğe özellikle güle çok değer verdiğini belirtir.¹⁸

1885–1970 yılları arasında yaşayan İngiliz seyyah, heykeltıraş Clare **Sheridan**, 1924–1925 tarihlerinde Türkiye’de bulunmuş, İstanbul Tarabya’daki yalısında lalelerle dolu bahçesinden yaşayıp, Bursa, Ankara ve tüm Karadeniz kıyısındaki limanları da gezmiş ve izlenimlerini “**Sade Türk Kahvesi**” adlı kitapla yayınlamıştır. Bu kitabında lalenin, Türk kültüründeki yerini çok güzel gözlemlemiş ve ifade etmiştir. *“Terasın üst tarafında, büyük ıhlamur ağaçlarıyla, bir tanede kestane ağacı vardır. Asya’dan hafif bir meltem esmesini umarak bu ağaçların gölgelerine otururum. Kış vakti, günışığının, bu ağaçların o kocaman yaprakları tarafından süzülmediği günlerde, bahçede bir sınır belirleyip, o hat boyu bir sürü Darwin Lalesi ekmiştim. Kahverengi karton bir torba içinde, 300 tane lale soğanını ta İngiltere’den buralara taşımıştım. Gümrük memuru nasıl da gülmüştü. Meğer lâle Türkiye’nin milli çiçeğiymiş. Gerçekten de bütün eski oyalarda, ipek dokumalarında lâle deseni işli; saray ve camilerin içlerini dekore etmekte kullanılan renkli çinilerde de hep lale figürü görülüyor. Sırf bu çiçeğe övgüler düzülen şiirler var. Ayrıca bir kız ismi olarak da çok yaygın.*

Buna rağmen, gümrük memuru benden, bir değil iki tane lâle soğanı istedi. Belki de çok ender rastlanan yabancı bir lâle cinsi falan olduklarını zannetti.

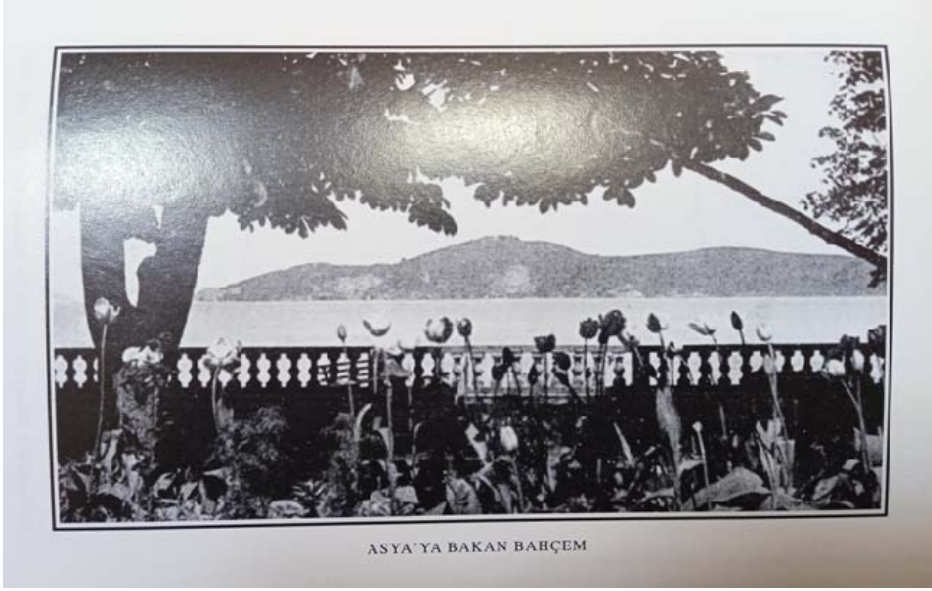
¹⁶ İbrahim Atay, *Osmanlıda Tabiat Sevgisi Ve Tefekkürün Simgesi Bir Çiçek “Lâle”*. Tarih Ve Medeniyet, Temmuz 1997, s. 60.

¹⁷ Lady Mary Montagu, *Türkiye Mektupları: 1717–1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu. Tercüman Gazetesi, İstanbul, t.y, s. 120.

¹⁸ Thomas Allom, *Constantinople and the scenery of the seven churches of asia Minor*, 2.c. Quai de L’Ecole, Londra. 1839, s. 7.

***Ben de elimdekilerin 6 tanesini ona verip, kala 294 tanesini eve getirip, bahçede kazdığım sınır çizgisine diktim...”*¹⁹**

Şekil 7: Clare Sheridan’ın Tarabya’daki evinin bahçesi ve laleleri 1925

Kaynakça

- Allom, Thomas (1839), *Constantinople and the scenery of the seven churches of asia Minor*, 2.c. Quai de L'Ecole, Londra.
- Atasoy, Nurhan (2002), *Hasbahçe: Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek*. Aygaz, İstanbul.
- Atasoy, Nurhan (2005), *Osmanlı bahçeleri ve hasbahçeler: 15. yüzyıldan 20. Yüzyıla*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Atay, İbrahim, *Osmanlıda Tabiat Sevgisi Ve Tefekkürün Simgesi Bir Çiçek “lâle ”*. Tarih Ve Medeniyet, Temmuz 1997.
- Ayvazoğlu, Beşir (2003), *Ateş çiçek lale*, Kültür A.Ş., İstanbul.
- Ayvazoğlu, Beşir (2011), *Güller kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Busbecg, Ogier Ghiselin De (t.y.), *Türkiye'yi böyle gördüm*, haz. Aysel Kurutluoğlu/Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- Busbecg, Ogier Ghiselin De (1953), *Kanuni devrinde bir sefirin hatıratı (Türk Mektupları)*, Serdengeçti Yayınevi, İstanbul.
- Eker, İsmail (2016), *Anadolu’da lale kültürü*, Bağbahçe: Çevre, bahçe, çiçek dergisi, sayı 54 Temmuz – Ağustos, ANG Vakfı.

¹⁹ Clare Sheridan, *Sade Türk Kahvesi*, çev. Zeynep Güden. Arion Yayınları, İstanbul, 2004, s. 61–62.

- Eremya Çelebi (Kömürçiyen) (1988), *İstanbul tarihi: XVII. asırda İstanbul*, çev. Hrand D.Andreasyan ; yay.haz. Keverk Pamukciyan. Eren Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi (2010). *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul.
- Fresne-Canaye, Philippe dü (2009), *Fresne-Canaye seyahatnamesi: 1573*, çev. Teoman Tuçdoğan. Kitapevi Yayınevi, İstanbul.
- Galland, Antonie (1998), *İstanbul'a ait günlük hatıralar: 1672–1673*, çev. Nahid Sırrı Örik, I-II. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Işık, Filiz (2008), *19. Yüzyıl'da Kartpostallarda Osmanlı Toplumu: Max Fruchtermann Kartpostalları*: yüksek lisan tezi. Gazi Üniversitesi.
- İrepoğlu, Gül (2012), *Lâle: doğada, tarihte, sanatta*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Lubenau, Reinhold (2008), *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, 1–2: Osmanlı ülkesinde 1587–1589*, çev. Turkis Noyan. Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Montagu, Lady Mary (t.y.), *Türkiye Mektupları: 1717–1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu/ Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- Ohsson, Muradgea D'M.de (t.y.), *XVIII. Türkiye'sinde örf ve adetler*, çev. Zerhan Yüksel/ Tercüman Gazetesi, İstanbul.
- Pardoe, Miss Julia (1967). *Yabancı gözü ile 125 yıl önce İstanbul: sultanın şehri ve Türklerin aile hayatındaki gelenekleri*, çev. Bedriye Şanda, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul.
- Sheridan, Clare (2004), *Sade Türk Kahvesi*, çev. Zeynep Güden. Arion Yayınları, İstanbul.
- Tournefort, Joseph de (2008), *Tournefort seyahatnamesi, 2.c. , çev. Teoman Tuçdoğan*. Kitap Yayınevi, İstanbul.

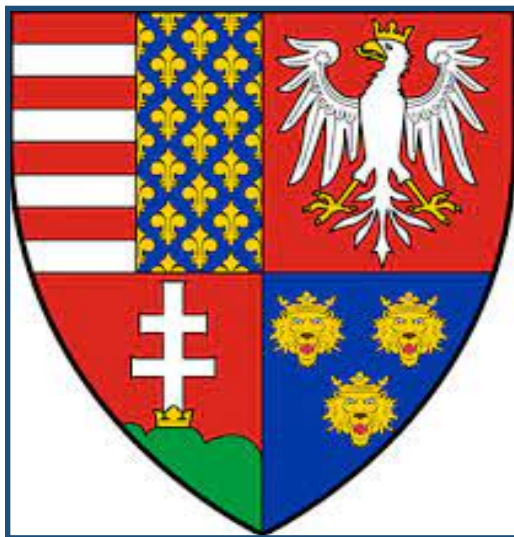
Laleaua ca marcă politică: cazul UDMR

SZABO Kinga Melinda*

Florile simbolizează viața, dragostea, promisiunea unui nou început. Flora, zeița romană a florilor simboliza primăvara, reînnoirea ciclului vieții.

Cu toate că florile sunt considerate elemente preponderent feminine, ele au apărut devreme și pe scena politică.

În acest sens putem observa că unul dintre elementele de pe blazonul dinastiei Anjou este crinul. Aceasta apare și pe blazonul lui Ludovic cel Mare de Anjou care a fost regele Ungariei în perioada 1342–1382¹. Este de observat faptul că aceste flori (care fac parte din aceeași familie de plante, Liliaceae, ca și laleaua) în forma lor stilizată seamănă mult cu laleaua care apare și pe logoul UDMR.

Blazonul lui Ludovic de Anjou, regele Ungariei

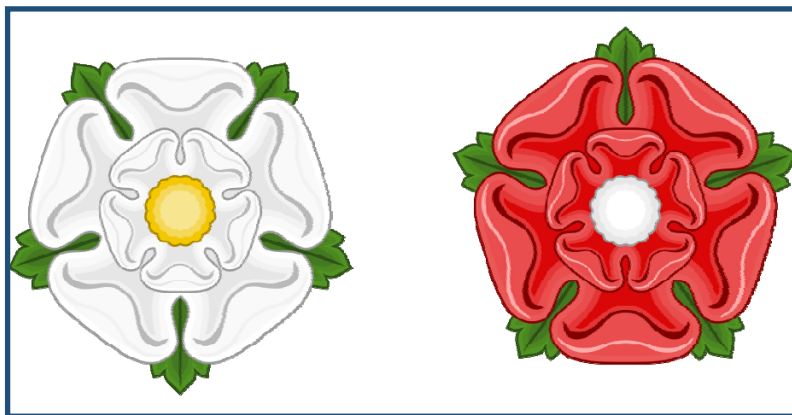
Crinul apare și pe stema Spaniei, fiind simbolul familiei Bourbon care domnește în țară.

---

* Școala doctorală „Studii de populație și istoria minorităților”, Universitatea Babeș-Bolyai

¹ Bertényi Iván, Magyar címertan, Budapest 2003

Un război sângeros s-a desfășurat sub semnul rozelor. În perioada 1455–1485 a avut loc un război civil în Anglia, între Casa de Lancaster care avea ca blazon trandafirul roșu și Casa de York cu blazonul trandafirul alb.

Blazoanele Casei de York și Lancaster în Războiul Rozelor

Și partidele politice din România au ales deseori flori ca simbol electoral. Primul partid format în țară după revoluția din 1989, Frontul Salvării Naționale folosea un fir de trandafir. Și urmașul acestui partid, Partidul Social Democrat, una dintre cele mai puternice la ora actuală, a preluat acest simbol, da data aceasta trei fire de trandafir roșii.

Siglă electorală PSD

Partidul Democrat, care s-a desprins de PSD și s-a unit mai apoi cu Partidul Național Liberal, aflat la putere, a folosit trandafirul, pe fundal portocaliu, într-o formă mai apropiată de cel folosit de FSN.

Sigla electorală PD

Simbolul electoral al UDMR (partidul care este reprezentantul minorității maghiare din România) este trandafirul. Logoul stilizat este format din trei romburi roșii cu umbră neagră, pe fundal alb, sub ea cu inițialele partidului (RMDSZ – UDMR – Uniunea Democrată a Maghiarilor din România) scrise cu negru, într-un chenar verde. Alegerea cromatică nu este întâmplătoare, culorile roșu, alb și verde fiind culorile drapelului maghiar.

Simbol electoral UDMR folosit în zilele noastre

Pentru a afla exact despre alegerea acestui logo m-am adresat fostului președinte al UDMR, domnul Marko Bela, căruia îi mulțumesc și pe această cale pentru răspunsul dat. Potrivit lui, în momentul fondării partidului au fost luate în considerare mai multe variante, cea aleasă inițial fiind una formată din elemente din stema Transilvaniei (Soarele și Luna) și un brad stilizat. Această variantă a fost considerată prea complicată, astfel că a fost ales un alt logo, desenat la București de fiul unui colaborator apropiat a lui Domokos Géza (primul președinte UDMR)².

Primul simbol electoral al UDMR, 1989–1990

Laleaua nu a fost un element ales la întâmplare, este un simbol des folosit în arta populară maghiară, ea apare atât pe „lăzile cu lalea” (în maghiară tulipanos lada) în care aducea zestrea mireasa, pe vasele ceramice de la Corund cât și pe poarta secuiască.

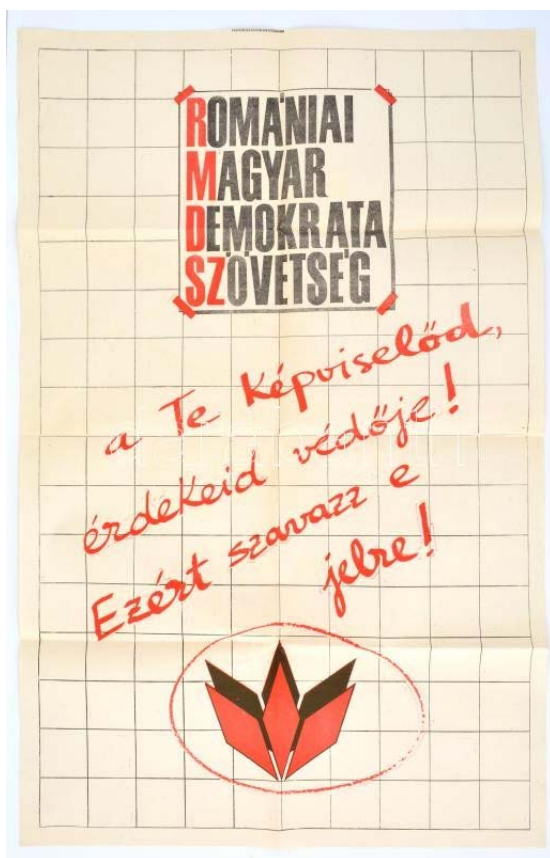

Simbolul organizației feminine al UDMR

² Corespondență personală cu domnul Markó Béla, președinte UDMR în perioada 1993–2011, membru fondator și vicepreședinte al organizației UDMR Mureș

Logoul UDMR, după cum se vede și în acest afiș electoral al UDMR din 1990 nu s-a schimbat mult, singurul element nou fiind chenarul verde care a apărut mai târziu, atunci când sensibilitatea românilor a scăzut față de simbolurile tradiționale maghiare.

Afiș electoral UDMR, 1990

În 2020 UDMR a pornit campania electorală cu aceeași logo dar cu metode noi de luptă. Acest poster de exemplu dă startul campaniei la Cluj, atragerea alegătorilor desfășurându-se preponderent online, grupul țintă fiind mai ales generația tânără³ (UDMR ale cel mai stabil electorat din România formată din populația vorbitoare de limba maghiară de vârstă mijlocie sau vârstă înaintată. În ultima vreme UDMR a pierdut sprijinul majorității tineretului maghiar, campaniile online vizând acest segment de alegători).

³ Pagina de web a UDMR este updatată în mod regulat: <https://rmdsz.ro/>, varianta în limba maghiară, <http://udmr.ro/>, varianta în limba română

Banner de campanie online, 2020, județul Cluj

Laleaua manisiană, între brand cultural și dezvoltarea infrastructurii economice

Margareta ASLAN, Kublay KOÇAK

Abstract

Laleaua manisiană este o floare spectaculoasă ce surprinde prin gingășia și frumusețea ei. Cu un habitat extins în zona litoralului egeean, în special în Rezervația Naturală a Muntelui Spil, floarea endemică se află sub protecția legii și a devenit marcă a regiunii Manisa. Deși laleaua este o floare națională, este foarte interesant de urmărit procesul (in)voluntar cum încă unii locuitori folosesc termenul de lalea manisiană în sens lărgit și asupra altor specii. Proiectele demarate de oficialități în a crea din marca laleaua manisiană un motor turistic, cultural și economic, reușesc să mobilizeze nu doar instituțiile oficiale, dar în mare măsură și institutele și organizațiile particulare, societatea, angrenându-le într-un efort colectiv de dezvoltare regională. Conștientizarea populației despre importanța lalelei manisiene ocupă un spațiu apreciabil în agenda municipalității.

Keywords: *Laleaua manisiană, Tulipa Orphanisea, Anemona, marcă culturală, economie*

Specia *Tulipa* a fost adusă până în Asia Mică de către turcii selciukizi, care s-au așezat aici sau făceau comerț pe teritoriile statelor selciukide din Asia Centrală și până în Asia Mică. Laleaua manisiană a fost utilizată în arta decorativă turcească alături de alte tipuri de lalele sau de alte flori precum trandafirul sau garoafa. Pentru secolul al XVI-lea era foarte răspândită reprezentarea lalelei manisiene pe plăcile *çini*, un tip de gresie portelanată pictată.¹ Se poate vorbi de un apogeu al culturii *çini*, lalelele roșii se regăsesc ca motive centrale și în acest tip de artă.²

1. Laleaua manisiană. Introducere

Laleaua manisiană sau laleaua de Manisa (*Tulipa orphanidea*), este o plantă **endemică** a cărei habitat se află în special în părțile egeene din jurul județului Manisa, de unde îi vine și denumirea de lalea manisiană. În zilele de azi poate fi întâlnită

¹ Hayal Güleç, *Victoria and Albert Müzesi Deposunda bulunan onaltıncı yüzyıl İznik çinileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Teză de Master, Isparta, 2016, p. 85.

² *Ibidem*, p. 28.

și în zone izolate din Balcanii de SE, Bulgaria, Grecia, Creta. Perioada de înflorire este în lunile aprilie și mai, dar dacă vremea se încălzește mai repede atunci înflorirea are loc și cu două-trei săptămâni mai devreme, spre exemplu în anul 2018 au înflorit cu 20 de zile mai repede decât se estima.³ Tulipa orphanidea este o plantă perenă bulboasă care atinge 10–20 cm înălțime, din specia Tulipa – familia Liliaceae.

Descriere științifică a plantei a fost realizată pentru întâia oară de către Pierre Edmond Boissier⁴ și Theodor Heinrich Hermann von Heldreich. Zonele de dezvoltare sunt cele ale ariilor deschise, în special regiunea forestieră populată de pinii negri (Pinus nigra) aflate la o altitudine de peste 1700 m.

Bulbii florii au o dimensiune de 20–47 x 8–22 mm. Frunzele au un aspect deosebit prin culoarea verde, încadrată adesea cu o nuanță de roșu de-a lungul marginilor. Tulpina poartă 1–4 flori globuloase până la stele cu tepali roșii-arămii, rareori galbeni și roșii, dispuse în două vârtejuri din trei. Tepalele au o pată neagră sau galbenă bazală la interior. Laleaua are un număr de șase stamine măslinii.

În *The Plant List*, un catalog de înregistrare pe baza speciilor și subspeciilor acceptate și sinonimelor acestora, în dreptul *Tulipa orphanidea* apar 5 înregistrări, din care trei sunt subspecii acceptate și două sinonime.⁵ Totodată, laleaua manisiană este una din cele trei tipuri de lalele înregistrate ca *tulipa turcica*, sub sinonimul Tulipa Turcica Griseb, alături de Tulipa Turcica Roth, Tulipa Turcica var media Regel.⁶ După această clasificare o găsim și în International Plant Names Index.⁷

Habitatul și descrierea plantei vin să îmbogățească literatura cotidiană turcă, accesibilă în diverse variante pe bloguri. Ne oprim asupra unei note de jurnal de călătorie, aparent destul de veche, ce surprinde laleaua manisiană într-un punct geografic situat la limita districtului Manisa într-un sătuleț mărunt: „Satele Kozak înconjurat de păduri de pini la înălțimile Munților Madra sunt renumite pentru producția lor de pin.... Adânc în pădure, am dat peste o podgorie care amintește de o grădină a Edenului cu lalele sălbatice... Secțiunea dealului avea aproximativ 15 centimetri. Podgoria secretă, adâncită în pădure, s-a transformat într-o grădină de lalele în aprilie. Grațioasele lalele roșii de mărimea ouălor de sturn tocmai înfloriseră, ieșind în pâlcuri printre butucii de viță de vie care își îndepărtaseră primii lăstari. Stropii ce picurau peste flori o dată cu ploaia, făceau și mai frumoși bobocii încă

³ Nermin Uçtu – İlker Kılıçaslan, *Yilda sadece bir kez açıyor... Koparana 48 bin 625 lira ceza...*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yilda-sadece-bir-kez-acan-manisa-lalesini-koparana-48-bin-625-lira-ceza-40808653>

⁴ T.G.Tutin, W.H.Heywood et alii, *Flora Europea, Alismataceae to orphidaceae*, Cambridge University Press, p. 29. https://books.google.ro/books?id=v1lxJgWbUDcC&pg=PA28&redir_esc=y#v=onepage&q=orphanidea&f=false

⁵ Tulipa Orphanidea, în *The Plant List*, <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/search?q=Tulipa+orphanidea>

⁶ Tulipa Turcica Griseb, în *The Plant List*, <http://www.theplantlist.org/tpl1.1/search?q=tulipa+turcica>

⁷ International Plant Names Index *apud* Spicilegium Florae Rumelicae et Bithynicae Exhibens Synopsis Plantarum quas in aest. 1839 legit Auctor A. Grisebach, <https://www.ipni.org/n/543128-1>

nedeschiși ai lalelelor. Unele, pe partea inferioară erau de nuanță gălbuie, acestea trebuie să fi fost rarele lalele manisiene. Prietenii mei strânseseră deja o grămăjoară de lalele, făcuseră o fotografie cu ciuperci și plecaseră deja la întoarcere.”⁸

2. Laleaua Manisiană. Între știință și conștiință

2.1. Laleaua manisiană. *Tulipa Orphanidea* sau *Anemone Coronaria*?

Faptul că nu s-au făcut suficiente studii pe acest tip de lealea este o problemă reală, iar societatea nu diferențiază clar care este acest tip de lealea. Unele știri eronate sunt destul de frecvente în presa virtuală. Momentan, pentru un cititor de rând, este destul de greu să înțeleagă care este lealeaua manisiană, dacă și presa și unele firme specializate pe horticultură, din dorința de a vorbi pe limbajul cumpărătorului, continuă denumirea de lealea manisiană și pentru anemone. Cetățeanului îi este greu să ceară toate informațiile și să verifice noțiunile *fake*. Și până la urmă nu este datoria cetățeanului, ci a oficialităților și a mediului universitar, care trebuie să desfășoare nu doar campanii de promovare și conștientizare asupra protejării speciei, dar și informații explicative despre lealeaua manisiană ca simbol al turcilor și pseudo-lealeaua anemonă. Mediul virtual, paginile de socializare devin căi de diseminare a informației tot mai importante. Însă confuzia vine din timpuri foarte îndepărtate, când lalele erau denumite în popor și florile de maci.

În cazul anemonei, diferența este clară și prin proveniență. Laleaua manisiană este o specie de lealea cultivată de turcii selciukizi, lealeaua în sine fiind simbol național al turcilor. Laleaua, prin simbolism, se contopește cu cultura turcă.

De partea cealaltă anemona este o floare simbol care poate fi întâlnită în mitologia greacă. În povestea de dragoste dintre zeița iubirii Afrodita și muritorul Adonis, devine o iubire imposibilă prin intervenția lui Ares, zeul războiului. Adonis, aflat la vânătoare, este ținut de Ares. Afrodita ajunge în grabă la Adonis, însă nu îl mai poate salva, fiind grav rănit și moare. După ce îl unge cu parfumuri și uleiuri mirositoare, îl îmbrățișează și îl duce în țara morților. În timpul acestei călătorii, stropii de sânge înmiresmați de parfumurile unse aveau să cadă pe pământ, și se transformau în flori. Ori aceste flori erau anemonele. Ea este denumită și ca lealea de munte (dağ lalesi, taçlı dağ lalesi)⁹ și nu ca lealea manisiană. Deci, cu alte cuvinte, anemona este un floare simbol al mitologiei grecești. Anemona este un simbol al iubirii dintre Afrodita și Adonis. Denumirea anemonei derivă din cuvântul grecesc anemos (Άνεμος), care înseamnă vânt, deci este floarea vântului.

De existența sensibilității *true-fake symbol* s-au auto-sesizat nenumărați manisieni care și-au luat responsabilitatea să desfășoare postări de conștientizare a populației

⁸ <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/kozak-in-gizli-lale-bahcesi-23158577>

⁹ <http://www.peyzajadresim.com/items/anemone-coronaria-tacli-dag-lalesi-manisa-lalesi-poppy-anemone/>

prin intermediul blogurilor personale pe rețele social-media și să ofere explicații cum că numele plantei este dat din (ne)știință unei alte plante care nu are nicio legătură cu lăleaua manisiană.

În 2014, un articol de gazetă încearcă să schițeze câteva diferențieri între cele două flori: „Laleaua manisiană este o floare care prezintă asemănări cu anemona, și de multe ori sunt confundate. Crește pe Muntele Spil. Este o plantă bulboasă. Patria ei este Anatolia. Are o înălțime de 15–20 de cm, crește la soare sau la umbră, poate înflori din februarie până septembrie, în funcție de specie.”¹⁰

O altă notă expune câteva trăsături descriptorii pentru lăleaua manisiană. Yasin Yılmaz duce acțiuni de informare prin intermediul siteului Wow Turkey.¹¹ Aici notează „Lalelele văzute pe străzi, parcuri și piețele din Manisa nu sunt anemone. Sunt lalele cultivate de firmele producătoare destinate sectorului comercial și peisagistic. Anemonele adevărate cresc în Muntele Spil, în natură, ca flori sălbatice.”¹²

Firmele de horticultură, de florărit, floriștii, din dorința de a vorbi pe limba cumpărătorilor de produse florale, își vând produsele ca și lalele manisiene. Deși, în calitate de specialiști cunosc diferența dintre cele două flori, se preferă acceptarea tacită în formă continuă a acestei greșeli, căci pe de altă parte, termenul este un instrument sensibilizator al cumpărătorilor. Fiecare cetățean își dorește să aibă pe balcon, pe pervaz sau în propria-și grădină măcar câteva exemplare de lalele manisiene. Enumerând produsele florale, un articol de presă nota printre sortimentele expuse pentru vânzare și „Anemone (lalea de Manisa)”.¹³

Laleaua manisiană, *Tulipa Orphanidea*

¹⁰ Anemon ve Manisa lalesi, Milliyet Blog, 17.08.2014, <http://blog.milliyet.com.tr/anemon-ve-manisa-lalesi/Blog/?BlogNo=471023>

¹¹ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49058&start=5>, postare din 2017.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Süs bitkisi üretimi için arazi aranıyor*, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sus-bitkisi-uretimi-icin-arazi-araniyor-40399975>

Anemona, Anemone Coronaria

Dar care este diferența dintre cele două plante?

Laleaua este din specia ***Tulip***, se plantează în noiembrie, la o adâncime de 10–12 cm, distanța trebuie să fie de aprox. 10–20 de cm între plante, iar subturnarea – pământ argilos, de densitate medie.

Anemona, este din specia ***Coronaria***, se plantează toamna, la o adâncime de 10–15 cm, distanța trebuie să fie de aprox. 2.5 de cm între plante, iar subturnarea – sol negru, murdar.

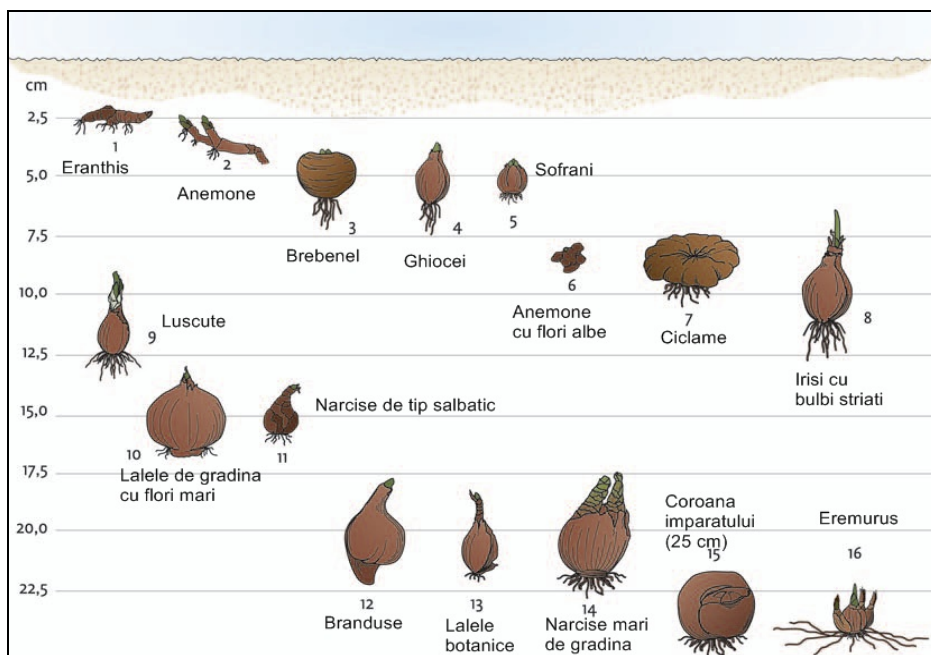
Există diferențe majore între cele două flori pe care oamenii încă le confundă. În primul rând, lalelele din familia Tulipa sunt plante endemice cu **bulbi**, pe când anemonele sunt plante endemice cu bulbo-tuberoase. Laleaua *Tulipa orphanidea* este din ordinul **Liliales**, un ordin ce conține specii de plante cu flori monocotiledonate.

Anemone Coronaria este o floare din ordinul **Ranunculaceae**, la fel ca și macul, ordin ce cuprinde în special plante erbacee, un gen de plante care cuprinde aproximativ 120 de specii, cu flori în forma unei coroane.

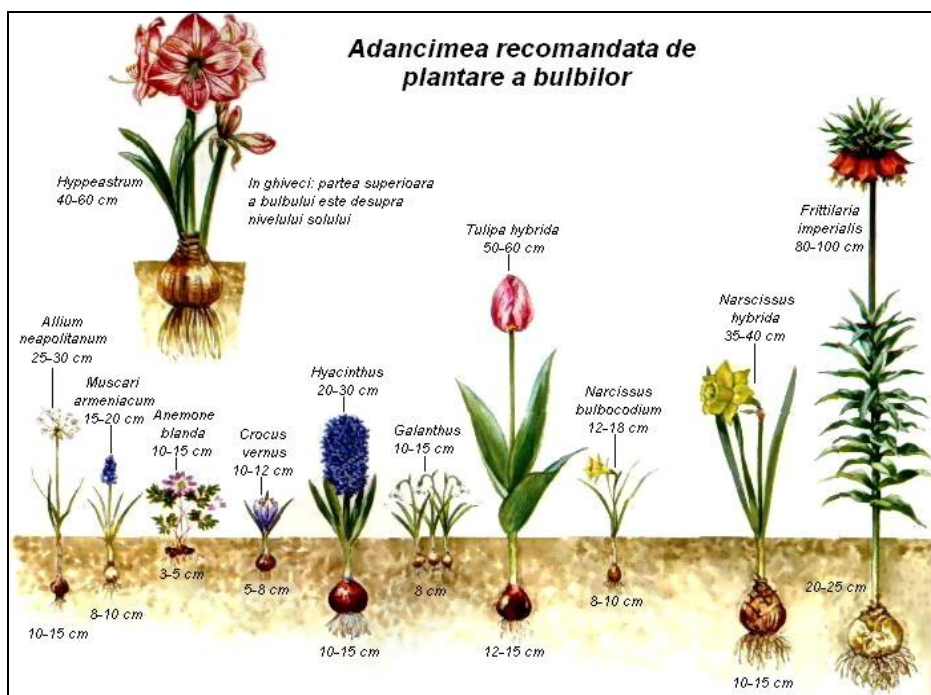
Reprezentările de mai jos¹⁴ cuprind câteva diferențe dintre laleaua manisiană și anemone. Atât aspectul bulbilor de lalea (13), respectiv al tuberculilor de anemonă (2), cât și a adâncimii de plantare necesare pentru fiecare specie în parte.

¹⁴ Adrian Dogaru, *Bulbi de flori – Plantarea lor primăvara*, Casa și grădina Pestre, 2016, <https://www.pestre.ro/blog/bulbi-de-flori-plantarea-lor-primavara/>

Adâncimea de plantare a tipurilor de bulbi

Floarea în perioada florescenței

Plantele bulboase după înflorire, prin substanțele nutritive acumulate de globuli duc la formarea bulbișorilor. Mai apoi, planta se îngălbenește și dezvoltarea sa se estompează, lăsând în pământ un bulb viu care va intra într-o fază inertă, de hibernare, pentru a suporta mai bine frigul în perioada anotimpului rece sau, în unele cazuri, seceta din timpul verilor aride, urmând ca mai apoi, atunci când condițiile meteorologice devin propice, să se re-germineze în condiții favorabile. În faza de repaus, bulbul poate fi lăsat în sol sau scos și depozitat pentru ulterioare utilizări.

Spre deosebire de cele bulboase (lalele), la plantele bulbotuberoase (anemone) dezvoltarea se estompează complet după perioada de înflorire. Cu toate acestea, în sol fertil ele pot crește din nou, deoarece mulți „pui” se formează adesea pe tuberculi.¹⁵

2.2. Laleaua manisiană, cea mai prețioasă floare de pe muntele Spil

Muntele Spil din districtul Manisa este renumit ca zonă protejată a lalelei manisiene. Parcul Național, un paradis turistic, a fost înființat în anul 1968 și este unul din primele 40 de Parcuri Naționale ce au ca scop principal protejarea speciilor endemice. Parcul montan situat la o altitudine de 1.517 metri, se întinde pe 6.694 hectare. Dintre cele 78 de specii de plante endemice care își au habitatul aici, se numără și laleaua manisiană, care, este defapt planta cea mai prețioasă a parcului. Lalele încântă prin gingășia lor anual sute de turiști. Fiind o plantă protejată prin lege, ruperea florii atrage amenzi foarte ridicate a căror sume sunt de ordinul miilor de euro.

Muntele Spil și Rezervația naturală pe care o adăpostește, se află în topul destinațiilor turistice din districtul Manisa, oferind un minunat spațiu de recreere,¹⁶ case de vacanță, locuri de joacă și de picnic, restaurante, cabane, spații special amenajat pentru corturi și rulote. Cu o structură carstică, cu canioane, peșteri și doline, cu o floră și faună bogată, mirifică prin frumusețile naturale, Muntele Spil este locul cel mai **recreativ din regiune**. Sunt 42 de case de vacanță aflate în funcțiune în vârful muntelui Spil. Satul Ayvacık include și clădiri istorice foarte vechi. Un alt element simbol al faunei parcului este murgul sălbatic, o specie de cai ai căror număr a depășit actualmente 500 de exemplare. Istoria acestor căluți se întinde în perioada otomană când, din „orașul șehzadelelor” caii erau lăsați pe muntele Spil pentru a se hrăni sănătos și să li să dea voie să alerge liber. Când sosea momentul, căluții erau antrenați și introduși în serviciul prinților otomani. Anual numărul căluților avea să crească, devenind un obicei ca aceștia să fie văzuți în preajma lacului Sülüklü Göl la orele prânzului pentru a se adăpa. Muntele Spil are un potențial turistic extraordinar.

¹⁵ <https://vsaduidoma.com/ro/2015/02/07/lukovichnye-klubnevye-i-kornevishhnye-cvety-i-rasteniya-posadka/>

¹⁶ *Manisa'nın İlçeleri Neler Ve Hangi Bölgede? Manisa'da Gezilecek Ve Tarihi Yerler*, în Hurriyet Gazetesi, 29.03.2020, accesat 20.03.2021, orele 19.45. <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/manisanin-ilceleri-neler-ve-hangi-bolgede-manisada-gezilece>

2.3. Strategii de protejare și promovare internațională a lalelei manisiene

Pentru ca oficialitățile să poată realiza o promovare internațională a Muntelui Spil se cerea într-o primă etapă protejarea ariei în care creșteau lalelele. Mai apoi, urma ca laleaua să fie ridicată la rang de brand local, acțiune ce a înregistrat o serie de inițiative. S-a remarcat în anul 2014 inițiativa demarată de Rahmi Bayrak, director regiunii a 4-a a Ministerului Pădurilor și Apelor, după trasarea unor strategii constructive bazate pe colaborări cu Universitatea Celal Bayar din Manisa. Ideea se focaliza pe Proiecte sustenabile, capabile să facă din orașul prinților otomani un oraș-marcă „laleaua manisiană”, ce să susțină și să se dezvolte infrastructura turismului. Investiția prin proiect costa aproximativ 100 de milioane de TL.

Așadar, Consiliul provincial de coordonare s-a convocat sub președinția vice-guvernatorului și a d-lui Prorector Prof. Dr.Yakup Tat, Universitatea Celal Bayar. Districtul Manisa acoperă 4 provincii în care există 1 parc național, 2 parcuri naturale și 2 terenuri de vânătoare, și se estima ca până la sfârșitul anului 2015 investițiile totale vor atinge cifra de 6 milioane lire. Ca urmare, infrastructura transporturilor trebuia dezvoltată pentru a asigura accesul turiștilor spre muntele Spil, trebuiau gândite noi tunele, o infrastructură de circulație modernă. O infrastructură smart cerea cartografierea traseelor dintre punctele de atracție turistică de pe munte. Proiectul, urma să fie prezentat surselor de finanțare naționale și internaționale, ca un ghid de locuri prielnice investițiilor, „unde investitorii vor putea vedea unde se poate investi fără a se afecta natura și fără a distruge frumusețile naturale”.¹⁷

În 2015 o serie de ședințe și conclucrări pe tema rezervației parcului natural, se concretizeze primul eveniment științific dedicat simbolului districtului, laleaua manisiană, ce pune accent pe cercetarea din perspectiva geo-botanică pe valoare, zonele de distribuție și identificarea genetică a lalelei.¹⁸

Proiectul era ingenios și se structura pe mai multe strategii de lucru. Unul dintre ele era dezvoltat pe denumirea celor 42 de cabane cu structură de piatră și lemn din Parcul Național Spil cu numele celor 39 de specii de plante utilizate la producerea faimoasei paste de Mesir, utilizate din flora muntelui.¹⁹

Următoarea strategie de lucru era licitarea proiectelor de construcție a telecabinelor, hotelurilor și terenurilor de sport²⁰, estimat la aproximativ la 100 de milioane TL,

¹⁷ İlker Kılıçaslan, *Spil'i turizme kazandırarak proje tanıtıldı*, în *Hürriyet Gazetesi*, 23.04.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/spili-turizme-kazandiracak-proje-tanitildi-40435435>.

¹⁸ *Manisa Lalesine Tanıtım Atağı*, TC Manisa Valiliği, 06.05.2015, accesat 25.01.2021, orele 19.30, <http://www.manisa.gov.tr/manisa-lalesine-tanitim-atagi>

¹⁹ *Orman Köşklerine Mesir Macunu Yapımında Kullanılan Bitki İsimleri Verildi*, în *Hurriyet Gazetesi*, 09.07.2015, <https://www.hurriyet.com.tr/orman-kosklerine-mesir-macunu-yapiminda-kullanilan-bitki-isimleri-verildi-37140628>.

²⁰ İlker Kılıçaslan, *Spil'i turizme kazandırarak proje tanıtıldı*, în *Hürriyet Gazetesi*, 23.04.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/spili-turizme-kazandiracak-proje-tanitildi-40435435>.

ce ar fi venit să răspundă unor necesităților venirii unui număr mare de iubitori de sporturi precum alpinismul, parapanta și camping. (6–8 gondole montate într-o primă etapă, sub-proiecte pentru camping cu cortul și zona de utilitate zilnică, parcul botanic, platoul terasă, reabilitarea iazurilor, cabanele tradiționale).²¹ Pentru a atrage un număr ridicat de iubitori de natură pentru sănătate terapeutică și detoxifiere mentală au fost dezvoltate proiecte pe hotelul-sportiv și hotelul-centru de sănătate.

O altă strategie și cea mai importantă a fost focalizată exclusiv pe laleaua manisiană. Din dorința de a readuce laleaua în atenția turiștilor și de a o face cunoscută pe plan internațional, a fost demarat un program dedicat promovării florii prin „Atelierul Planului de acțiune pentru speciile de lalele Manisa” din Parcul Național al Muntelui Spil. Prin proiectul Laleaua manisiană se avea în vedere licitarea Planului de acțiune pentru conservarea speciilor pe parcursul anului 2015 și realizarea unei broșuri și a unui plan de acțiune pentru promovarea lalelelor și conștientizarea populației.

Deosebit de important era Protocolul de cooperare încheiat între Rectoratul Universității Celal Bayar prin Prof. Dr. A. Kemal Çelebi și Direcția a 4-a regională a Ministerului Pădurilor și Apelor prin Rahmi Bayrak, privind „Determinarea diversității genetice a speciilor de lalele Manisa care se răspândesc în mod natural în interiorul frontierelor provinciei Manisa”²². Protocolul includea universitatea în proiectele de dezvoltare a orașului Manisa și viza realizarea unor studii de teren în zone cu diferite populații de lalele, identificarea și marcarea zonelor²³, cercetarea asemănărilor și diferențelor dintre populațiile de lalele care s-au răspândit în interiorul granițelor provinciei, conform Planului de acțiune pentru speciile de lalele manisienne²⁴. În studiile de teren, pe baza prelevării probelor de frunze de la plante din diferite populații, se urmărea analiza genetică efectuată pe probe. Proiectul a fost trasat pentru a dezvălui morfologic și genetic diversitatea plantei din cadrul speciei prin compararea rezultatelor măsurării și observației morfologice cu rezultatele analizei genetice pe aria districtului Manisa.²⁵ Însărcinat cu implementarea protocolului a fost managerului filialei provinciale Manisa Uğur Bayıl. Bayrak sublinia: „Manisa este o provincie foarte bogată în biodiversitate. Vegetația foarte bogată în plante endemice... împreună cu echipa de la Celal Bayar Universitatea (CBU) ...vom identifica trăsăturile care disting lalelele manisienne de alte lalele din lume în ceea ce privește structura, genetica și forma.”²⁶

²¹ *Spil Dağı Teleferik Ve Otellerle Turizm Merkezi Olacak*, în 22.04.2015.

²² Mehmed Hakkı Özbayır, *Manisa lalesi için protokol yapıldı*, în *Hurriyet Gazetesi*, 25.05.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/manisa-lalesi-icin-protokol-yapildir-37285795>.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Ersan Erdoğan, *Spil'e lale bahçesi*, 26.07.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/spil-lale-bahcesi-37314712>.

Responsabil de proiectul „Laleaua manisiană”, șeful Departamentului de Botanică Prof.Asoc.dr. Levent Şık din cadrul Universității Celal Bayar din Manisa a pregătit în 2015 un plan de acțiune per specii pentru a determina zonele în care crește laleaua manisiană. Remarcând faptul că pe Muntele Spil există o populație bogată de lalele într-o suprafață de 1200 de metri pătrați, au fost determinate și numerotate zonele de distribuție și numărul plantelor. „Laleaua de Manisa este un simbol important în Imperiul Otoman și în Turcia. În țara noastră se cunosc 17 tipuri de lalele. Cele mai importante lalele sunt lalele manisiene. În timpul observațiilor pe care le-am făcut în timpul acestui tip de plan de acțiune, s-a observat că localitățile Demirci, Alaşehir, Muntele Yunt și Muntele Spil sunt zone importante de habitat pentru lalelele manisiene, iar derularea proiectelor va duce la identificarea de noi specii de lalea de Manisa.”²⁷ Observând că Turcia este zonă importantă în creșterea lalelelor, dar alte țări câștigă venituri din cultivarea și exportul de lalele, Şık sublinia necesitatea dezvoltării infrastructurii de producție pe lalele: „Vrem ca laleaua, care este atât de prețioasă pentru noi, să se transforme într-un produs profitabil din punct de vedere economic. Există multe legende despre sosirea lalelelor în Olanda. Știm că lalelele au plecat în Olanda în timpul domniei lui Kanuni... Ne propunem să recunoaștem valoarea acestei frumuseți și să accentuăm atât promovarea acestora în ceea ce privește turismul, cât și veniturile economice pe care le putem obține din comercializarea lor.”²⁸

În anul 2016, Rahmi Bayrak dezvoltă demersurile pentru marca laleaua manisiană prin strategia înființării unei **grădini botanice unice** desfășurate pe o suprafață de 2.500 de acre în Regiunea Kızılbel – Parcul Național Muntele Spil.²⁹ Foarte energic, Rahmi Bayrak continua „Planul de acțiune pentru speciile de lalea manisiană” prin extinderea cultivării lalelelor în Spil în vederea plasării numelui de „Lalea manisiană” în circuitul internațional, alături de alte lalele din lume.³⁰ Concomitent, identificarea speciilor și realizarea **hărții genetice** a lalelei manisiene continua.

Strategiile de promovare culturală erau tot mai bine organizate: s-a alocat 300 de mii de lire pentru grădina botanică unică, zona Kızılbel pe o suprafață de 2.500 de acri avea să fie îngrădită cu un gard de protecție, campanii promoționale, imprimare de broșuri, conștientizarea locuitorilor prin suveniruri lalea expuse pe tribune la cea de-a 477-a ediție a Festivalului Internațional „Manisa Mesir Macunu” din 2017. Rezultatele au început să se vadă treptat, iar lalelele identificate în 13 puncte din Manisa nu au mai fost rupte sau smulse.³¹ Laleaua avea să fie tot mai promovată pe

²⁷ Nermin Uçtu, *Merak ettikleri laleye korkarak dokundular*, în Hurriyet Gazetesi, 13.05.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/merak-ettikleri-laleye-korkarak-dokundular-40456995>

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Ersan Erdoğan, *Spil'e lale bahçesi*, 26.07.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/spile-lale-bahcesi-37314712>

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

măsură ce se implementau și alte proiecte destinate Parcului Național de pe Muntele Spil. (2017-„Şehzadeler Spil İle Yükseliyor”³², etc).

2.4. Protejarea lalelei manisiene și conștientizarea societății

O primă inițiativă în vederea protejării lalelelor manisiene a fost luată împotriva călușilor sălbatici. Spațiile în care a fost identificate populații de lalele au fost îngrădite. În acest fel se evita călcarea florilor și strivirea bulbilor cu copitele. Pentru că, o deteriorare a florilor sau a bulbilor creștea riscul de dispariție rapidă a acestei specii.

Mai apoi, s-a trecut la stabilirea unor amenzi pentru cei care rup florile sau smulg bulbii de lalea. S-a stabilit ca această amendă să fie aplicată și la celelalte flori endemice. Prin conștientizarea populației asupra costurilor ridicate ale amenzilor, a fost evitată distrugerea plantei.

Se acordă o atenție deosebită conștientizării elevilor, studenților și adulților prin strategii de includere ca parte în proiectele derulate. Părinții și elevii au vizitat cu mare grijă zonele împrejmuite pentru a nu deteriora laleaua. Lalelele puteau fi atinse, însă nu puteau fi rupte. Campanie publicitară de conștientizare a fost începută de către Direcția de Conservare a Naturii și Parcurilor Naționale Filiala Manisa și a avut un impact benefic. Vizitatorii ating lalea, o studiază și o fotografiază cu grijă.³³ Un fotograf de 30 de ani recomanda prudență și grijă celor ce mergeau să viziteze florile: „Manisa noastră este renumită pentru multe lucruri, dar planta de laleaua care crește în natură este mai importantă decât orice altceva. Nu ar trebui să le facem rău. Recomandăm oamenilor să fie mai blând și mai sensibil la lalele. Este pe cale de dispariție.”³⁴

Pentru zonele luate sub protecție au fost puse semne de avertizare, panouri, pentru ca populația să nu pătrundă în zonele desemnate. În timp, lalelele și-au câștigat simpatia în rândul fotografilor amatori sau profesioniști. Mândrii de laleaua marcă de district, anual se strâng tot mai mulți fotografi să le immortalizeze. İsa Göbeklioğlu, fotograf de natură și ghid de drumeții, cunoaște deja calendarul înfloririi lalelelor manisiene în funcție de culori: „vom fotografia laleaua în nuanțe gălbenui într-o săptămână și cele cu portocaliu în trei săptămâni. Aceasta este pasiunea mea. Muntele Spil este deja patria mea. Laleaua manisiană are caracteristici diferite pentru noi. Aici este patria acestei flori”³⁵. Şükrü Sezer un împătimit fotograf al lalelelor de pe

³² İlker Kılıçaslan, *Spil'i turizme kazandıracak proje tanıtıldı*, în *Hürriyet Gazetesi*, 23.04.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/spili-turizme-kazandiracak-proje-tanitildi-40435435>.

³³ Nermin Uçtu, *Merak ettikleri laleye korkarak dokundular*, în *Hurriyet Gazetesi*, 13.05.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/merak-ettikleri-laleye-korkarak-dokundular-40456995>

³⁴ *Manisa laleleri erken açtı, koparmanın cezası 73 bin lira*, în *Hurriyet Gazetesi*, 22.04.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/manisa-laleleri-erken-acti-koparmanin-cezasi-73-bin-lira-41500893>

³⁵ *Manisa laleleri erken açtı, koparmanın cezası 73 bin lira*, în *Hurriyet Gazetesi*, 22.04.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/manisa-laleleri-erken-acti-koparmanin-cezasi-73-bin-lira-41500893>

Muntele Spil: „Venim în fiecare an la lalele manisiene care au devenit simbolul Manisei noastre, și le fotografiem”.³⁶

În anul 2019 Guvernatorul din Manisa a organizat un eveniment de cu participarea jurnaliștilor, fotografiilor și studenților din oraș pentru fotografierea lalelelor unice. Era momentul prielnic în care să aducă la cunoștiința opiniei publice măsurile luate pentru oprirea contrabandei biologice. Studenții cursurilor de fotografie au mers la Parcul Național de pe Muntele Spil și au imortalizat lalelele manisiene.³⁷

3. De la protejarea lalelei la dezvoltarea infrastructurii economice

Districtul Manisa este dezvoltată în Industrie și Agricultură. Cultivarea florilor este o preocupare de bază a regiunii. Oficialitățile evaluează terenurile din regiunile în care se pot produce flori în vederea creării de noi terenuri destinate producției de flori. La fel de importantă este lărgirea pieței de desfacere pentru creșterea exportului de plante ornamentale și creșterea varietății de plante ornamentale produse. Conform lui Osman Bağdatlıoğlu, președintele Uniunii exportatorilor de plante și produse ornamentale anatoliene, piața de desfacere este focalizată pe 36 de țări, însă se dorește lărgirea prin intrarea pe noi piețe. Obiectivul de export pentru plantele ornamentale pentru anul 2023 este de 500 de milioane de dolari iar pentru atingerea obiectivului este necesară crearea de noi terenuri pentru producția de flori.³⁸ Sunt unele probleme care ar oferi sustenabilitate proiectelor de dezvoltare creștere produse ornamentale precum stimulentele de stat acordate producției de flori.³⁹

Noi studii de piață și proiecte în parteneriat sunt desfășurate de oficialități cu 41 de companii din toată Turcia pentru extinderea pieței de desfacere în sectorul plantelor ornamentale în 10 țări pe baza unor cercetări a pieței împreună cu aceste companii, din Emiratele Arabe Unite până în Qatar, din Sud Coreea în Canada și Japonia.⁴⁰ Extinderea pieței externe în Orientul Mijlociu, spațiul turcic și Extremul Orient reprezintă o mare importanță pentru regiune. Republicile turcice sunt piețe importante de desfacere, mai ales că floarea este un produs cu valoare adăugată de 95%. Dacă volumul de export crește, contribuția la dezvoltarea țării este proporțională.⁴¹ Plantele ornamentale sunt produse pe o suprafață de 5 mii de hectare, începând cu

³⁶ Cemil Seval, *Manisa lalesini koparana 60 bin lira ceza*, în Hurriyet Gazetesi, 30.04.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/manisa-lalesini-koparana-60-bin-lira-ceza-41199384>

³⁷ *Vali uyardı: Bu laleyi koparmanın cezası 60 bin lira*, 01.05.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/vali-uyardi-bu-laleyi-koparmanın-cezası-60-bin-lira-41200353>

³⁸ *Süs bitkisi üretimi için arazi araniyor*, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sus-bitkisi-uretimi-icin-arazi-araniyor-40399975>

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

2016, au fost produse în total 1.513.712.547 flori de recoltat, din care lalelele reprezentau peste 40.600.000 fire.⁴² În 2015 doar, au fost produse 25.337.330 bulbi de flori și 412.227.915 plante ornamentale în aer liber.⁴³

Pentru dezvoltarea infrastructurii economice, aspectul așezării urbane este important. Un oraș îngrijit, verde, plin de flori, lasă unui investitor o impresie mult mai frumoasă decât un oraș neglijat. Iar pentru înfrumusețarea zonei urbane și pentru păstrarea frumuseților florale era nevoie de participarea populației. Astfel, pentru conștientizarea populației despre importanța zonei verzi și de cooptare în acțiunea de peisagistică locală, primarul Mehmet Çerçi din Manisa-Yunusemre⁴⁴ a organizat concursul „Cea mai frumoasă grădină” ce viza fotografierea grădinilor sau balcoanelor, iar cele mai frumoase amenajări aveau să primească premii în bani. Această competiție stimula plantarea de flori de toate felurile, mai ales de lalele, iar eforturile Primăriei depuse în spațiul peisagisticii urbane aveau să fie mult mai vizibile într-un oraș îngrijit și verde.

Dezvoltarea peisagisticii districtului Manisa a fost susținută prin plantarea în așezarea în parcurile și grădinile din Salihli a 40 de mii de bulbi de lalele de soiuri mixte sau de festival ce vin să contribuie și să îmbogățească peisagistica urbană pe lângă lalelele manisienne din zone verzi, periferii sau de pe dealuri înalte.⁴⁵

Strategia de conștientizare continuă și prin oferirea de bulbi sau de flori în ghivece cetățenilor la diverse ocazii. În anul 2008, Primarul Bülent Kar a dăruit cetățenilor cu ocazia zilei îndrăgostiților 4.000 de bulbi de lalele manisienne pentru a fi plantate în parcuri și grădini.⁴⁶ În anul 2016, Primarul de Manisa, Cengiz Ergün, le-a oferit femeilor în dar lalele manisienne și eșarfe în cadrul evenimentului Zilei Internaționale a Femeii din 8 martie desfășurat în Piața Magnolia.⁴⁷ Ca strategie, metoda a dat rezultate semnificative. Dacă ar fi să facem o paralelă la anii 2008–2009 când Primăria plantase un total de 600.000 de bulbi de lalele per total pe cei doi ani⁴⁸ când un număr mare de lalele care au fost rupte și smulse din pământ; prin metode soft utilizate – dăruire de bulbi și flori, prin conștientizare, prin explicarea importanței ca simbol, numărul lalelelor rupte a scăzut drastic. Altfel spus, munca partenerilor de proiect a dat roade.

---

⁴² *Ibidem.*

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Emre Saçlı, Erkan Şimşek, Manisa'dan kısa kısa, în Manisa (AA), din 06.02.2015, accesat 18 decembrie 2020, orele 20.00.

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49058&start=5>

⁴⁷ Sedat Şimşek, Alaettin Yakın, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, în Hurriyet Gazetesi, 08.03.2016, <https://www.hurriyet.com.tr/8-mart-dunya-kadinlar-gunu-37255031>

⁴⁸ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49058&start=5>

Dăruirea de lalele manisienne – o strategie de conştientizare a populaţiei⁴⁹

De asemenea, în aceeaşi direcţie se înscriu şi piesele de protocol oferite cu ocazia vizitării de instituţii, spaţii industriale etc. Guvernatorul districtului Manisa avea să ofere plachete cu lealeua manisiană⁵⁰ pentru caimacamii din provincie pentru preocupările de dezvoltare industrială. O delegaţie oficială japoneză ce vizita Camera de Comerţ şi Industrie Manisa (TSO) pentru identificare oportunităţi de investiţii în Zona industrială, primeau în cadrul cadourilor de protocol de la sfârşitul întâlnirilor o tavă artizanală cu motive de lealea manisiană şi pastă mesir.⁵¹

Ideea organizării al unui Festival al Lalelelor în oraşul Manisa, în care arta grădinaritului prin cultivarea de lalele comerciale să se împletească cu activităţi dedicate lalelei manisienne din flora spontană, este încă doar în fază de idee.

⁴⁹ <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=49058&start=5>

⁵⁰ Doğan Çizmeci, *Vali Güvençer Bağyurdu Organize Sanayi Bölgesi'ni gezdi*, în Hurriyet Gazetesi, 25.01.2017, <https://www.hurriyet.com.tr/vali-guvencer-bagyurdu-organize-sanayi-bolgesi-40346445>

⁵¹ *Manisa TSO, Japon heyeti ağırladı*, în Hurriyet Gazetesi, 19.09.2018, <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/manisa/manisa-tso-japon-heyeti-agirladi-40960692>

La un moment dat s-a încercat inițierea organizării unui Festival al Lalelelor la Manisa, ce a marcat o primă ediție în format virtual în anul 2018, însă se pare că inițiativa s-a oprit. Totul s-a rezumat la o pagină de socializare pe Facebook, cu postări restrânse la aproximativ 50 de imagini și câteva texte informative minimale, fără informații clare (26 aprilie–3 septembrie 2018). Mai mult, linkurile evenimentului sunt inaccesibile, nefuncționale. S-a încercat să se ia legătura cu cel ce a inițiat evenimentul, dar nu a răspuns inițiativei cercetării noastre.

Societatea își dorește ca acest tip de festival să se organizeze. Muzaffer Yurttaş, doctor chirurg, își dedică timpul liber identificării de noi câmpuri endemice și fotografierii de lalele manisiene, postează gânduri și idei pentru ridicarea mărcii laleaua manisiană la nivel de brand cultural. „Nevruzul, Hıdırellez-ul și Festivalurile de primăvară sunt sărbătorite de oamenii noștri în fiecare colț al țării noastre în timpul sezonului de primăvară. Dar în fiecare primăvară, ca manisian, am o singură „dorință”. Mi-aș fi dorit ca Festivalul lalelelor să aibă loc în Manisa, să fie peste tot împodobit cu lalele, filme, cântece populare, poezii, concursuri urmate unul după altul și Manisa ar saluta primăvara ciudată. Lalea, care a venit în Anatolia... a făcut din Manisa vatra sa și s-a răspândit în întreg palatul, iar de acolo, în întreaga lume.” Deplângând faptul că cetățeanul manisian nu percepe valoarea simbolică a florii și puterea ei de marcă culturală cu capacități de motor economic, oferă direcții variate de activități culturale, precum concursuri foto pe lalele, expoziții de pictură și gravură, concurs cu cele mai frumoase grădini de lalele, simpozioane și paneluri, discuții despre lalele din poezia și literatura noastră, concursuri de scurtmetraje, etc.⁵² Atașamentul față de lalea transpare din fraza: „Am o „dorință”. Mi-aș dori ca Festivalul lalelelor să aibă loc în Manisa, și peste tot să fie împodobit cu lalele.

Manisa este un oraș al festivalurilor. Din 20 de festivaluri anunțate până la începutul lunii februarie că se preconizau a fi ținute în Manisa pe parcursul anului 2021, se găsea și Festivalul Florilor (Manisa Çiçek Festivali 30.06.2021–04.07.2021). Expoziția cu vânzare de flori, puieți și arbuști din toate colțurile Turciei.⁵³ A fost afectată de situația pandemică în organizarea de evenimente cu public larg.

Însă organizarea unui Festival al lalelelor la Manisa ar fi mai mult decât necesar. Rahmi Bayrak, directorul Regiunii a 4-a a Administrației Apelor și Pădurilor, aducea încă din 2015 în atenția lumii științifice și oficialităților nevoia imperativă de a se organiza un **Festival al Lalelelor în Manisa**, un festival organizat după modelul celui de la Istanbul și din Republica Turcă a Ciprului de Nord. Cu fiecare ocazie a subliniat faptul că un astfel de Festival ar aduce un plus valoare orașului Manisa. „De ce nu s-ar putea realiza Festivalul Lalelelor în cooperare între instituții, universitate

⁵² Muzaffer Yurttaş, *Manisa'da Lale Festivali Yapılmalıdır!*, 13.04.2016, accesat 06.02.2021, orele 20.15.

⁵³ *Manisa Çiçek Festivali*, în FestivAll, accesibil <https://festivall.com.tr/manisa-cicek-festivali>

și ONG-uri? Acest eveniment ar promova laleaua manisiană și ar stimula economia din Manisa.” sau „Acum, fac apel la toate municipalitățile și la guvernatorul proiectului nostru, rectorul universității noastre, asociațiile noastre, artiști, scriitori, să introducem laleaua Manisa în întreaga lume, să organizăm festivaluri și să ne protejăm laleaua.”⁵⁴

Dezvoltarea economiei ar veni ca impact direct în primul rând prin creșterea numărului de turiști ce ar vizita Rezervația naturală de la poalele muntelui Spil pentru a vedea laleaua manisiană (specia endemică), și prin cei ce ar participa la Festivalul lelelei din cadrul orașului. Un număr mai mare de turiști, înseamnă un număr aproximativ proporțional de cazări la hoteluri și pensiuni, înseamnă mese la restaurante, locante, cofetării, înseamnă vizitarea obiectivelor istorice, culturale. Într-un cuvânt, organizarea unui Festival al Lalelei ar fi adus o revigorare a economiei manisiene, o prosperitate de care s-ar fi bucurat toți locuitorii.⁵⁵

Dat fiind că Manisa este o regiune cu o agricultură și industrie mai dezvoltată, prin noile perspective ale oficialităților este de a acorda o mai mare atenție brandului de oraș al lelelei manisiene, de a aduce la viață brandul și de a-l introduce în circuitul turistic, cultural, de a se centra acțiunile selectiv pe servicii specifice. Iar pentru revitalizarea turismului a fost proiectat planul de dezvoltare a infrastructurii turistice prin 400 de spații / zone cu potențial turistic.⁵⁶

Atât Rahmi Bayrak – ca figură oficială, cât și Muzaffer Yurttaş – ca figură reprezentativă a cetățeanului iubitor de cultură, se remarcă ca doi împătimiți ai lelelelor manisiene ce au realizat cât de mare este valoarea și puterea mărcii culturale și impactul ce îl poate avea asupra economiei.

Ca Brand cultural se alege folosirea tot mai mare a premiilor în formă de lelea pentru o serie de premii destinate premierelor științifice și culturale distinse, cu atât mai mult cu cât în orașul Manisa laleaua este emblema municipalității Şehzadeler – Manisa. La Festivalul de Mesir din Manisa, festival cu o îndelungată tradiție ajunsă la ediția 473, artiștii de muzică clasică turcă sunt premiați cu trofee-lelea în cadrul concursului de compoziție pentru Muzică clasică turcă. Prefectul orașului Manisa Halil İbrahim Daşöz sublinia la cel de-al doilea concurs de compoziție de Artă muzicală clasică Laleaua de Aur: „laleaua, simbolul orașului, a devenit nemuritoare... Manisa este un oraș al artei și al culturii”⁵⁷.

O altă dovadă de atașament față de simbolul devenit brand de oraș, se oglindește și în denumirea unei săli din cadrul Centrului Cultural al Municipality ca „Sala Lalelei”.

⁵⁴ Muzaffer Yurttaş, Muzaffer Yurttaş Blog, <http://www.muzafferyurttas.com/manisa-da-lale-festivali-yapilmalidir/>.

⁵⁵ *Manisa Lalesine Tanıtım Atağı*, TC Manisa Valiliği, 06.05.2015, accesat 25.01.2021, orele 19.30, <http://www.manisa.gov.tr/manisa-lalesine-tanitim-atagi>.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ <http://www.musikidergisi.net/?p=2475>.

Premiu în formă de lalea, Concursul de compoziție de Artă muzicală clasică „Laleaua de Aur”

Emblema municipității Şehzadeler – Manisa este o lalea realizată în două culori, Bleumarin și mov. Simbolul din imagine a fost creat în anul 2014.⁵⁸

Emblema municipității Şehzadeler -Manisa

⁵⁸ <https://www.sehzadeler.bel.tr/sayfalar/Logomuz.html>.

Laleaua manisiană a fost immortalizată și în paleta simbolistic-numismatică, prin emiterea în anul 2002 a unei monede în valoare de 7.500.000 lire turcești de către T.R. Subsecretariatul Primului ministru al Trezoreriei Direcției generale a Tipografiei de Monetărie și timbru.⁵⁹ Moneda pe față conține ca inscripție numele statului emitent: Republica Turcia, valoarea: 7.500.000 lire, și emblema statului, numele gravorului: Nalan Yerlibucak. Dimensiune 38,61 mm, Ag 15.55 g.

Pe verso găsim inscripționat: Laleaua de Manisa, Tulipa Orphanidea, numele gravorului, ca imagine sunt gravate șase plante de leala, cu patru flori deschise și două îmbobocite.⁶⁰ Ca valoare de vânzare pe piața liberă, moneda comemorativă este cotate în jurul sumei de 50 \$, site-ul având un stoc de 1.472 de piese monetare cu Laleaua manisiană.⁶¹

Monetă comemorativă *Tulipa Orphanidea*

Ca reprezentare culturală în filaterie, s-a emis o serie de timbre compusă din patru piese reprezentative cu specii din flora Turciei, printre care apare și Manisa Lalesi sau Tulipa Hayatii⁶² cum i se mai spune uneori. Timbrele au fost tipărite de Apa Ofset Basımevi la 26.11.1980 având o valoare de 2 ½ lire.⁶³ Exemplarele ștampilate se vând pornind de la 5 lire, în funcție de calitatea piesei.⁶⁴

⁵⁹ <http://www.darphane.gov.tr/dizayn-hpara.htm>

⁶⁰ Numista, <https://en.numista.com/catalogue/pieces53569.html>, accesat în marți, 3 februarie 2021, orele 14.00.

⁶¹ Osmanlı paraları, Leuchtturm Türkiye Yetkili satıcı, <https://www.osmanliparalari.com/kategori/2002-2003>, accesat în miercuri, 4 februarie 2021, orele 14.30.

⁶² <https://www.gbif.org/species/5299412>.

⁶³ https://www.peramezat.com/index.php?islem=muzayede-urunler&link=filateli-lot-muzayedeside-69&z_id=6141&sira=lot_a&sayfa=3.

⁶⁴ <https://www.nadirkita.com/manisa-lalesi-tulipa-hayatii-cicek-temali-turkiye-cumhuriyeti-posta-pulu-1980-efemera17596029.html>.

Exemplar din seria de timbre cu *Tulipa Hayatii* ⁶⁵

În concluzie, leleaua manisiană, în decursul unor eforturi de un deceniu, a fost ridicată de la valoare de simbol la brand cultural. Chiar dacă încă nu s-a reușit organizarea unui Festival al lelelelor în Manisa, ceea ce ar fi de fapt nivelul superior al reprezentării în spațiul cultural, floarea este immortalizată în diverse piese de protocol, de distincție, de merit, de premiere, prin plachete, în monede și timbre, în acțiuni culturale prin concursuri de grădinărit, expoziții de fotografie, etc.

Toate aceste acțiuni dacă ar fi reunite, ar constitui o parte consistentă a Festivalului pe care societatea și-o dorește. Dincolo de valoarea incomensurabilă din perspectiva națională și cultural-istorică ce o are Tulipa, adusă la statut de marcă culturală poate deveni un motor extraordinar în dezvoltarea economiei regionale, prin producție crescută de flori pentru piața de desfacere internațională și export, prin creșterea numărului de turiști și de servicii generate de prezența acestora, impulsionearea la o scară mai largă a meșteșugurilor tradiționale etc.

⁶⁵ <https://ro.pinterest.com/pin/5762497>

Simbolul lelelei

În arta sașilor transilvăneni – mobilierul pictat.

Studiu de caz: Mircea Ungureanu din Sibiu

Emilia Nicoleta SCHIOP*

Abstract

**The tulip symbol in the art of the Transylvanian Germans – the painted furniture.
Case study – Mircea Ungureanu from Sibiu**

The tulip has a special significance since ancient times. Various peoples give it meaning starting from Central Asia, continuing in Europe. Floral motifs in the art of wood has been developed also in Transylvania.

Subsequently, aiming at the practical part, the paper uses qualitative methods of data collection, respectively the case study for the use of the symbol in the art of wood in Transylvania, and the semi-structured interview completes the case study.

This topic is not sufficiently studied, in the literature there is not much emphasis on floral symbols, especially on the tulip in terms of cultural and historical development of minority communities in Transylvania.

Keywords: *tulip symbol, painted furniture, Transylvanian Germans, Sibiu*

Cuvinte cheie: *simbol al lelelei, mobilier pictat, sași, Sibiu*

Motivele florale în arta lemnului

Lalelele provin din Asia Centrală și au devenit foarte populare în Turcia. Numele lelelei provine din cuvântul folosit pentru turban, deoarece în plină floare lelelele au o formă asemănătoare turbanului.

Lalelele înseamnă de obicei dragoste. Semnificația iubirii perfecte este legată de legende turcești și persane.¹

Așadar, cea mai comună semnificație pentru lelea este iubirea profundă. Deoarece lelelele sunt una dintre primele flori care înfloresc primăvara, ele pot însemna renașterea.

Victorienii asociau adesea lelelele cu caritatea. Lalelele roz simbolizează fericirea și încrederea, cele violete regalitatea, cele galbene gândurile vesele, cele albe iertarea.²

---

* Doctorandă în domeniul relații internaționale și studii europene, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

¹ Tesselaar, *The Tulip as Persian folklore*, f.a, <https://www.tesselaar.net.au/resources/the-tulip-as-persian-folklore/>, accesat în 04.02.2021.

Se spune că lealea galbenă, unică în lume, a înflorit în Cazanele Dunării. A fost studiată și menționată documentar pentru prima oară în anul 1882 de către botanistul ungur Vincze von Borbás, dându-i numele științific de „*Tulipa hungarica*”, în Foaia Asociațiunii Transilvania, ziare ce apărea la vremea respectivă la Sibiu, avându-l ca redactor pe George Barițiu, și mai târziu, în literatura de specialitate în anul 1994.³

Motivele lealelor au fost elemente centrale ale folclorului maghiar și german ale vieții de zi cu zi. Își au originile într-o epocă cu mult înainte ca maghiarii să ajungă în bazinul Carpaților. Potrivit paleografului Géza Varga, motivul lealelor are un rol important în lumea religiei. Este adesea folosit pentru a simboliza „copacul cerului”, care corespunde cu ceea ce numim astăzi Calea Lactee. Petala din mijloc, de exemplu, este folosită pentru a descrie fisura galaxiei în care răsare soarele în timpul Crăciunului.⁴

Meșteșugarii au simțit întotdeauna nevoia să înfrumusețeze obiectele produse de ei. Printre aceștia se numără și sculptorii în lemn.

Aceste forme, generale sau particulare, sunt folosite de toți meșterii populari, chiar și în ziua de astăzi. Ei vor lăsa moștenirea strămoșească pentru cei tineri, care va fi dusă mai departe, căci, până la urmă, arta tradițională înseamnă continuitate și evoluție.

Multe lucruri interesante se povestesc despre pictura pe lemn în stil tradițional din zona Transilvaniei din perioada secolelor XVI–XIX. S-au păstrat încă diferite tipuri de pictură și motive florale folosite la vremea respectivă.

Studiul de caz

Atelierul M'Art din județul Sibiu se lasă inspirat de natură și dă naștere mobilierelor, având forma și textura naturală. Piese de mobilier pictat, fie vechi, fie realizat în prezent, dar cu respectarea tradiției câștigă tot mai mult teren.

Mobilierul conține lăzi de zestre, paturi, dulapuri mai mari sau mai mici, dulapuri suspendate, cuier, blidare, rame de oglinzi, scaune de diferite forme și dimensiuni, mese, cutii pentru păstrarea unor obiecte mici, etc.

Preocuparea majoră de-a lungul întregului proces o constituie respectul și conservarea mediului. Piese de mobilier poartă motive armonioase care să încante ochiul și să relaxeze sufletul celor ce o contemplează.⁵

---

² Flower meaning, *The Tulip Flower, Its Meanings and Symbolism*, f.a., <https://www.flowermeaning.com/tulip-flower-meaning/>, accesat în 04.02.2021.

³ ***, „Lalea galbenă, unică în lume, a înflorit în Cazanele Dunării” în *Stirile Transilvaniei*, 2020, <https://stiriletransilvaniei.ro/2020/04/04/lalea-galbena-unica-in-lume-a-inflorit-in-cazanele-dunarii/>, accesat în 04.02.2021.

⁴ Barbara Simon, „An ancient element of Hungarian folklore: the tulip motif” în *Daily news Hungary*, 2020, <https://dailynewshungary.com/an-ancient-element-of-hungarian-folklore-the-tulip-motif/>, accesat în 04.02.2021.

⁵ Atelierul M'Art, *Mobila noastră*, f.a., <https://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>, accesat în 30.06.2021.

Motivul lealea pe mobilierul pictat la atelierul M' Art

Sursa: Atelierul M' Art, <http://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>, accesat în 30.06.2021.

Echipa este formată din pictori, meșteri populari, sub îndrumarea domnului Mircea Ungureanu. Pentru a afla mai multe despre perpetuarea tradițiilor săsești prin modelele care includ lealea, am realizat un interviu.

Inspirația a provenit de la bunica domnului Mircea Ungureanu, Elisabeth Hermann, care are origini săsești. Aceasta este menționată pe site-ul de promovare al atelierului, alături de numele acesteia fiind menționat anul 1901.

Mobilierul pictat cu motive tradiționale ale populației de origine germană din Transilvania este o apropiere de natură și de tradițiile trecutului. Motivul principal este „arborele vieții”, o metaforă a fertilității, reprezentând tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte.⁶

Unele piese de mobilier scoase din atelierul sibian sunt reprezentate de scaune din colecția ANNO – 1896, care întruchipează o ceartă între barbat și soția sa.

Pentru ca modelele să fie autentice, Mircea Ungureanu a vizitat muzeul Astra din Sibiu și numeroase sate transilvănene.

---

⁶ Luiza Vâlsan, „Trei stiluri de mobilă pictată manual” în *Divahair*, 2014, https://www.divahair.ro/casa_si_gradina/3_stiluri_de_mobila_pictata_manual, accesat în 30.06.2021.

Scaune din cadrul Mobilei pictate

Sursa: Atelierul M'Art,
<http://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>,
accesat în 30.06.2021.

Mobilierul lor este vândut în toată lumea. A fost cumpărat de oameni din Japonia, Pakistan, India, Australia, Italia, Regatul Unit și SUA.⁷

Interviul cu domnul Mircea Ungureanu, inginer din Sibiu, care a înființat atelierul M'Art de mobilă pictată manual cu motive tradiționale ale populației de origine germană din Transilvania

Cea mai generală caracteristică a colectării datelor în științele sociale este înrădăcinată în valori culturale și simboluri.⁸ Prin structura relativ liberă a interviului probabilitatea de a aduna date de natură calitativă cu grad mare de noutate crește. Iar printr-un grad al controlului caracterul cantitativ se evidențiază prin obținerea de confirmări sau verificarea de frecvențe.⁹ Prin această metodă a colectării datelor se pot obține informații cât mai autentice.

---

⁷ Mihaela P, „Transylvanian Hand Painted Furniture Now Selling Worldwide” în *Positive news Romania*, 2016, <https://positivenewsromania.com/2016/03/09/transylvanian-hand-painted-furniture-now-selling-worldwide/>, accesat în 30.06.2021.

⁸ John Scott, *Social network analysis*, Londra: Sage Publications, 2000, pp. 2 – 3.

⁹ Septimiu Chelcea, *Tehnici de cercetare sociologică*, 2001, <https://alingavreliuc.files.wordpress.com/2010/10/septimiu-chelcea-tehnici-de-cercetare-sociologica1.pdf>, accesat în 04.02.2021.

1. De unde aveți pasiunea pentru mobilă de acest fel?

*Mi s-a părut că ar fi nevoie de o astfel de abordare. Demult mi-am dorit să pun în practică ideea, bunica mea a fost săsoaică și de de la ea a început să mă pasioneze. Am specificat-o pe bunica și pe site-ul de promovare a mobilierului. Mobila este pictată manual, a fost populară vreme de secole datorită metodelor tradiționale de realizare, a formelor și poveștilor pe care le poartă, care s-au transmis peste generații. Noi dorim să rămână o **tradiție vie**. Eu sunt inginer, am venit cu ideea, iar fetele pun în practică modelele prin picturăpe mobilă realizată manual. Am avut diverse parteneriate cu primăria, munca ne-a fost apreciată. Afacerea a evoluat frumos. Nu m-aș fi așteptat de la început.*

În zilele noastre deseori trebuie să cauți mult până să găsești o piesă originală. Se pare că tradiția are acum din nou viitor. Mobila noastră este chintesența unui mod natural de a trăi. Căldura, siguranța și un plăcut sentiment de „atemporal” te întâmpină încă de la intrare. Modelul nostru este natura și de aceea piesele noastre nu vor fi niciodată demodate. Folosind meșteșuguri vechi de secole realizăm piese cu valoare adevărată. Dar ele vor fi mai prețioase peste ani. Pentru că durează.

2. Care este semnificația simbolului – lalea pictat pe mobilă?

Laleaua semnifică iubirea, eleganța, dar sunt este și un simbol al vieții și al mândriei.

Lalelele înfloresc la începutul primăverii alături de narcise și simbolizează un nou început. Culoarea roșie a lor este asociată cu iubirea adevărată, cea alba cu puritatea și pacea, iar alte culori sunt asociate cu fericirea, noblețea, prietenia. De asemenea, există și o interpretare conform căreia lalelele fac legătura dintre cer și pământ, alături de iriși. Acest simbol este important în tradiția germană și este folosit inclusiv pentru pictura mobilierului. Alături de lalea, sunt folosite și alte simboluri de flori pentru a înfrumuseța mobilierul.

Trandafirul semnifică frumusețe și eleganță și aceasta fiind un reprezentant al vieții, ca și laleaua.

Clienții, în special cei de origine germană aleg mobilieri cu lalele pictate, deoarece le plac modelele tradiționale.

Piesele noastre de mobilier sunt solid manufacturate mai ales din lemn rășinos, dar pot fi realizate la comandă din tei, stejar, fag sau nuc și sunt desăvârșit pictate manual cu motive tradiționale ale populației de origine germană din Transilvania.

Culorile de fond constând în vopsele pe bază de apă sunt și ele aplicate manual și sunt șlefuite pentru a reda fibra, nodurile și nuanțele lemnului. Suprafețele decorate astfel sunt apoi protejate prin acoperire cu mai multe straturi de lac în dispersie apoasă sau ceară dizolvată în uleiuri speciale.

Motivul principal pe care îl veți întâlni pretutindeni pe mobila noastră este „arborele vieții”, o metaforă a fertilității, a tinereții fără bătrânețe și a vieții fără de moarte. E un motiv vechi de peste 8.000 de ani, originar din Persia, care în varianta din Transilvania adună laolaltă o sumedenie de flori fiecare cu simbolurile ei: trandafiri – pasiune, lăcrămioare – gingășie, lalele – mândrie, garoafe, rodii, flori abia îmbobocite ce sugerează fecioria, flori larg deschise ce simbolizează maturitatea, polen și semințe căzând pe pământ, asigurând reluarea ciclului vieții. În timp ce o priviți mobila pictată de noi vă spune o poveste.

3. În funcție de ce criterii vă aleg clienții?

Aceștia au situație financiară bună, deoarece mobila unicată nu este foarte ieftină, dar, de asemenea, sunt și interesați de tradiție, au un simț estetic pentru cultură.

4. Care sunt cele mai căutate modele?

Nu aș putea spune că există neapărat un model foarte căutat în detrimentul altora.

Clienții aleg în funcție de necesități și de preferințe. Pe site-ul nostru se pot vedea în detaliu modelele: <http://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>

În urma interviului se poate sublinia faptul că simbolul de lalea se folosește și în prezent, tradițiile s-au păstrat, chiar dacă în unele cazuri s-au adaptat culturii actuale, de exemplu, prin pictura pe mobilă nouă. De asemenea, atunci când există dorință pentru perpetuarea unor elemente culturale, se pot găsi mijloacele necesare pentru punerea în practică. Acestea se transmit din generație în generație, un model în acest sens fiind bunica respondentului, cea care l-a inspirat pentru punerea în practică a ideii.

Accentul este pus pe piesele originale și se încearcă să se pătreze într-un mod cât mai autentic elementele tradiționale. Atât laleaua, cât și alte motive florale au o importanță deosebită, fiind pictate urmând indicațiile specifice.

Modelele fiind variate, pot găsi diferiți clienți, dar se poate observa că aceia care sunt interesați au o situație financiară mai bună și sunt pasionați de motivele tradiționale.

Considerații finale

Laleaua a avut încă din vechi timpuri o semnificație deosebită, cu diverse simboluri. De asemenea, și-a lăsat amprenta și asupra istoriei.

Chiar și în prezent influența lalelei nu a fost uitată. Un exemplu în acest este perpetuarea tradițiilor în Transilvania. Prin metodele calitative de culege a datelor, respectiv studiul de caz și interviul semistructurat am putut evidenția păstrarea acestor tradiții în special în cazul comunităților minoritare.

Bibliografie

- Tesselaar (f.a), *The Tulip as Persian folklore*, <https://www.tesselaar.net.au/resources/the-tulip-as-persian-folklore/>, accesat în 04.02.2021.
- Flower meaning (f.a), *The Tulip Flower, Its Meanings and Symbolism*, <https://www.flowermeaning.com/tulip-flower-meaning/>, accesat în 04.02.2021.
- *** (2020), „Laleaua galbenă, unică în lume, a înflorit în Cazanele Dunării” în *Stirile Transilvaniei*, <https://stiriletransilvaniei.ro/2020/04/04/laleaua-galbena-unica-in-lume-a-inflorit-in-cazanele-dunarii/>, accesat în 04.02.2021.
- Simon, Barbara (2020), ”An ancient element of Hungarian folklore: the tulip motif” în *Daily news Hungary*, <https://dailynewshungary.com/an-ancient-element-of-hungarian-folklore-the-tulip-motif/>, accesat în 04.02.2021.
- Atelierul M’Art, *Mobila noastră*, f.a, <https://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>, accesat în 30.06.2021.
- Atelierul M’Art (f.a.), *Mobilă pictată*, <http://www.mobilapictata.ro/ro/mobila%20noastra.php>, accesat în 30.06.2021.
- Vâlsan, Luiza (2014), „Trei stiluri de mobilă pictată manual” în *Divahair*, https://www.divahair.ro/casa_si_gradina/3_stiluri_de_mobila_pictata_manual, accesat în 30.06.2021.
- P, Mihaela (2016), ”Transylvanian Hand Painted Furniture Now Selling Worldwide” în *Positive news Romania*, <https://positivenewsromania.com/2016/03/09/transylvanian-hand-painted-furniture-now-selling-worldwide/>, accesat în 30.06.2021.
- Scott, John (2000), *Social network analysis*, Londra: Sage Publications.
- Chelcea, Septimiu (2001), *Tehnici de cercetare sociologică*, <https://alingavreliuc.files.wordpress.com/2010/10/septimiu-chelcea-tehnici-de-cercetare-sociologica1.pdf>, accesat în 04.02.2021.

Minunatul covor otoman de pe Adakale*

Margareta ASLAN** , Recep KANKAL***

Covorul otoman de la Adakale este o rară piesă de patrimoniu aparținând fondului cultural al comunității turcești din România. Având o vechime de peste 100 de ani, covorul este un prețios dar oferit de sultanul Abdulhamid al II-lea comunității de pe insulă. Cunoscut ca fiind în prezent cel mai mare covor din Europa, piesa a fost relocalată la Moscheea Regală „Carol I” din Constanța prin anul 1965, deoarece proiectele naționale de dezvoltare a infrastructurii energetice aveau în plan scufundarea insulei.

Pentru a reda cât mai fidel importanța acestui covor pentru patrimoniul cultural al turcilor din România, d-na Vildan Bormambet, președinta Comisiei de învățământ al Uniunii Democratice Turce din România sublinia în cadrul interviului oral care i s-a luat pentru realizarea acestei cercetări: „Covorul impresionant adus de pe așa zisa „oază turcească de pe Dunăre” are o însemnătate deosebită pentru comunitatea turcă. Covorul este vechi de peste un secol, fiind o splendidă piesă lucrată manual, în culori imperiale și motive orientale alese. Având dimensiuni impresionante, la acea vreme era unic în Europa ca și dimensiune. Din păcate, deoarece spațiul din Moscheea Regală „Carol I” din Constanța este relativ mic și nu permite așezarea lui în întregime, covorul nu poate fi admirat în toată splendoarea lui, fiind în bună parte rulat.”¹

1. Covorul de la Ada Kaleh în imagini descriptive rare

Informațiile referitoare la acest covor sunt extrem de puține. Documente, nici pe atât. Până acum, doar câteva detalii păstrate pe cale orală prin memoria colectivă a comunității turcești din România, care sunt pe cale a fi considerate povești, erau singurele surse ce susțineau ideea darului oferit de padișah. Micile povestiri s-au

---

* Proiect de cercetare desfășurat în cadrul Academiei de Diplomatie Culturală Ibrahim Müteferrika – Asociația Turkish Multicultural Business Consortium – nr.102/000/15.01.2022.

** Dr., Director cultural -Turkish Multicultural Business Consortium – IMA, ORCID no: 0000-0002-1261-3512.

***Drd., Universitatea Medeniyet din Istanbul, Departamentul de Istorie (bursier YÖK 100/2000), ORCID no: 0000-0003-3021-9057.

¹ Interviu realizat cu Vildan Bormambet, președinta Comisiei de învățământ al Uniunii Democratice Turce din România, la 21 iunie 2022, orele 18.00, București.

păstrat având ca surse primare imamul de la acea vreme și locuitorii din Adakale, și desigur, vizitatorii insulei. După cum vom vedea în analiza de mai jos, unele din informațiile perpetuate grație memoriei colective au fost îmbogățite pe parcurs prin mici artificii, unele probabil adăugate ulterior, datorită fluxului de informații disponibile pe rețelele de socializare.

Însă bibliografia românească și cea turcească este săracă în a oferi informații certe. Un paragraf de cele mai multe ori standardizat în majoritatea lucrărilor vine să repete aceleași date fără a aduce considerabil ceva nou. Paragraful, în genere, păstrează un format tipic: „Covorul de Hereke dăruit de către sultanul Abdulhamit al II-lea este de 15 metri lungime, 9 metri lățime și are 480 kg...” Această informație primară este luată de la Ahmet Ali, care ne lăsa în 1937 o remarcabilă monografie a insulei Ada Kaleh.² Informația este preluată de surse științifice, precum teza de doctorat al lui Zabit Acer susținută la Ankara în anul 2011, etc.³

Totuși, unele detalii forțează puțin limita imaginarului, cum ar fi o informație de-a dreptul interesantă, conform căreia covorul ar avea unele găuri pentru că ar fi fost avariat de o ghiulea de tun trasă de pe țărmul iugoslav al Dunării, în timpul Primului Război Mondial.⁴

Dimensiunile oferite de surse sunt relative. Dacă toate sursele merg pe 480 de kg și 9 metri lățime, lungimea covorului fluctuează de la sursă la sursă, pornind de la 14 metri și ajungând până la 19 metri. Încă din 1934–7 se vehiculau variantele de 15,⁵ respectiv 16 metri pentru lungime (144 metri²).⁶

La fel de relative sunt și informațiile de până la această dată despre modul de manufacturare al covorului. Dacă unele surse susțin că piesa de covor a fost realizată de către o singură femeie care a lucrat 17 ani la prelucrarea covorului,⁷ altele dau ca timp de lucru 22 de ani,⁸ iar altele înaintează ipoteza că acest covor ar fi fost țesut chiar pe insulă de către femeile de acolo.⁹ Desigur, promovarea unor variante

² Ahmet Ali, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, pp. 11–12.

³ Zabit Acer, *Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804–1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 p.

⁴ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 179, apud Ahmet Ali, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, pp. 11–12.

⁵ Ahmet Ali, *op.cit.*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, pp. 11–12.

⁶ Realitatea Ilustrată, 15 iulie 1934, sursa Facebook: Ipate Emil, iunie 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>

⁷ Auris Luca, *Povestea tristă a paradisului scufundat*, în Discover Dobrogea, 17 iunie 2022, accesat 21 iunie 2022, orele 14.30, <https://discoverdobrogea.ro/ada-kaleh-povestea-trista-a-paradisului-scufundat/>, vezi și <https://tomisnews.ro/ada-kaleh-taramul-pierdut-si-ingropat-de-ape-si-de-vremuri-document/>

⁸ Toader Păun, *Obiecte cu poveste: covorul vechi de pe insula Ada Kaleh la care s-a lucrat manual 22 de ani*, în EuropaFM, 15 iulie 2017, <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>.

⁹ *Istoria insulei Ada Kaleh*, în Blog: Travelminit, accesat 26 mai 2022, <https://blog.travelminit.ro/istoria-insulei-ada-kaleh/>

pluriforme găsește un spațiu permisiv atâta timp cât lipsește un document care să poată fi dovada certă între real și imaginar.

Relevante însă sunt imaginile descriptive lăsate de oameni iluștri ai culturii românești sau de pasionați de cultură turcească. Dintr-un articol de presă din anul 1934 aflăm că poetul Octavian Goga vizitase insula. El avea să descrie covorul cunoscuților săi în termeni superlativi, astfel încât semnatarul articolului era convins că descrierea ar fi o exagerare, și asta până ce s-a convins cu ochii lui. Din păcate, imaginea descriptivă lăsată de Goga nu a rămas consemnată, decât indirect, prin cele câteva rânduri de presă, publicate de ziarist în *Realitatea Ilustrată*, pe 15 iulie 1934: „Numele imamului moscheii era Ahmet Ali, despre care știm că era „un bărbat tânăr și frumos, foarte cult, care se ocupă cu studii istorice și cu reconstituirea trecutului insulei. <...> Cu hoga Ali vizităm moscheia. Pe jos, un imens covor roșu, care e una din comorile acestei insule – fiindcă vom vedea că la Ada Kaleh mai sunt și alte comori. Credeam însă că e o exagerare, care se datorește unei glume, pe care a făcut-o domnul Octavian Goga, când a vizitat insula. Totuși, e cert că e un covor superb, de 480 de kilograme greutate și de 144 metri pătrați. E originar din Smirna.”¹⁰ Gustul rafinat al lui Goga pentru covoare stă mărturie prin covoare și tapiserii orientale alese pe care le deținea la Castelul din Ciucea, multe dintre ele primite pe când era prim-ministru.

La 4 mai 1931 regele Carol al II-lea avea să viziteze insula Adakale, și în timpul celor două ore petrecute pe insulă a vizitat moscheia, însoțit de primarul Ibrahim Turhan și de Ali Kadri, proprietarul renumitei fabrici de țigarete de pe insulă, ocazie cu care a văzut și covorul.¹¹ Din mărturiile păstrate în Arhiva de istorie orală, Silvia Iliescu reda în rândurile lucrării „Monografii rurale: Ada Kaleh (I)” mărturia locotenentului colonelul (r) George Stăreșin, arhivată în anul 2001 de Andreea Demirgian- redactor la Radio România Internațional: „Insula Ada Kaleh – o insulă românească locuită de o comunitate turcească. Necesitățile hidrocentralei au făcut ca ea să dispară. Au făcut o a doua insulă, la Șimian, unde nu stă nimeni, sunt niște ziduri goale. <...> Era o insulă cu case mici turcești, cea mai mare casă era moscheea <...> îmi aduc aminte că regele Carol al II-lea și cu voievodul Mihai au <respectat> legea mahomedană, când au intrat în moschee s-au descălțat, au intrat în papucii ăia care sunt la ușa moscheii pentru a călca pe covorul acela sfânt.”¹²

¹⁰ Realitatea Ilustrată, 15 iulie 1934, sursa Facebook: Ipate Emil, iunie 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>.

¹¹ <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>

¹² Silvia Iliescu, *Monografii rurale: Ada Kaleh I*, în RADOR – Radio România Agenția de Presă, 21.11.2020, accesat 25 mai 2022, orele 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografii-rurale-ada-kaleh-i/>.

Trasa insula e un fel de fabrică de rahat, îndestulătoare din care locuitorii își câștigă în mare parte traiul.

Ne aflăm în fața unui rare foarte bine îngrijit. Copiii în zdrețe dăruie la soare, iar pe o bancă, un grănicer, într-o dolă, se așază în același ritm. O mare parte din insulă e formată din pământ roșu și interesează sărutul, în unele din aceste ruine, ca și pe borcele albe în pământ, locuitorii și-au făcut casele. Sunt tem condopți în fața unei asemenea locuințe subterane, din care ies, imbricându-se în balna, un domn foarte brun, care se prezintă.

— Emin Hajji, primar. Mai fusesem prin insulă acum câțiva timp, și știam că era un alt primar.

— Eu sunt primarul liberal — ne spune Emin Hajji — pe celălalt pe care îl știu din care a fost primar cinci ani, îl cheamă Ismail Turhan.

Așadar, politica a pătruns și în această insulă musulmană, depe teritoriul românesc. În adevăr, s'au format și aici organizații ale diferitelor partide, dar un bătrân turc din insulă mi-a suflat în ureche, că lupta politică e mai mult de ochii domnilor de la Severin, fiindcă lucrul de aci se lăpădește între ei, și primarii se schimbă numai ca să le facă pe ochii boierilor de la Turcia.

Primarul ne-a dus apoi să vizităm diversele fabrici de rahat, țigări și alte industrii islamice. Și mie prezentat deosebit pe domnul Ahmed Ale, bogea dela moscheea din Ada-Kaleh, un bărbat tânăr și frumos, foarte cult, care se ocupă cu studiul istoric și reconstrucția trecutului insulei. Domnul Ale poartă un splendid turban și un cămăș sub mustăcioara neagră. E foarte amabil și ne dă ample explicații.

Insula are una dintre cele mai tragice povești istorice. Bunele care se văd, sunt ale unei vechi cetăți, care se crede, s'au construit de Maria Theresa dar, din păcate, abia în urmă cu douăzeci de ani.

Insula are o foarte frumoasă vedere. În orice caz, Maria Theresa a întreprins această cetate contra turcilor, care apoi au dăruit insulă turcilor.

Prințul de Saxe, de aci a pornit ca să facă o expediție prin Olanda.

Când vremea insula era supusă antraciilor, erau trimiși în garnizoan Ada-Kaleh, în această depărtată colonie, tot felul de prizonieri din nobilime, pedepșiți pentru cine știe ce aventură galantă. Poziția insulei, care conține până astăzi o populație de turci, turcă, făcându-se a văd ca ea să fie uitată de oameni și de Dumnezeu de două ori în cursul istoriei, și totuși atunci când era în interesul ei, ca istoria să-i amintească de ea. A uita-o Rămăreț la 1778 și atunci, ca să se repare această greșală dela mână verde, i s'a dat un fel de independență, rămânând, cu numele, sub suzeranitatea turcilor. Și a mai fost a doua oară uitată, după războiul mondial, la Geneva, când tratatul de pace a hotărât noua formă a Europei.

Din neagra vremurilor, primarii din Ada-Kaleh încăreau pe măriștile registre și arhive naționale a insulei și porneau ca ea prin țări străine, ca să amintească guvernelor de existența acestei pacifice populații. Tot astfel, la 1918, într-un primar din Ada-Kaleh, care cu bărbăție la București și mare fire simțea politicianilor români, când aflară că la Geneva a fost omisă fixarea soartei acestei insule.

Primarul aduce cu el o jălbă nesfârșită, semnată de absolut toți locuitorii insulei, cari cereau Genevei să alipească la România, fiindcă ei nu voiau să devină sârbi. Guvernul român transmite conferinței de pace cererea aceasta și de atunci insula a devenit românească.

În schimb s'au dat acestor oameni, cari în virtutea principiilor de auto-determinare statuate de Wilson, își afirmaseră liber dorința de a se alipi României, o serie de privilegii, ca: scutirea de-a face armată, scutirea de-a plăti impozite, etc.

Armata nu puteau s'o facă, fiindcă insula n'ar fi putut rămâne numai cu femei și cu copii, în timp ce seji ar fi fost trimiși la oțire. Impozite nu puteau plăti, deoarece insula nu producea altceva decât perși și cărămuri vechi, din cărămizurile cetății Maria Theresa.

În adevăr, alte bogății nu mai există în această insulă săracă. Există, departe, la câțiva kilometri și Dunării românești, în mare, insula Șerpilor, pe care, oricât ai căuta, nu găsești nici urmă de perșe. În schimb, adevărată insulă a perșilor este această Ada-Kaleh.

Locuitorii nu dus aci o viață foarte primitivă și patriarhală. Până mai anii trecuți, nevăd altceva de oferi, ei lănaș vizitatorilor

Coronandu stăntului Măria Bala din Ada-Kaleh

Muzeul chesam din mizerie pe credință la rugămintă

este un mic parpe, oris de copii, printre bolnavi. Copiii își prind singuri peștele și l' frigeau la focuri mici, în timp ce mopea, contrabandistii treceau, spre malul sârbesc, în bărcile lor așezate, totuși, chibbur, bijuterii orientale, alături parfumate, fructe exotice și păsărele medievale.

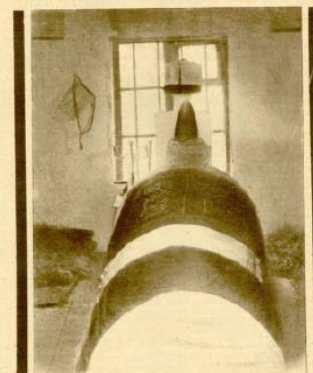
Din cauza mizeriei, în timpul războiului, mulți au fugit depe insulă. Dar garda de contrabandist, trimisă prin cătămbel cetății medievale, puteau să câștige câte ceva. Toti erau în zdrețe și cerșeau. Eiașu ca niște pirați ai mizeriei, din vâgâșurile lor ascunse în insulă și cerșeau în șosea, oprind mașinile, sau în adri, la Văcărova și Orava, când sosiau treburile. Har, vreun locuitor care să albe, și acesta era considerat chibbur. Ei au dus aci o viață în adevăr subterană, deoarece insula e plină de pivnițe și subteranele cetății vechi.

Si au dus-o cu mizeria aceasta, din jălbă în jălbă, până ce, în Regie Gară și Il-lau, uit de curând pe trona României, a descins în insulă Data aceasta a rămas pentru turcii din Ada-Kaleh o dată memorabilă istorică: 4 Mai 1927

Ei seberze până azi această dată, ca pe o sărbătoare națională a insulei și există chiar un restaurant și câteva prăvălii care se numesc „La 4 Mai”.

În adevăr, această dată a însemnat în istoria mizerabilei insule, începutul unei ere de mare prosperitate, dacă nu pentru toți locuitorii, cel puțin pentru a parte din ei. Beghe, impresionat de această teribilă mizerie, a dat nouă privilegii insularilor, și s'au găsit câteva dișpe locuitori, cari au intru să valorifice, la maximum, geologică și vagon. În definitiv, cetății comerciale este una din călășile turcilor.

Pe lângă vechile lor privilegii de-a nu plăti impozite și de-a nu face armată, ei obținură acum o nouă serie de scutiri de taxe, având dreptul să aducă și să desfășe, fără a plăti taxe vamale, un vagon de tutun, un vagon și jumătate blatur spălate, două de cafea, o mie cinci sute kilograme obiecte de amintiri și o mie cinci sute de țigări. Cu acest din urmă articol nu prea au ce să facă țigări

Pagină din ziarul *Realitatea Ilustrată*, 15 iulie 1934¹³

Coregraful și folcloristul român Eugenia Popescu-Judet, un renumit culegător de folclor cu preocupări în prelucrarea de elemente de muzică și de dans popular românesc și turcesc, avea să viziteze moscheea Adakale în anii 1950, cu 20 de ani înainte de dispariția insulei sub apele Dunării. Cu prilejul vizitei în lăcașul de cult, a rămas profund marcată de distrugerile care au afectat moscheia, având să ofere detalii despre starea în care se afla în acel moment covorul și despre modalitățile de păstrare ale acestuia: „... moscheea avea nevoie de reparații urgente. Paznicul ne-a dus înăuntru și ne-a arătat semnele distrugerilor interioare. Covorul donat moscheii de Abdulhamid II era magnific, a fost rulat și așezat într-un colț. Paznicul a desfășurat câteva părți ale covorului și ne-a arătat splendoarea acestuia. Covorul imens de mătase avea un model arabesc de Hereke fin detaliat în nuanțe de nud, verde și auriu, cu o

¹³ *Ibidem*.

textură profundă și moale. Când insula a fost evacuată, covorul a fost dus la Moscheea Regelui din Constanța”.¹⁴

Memoriile Eugeniei Popescu-Judetș conturează o altă realitate: covorul de la Adakale se afla încă de dinainte de anii 1950 în stare rulată, pentru a putea fi conservat mai bine într-un lăcaș de cult al cărui pereți se aflau într-o stare deplorabilă. Altfel spus, prețiosul covor dăruit de sultanul otoman comunității turcești de pe insulă, și-a petrecut peste cel puțin șapte decenii în bună parte rulat, ca cea mai simplă și la îndemână metodă ce era la îndemâna imamilor pentru a asigura conservarea prețioasei piese de patrimoniu de la distrugerea în proporții mult mai mari. Totuși, cărțile poștale din epocă, sunt mărturia faptului că cel puțin în perioada aprox. 1919–1940 acest covor era desfășurat în toată splendoarea sa pe podeaua moscheii.¹⁵

Simion Săveanu, un pasionat al istoriei insulei Ada Kaleh, avea să ne lase în 1962 câteva detalii despre tonurile și nuanțele folosite în covor, în care predominante sunt modele geometrice și florale stilizate în culorile roșu, galben auriu, și verde, pe un fond galben auriu.¹⁶

Tot grație studiului „Monografii rurale: Ada Kaleh (I)” al Silviei Iliescu, avem acces la interviul din anul 2000, realizat de Mariana Petre, de la Radio România, luat scriitorului Horia Stanca, care spunea despre insulă următoarele: „Ada Kaleh-ul era o insuliță extraordinar de poetică! Și acum îmi aduc aminte de ea, <mi-a părut> foarte rău când s-a acoperit de ape, pentru că era foarte simpatică. Era o geamie la care trebuia să te descalți la intrare, să iei pantofii care erau acolo și să intri înăuntru. Și era o sală foarte frumoasă, turcească, nouă ne-a plăcut teribil de mult! <...> Era o insulă foarte <pitorească>... fără prea multe străzi, câteva căsuțe, acolo, în jurul geamiei și cam asta era totul.”¹⁷

2. Covorul de la Ada Kaleh în contextul socio-cultural al vremii

Imamul de la Moscheea Regală „Carol I” din Constanța povestește că singurul lucru care a putut fi salvat din geamia Adakale era minunatul covor dăruit de sultan.¹⁸

¹⁴ Eugenia Popescu-Judetș, *Hatırat Tuna Boyunca Anırlarla Ezgiler*, Figen Bingöl (translator), Pan Yayıncılık, 2007, p. 13. Vezi și H. Yıldırım Ağanoglu, *Tuna Nehrinde Yitik Bir Vatan Adakale*, İz Yayıncılık, 2015, pp. 78–79.

¹⁵ AdaKaleh – Moschee în interior, în MNIR, nr.inv. 352862, accesibil pe <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moschee-interior-3/>.

¹⁶ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 179. apud Simion Săveanu, *Ada Kaleh Orașul Liliput din Mijlocul Dunării*, în Magazin, septembrie 1962.

¹⁷ Silvia Iliescu, *Monografii rurale: Ada Kaleh I*, în RADOR – Radio România Agenția de Presă, 21.11.2020, accesat 25 mai 2022, orele 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografii-rurale-ada-kaleh-i/>

¹⁸ Roxana Dumitrică, *Obiect de poveste, la Constanța: un covor vechi de 200 de ani poate fi admirat la Moscheea Carol I*, în Dobrogea TV, 08 iunie 2021, accesat 21 mai 2022, orele 20.00, <https://www.dobrogea.ro/2021/06/08/obiect-de-poveste-la-constanta-un-covor-vechi-de-200-de-ani-poate-fi-admirat-la-moscheea-carol-i/>

De la inundarea insulei au mai fost salvate cu mari eforturi depuse de comunitatea turcă bucăți din zidurile fortăreței și mormântul lui Miskin Baba, care au fost mutate pe insula Șimian din imediata apropiere.

Inundarea insulei făcea parte din obiectivul final al unui proiect grandios de construire a Hidrocentralei Porților de Fier I, un proiect de mare răsunet în perioada comunistă ce consta în dezvoltarea infrastructurii energetice naționale. Centrala Grebla din Reșița, prima centrală hidroelectrică construită în 1903–4, sau alte mici hidrocentrale cu producție regională nu mai reușea să răspundă nevoilor unei societăți în plină dezvoltare. În anul 1955 Gheorghe Gheorghiu Dej avea să îi prezinte proiectul liderului Iosif Broz Tito, o idee care a fost bine primită, iar la 7 septembrie 1964, cei doi lideri participau deja la punerea pietrei de temelie al hidocentralei de la Porțile de Fier I.¹⁹ Construirea marelui lac de acumulare presupunea inundarea insulei Ada Kaleh și inaugurarea centralei în anul 1970.

După anii căderea blocului post-sovietic, liderii comunității turce din România au început să aspire la reconstituirea patrimoniului pierdut de pe insula Ada Kaleh. Ideea avea să se configureze în formă de proiect prin inițiativele lui Iusein Ibram, deputatul comunității turce din Parlamentul României, care a militat ani de zile pentru reconstituirea patrimoniului cultural și conservarea pieselor cu valoare istorică pe insula Șimian, unde vechea atmosferă de pe Ada Kaleh să primească din nou „viață”, adică primii pași necesari în conștientizarea și introducerea în circuitul științific și turistic a patrimoniului cultural.²⁰ Valorificarea din punct de vedere turistic a Insulei Șimian tinde să prindă viață dar sub forma unui alt proiect, printr-un parteneriat al Ambasadei Republicii Turcia de la București și Consiliul Județean Mehedinți, acțiune inițiată în decembrie 2021.²¹

Înainte de aducerea covorului ca dar sultanal pe insulă, se cuvine să fie trecute în revistă pe scurt contextul care a făcut administrația otomană să trimută ajutoare către locuitorii insulei. Otomanii au fost mereu pregătiți să-și împărtășească bogata expertiză de diplomatie umanitară acumulată în decursul secolelor, și nu au ezitat

---

dobrogea.tv/stire/Social/21689/obiect-de-poveste-la-constanta-un-covor-vechi-de-200-de-ani-poate-fi-admirat-la-moscheea-carol-i.html

¹⁹ Alexandra Georgescu, *Cum s-au înțeles românii și iugoslavii să construiască Hidrocentrala Porțile de Fier I. Ideea a fost a unui specialist român școlit în Elveția*, în *Adevărul*, 5 martie 2015, accesat 24 mai 2022, orele 20.00, https://adevarul.ro/locale/turnu-severin/cum-s-au-nteles-romanii-iugoslavii-construiasca-hidrocentrala-portile-fier-i-ideea-fost-unui-specialist-roman-scolit-elvetia-1_54f835a1448e03c0fd3fe480/index.html.

²⁰ *Ada Kaleh, insula scufundată în Dunăre. A fost un paradis exotic, menționat și în legendele grecești. România Pitorească*, în *Știrile ProTV*, 03.06.2013, accesat în 21 mai 2022, orele 21.00, <https://stirileprotv.ro/stiri/romania-pitoreasca/ada-kaleh-insula-scufundata-in-dunare-era-un-paradis-exotic-mentionat-si-in-legende-grecesti.html>.

²¹ <http://www.descoperamehedinti.ro/parteneriat-romano-turc-pentru-restaurarea-cetatii-ada-kaleh/?fbclid=IwAR0Js1LJIPg3zohVvvAdvGZyA19v7i6l7oyjx-rqoTSyUIxHMa7MIZOUVJY>

în vremuri de răstriaște să ofere asistență necesară atât popoarelor aflate sub protectoratul otoman, cât și altor națiuni. Imperiul otoman a oferit sprijin constant popoarelor din teritoriile aflate sub administrație otomană, așadar de aceste politici beneficia acum și populația turcă din Adakale. La începutul anului 1873, pe când Adakale era conectată la vilayetul Dunării (Tuna Vilayeti), pe insulă a fost construită școala Rüşdiye Mektebi, ca mai apoi aici să fie detașat și remunerat un cadru didactic, în persoana lui Hafız İbrahim. Deoarece educația pe insulă trebuia să decurgă în bune condiții, Poarta a luat măsuri și pentru cheltuielile ce țineau de întreținerea școlii și cele privitoare la manualele necesare actului educațional.²² Potrivit unui document datat în anul 1880, deci la șapte ani după data înființării, la Rüşdiye Mektebi, au fost trimise 92 de cărți.²³

**Imagine cu geamia Adakale
din Arhiva de fotografii a sultanului Abdülhamit al II-lea, Istanbul²⁴**

În clădirea în care funcționa geamia erau și câteva săli de clasă, modelul în principiu, chiar dacă era conceput la o scară mai redusă, corespundea în fond tradițiilor scolastice ale vremii când în curțile sau în imediata apropiere a lăcașurilor de cult

²² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubı Kalemi Mühimme Evrakı (BOA. A. MKT. MHM.), Dosar nr.: 447, legătura: 75.

²³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosar nr.:1, legătura:28, Lef 2.

²⁴ İstanbul Üniversitesi Nadir Eseler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Demirbaş ve yer numarası: NEKYA91230/5.

funcționau structuri educaționale. O parte din încăperile clădirii lăcașului de cult au fost folosite ca săli de clasă, și s-a solicitat în anul 1904 trimiterea unui dascăl, o absolventă de Dârulmuallimât, care să învețe fetele, separate de băieți, cursuri de cusut-broderie și de țesut covoare. Cursurile ar fi ajutat populația de aici, prin veniturile aduse prin comercializarea produselor manufacturiere realizate de tinerele femei și vândute turiștilor ce vizitau insula.²⁵ În anul 1909 la școala din Ada Kaleh erau două cadre didactice, unul remunerat din sursele Maarif Nezareti²⁶, iar celălalt avea o soldă de 500 kuruși plătită de către Primărie. Dascălii, conform documentelor de arhivă otomane, aveau studii desăvârșite în instituțiile de învățământ din România și din Bulgaria.²⁷

Pe lângă susținerea oferită pe plan educațional locuitorilor comunității turcești de pe insulă, pot fi enumerate și alte tipuri de ajutoare sociale destinate beneficiului întregii comunități. Din seria de documente ce înregistrează ajutoarele oferite insulei Ada Kale rețin atenția în special cele ce au avut destinația de reparare a clădirilor avariate, printre care se numără și clădirea moscheii din Adakale. Documentul din anul 1893 menționează că, la cererea imamului moscheii, s-a solicitat o alocație pentru a fi satisfăcute nevoile de ulei de măsline și lumânări pentru iluminarea lăcașului de cult.²⁸ Un alt document datat în luna noiembrie a anului 1900, menționează mai detaliat demersul de reparație al moscheii. În document se precizează că, cheltuielile de reparație ale moscheii din Adakale, insulă situată la Defileul Porțile de Fier ale Dunării, între Ungaria, România și Serbia, a cărei populație este musulmană, și al mormintelor musulmane din împrejurimi, ar trebui acoperite prin intermediul Ambasadei de la Viena.²⁹ Sultanul Abdulhamid al II-lea, prin politicile sale derulate pe plan socio-cultural, educațional și religios, a acordat o mare importanță înființării, dezvoltării, reparării și amenajării instituțiilor de învățământ și a lăcașurilor de cult. Ca urmare, locuitorii de pe insula Adakale au beneficiat de susținere pentru reparații la clădirea moscheii unde funcționa și școala. În anul 1904, pentru reparația moscheii a fost cheltuită suma de 470 de lire, sumă trimisă de sultan.³⁰

La o distanță de numai trei ani distanță, izvoarele documentare conțin informații despre marea inundație cu care se confruntase insula Adakale, în urma căreia locuitorii și moscheea au suferit pagube considerabile. Se precizează că pentru cetățenii din Adakale, afectați de inundație, ajutorul destinat calamităților a fost mai întâi solicitat de către Ambasada din Viena și s-a trimis o sumă de 30 de lire, iar apoi s-a majorat la Poartă cu 60 de lire, fiind acordate în total 100 de lire.³¹

²⁵ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 159.

²⁶ Instituție funcțională între 1857–1922, a precedat Ministerul Învățământului al Republicii Turcia.

²⁷ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 159.

²⁸ Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosar nr.:1, legătura:46.

²⁹ Hazine-i Hassa İradeler (BOA. HH. İ.), Dosar nr.: 228, legătura: 59.

³⁰ Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosar nr.:2, legătura: 4.

³¹ İrade Hususi (BOA. İ. HUS.), Dosar nr.: 154, legătura: 4.

3. Covorul de Hereke în lumina documentelor otomane de arhivă

Două studii științifice pot fi considerate un bun sprijin pentru pornirea unei cercetări despre viața de pe Ada Kaleh: studiul lui Zabit Acer și a Danielei Tudosie.³² Lucrarea Danielei Tudosie, *Insula Ada Kaleh în memoria colectivă a locuitorilor*, teză de doctorat Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2017, este un studiu consistent și valoros structurat pe viața cotidiană a comunității din Ada Kaleh, și reușește să acorde două pagini descrierii moscheii, ca monument de arhitectură religioasă. Teza lui Zabit Acer se focalizează pe documentele din arhivele otomane cu valoare administrativă, socio-economică, educațională, sănătate și patrimoniu cultural.

Covorul țesut la Hereke, special comandat pentru Moscheea Sultanul Mahmud din Adakale, cântărește 480 kg și este confecționat dintr-o singură bucată de 15 sau 16m x9 metri, este o piesă de mare importanță pentru amenajarea acestui lăcaș de cult. Există în Arhivele Otomane ale Președinției Arhivelor Statului Republicii Turcia două documente ce conțin informații certe cu privire la comandarea și trimiterea covorului de Hereke în România. Aceste documente, care nu au fost incluse până în acest moment în circuitul științific, conțin informații importante despre anul în care a fost trimis covorul de Hereke la Adakale și despre calea pe care o avea de parcurs până la destinație. Primul document a fost redactat de către Mehmed Akif Bey, directorul Administrației Mefruşat-ı Hümayun și Hereke Fabrika-i Hümayun, la 22 februarie 1909. În acest document, este menționat că s-a comandat covorul de Hereke și despre procesul de ambalare al acestuia, trimis din ordinul sultanului Abdülhamid al II -lea la Adakale. În document se afirmă că din porunca sultanului trebuie achiziționat și trimis un covor pentru lăcașul de cult „Mocheea Adakale”. Cu toate acestea, una bucată covor, ce a fost găsit corespunzător conform criteriilor stabilite prin decizia din 19 septembrie 1908 a Comisiei Emlak-ı Hümayun, a fost pregătit și rulat sub formă de balot. În urma analizei traseului s-a hotărât ca traseul pe care avea să îl urmeze coletul trimis în numele Direcțiunii din Adakale avea să fie pe cale maritimă, pe Dunăre și prin portul vamal Galați. Pentru a se asigura securitatea bunului patrimonial, s-a luat hotărârea și s-a anunțat către oficiul Rüşumat Emaneti că este necesară aplicarea ștampilei după efectuarea inspecției acestui balot de covor și necesită repartizarea un ofițer special care să însoțească coletul și să îl predea în bune condiții la destinație.³³

³² Zabit Acer, *Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804–1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 p;

³³ Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosya Numarası: 731, Gömlek Numarası: 51, Lef:2.

Mehmet Akif Bey, directorul Directorul Bunurilor de Patrimoniu al Palatului imperial și a Fabricii Hereke, semnatarul documentului de predare și ambalare a covorului de la Adakale³⁴

Modelul de interior al covorului de la Adakale

³⁴ <https://herekeli.com/hereke/herekede-zaman-tuneli/herekede-zaman-tuneli-1-bolum/> (crișim tarihi: 04.05.2022).

Cel de-al doilea document ce face referire la covorul de Hereke este documentul trimis de la Biroul de Înregistrări al Trezoreriei Hassa-i Şahane al Rüşumat Emaneti, şi primit la 2 zile după documentul emis de Mehmed Akif Bey. În acest document, din ordinul sultanului Abdülhamid al II-lea, una bucată covor realizat şi pregătit de către Trezoreria Hassa pentru a fi trimis către Moscheea Adakale, este inspectat în conformitate cu procedura şi repartizat unui ofiţer de la Administraţia Trezoreriei Hassa Mefruşat-ı Hümayun.³⁵

Deci, din cele două documente reiese faptul că acest covor nu a fost trimis în anul 1904 către moscheia Ada Kaleh, după cum se vehicula până acum. Vehicularea acestui an are la bază o explicaţie logică: în anul 1904 au fost finalizate lucrările de reparare şi consolidare a moscheii Adakale în urma viiturilor, şi ca urmare, trimiterea covorului ar fi trebuit să aibă loc cu această ocazie, însă predat doar la începutul anului 1909, când se face controlul covorului, se aplică pecetea de conformitate şi se pregăteşte pentru livrare.

Aşa se explică de ce, marele turcolog Kunos Ignac, la momentul publicării volumului său de la începutului anului 1906, o culegere de folclor turcesc pe care le culesese în timpul cercetărilor efectuate pe insula Ada Kaleh, nu avea să pomenască nimic despre minunatul covor de la Ada Kaleh. Dat fiind că această bijuterie covoristică nu avea cum să lase neimpresionat un turcolog de talia lui Kunos, ipoteza lipsei covorului de dinaintea datei publicării volumului este o explicaţie mult mai plauzibilă ce susţine ipoteza că acest covor încă nu se afla în moschee la acea dată. Ca motiv folcloric, covorul este utilizat în două cântece populare culese de Kunos din Ada Kaleh, ambele îmbracă valori integrabile în viaţa cotidiană, fără a tinde spre expresii ce ar contura o imagine descriptivă aparte, unul ca obiect de uz în geamii, altul ca piesă de confort cotidian.³⁶

Însă, Mustafa Muhsin, care a călătorit în anul 1912 pe insula Adakale, subliniază prezenţa covorului în rubrica sa. „Pe insulă sunt două clădiri publice dintre care una este conacul guvernamental, mare şi ornate, iar cealaltă este onorabila moschee, cu clădirea sa din piatră, are un amvon frumos şi un covor monolit, fiind clădirea împodobită de prim rang de pe insulă”.³⁷

Pe de altă parte, nu putem vorbi doar de o inundaţie în cazul istoriei insulei Ada Kaleh. Datorită poziţionării geografice, după ploi torenţiale, apele Dunării ieşeau şi inundau „mica oază turcească de pe Dunăre”. Conform unor surse sumare, au putut fi centralizate informaţii despre nu mai puţin de 8 inundaţii în decursul a 30 de ani, între 1879–1909, în mare parte doar pe baza ajutoarelor trimise de sultan.

³⁵ Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosar nr.: 731, legătura: 51, fila:1.

³⁶ Kunos Ignác, *Ada Kaléji török népdalok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, pp. 75, 109.

³⁷ Mustafa Muhsin, *Adakale'de, Sebili'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*, İstanbul: Eşref Edib, 19 Temmuz 1328, cilt: I-VIII, sayı: 22–204, sayfa: 429.

În mai 1879 sultanul trimite ca ihsan-i şâhâne un ajutor în valoare de 1000 de florini pentru a fi împărțite comunității în funcție de pagubele avute, sumă ce a fost împărțită la 121 de familii. În urma inundațiilor din iarna 1881–2 sultanul trimite din fondurile personale 25.000 de kuruși pentru 110 vetre (văduve, orfani, persoane cu handicap). După inundațiile din anul 1888, în luna mai trimitea ca ihsan-i Hümayun un ajutor de 250 florini, la inundația din anul 1895 sultanul trimitea 600 florini.

Parte laterală a covorului de la Adakale

Model de bordură folosit în covorul de la Adakale

Model de colț folosit în covorul de la Adakale

O listă nominală din fondul arhivelor otomane pentru ajutoarele trimise în anul 1903 nu specifică tipul de calamități naturale pentru care s-a dispus plata. La inundația din 1909 s-a dispus trimiterea unui ajutor de 100 lire.³⁸ Sumele trimise de sultan pot constitui un indicator prețios de evaluare aproximativă a dimensiunii pagubelor lăsate la retragerea apelor. Documentele otomane care vorbesc despre ajutoare trimise pentru reparațiile geamiei sunt îndeosebi cele emise în anii 1900, 1904 (470 de lire), 1907, 1909.

Dar care putea fi motivul real al trimiterii magnificului covor pe o insulă mai mereu inundată? Ipoteza trimiterii covorului ca și cadou în urma inundațiilor este puțin cam fragilă dat fiind că geamia se confrunta frecvent cu intemperii naturale ce aduceau pagube însemnate clădirilor de pe așezarea insulară. După cum s-a arătat și în cele de mai sus, covorul a reușit să fie păstrat desfășurat doar 3 decenii. Mai apoi, geamia a suferit reparații periodice, însă cea mai consistentă este cea din 1904, așadar nu se poate vorbi de o finalitate cu scop inaugural al instituției de cult. De asemenea, neconcordanța dintre dimensiunea covorului și „calamitatea naturală” ce ar fi marcat decizia sultanală nu pare să își găsească o explicație plauzibilă, cel puțin nu prin prisma politicilor de diplomație culturală otomană. În politicile de diplomație umanitară, ajutoarele financiare și susținerea reparațiilor necesare prin materiale aduse din diverse zone aparținente imperiului sau nu, sunt strategii explicabile doar în limita strictului necesar, și rar trecea limita decentului.

---

³⁸ Zabit Acer, *op.cit.*, pp. 183–190.

Imagine cu covorul desfășurat în interiorul Moscheii Adakale (1919–1940)³⁹

Însă când vorbim despre diplomatie otomană, luxul și fastul se impun prin excelență, și mai mult decât atât, ele constituie un etalon de cinstire a reprezentanțelor străine. În diplomația culturală otomană, covorul reprezenta cel mai important simbol cultural ce era oferit în dar reprezentanților puterilor străine cu care se intra în dialog. Și aici nu ne referim de protocolul diplomatic aspectat politic unde elementele simbolice de bază era caftanul, harnașamentul și/sau însemne de putere. Ci de protocolul de diplomatie culturală, ce urma celui aspectat politic, când se înmânau cadourile. Cinstea oficialității căreia i se înmâna covorul, precum și importanța evenimentului pentru care se trimiteau cadourile, erau elementele primordiale ce dictau calitatea și dimensiunea covorului oferit. Dat fiind că acest covor era cel mai mare din Europa ca dimensiune, a se lega trimiterea covorului de inundațiile de pe insulă parcă totuși nu este suficient justificabil. Și alte geamii din imperiul otoman au fost reparate și renovate, dar nu s-au trimis covoare de dimensiuni impresionante. Nici argumentul că insula era punctul apusean cel mai îndepărtat al imperiului otoman în acest timp, nu ajunge. Trimiterea unui covor atât de mare trebuia să aibă impact, să transmită mesajul măreției puterii imperiale, să transmită și să formeze sentimente pozitive, să uimească.

³⁹ Ada Kaleh. Interior Geamie. 1919–1940. Fotografie realizată de Meggyesy, fond Colecție particulară, accesată 20 iunie 2022, orele 20.00, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-interiorul-geamiei/>.

Iar cel mai bun exemplu în acest sens îl putem da prin paralela cu un alt covor oferit cadou de către sultanul otoman Mehmed Reşad unui stat european, de dimensiuni cel mai probabil identice cu cel de la Adakale. În anul 1913, sultanul trimitea un covor superb cu motive otomane în oraşul Haga, Olanda, la deschiderea Curţii Internaţionale de Justiţie. Pentru deschiderea Curţii Internaţionale de Justiţie marii lideri ai lumii au trimis cadouri care mai de care mai impresionante: Franţa trimitea 200 de tablouri, Imperiul ţarist o statuie de 3 tone, imperiul otoman un covor impresionant ţesut la Hereke, de tip salon, care este extrem de uzat. Dacă pentru covorul de la Adakale nu avem până în prezent decât cele două documente, pentru cel din Haga există aprox. 6 documente de arhivă. Ca şi în cazul covorului din Adakale, sursele oferă informaţii ce coincid între cele două covoare: o lungime ce variază între 20⁴⁰ şi 40 metri, iar ca loc de fabricare este dat uneori oraşul Izmir.⁴¹ Dimensiunea reală a covorului din Haga este dată de documentul de arhivă otomană: BOA. BEO. 3651/273751, Lef 5 – 16 metri lungime şi 10 m lăţime.⁴²

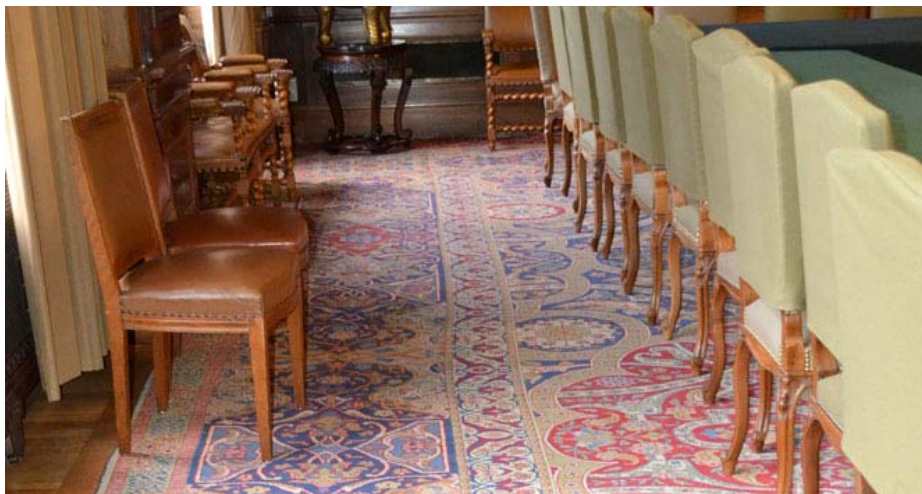

**Covorul Hereke dăruit de sultanul Abdulhamit al II-lea
Moscheii Adakale, în anul 1909**

⁴⁰ Fatih Şendil, *Lahey Adalet Divanı'nun İzmir'den bir ricası var*, în *Yeni Asir*, 29.04.2014, accesat în 20 iunie 2022, orele 12.00. <https://www.yeniasir.com.tr/sarmasik/2014/04/29/lahey-adalet-divaninin-izmirden-bir-ricasi-var>

⁴¹ Mehmet Pişkin, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halıyı onaracak usta arıyor*, în *Ihlas Haber Ajansı*, 9 noiembrie 2014, accesat la 20 iunie 2022, orele 21.00, <https://www.ihb.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettileri-halini-onaracak-usta-ariliyor-408657/>

⁴² 16,65 metri lungime şi 10 metri 22,4 cm lăţime.

**Covorul Hereke dăruit de sultanul Mehmed Reşad
Curții Internaționale de Justiție de la Haga, Olanda, în anul 1913⁴³**

Din păcate pentru covorul de la Adakale, nu s-a găsit încă un astfel de document. Conform unui document emis în octombrie 1909 se cerea ca, covorul de la Haga să fie finalizat în anul 1911, până la deschiderea Curții Permanente de Arbitraj de la Haga (Curtea Internațională de Justiție din 1945). Curtea Permanentă de Arbitraj a fost înființată în 1900, dar în 1913 și-a stabilit reședința la Palatul Păcii.

Însă, un alt document interesant prin conținut permite avansarea unei noi ipoteze. În documentul semnat pe 3 septembrie 1908, cu ocazia festivității anuale de celebrare a înscăunării sultanului Abdülhamid al II-lea, locuitorii din Adakale au sărbătorit cu mare fast acest eveniment fericit important. Un document redactat de dl. Şevket, directorul de Adakale, cuprinde detaliile despre festivitatea ce s-a organizat pe insulă cu ocazia sărbătoririi cülusului. Documentul descrie o festivitate de-a dreptul impresionantă, dacă avem în vedere că vorbim de o așezare de dimensiuni reduse de vreo 600 de suflete. Aflăm că în timpul festivităților au fost trase 21 de focuri de armă și au fost iluminate birourile oficiale/administrative și bazarul prin decorarea lor cu flamurile sangiacului și cu multe felinare. Au fost oferite băuturi răcoritoare precum șerbetul, și țigări. Cu ocazia evenimentului au fost înălțate multe rugăciuni pentru măritul sultan, la care au fost prezenți și elevii de aici. S-au rugat în continuare pentru ca resentimentele dintre localnici să dispară, iar mulți concetățeni s-au împăcat căci nu era bine ca adakaleenii să fie supărați unii pe alții. A fost adus un fotograf și s-au făcut fotografii cu elevii școlii. Festivalul a continuat și noaptea printr-o

⁴³ Mehmet Pişkin, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halıyı onaracak usta arıyor*, în *Ihlas Haber Ajansı*, 9 noiembrie 2014, accesat la 20 iunie 2022, orele 21.00, <https://www.ihb.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettileri-halini-onaracak-usta-ariyor-408657/>

serie de ceremonii muzicale, la care notabilii din Adakale – Hayri și Ahmed Efendi, au luat parte.⁴⁴ Festivalul se organiza anual, însă dimensiunea festivalului din acest an, la celebrarea celui de-al 32-lea an, care avea să fie și ultimul an de domnie al sultanului, precum și rugăciunile făcute de comunitate împreună cu copiii, l-au impresionat profund pe sultan. Data de emitere a scrisorii este foarte apropiată de altfel de data emiterii deciziei Comisiei Emlak-ı Hümayun din 19 septembrie 1908, ce menționează porunca sultanului că trebuie achiziționat și trimis un covor pentru lăcașul de cult „Moscheia Adakale”.

Ca urmare, se pare că acest covor mareț a fost trimis moscheii de pe insulă deoarece aici comunitatea turcă trăia în bună măsură din veniturile realizate prin vânzări către turiști, și organiza anual festivități a căror faimă atrăgea mulți turiști și vizitatori. Minunăția covorului trebuia să aducă plus valoare insulei pentru a se putea susține în acțiunile sale comerciale și turistice. Mica oază turcească trebuia să câștige imagine și faimă, pentru că era punctul cel mai apusean al imperiului. Pe lângă festivalul anual ce învăluia insula în lumini și culoare, covorul avea să rămână principala atracție a turiștilor pe insulă. Acesta a fost minunatul cadou oferit de sultan comunității turcești de pe insulă. O nestemată culturală ce avea să atragă ca un magnet vizitatori, iar locuitorii puteau să își asigure necesarul de trai din vânzarea produselor manufacturiere, dulciuri și țigări. Sultanul care vizitase în copilărie insula Adakale, și pentru ai cărei locuitori a oferit de câte ori era nevoie asistență umanitară, avea să le facă acestora un cadou de excepție pentru acele vremuri. Se crede că prin anul 1935, numărul de turiști înregistra 40.000–50.000 de persoane, iar festivalul era cea mai atractivă activitate de pe insulă. La festival, cei doi frați Kadri, Ali Kadri – proprietarul fabricii de țigarete și Mehmet Kadri, proprietarul fabricii de rahat, își promovau produsele fabricate în propriile întreprinderi oferind degustări turiștilor în rahat și țigări.

*Documentul nr. 1*⁴⁵

Directorul Administrației Bunurilor de Patrimoniu al Palatului imperial și Direcțiunea imperială a Fabricii Hereke, Mehmed Akif Bey, emitentul documentului ce conține referire covorul achiziționat pentru „Mocheea Adakalesi” la porunca sultanului Abdülhamid al II-lea, cu decizia Comisiei Imobiliare Imperiale (Emlak-ı Hümayun) din 19 septembrie 1908, informează că covorul a fost pregătit sub formă de balot pentru a fi trimis la Direcția Adakale pe Dunăre prin Galați; necesitatea ca Biroul Administrativ Vamal să asigure paza transportului printr-un ofițer special.

<Istanbul> 22 februarie 1909.

⁴⁴ Yıldız Hususi Maruzat (BOA. Y. A. HUS.), Dosar nr.: 525, legătura:18.

⁴⁵ Bab-ı Ali Evrak Odası (BOA. BEO.) 4350/326248, Lef 2.

*Bihi**Mefruşat-ı Hümayun İdaresi ve Hereke Fabrika-i Hümayunu Müdüriyeti*

Adakalesi cami-i şerifi için bi'l-mübayaa irsali şeref-südur buyrulan “irade-i seniyye-i hazret-i padişahi” mukteza-yı alisinden ve Emlak-ı Hümayun komisyon-ı alisinin dahi fi 6 Eylül sene 324 tarihli kararı icabından bulunmuş olan bir adet halı bil-ihtar balya haline ifrağ edilmiş ve icra kılınan tahkikata nazaran Tuna ve Kalas tarikiyle Adakale Müdürlüğü namına irsali eshel olacağı anlaşılmış ise de mezkûr balyanın muayenesiyle lazım gelen damganın vaz'ı ve bir memur-ı mahsusun celbi hükmünde rüsumat emanet-i celilesine tezkire-i aliye-i cenab-ı nezaret-penahilerinin tastiri babında emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

*Fi 9 Şubat sene 324**Mefruşat ve Hereke Fabrika-i Hümayunu Müdürü**Bende**Mehmed Akif bin Mustafa***Traducere:**

Administrația Bunurilor de Patrimoniu al Palatului imperial și Direcțiunea imperială a Fabricii Hereke

Pentru onorabila moschee Adakale se dispune a se plăti onorabil prețul comenzii în conformitate cu „porunca măritului padişah”, și a fost pusă în aplicare comanda pentru una bucata de covor prin decizia din data de 6 septembrie anul 324 a Comisiei Imobiliare Imperiale ce a fost pregătită și ambalată sub formă de balot și trimisă, iar conform anchetei efectuate, chiar dacă s-a inteles ca va fi expediată în numele Direcției Adakale pe ruta Dunării și prin Galați, aplicarea ștampilei necesare la examinarea balotului mai sus menționat și un funcționar special desemnat de Biroul Administrativ Vamal⁴⁶ prin tezkire⁴⁷ scrisoarea Măritei Porți supravegherea în ce privește punctele de popas/refugiu este Poruncă imperială poruncile și edictale aparțin celui ce le poruncește.⁴⁸

9 Februarie, an 324

<22 Februarie 1909>

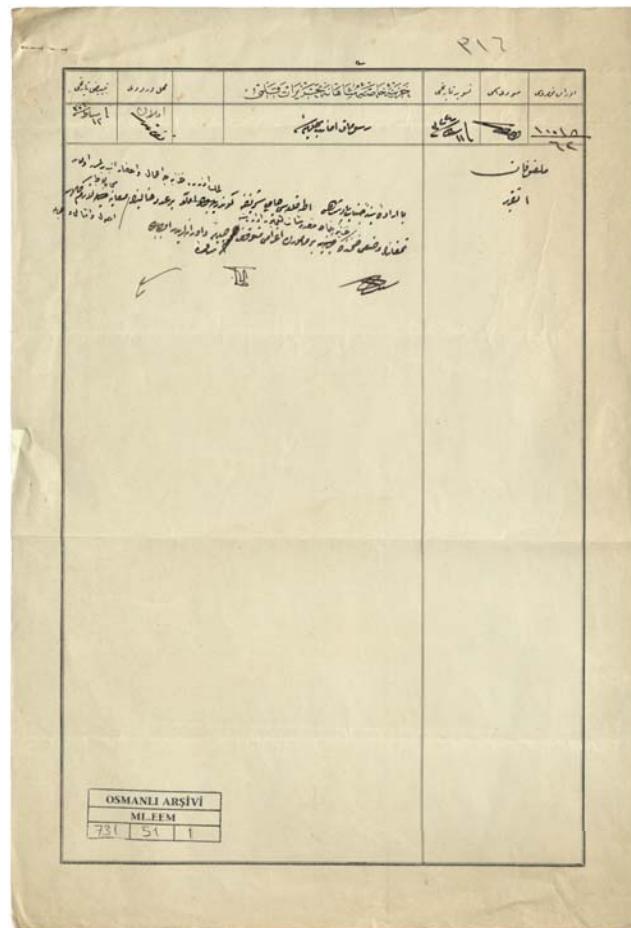
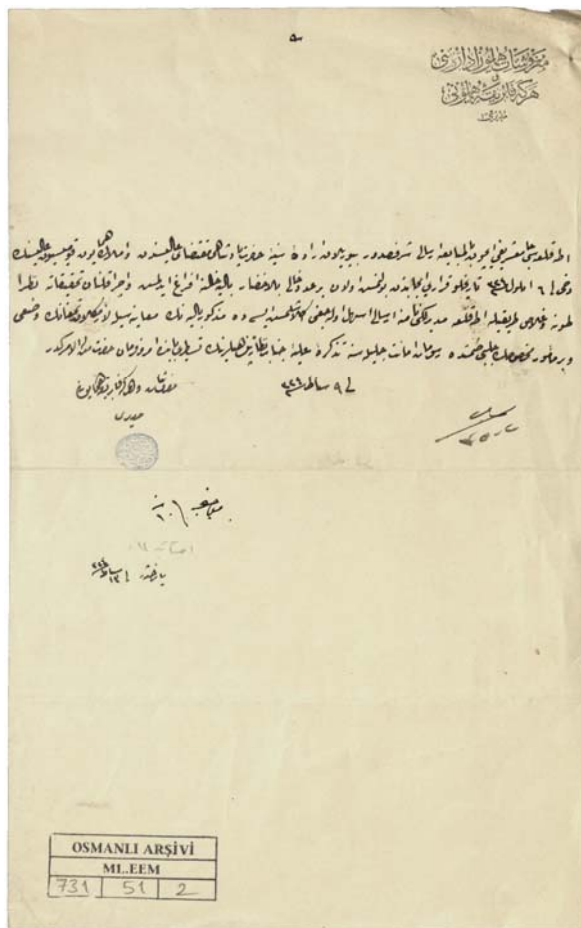
Directorul <Bunurilor de> Patrimoniu <al Palatului> imperial și a Fabricii Hereke
Subsemnatul
Mehmed Akif bin Mustafa

---

⁴⁶ *Rüsumat Emanet-i Celilesine.*

⁴⁷ Document oficial ce specifică misiunea pentru care se emite permisul în numele funcționarului special.

⁴⁸ *emir ve ferman, emir sahibi kimsenindir.*

Documentul din fondul ML. EEM. 731/51, fila 2

Bibliografie

Surse primare

- Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO.), Dosar nr: 3652, legătura: 273751, fila 5.
 Hazine-i Hassa İradeler (BOA. HH. İ.), Dosar nr: 228, legătura: 59.
 Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosar nr:1, legătura:28, fila 2.
 Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosar nr:1, legătura:46.
 Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosar nr:2, legătura: 4.
 İrade Hususi (BOA. İ. HUS.), Dosar nr: 154, legătura: 4.
 İstanbul Üniversitesi Nadir Eseler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Demirbaş ve yer numarası: NEKYA91230/5.
 Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosar nr.: 731, legătura: 51, Lef:1-2.
 Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (BOA. A. MKT. MHM.), Dosar nr.: 447, legătura: 75.
 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-1 Ali Evrak Odası (BOA. BEO.), Dosar nr.: 4350, legătura: 326248, Lef 2.
 Yıldız Hususi Maruzat (BOA. Y. A. HUS.), Dosar nr.: 525, legătura:18.

Reportaj

- Interviu realizat cu Vildan Bormambet, președinta Comisiei de învătământ al Uniunii Democrate Turce din România, la 21 iunie 2022, orele 18.00, București.

Surse generale

- ALI, Ahmet, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937.
 ACER, Zabit, *Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804-1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 p.
Realitatea Ilustrată, 15 iulie 1934, sursa Facebook: Ipate Emil, iunie 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>
 LUCA, Auris, *Povestea tristă a paradisului scufundat*, în **Discover Dobrogea**, 17 iunie 2022, accesat 21 iunie 2022, orele 14.30, <https://discoverdobrogea.ro/ada-kaleh-povestea-trista-a-paradisului-scufundat/>, vezi și <https://tomisnews.ro/ada-kaleh-taramul-pierdut-si-ingropat-de-ape-si-de-vremuri-document/>
 PĂUN, Toader, *Obiecte cu poveste: covorul vechi de pe insula Ada Kaleh la care s-a lucrat manual 22 de ani*, în EuropaFM, 15 iulie 2017, <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>.
Istoria insulei Ada Kaleh, în Blog: Travelminit, accesat 26 mai 2022, <https://blog.travelminit.ro/istoria-insulei-ada-kaleh/>
<https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>
 ILIESCU, Silvia, *Monografiile rurale: Ada Kaleh I*, în **RADOR – Radio România Agenția de Presă**, 21.11.2020, accesat 25 mai 2022, orele 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografiile-rurale-ada-kaleh-i/>.

- POPESCU-JUDETZ, Eugenia, *Hatırat Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler*, Figen Bingül (çevirmen), Pan Yayıncılık, 2007, s. 13.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Tuna Nehrinde Yitik Bir Vatan Adakale*, İz Yayıncılık, 2015, ss. 78–79.
- Ada Kaleh – Moschee în interior, în **MNIR**, nr.inv. 352862, accesibil pe <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moschee-interior-3/>.
- SĂVEANU, Simion, *Ada Kaleh Oraşul Liliput din Mijlocul Dunării*, în Magazin, septembrie 1962.
- DUMITRICĂ, Roxana, *Obiect de poveste, la Constanţa: un covor vechi de 200 de ani poate fi admirat la Moscheea Carol I*, în Dobrogea TV, 08 iunie 2021, accesat Dumitrică, *Obiect* 21 mai 2022, orele 20.00, <https://www.dobrogea.tv/stire/Social/21689/obiect-de-poveste-la-constanta-un-covor-vechi-de-200-de-ani-poate-fi-admirat-la-moscheea-carol-i.html>
- GEORGESCU, Alexandra, *Cum s-au înţeles românii şi iugoslavii să construiască Hidrocentrala Porţile de Fier I. Ideea a fost a unui specialist român şcolit în Elveţia*, în Adevărul, 5 martie 2015, accesat 24 mai 2022, orele 20.00, https://adevarul.ro/locale/turnu-severin/cum-s-au-inteles-romanii-iugoslavii-construiasca-hidrocentrala-portile-fier-i-ideea-fost-unui-specialist-roman-scolit-elvetia-1_54f835a1448e03c0fd3fe480/index.html.
- Ada Kaleh, insula scufundată în Dunăre. A fost un paradis exotic, menţionat şi în legende greceşti. România Pitorească*, în Ştirile ProTV, 03.06.2013, accesat în 21 mai 2022, orele 21.00, <https://stirileprotv.ro/stiri/romania-pitoreasca/ada-kaleh-insula-scufundata-in-dunare-era-un-paradis-exotic-mentionat-si-in-legende-grecesti.html>.
- <http://www.descoperamehedinti.ro/parteneriat-romano-turc-pentru-restaurarea-cetatii-ada-kaleh/?fbclid=IwAR0Js1LJIPg3zohVvvAdvGZyA19v7i6l7oyjx-rqoTSyUIxHMa7MIZOUVJ>
- Adakale Camii, Facebook Sandu Mihoc, erişim: 25 Kasım 2020, 20 Haziran 2022, saat 21.00, <https://www.facebook.com/photo?fbid=3466173496809691&set=pcb.3466181983475509>.
- <https://herekeli.com/hereke/herekede-zaman-tuneli/herekede-zaman-tuneli-1-bolum/> (erişim tarihi: 04.05.2022).
- KUNÓs, Ignác, *Ada Kaléji török népdalok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, pp. 75, 109.
- MUHSIN, Mustafa, *Adakale'de, Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*, İstanbul: Eşref Edib, 19 Temmuz 1328, cilt: I–VIII, sayı: 22–204, sayfa: 429.
- Ada Kaleh. Interior Geamie. 1919–1940. Fotografie realizată de Meggyesy, fond Colecţie particulară, accesată 20 iunie 2022, orele 20.00, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-interiorul-geamiei/>.
- ŞENDİL, Fatih, *Lahey Adalet Divanı'nın İzmir'den bir ricası var*, în Yeni Asır, 29.04.2014, accesat în 20 iunie 2022, orele 12.00. <https://www.yeniasir.com.tr/sarmasik/2014/04/29/lahey-adalet-divaninin-izmirden-bir-ricasi-var>
- PIŞKIN, Mehmet, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halyı onaracak usta arıyor*, în İhlas Haber Ajansı, 9 noiembrie 2014, accesat la 20 iunie 2022, orele 21.00, <https://www.ihh.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettileri-haliyi-onaracak-usta-ariyor-408657/>
- <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moscheea-6/>

Adakale’de Muhteşem Osmanlı Halısı*

Margareta ASLAN**, Recep KANKAL***

Adakale'deki Osmanlı halısı, Romanya'da bulunan Türk toplumunun kültür hazinesine ait nadide bir mirastır. 100 yılı aşan bir tarihe sahip olan halı, Sultan II. Abdülhamit'in adada yaşayanlara pahabiçilmez armağanıdır. Günümüzde Avrupa'nın en büyük halısı olarak bilinen bu nadide parça, 1965 yılında Köstence'de “I Carol” Kraliyet Camii'ne taşındı, çünkü devlet enerji altyapısının geliştirilmesi için ulusal projeler eliyle hidroelektrik santral yüzünden adanın sular altında kalması planlandı.

Romanya'daki Türklerin kültürel mirası için bu halının önemini olabildiğince doğru bir şekilde anlatmak niyetiyle, Romanya'da bulunan Türk Demokratik Birliğinin Eğitim Komisyonu Başkanı Vildan Bormambet ile yaptığımız sözlü röportajda şu bilgilere yer verilmiştir: Sözde “Tuna üzerindeki Türk vahası” Türk toplumu için özel bir öneme sahiptir. Yüzyıldan daha eski olan halı, imparatorluk renklerinde ve seçilmiş oryantal motiflerde muhteşem bir el yapımı parçadır. Etkileyici boyutlarıyla, o zamanların Avrupası için boyut olarak benzersizdi. Ne yazık ki, Köstence'deki “I Carol” Kraliyet Camii'deki alan nispeten küçük olduğundan ve tam olarak serilmesine imkan olmadığından dolayı, halının büyük bölümü katlandığı için tüm ihtişamıyla görülemez.”¹

1. Nadir betimleyici görüntüleriyle Adakale halısı

Bu halı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Belgeler çok az. Şimdiye kadar, Romanya'daki Türk toplumunun kolektif hafızasında sözlü olarak korunan ve hikâye sayılacak kadar verilen birkaç ayrıntı, padişahın bu bölgeye sunduğu hediye fikrini destekleyen yegâne kaynaklardır. Söylentiler, dönemin Adakale imamı, sakinleri ve tabii ki adanın ziyaretçileri ile birincil kaynak olarak korunmuştur. Aşağıdaki analizde de göreceğimiz gibi, kolektif hafıza sayesinde yaşatılan bilgilerin bir kısmı tarih

---

* Turkish Multicultural Business Consortium Derneği – İbrahim Müteferrika Kültürel Diplomasi Akademisi bünyesinde yürütülen araştırma projesi – IMA nr.102/000/15.01.2022.

** Dr., Kültürel Müdürü -Turkish Multicultural Business Consortium Derneği – IMA, ORCID no: 0000-0002-1261-3512.

***Drd., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih bölümü doktora öğrencisi, (YOK 100/2000 bursiyer), ORCID no: 0000-0003-3021-9057.

¹ Romanya Türk Demokratik Birliği Eğitim Komisyonu Başkanı Vildan Bormambet ile 21 Haziran 2022 tarihinde, saat 18.00'de Bükreş'te yapılan röportaj.

boyunca zenginleştirmeler yaşadı, bir kısmı da muhtemelen sosyal ağlardaki bilgi akışı nedeniyle sonradan eklendi.

Ancak Rumen ve Türk bibliyografyası bu konuda ortaya çıkan bilgilerde yetersizdir. Çoğu çalışmada genellikle standartlaştırılmış bir paragraf, aynı verileri önemli ölçüde yenilik getirmeden tekrar etmektedir. Paragraf genellikle tipik formatını korur: “Sultan II. Abdülhamit'in bağışladığı Hereke halısı 15 metre uzunluğunda, 9 metre genişliğinde ve 480 kg ağırlığındadır...” Bu birincil bilgi, 1937'de Ada Kale adası üzerinde zengin bir monografi bırakan Ahmet Ali'den alınmıştır.² Bilgiler, Zabit Acer'in 2011 yılında Ankara'da savunduğu doktora tezi gibi bilimsel kaynaklarda kullanılmıştır.³

Bazı bilgiler sanki daha fazla ilgi çekmek için gündeme getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Tuna'nın Yugoslav kıyısından atılan bir top mermisi yüzünden halının hasar görmesi nedeniyle halının bazı bölgelerinde deliklerinin bulunduğu dair çok ilginç bulduğumuz bilgi gibi bazı detaylar hayal gücünün sınırlarını biraz zorlamaktadır.⁴

Kaynakların sunduğu boyutlar görecelidir. Tüm kaynaklar 480 kg ve 9 metre genişliğinde ise halının uzunluğu kaynaktan kaynağa değişmekte olup 14 metreden başlayıp 19 metreye kadar ulaşır. 1934–7'den beri, uzunluk için 15⁵ ve 16 metre (144 m²) varyantları bulunur.⁶

Şu ana kadar halının üretildiğine dair bilgiler de aynı derecede görecelidir. Bazı kaynaklar halıyı dokumak için 17 yıl çalışan tek bir kadın tarafından yapıldığını iddia ederken,⁷ bazıları 22 yıllık bir çalışma süresi fikrini destekleyip⁸ bazıları ise halının adadaki yerel kadınlar tarafından dokunduğunu varsaymaktadır.⁹ Elbette, gerçek ve hayal arasındaki kesin kanıt olabilecek bir belge eksik olduğu sürece, çok biçimli varyantların tanıtımı izin verilen bir alan bulur.

Bununla birlikte, Rumen kültürünün tanınmış isimleri veya Türk kültürü tutkunları tarafından bırakılan betimleyici görüntüler de önemlidir. 1934 tarihli bir basın

² Ahmet Ali, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, pp. 11–12.

³ Zabit Acer, *Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804–1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 s.

⁴ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 179, apud Ahmet Ali, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, s. 11–12.

⁵ Ahmet Ali, *op.cit.*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937, s. 11–12.

⁶ *Realitatea Ilustrată*, 15 Temmuz 1934, Facebook: Ipate Emil, Haziran 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>

⁷ Auris Luca, *Povestea tristă a paradisului scufundat*, în Discover Dobrogea, 17 iunie 2022, accesat 21 iunie 2022, orele 14.30, <https://discoverdobrogea.ro/ada-kaleh-povestea-trista-a-paradisului-scufundat/>, vezi şi <https://tomisnews.ro/ada-kaleh-taramul-pierdut-si-ingropat-de-ape-si-de-vremuri-document/>

⁸ Toader Păun, *Obiecte cu poveste: covorul vechi de pe insula Ada Kaleh la care s-a lucrat manual 22 de ani*, EuropaFM, 15 Temmuz 2017, <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>.

⁹ *Istoria insulei Ada Kaleh*, Blog: Travelminit, erişim tarihi 26 Mayıs 2022, <https://blog.travelminit.ro/istoria-insulei-ada-kaleh/>

makalesinde şair Octavian Goga'nın adayı ziyaret ettiğini öğreniyoruz. Tanıdıklarının halıyı en üstün terimlerle anlattığını, öyle ki makaleyi imzalayana ve kendi gözleriyle ikna olana kadar açıklamanın abartılı olduğunu düşünür. Ne yazık ki Goga'nın bıraktığı betimleyici görüntü, bir gazetecinin 15 Temmuz 1934'te *Realitatea Ilustrată* 'da yayınladığı birkaç satırında dolaylı olarak yalnızca kaydedilmiştir: “Cami imamının adı, Ahmet Ali idi çok kültürlü, tarihi çalışmalarının ve adanın geçmişinin yeniden inşası ile uğraşan genç ve iyi giyimli olduğunu biliyoruz. <...> Ali Hoca ile camiye ziyaret ediyoruz. Yerde, bu adanın hazinelerinden biri sayılacak büyük bir kırmızı halı – çünkü sonradan Ada Kaleh'de başka hazineler de olduğunu göreceğiz. Ama Bay Octavian Goga'nın adayı ziyaret ettiğinde yaptığı bir şaka yüzünden abartılı olduğunu düşünüyordum. Ancak 480 kilo ağırlığında ve 144 metrekaresel güzel bir halı olduğu kesin. Aslen İzmir'de yapıldı.”¹⁰ Ciucea Saray'ında sahip olduğu ve birçoğunu başbakanlık görevindeyken kendisine hediye edilen seçici doğu halıları ve duvar halıları Goga'nın dokuma halıları konusunda zarif zevkinin kanıtıdır.

Realitatea Ilustrată gazetesinden bir sayfa, 15 Temmuz 1934¹¹

¹⁰ Realitatea Ilustrată, 15 Temmuz 1934, Facebook: Ipate Emil, Haziran 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>.

¹¹ *Ibidem*.

4 Mayıs 1931’de Adakale adasını ziyaret edecek olan Kral II. Carol, adada kaldığı iki saat süresince Belediye Başkanı İbrahim Turhan ve adanın ünlü sigara fabrikasının sahibi Ali Kadri ile birlikte camiye ziyaret edip halıyı gördü.¹² Silvia Iliescu, Sözlü Tarih Arşivi’ndeki tanıklıklardan “Kırsal Monograflar: Ada Kaleh (I)” adlı çalışmasında Yarbay (r) George Stăreşin’in 2001 yılında Radio Romania International’ın editörü olan Andreea Demirgian tarafından arşivlenen ifadesini anlatıyor: “Ada Kaleh – Türk topluluğunun yaşadığı bir Rumen adasıdır. Hidroelektrik santrali ihtiyacı onun ortadan kalkmasına neden oldu. Şimian’da, kimsenin yaşamadığı ikinci bir ada inşaa etmişler, bazı boş duvarlar var. Küçük Türk evlerinin olduğu bir adaydı <Adakale>, en büyük ev camiydi. O mukaddes halının üzerinde yürümek için caminin kapısındaki bulunan terlikleri giydiler.”¹³

Rumen halk dansları ve Türk musiki üzerine çalışmaları da bulunan koreograf Eugenia Popescu-Judet, hatıralarında adanın Tuna suları altında kaybolmasından 20 yıl önce, 1950’lerde Adakale’ye geldiğinde ve camiye ziyarette bulunduğu sırada bu nadide halıyı görmüş ve şunları not etmiştir: “... camiinin acil onarıma ihtiyaç vardı. Bekçi bizi içeriye aldı ve içerdeki çürüme izlerini gösterdi. II. Abdülhamid tarafından camiye bağışlanan görkemli halı rulo yapılmış, bir köşede duruyordu. Bekçi halının bazı kısımlarını açıp bize görkemini gösterdi. Devasa ipek halının ten rengi, yeşil ve altın tonlarında, ince ayrıntılı bir Hereke arabesk deseni, derin ve yumuşak bir dokusu vardı. Ada boşaltıldığında halı Köstence’deki Kral Camii’ne götürüldü.”¹⁴

Eugenia Popescu-Judet’in anıları aslında bize bir başka gerçeği özetliyor: Adakale’deki halı 1950’lerden önce rulo halindeydi, bu nedenle duvarları içler acısı durumda olan bir ibadethanede halı daha iyi korunabilirdi. Başka bir deyişle, Osmanlı padişahı tarafından adadaki Türk toplumuna bağışlanan, en az yetmiş yılı aşkın bir süredir büyük ölçüde rulo yapılarak katlanmış olan değerli halı; Osmanlı’dan kalan kıymetli mirasın korunmasını sağlamak için imamlara sunulan büyük orandaki yok oluşunu en basit ve en uygun yöntem olarak görüldü. Bununla birlikte, dönemin kart-postallarında görüyoruz ki, en azından dönem boyunca yaklaşık 1919–1940 süresince, bu halı camiin zemininde tüm ihtişamıyla yere serilerek o tarihlerde kullanıldı.¹⁵

Adakale tarihine tutkuyla bağlı olan Simion Săveanu, 1962’de, arkaplan altın sarısı üzerine kırmızı, altın sarısı ve yeşil renklerin hakim olduğu stilize geometrik

¹² <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>

¹³ Silvia Iliescu, *Monografii rurale: Ada Kaleh I*, in RADOR – Radio România Agenția de Presă, 21.11.2020, erişim tarihi 25 Mayıs 2022, 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografii-rurale-ada-kaleh-i/>.

¹⁴ Eugenia Popescu-Judet, *Hatırat Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler*, Figen Bingöl (çevirmen), Pan Yayıncılık, 2007, s. 13. Ayrıca bkz. H. Yıldırım Ağanoğlu, *Tuna Nehrinde Yitik Bir Vatan Adakale*, İz Yayıncılık, 2015, s. 78–79.

¹⁵ AdaKaleh, MNIR, nr.inv. 352862, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moschee-interior-3/>.

ve çiçek desenlerinin kullanıldığı halıda ton ve renkler hakkında bazı ayrıntılara yer verir.¹⁶

Ayrıca Silvia Iliescu'nun “Ada Kaleh (I); Kırsal Monograflar” adlı çalışması sayesinde, Romanya Radyosu'ndan Mariana Petre tarafından yönetilen ve yazar Horia Stanca'dan alınan 2000 tarihli söyleşiye de ulaşabiliyoruz: “Adakale olağanüstü şiirsel bir adacıktı! şimdide onu hatırlıyorum. Üzerini suyla örttüğünde ‘çok üzgüldüm’, çünkü çok sempatik idi. Girişte ayakkabılarınızı çıkarmanız gereken, orada bulunan ayakkabıları giyerek içeri girmeniz gereken bir camiiydi. Bir de çok güzel bir Türk odası vardı, inanılmaz çok beğendik! ‘...’ Çok ‘pitoresk’ bir adaydı... Pek fazla sokağı olmayan, öyle orada camiinin etrafında birkaç ev ve hepsi bu kadar.”¹⁷

2. Dönemin sosyo-kültürel bağlamında Adakale halısı

Köstence'deki “I. Carol” Kraliyet Camii İmamı, Adakale camiisinden kurtarılabilecek tek parçanın padişah emriyle gönderilen muhteşem halı olduğunu anlatıyor.¹⁸ Adanın sular altında kalmasından bu yana, kale duvarlarının taşları ve Miskin Baba'nın mezarı, yakınında bulunan Şimian adasına taşınan Türkler tarafından büyük çabalarla kurtarıldı.

Adanın sular altında kalması, ulusal enerji altyapısının geliştirilmesini içeren komünist dönemde büyük yankı uyandıran bir proje olan I.Demirkapı Hidroelektrik Santrali'nin inşasına yönelik büyük bir projenin nihai hedefinin bir parçasıydı. 1903–1904'te inşa edilen ilk hidroelektrik santrali olan Reşița'daki Grebla santrali veya bölgesel üretime sahip diğer küçük hidroelektrik santralleri artık gelişmekte olan bir toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldi. 1955'te Gheorghe Gheorghiu Dej projesini Iosif Broz Tito'ya sunacaktı. Projenin güzel karşılanması ile beraber, 7 Eylül 1964'te iki lider Demir Kapı'daki hidroelektrik santralinin temel atma törenine katılmışlardı.¹⁹ Büyük rezervuar inşaatı, Adakale'nin sular altında kalması ve tesisin 1970 yılında açılmasını içeriyordu.

¹⁶ Zabit Acer, *op.cit.*, p. 179. apud Simion Săveanu, *Ada Kaleh Oraşul Liliput din Mijlocul Dunării*, Magazin, septembrie 1962.

¹⁷ Silvia Iliescu, *Monografii rurale: Ada Kaleh I*, în RADOR – Radio România Agenția de Presă, 21.11.2020, accesat 25 mai 2022, orele 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografii-rurale-ada-kaleh-i/>.

¹⁸ Roxana Dumitrică, *Obiect de poveste, la Constanța: un covor vechi de 200 de ani poate fi admirat la Moscheea Carol I*, în Dobrogea TV, 08 Haziran 2021, erişim tarihi 21 Mayıs 2022, 20.00, <https://www.dobrogea.tv/stire/Social/21689/obiect-de-poveste-la-constanta-un-covor-vechi-de-200-de-ani-poate-fi-admirat-la-moscheea-carol-i.html>.

¹⁹ Alexandra Georgescu, *Cum s-au înțeles românii și iugoslavii să construiască Hidrocentrala Porțile de Fier I. Ideea a fost a unui specialist român școlit în Elveția*, Adevărul, 5 martie 2015, erişim tarihi 24 Mayıs 2022, 20.00, https://adevarul.ro/locale/turnu-severin/cum-s-au-inteles-romanii-iugoslavii-construiasca-hidrocentrala-portile-fier-i-ideea-fost-unui-specialist-roman-scolit-elvetia-1_54f835a1448e03c0fd3fe480/index.html.

Komünist bloğun çöküşünden sonra, Romanya'daki Türk toplumunun liderleri, Adakale adasının kayıp mirasını yeniden inşa etmeyi arzulamaya başladılar. Fikir, eski Adakale atmosferinin yeniden hakim olması olunca Şimian adasında kültürel mirasın restore edilmesi ve tarihi değerlerin korunması için yıllarca çalışmalar yürüten Romanya Parlamentosu'ndaki Türk topluluğun vekili Iusein İbrahim'in girişimleriyle bir proje haline getirildi. Adakale'nin yeniden bir “yaşam” alanı olması. Başka bir deyişle, kültürel mirasın bilim ve turizm çevrelerinde bilinçlendirilmesi ve tanıtılması için gerekli ilk adımlar atılmasıydı.²⁰ Şimian Adası'nın turizm açısından kapitalizasyonu, Türkiye Cumhuriyeti Bükreş Büyükelçiliği ve Mehedinți İlçe Meclisi'nin ortaklığıyla Aralık 2021'de başlatılan başka bir proje biçiminde hayata geçirilme eğilimindedir.²¹

Padişah hediyesi olarak gelen muhteşem halı adaya getirilmeden önce Osmanlı yönetiminin adalılara yardım göndermesine neden olan bağlama da kısaca değinmemiz gerekir. Osmanlılar insani diplomasiyi etkin olarak kullanan bir millet olarak gerek yönetimi altında gerekse diğer milletlerden olan halklara gerekli yardımları yapmaktan kaçınmamıştır. Romanya özelinde baktığımızda Adakale halkına da birçok kez yardımlarda bulunmuştur. 1873'te Adakale Tuna vilayetine bağlı iken burada bir Rüşdiye Mektebi inşa edilmiş ve ardından Hafız İbrahim adlı bir zat, muallim olarak atanarak maaş bağlanmıştır. Mektebin masrafları ve gerekli ders kitapları için de işlemde bulunulmuştur.²² Bu tarihten yedi yıl sonra karşımıza çıkan 1880 tarihli bir belgeye göre burada açılan Rüşdiye Mektebi için 92 kitap gönderilmiştir.²³

Caminin faaliyet gösterdiği binada ayrıca birkaç ders sınıfları bulunurdu, daha küçük ölçekte tasarlanmış olsa bile mektebin modeli zamanın okul geleneklerine göre yaygınca işleyen eğitim yapılarının tarzındaydı, temel olarak avlularda veya ibadethanelerin yakın çevresinde tekabül ediyordu. İbadethane binasının bazı odaları derslik olarak kullanılmış ve 1904 yılında erkeklerden ayrı olarak ders gören kızlara da eğitim verecek şekilde dikiş-nakış ve halı dokumacılığını öğretmek üzere Dârülmuallimât mezunu bir hanım hoca gönderilmesi istenmiştir. Kurslarda, genç kadınlarca yapılan el işçiliği ürünlerinin ve adayı ziyaret eden turistlere satılan işlemlerin pazarlanmasından elde edilen gelirle buradaki nüfusa yardımcı olacaktı.²⁴

²⁰ *Ada Kaleh, insula scufundată în Dunăre. A fost un paradis exotic, menționat și în legende grecești. România Pitorească*, Ştirile ProTV, 03.06.2013, erişim tarihi 21 Mayıs 2022, 21.00, <https://stirileprotv.ro/stiri/romania-pitoreasca/ada-kaleh-insula-scufundata-in-dunare-era-un-paradis-exotic-mentionat-si-in-legende-grecesti.html>.

²¹ <http://www.descoperamehedinti.ro/parteneriat-romano-turc-pentru-restaurarea-cetatii-ada-kaleh/?fbclid=IwAR0Js1LJIPg3zohVvvAdvGZyA19v7i6l7oyjx-rqoTSyUIxHMa7MIZOUVJY>

²² T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (BOA. A. MKT. MHM.), Dosya numarası: 447, Gömlek numarası: 75.

²³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi(BOA), Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosya numarası: 1, Gömlek Numarası: 28, Lef 2.

²⁴ Zabit Acer, *op.cit.*, s. 159.

**Adakale Camii'nin II. Abdülhamid
Fotoğraf Arşivi'ndeki görüntüsü, İstanbul²⁵**

1909 yılında Adakale'deki okulda biri Maarif Nezareti²⁶ kaynaklarından, diğeri ise 500 kuruş maaşla Belediye tarafından ödenen iki öğretmen bulunuyordu. Osmanlı arşiv belgelerine göre öğretmenler, Romanya ve Bulgaristan'daki eğitim kurumlarında eğitimlerini tamamlamışlardı.²⁷

Adada yaşayan Türk sakinlerine sağlanan eğitim desteğine ek olarak, tüm toplumun yararına olan başka sosyal yardım türleri de bulunmaktadır. Adakale'de yapılan yardımları kaydeden belgeler dizisinden, Adakale'deki caminin inşası da dâhil olmak üzere, hasarlı binaların onarılması hususlar da özellikle dikkat çekiyor. 1893 tarihli belgede belirtildiği üzere camii imamının talebi üzerine camiinin aydınlatılması için zeytinyağı ve mum ihtiyaçlarının karşılanacağı bir ödenek istenmiştir.²⁸ Kasım 1900 senesine ait bir belge ise camii konumu da tam olarak verilerek buradaki tamir sürecinden bahsedilmiştir. Tuna'nın Demirkapı Geçidi'nde Macaristan ve Romanya

²⁵ İstanbul Üniversitesi Nadir Eseler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Demirbaş ve yer numarası: NEKYA91230/5.

²⁶ 1857–1922 arasında faaliyet gösteren kurum.

²⁷ Zabit Acer, *op.cit.*, s. 159.

²⁸ Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosya numarası:1, Gömlek Numarası:46.

ile Sırbistan arasında bulunan ve ahalisi Müslüman olan Adakale Camii ile civarındaki Müslüman mezarlarının tamir masraflarının Viyana Sefareti aracılığı ile karşılanması gerektiği belgede ifade edilmektedir.²⁹ Sultan II. Abdülhamid sosyo-kültürel, eğitim ve dini politikalarıyla eğitim kurumlarının ve ibadethanelerin kurulmasına, geliştirilmesine, onarılmasına ve düzenlenmesine büyük önem vermiştir. Bu nedenle, okulun da faaliyet gösterdiği cami binasının onarımı için Adakale sakinlerinden desteğini esirgemeyip binanın tamiri ve tefrişatı için elinden gelenleri yapmaya çalışmıştır. 1904 senesinde padişahın gönderdiği 470 lira ile caminin tamir edildiği belirtilmiştir.³⁰

Bu tarihten üç sene sonra Adakale büyük bir sel felaketi ile karşı karşıya gelir ve halkla birlikte camii de zarar görür. Adakale’de selden etkilenen mağdur vatandaşlar için Viyana Sefareti tarafından önce 30 lira talep edilip gönderildiği ardından bu yardımın 60 lira kadar daha artırılarak toplam 90 liralık bir yardımda bulunulduğu ifade ediliyor.³¹

3. Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Adakale’deki Hereke halısı

Adakale’de yaşanmış hayat hakkında bir araştırmaya başlamak için Zabit Acer ve Daniela Tudosie’nin bilimsel çalışmaları güzel bir kılavuz olarak görülmeli: 2017’li Daniela Tudosie’nin çalışması, ada sakinlerinin bellek hafızasında Ada Kaleh, Babeş-Bolyai Üniversitesinde savunduğu doktora tezi, Adakale’deki toplumun günlük yaşamı üzerine yapılandırılmış tutarlı ve değerli bir çalışmadır.³² Camii hakkında dini mimarının bir anıtı olarak iki sayfalık bir açıklama vermeyi başarır. Zabit Acer’in tezi daha çok idari, sosyo-ekonomik, eğitim, sağlık ve kültürel miras değeri olan Osmanlı arşiv belgelerine odaklanmaktadır.

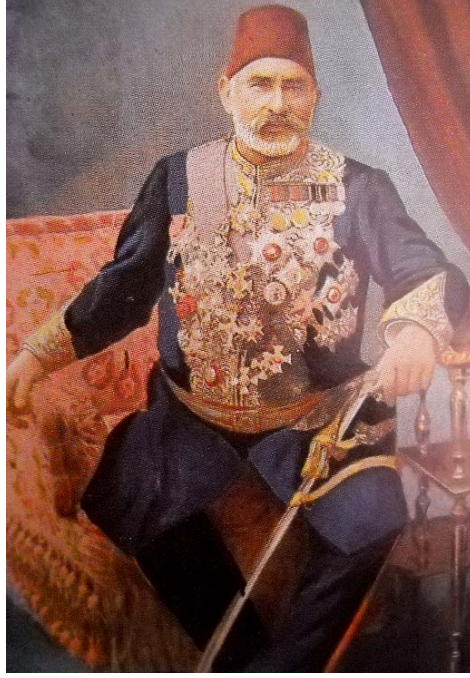
Adakale’deki Sultan Mahmud Camii için özel sipariş verip Hereke’de dokuttuğu 15 (ya da 16) x9 metrelik tek parça ve 480 kg ağırlığındaki halı özellikle bu dini yapının tefrişatı için önemli bir gelişmedir. T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde Hereke halısının Romanya’ya gönderilmesi ile ilgili iki belge yer almaktadır. Şimdiye kadar herhangi bir eserde ve çalışmada yer almayan bu iki belge Hereke halısının hangi sene gönderildiği ve nasıl geleceğine dair önemli bilgileri içermektedir. Karşımıza ilk çıkan belge; Mefruşat-ı Hümayun İdaresi ve Hereke Fabrika-i Hümayunu müdürü Mehmed Akif Bey tarafından 22 Şubat 1909 tarihinde yazılmıştır. Bu vesikada Sultan II.

²⁹ Hazine-i Hassa İradeler (BOA. HH. İ.), Dosya numarası: 228, Gömlek numarası: 59.

³⁰ Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.) Dosya numarası:2, Gömlek Numarası: 4.

³¹ İrade Hususi (BOA. İ. HUS.), Dosya Numarası: 154, Gömlek numarası: 4.

³² Zabit Acer, *Tuna’da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804–1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 p;

**Adakale halısının teslim ve paketlenme belgesini imzalayan
Mefruşat ve Hereke Fabrika-i Hümayunu Müdürü Mehmet Akif Bey³³**

Adakale halısının iç modelin görüntüsü

³³ <https://herekeli.com/hereke/herekede-zaman-tuneli/herekede-zaman-tuneli-1-bolum/> (erişim tarihi: 04.05.2022).

Abdülhamid’in emriyle gönderilen Hereke halısının Adakale’ye gidiş sürecinden bahsedilmektedir. Şöyle ki “Adakalesi Camii” olarak belirtilen camii için satın alınarak padişahın iradesiyle gönderilmesi gereği bildirilmiş. Bununla birlikte Emlak-ı Hümayun Komisyonu’nun dahi 19 Eylül 1908 tarihli kararı gereği bulunmuş olan bir adet halı hazır edilerek balya haline getirilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde halının Tuna ve Kalas yoluyla Adakale Müdürlüğü adına gönderilmesi kolay olacağı anlaşılmıştır. Ancak bu halı balyasının muayenesiyle lazım gelen damganın koyulması ve yanında özel bir memur verilmesi gerektiği Rüsumat Emaneti’ne bildirilmiştir.³⁴

Hazine-i Hassa-i Şahane Tahrirat Kalemi’nden Rüsumat Emaneti’ne gönderilen ve Mehmed Akif Bey’in yazdığı belgeden 2 gün sonra gelen evrak ise Hereke halısıyla ilgili diğer belgedir. Bu belgede ise padişah II. Abdülhamid’in emriyle Adakale Camii’ne gönderilmek üzere Hazine Hassa tarafından imal ve hazır edilmiş olan bir adet halının usul gereği muayene edilmesi ve Hazine-i Hassa Mefruşat-ı Hümayun İdaresi’ne bir memur tahsisi söz konusudur.³⁵

Böylece, bu iki arşiv belgesinden halının, şimdiye kadar bilindiği gibi 1904 yılında Adakale Camii’ne gönderilmediği anlaşılmaktadır. Ancak bu sene olarak gösterilmesi mantıklı bir açıklamaya dayanır: 1904 yılında sel nedeniyle Adakale Camii’nin onarım ve sağlamlaştırma çalışmaları tamamlanmış bu nedenle halının gönderilmesi bu vesileyle yapılmalıydı. Ancak halı 1909’un başlarında teslimat için hazırlanmıştır.

Bu, büyük Türkolog Kunos Ignac’ın, Ada Kale’de yaptığı araştırmalar sırasında topladığı Ada Kale Türk folkloru derlemesi olan 1906’nın başlarındaki cildini yayınlarken, neden söz konusu olan halıdan bahsetmediğini açıklıyor. Bu halı mücevherinin hakkında Kunos gibi bir Türkologun hiçbir izlenim bırakmadığı düşünüldüğünde, cildin yayın tarihinden önce halının orada olmadığı hipotezi, o zamanlar halının camiide bulunmadığı hipotezi için çok daha makul bir açıklamadır. Bir halk motifi olarak halı, Kunos’un Ada Kaleh’ten derlediği iki türküde bulunup, her ikisi de günlük hayata entegre edilebilecek değerlere sahip, ayrı bir betimleyici imgeyi ana hatlarıyla çizecek ifadelerle yönelmeden, biri birer betimleyici imge olarak kullanılmaktadır; camiilerde kullanım için bir nesne, bir diğeri günlük konforun bir parçası.³⁶

Ancak 1912’de Adakale’ye giden Mustafa Muhsin köşe yazısında halının varlığına işaret eder. “Ada içinde umuma ait olmak üzere iki bina bulunur ki birisi büyük ve

³⁴ Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosya Numarası: 731, Gömlek Numarası: 51, Lef:2.

³⁵ Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosya Numarası: 731, Gömlek Numarası: 51, Lef:1.

³⁶ Kunós Ignác, *Ada Kaléji török népdalok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, s. 75, 109.

süslü hükümet konağı, diğeri de taştan binasıyla, güzel bir minber ve yekpare bir halısıyla adada birinci derecede süslemeli bulunan cami-i şeriftir.”³⁷

Adakale'de halının yan görüntüsü

Adakale halısında kullanılan bordür deseni

³⁷ Mustafa Muhsin, *Adakale'de, Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*, İstanbul: Eşref Edib, 19 Temmuz 1328, cilt: I-VIII, sayı: 22–204, s. 429.

Adakale halısında kullanılan köşe deseni

Öte yandan Adakale tarihinde sadece tek bir selden söz edemeyiz. Coğrafi konumu nedeniyle, sağanak yağışların ardından Tuna'nın suları taşarak “Tuna Nehri üzerindeki minik Türk vahasını” sular altında bırakırdı. Bazı kaynaklara göre, 1879–1909 yılları arasındaki 30 yıl içerisinde, büyük ölçüde yalnızca padişah tarafından gönderilen yardımlar temelinde en az 8 tufana ilişkin bilgilere ulaşılabildi. Mayıs 1879'da padişah, 121 aileye bölünen zararlara göre adalılara dağıtılmak üzere 1000 florin ihsan-i şâhâne yardım olarak gönderdi. 1881–2 kışının taşkınlarından sonra padişah, 110 ocak (dul, yetim, engelli) için şahsi fonundan 25.000 kuruş gönderdi. 1888 tufanından sonra mayıs ayında padişahın ihsânı olarak 250 florin, 1895 tufanında padişah 600 florin hibe etti. 1903'te gönderilen yardımların Osmanlı arşivlerindeki ödeme emri verilen nominal listesi doğal afetlerin türünü belirtmez. 1909 selinde 100 liralık yardım gönderildi.³⁸ Padişahın gönderdiği meblağlar, suyun çekilmesine bırakılan zararın boyutunun yaklaşık olarak değerlendirilmesi için değerli bir gösterge olabilir. Caminin onarımı için gönderilen yardımlardan bahseden Osmanlı belgeleri; özellikle 1900, 1904 (470 lira), 1907, 1909 yıllarında verilen belgelerdir.

Ama bu muhteşem halıyı sürekli sular altında kalan bir adaya göndermenin gerçek nedeni ne olabilir? Halının yaşanan sellerden sonra hediye olarak gönderilmesi hipotezi, adadaki binalara önemli zarar veren sellere sık sık maruz kalması nedeni biraz kırılıgandır. Yukarıda görüldüğü gibi, halının sadece 30 yıl boyunca serili halde kalması sağlandı. Camii periyodik onarımlardan geçmiş, bunların en ağırı 1904'teki sayılabilir, bu nedenle tarihi yapının açılış amacı için nihai bir amaçtan söz edemeyiz.

³⁸ Zabit Acer, *op.cit.*, s. 183–190.

Adakale Camii'nin içinde halı açılmış görüntüsü (1919–1940)³⁹

Ayrıca, halının boyutu ile padişahın kararına damgasını vuracak olan “doğal afet” olayı arasındaki tutarsızlık, en azından Osmanlı kültürel diplomasi politikaları açısından makul bir açıklama bulamamaktadır. İnsani diplomasi politikalarında, devlete ait olan ya da olmayan çeşitli bölgelerden getirilen malzemelerle mali yardım ve gerekli onarımların desteklenmesi sadeliğin sınırlarını aşmadan sadece ve sadece gereklilik ve ihtiyaç sınırlarında bulunurdu. Ancak Osmanlı diplomasisinde, lüks ve gösteriş en temel gereksinimler olup aynı zamanda yabancı temsilcilerin ülkeleri ve derecelerine göre onurlandırmak için bir ölçüttür. Osmanlı kültür diplomasisinde halı; diyalog kurulan yabancı güçlerin temsilcilerine hediye edilen en önemli kültürel simgeydi. Ve burada, temel sembolik unsurlar olan kaftan, koşum takımı ve/veya iktidar işaretleri içeren siyasi nüans taşıyan diplomatik protokolden bahsetmiyoruz. Ancak kültürel diplomasi protokolü, hediyeler verildiğinde siyasi protokolü yakından takip ediyordu. Halının teslim edildiği sefaretin şerefi yada hediyelerin gönderildiği etkinliğin önemi, sunulan halının kalitesini ve boyutunu belirleyen başlıca unsurlardı. Bu halının ebat olarak Avrupa için o zamanlar en büyüğü olduğu düşünüldüğünde, halının gönderilmesini adadaki sellere bağlamak yeterince haklı görülmemektedir. Osmanlı Devleti'ndeki diğer camiiler tamir edilip yenilendi, ancak hiç birine bu ölçütte büyük halı gönderilmedi.

³⁹ Ada Kaleh. Interior Geamie. 1919–1940. Fotoğrafçı Meggyesy, Özel koleksiyonu, erişim 20 Haziran 2022, saat 20.00, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-interiorul-geamiei/>.

Adanın o dönemde Osmanlı Devleti'nin en batı noktası olması da yeterli değildir. Bu kadar büyük bir halıyı göndermek, etki bırakmak, emperyal gücün büyüklüğünün mesajını iletmek, olumlu duyguları iletmek, pozitif diyaloglar kurmak; olsa olsa şaşırtıcı bir etki bırakmak için olmalıydı.

Bu konudaki en iyi örnek ise, Osmanlı padişahı Mehmed Reşad tarafından bir Avrupa devletine hediye olarak sunulan, büyük olasılıkla Adakale'deki ile aynı büyüklükte olan bir başka halıdır. 1913'te padişah Hollanda'ya Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın açılışı için, Osmanlı motifli güzel bir halı gönderdi. Uluslararası Adalet Divanı'nın açılışına dünyanın büyük hükümdarları çok etkileyici hediyeler gönderdiler: Fransa 200 tablo, Çarlık İmparatorluğu 3 tonluk bir heykel, Osmanlı padişahı Hereke'de dokunan salon tipi etkileyici bir halı, ki şu an son derece yıpranmış bir halde bulunmaktadır. Adakale'deki halı için şu ana kadar sadece iki belgemiz varsa, Lahey'deki halı için yaklaşık 6 arşiv belgesi bulunur. Adakale'deki halı ile ilgili söylentiler Lahey halısı için aşağı yukarı benzerliğini korur. Halının İzmir'de dokunulduğu, 20⁴⁰ ila 40⁴¹ metre arasında değişen bir uzunluk gibi bilgiler.

**1909 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından
Adakale Camii'ne bağışlanmış Hereke halısı**

⁴⁰ Fatih Şendil, *Lahey Adalet Divanı'nın İzmir'den bir ricası var*, Yeni Asır, 29.04.2014, erişim tarihi 20 Haziran 2022, 12.00, <https://www.yeniasir.com.tr/sarmasik/2014/04/29/lahey-adalet-divaninin-izmirden-bir-ricasi-var>.

⁴¹ Mehmet Pişkin, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halıyı onaracak usta arıyor*, İhlas Haber Ajansı, 9 noiembre 2014, erişim tarihi 20 Haziran 2022, 21.00, <https://www.ihb.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettigi-haliyi-onaracak-usta-ariyor-408657/>.

Bu detaylar üzerinde ancak uzmanlar ya da belgeler netlik getirebilir. Lahey'deki halının gerçek boyutu Osmanlı arşiv belgesi tarafından verilmektedir. Yine T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivleri'ndeki belgede; 16 metre uzunluğunda ve 10 m genişliğinde olduğu yazılıdır. Ne yazık ki Adakale halısı için henüz böyle bir belge bulunamadı.⁴² 1911'de Lahey'deki Daimi Tahkim Mahkemesi'nin (Uluslararası Adalet Divanı) açılışı için halı üretilmesi istenildiğini Ekim 1909 tarihli belgeden öğrenmekteyiz.⁴³ Lahey'deki Daimi Tahkim Mahkemesi 1900 yılında kurulmuş, ancak 1913 yılında ikametgah yerini değiştirip Barış Sarayı'na taşınacak.

Sultan Mehmed Reşad tarafından 1913 yılında Hollanda'nın Lahey kentindeki Uluslararası Adalet Divanı'na bağışlanan Hereke halısı⁴⁴

Ancak, içeriğiyle ilgi çeken başka bir belge, takip edilecek yeni bir yön sağlar. 3 Eylül 1908'de, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıllık kutlamaları vesilesiyle imzalanan belgede görüleceği üzere Adakale halkı bu önemli mutlu olayı büyük bir ihtişamla kutladı. Adakale'nin müdürü Şevket Bey tarafından yazılmış bir belge, culus kutlaması vesilesiyle adada yaşanan şenlikle ilgili detaylar içeriyor. Yaklaşık 600 kişilik küçük bir yerleşimden bahsettiğimizi düşünürsek, belge gerçekten etkileyici bir şenliği anlatıyor. Şenlik sırasında 21 pare top atıldığını, hükümet ofislerin ve çarşının sancak ve çok sayıda fenerle süslenerek aydınlatıldığını öğreniyoruz. Şerbet ve sigara

⁴² 16,65 m X 10 metre 22,4 sm.

⁴³ Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), Dosya numarası: 3652, Gömlek numarası: 273751, Lef 5.

⁴⁴ Mehmet Pişkin, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halıyı onaracak usta arıyor*, in İhlas Haber Ajansı, 9 Kasım 2014, erişim tarihi 20 Haziran 2022, 21.00, <https://www.ihb.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettigi-haliyi-onaracak-usta-ariyor-408657/>

gibi ikramlar da bulunulmuştur. Etkinlik münasebetiyle burada öğrencilerin de katıldığı padişah için çok sayıda dua okundu. Yerel halk arasındaki dargınlığın ortadan kalkması için dua etmeye devam ettiler ve birçok hemşehrimiz bütün Osmanlıların birlikte yaşadıkları halde Adakale’de birçok kişinin birbirleriyle dargın bulunmalarının doğru olmadığından ve bu dargınlığın ortadan kalkması için dualar edilmiş ve birçok insan bu sayede barıştırılmıştır. Bir de fotoğrafçı getirilerek mektep talebelerinin fotoğrafları alınmış ve gece dahi Adakale’nin ileri gelenlerinden Hayri ve Ahmed Efendiler tarafından bir takım müzik seremonisinde bulunmuşlardır.⁴⁵ Festival her yıl düzenlenirdi ancak o yılki festivalin büyüklüğü, II. Abdülhamid’in saltanatının son yılı olacak olan 33. yılın kutlanması ve cemaatin çocuklarla yaptığı dualar padişahı derinden etkiledi. Mektubun verilış tarihi, Emlak-ı Hümayun Komisyonunun 19 Eylül 1908 tarihli ve padişahın “Adakale Camii” ibadethanesi için halı satın alıp gönderme emrini bildiren kararının yayımlanma tarihine çok yakındır.

Bu nedenle, muhteşem halının adadaki camiye gönderilme nedenlerinden biri, burada yaşayan Türklerin turistlere yaptığı satışlardan elde ettikleri gelire geçiniyor ve ünü birçok ziyaretçiyi çeken yıllık şenlikler düzenliyor olması olabilir. Halı o zamanlar için fevkalade gösterimi, adalıların yürüttüğü ticari ve turistik faaliyetlerini desteklemek ve adaya değer katmak için gönderilmiş olabilir. Tuna ortasında bulunan minik Türk vahası, devletin en batı noktası olduğu için imaj ve ün kazanmak amacı vardı. Adayı ışıık ve renklerle saran yıllık festivale ek olarak, halı da adadaki turistlerin ana cazibe merkezi olmaya devam edecekti. Bu, padişahın adadaki Türk toplumuna verdiği eşsiz hediyesiydi. Ziyaretçileri bir mıknaş gibi çekecek ve ada sakinleri için mamul mal, şekerleme ve sigara satışından geçimlerini sağlayabilecek kültürel bir mücevher idi. Çocukluğunda Adakale’yi ziyaret eden, her zaman ihtiyaç sahibi muhtaç ya da afetzedelere insani yardımlarda bulunan padişah, adalılara o dönemler için müstesna bir hediye bırakacaktı. 1935 yılında adayı ziyaret eden turist sayısının 40.000–50.000 olduğu, festivalin de bunu destekleyen en çekici etkinlik olduğuna inanılıyor. Festivalde Kadri kardeşler, sigara fabrikası sahibi olan Ali Kadri ve lokum fabrikasının sahibi olan Mehmet Kadri, turistlere lokum ve sigara ikram ederek kendi ürettikleri ürünleride tanıttılar.

⁴⁵ Yıldız Hususi Maruzat (BOA. Y. A. HUS.), Dosya numarası: 525, Gömlek numarası:18.

Belge no. 1⁴⁶

Mefruşat-ı Hümayun İdaresi ve Hereke Fabrika-i Hümayunu müdürü Mehmed Akif Bey tarafından yazılan Sultan II. Abdülhamid'in emriyle “Adakalesi Camii” için satın alınarak Emlak-ı Hümayun Komisyonu’nun dahi 19 Eylül 1908 tarihli kararı ile halı hazır edilerek balya haline getirip, Tuna ve Kalas yoluyla Adakale Müdürlüğü’ne yollanması için damganın koyulması yanında da özel bir memur verilmesi gerektiği Rüsumat Emaneti’ne bildirilmektedir.⁴⁷

<İstanbul> 22 Şubat 1909.

Bihi

Mefruşat-ı Hümayun İdaresi ve Hereke Fabrika-i Hümayunu Müdüriyeti

Adakalesi cami-i şerifi için bi'l-mübayaa irsali şeref-südur buyrulan “irade-i seniyye-i hazret-i padişahi” mukteza-yı alisinden ve Emlak-ı Hümayun komisyon-ı alisinin dahi fi 6 Eylül sene 324 tarihli kararı icabından bulunmuş olan bir adet halı bil-ihzar balya haline ifrağ edilmiş ve icra kılınan tahkikata nazaran Tuna ve Kalas tarikiyle Adakale Müdürlüğü namına irsali eshel olacağı anlaşılmış ise de mezkûr balyanın muayenesiyle lazım gelen damganın vaz'ı ve bir memur-ı mahsusun celbi hükmünde rüsumat emanet-i celilesine tezkire-i aliye-i cenab-ı nezaret-penahilerinin tastiri babında emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Fi 9 Şubat sene 324

Mefruşat ve Hereke Fabrika-i Hümayunu Müdürü

Bende

Mehmed Akif bin Mustafa

⁴⁶ Bab-ı Ali Evrak Odası (BOA. BEO.) 4350/326248, Lef 2. fon kodlu belgenin transkripsiyonu:

⁴⁷ Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosya Numarası: 731, Gömlek Numarası: 51, Lef:2.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.), Dosya numarası: 3652, Gömlek numarası: 273751, Lef 5.
Hazine-i Hassa İradeler (BOA. HH. İ.), Dosya numarası: 228, Gömlek numarası: 59.
Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosya numarası:1, Gömlek Numarası:28, Lef 2.
Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosya numarası:1, Gömlek Numarası:46.
Hariciye Nezareti Siyasi (BOA. HR. SYS.), Dosya numarası:2, Gömlek Numarası: 4.
İrade Hususi (BOA. İ. HUS.), Dosya Numarası: 154, Gömlek numarası: 4.
İstanbul Üniversitesi Nadir Eseler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, Demirbaş ve yer numarası: NEKYA91230/5.
Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM.) Dosya Numarası: 731, Gömlek Numarası: 51, Lef:1–2.
Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Evrakı (BOA. A. MKT. MHM.), Dosya numarası: 447, Gömlek numarası: 75.
T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BOA. BEO.), Dosya Numarası: 4350, Gömlek Numarası: 326248, Lef 2.
Yıldız Hususi Maruzat (BOA. Y. A. HUS.), Dosya numarası: 525, Gömlek numarası:18.

Röportaj

- Romanya Türk Demokratik Birliği Eğitim Komisyonu Başkanı Vildan Bormambet ile 21 Haziran 2022 tarihinde, saat 18.00'de Bükreş'te yapılan röportaj.

Genel fonlar

- ALI, Ahmet, *Monografia Insulei Ada Kaleh*, T. Severin, Artele Grafice Datina, 1937.
ACER, Zabit, *Tuna'da Osmanlı Hâkimiyetinin zayıflaması ve Adakale (1804–1923)*, TC Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011, 318 p.
Realitatea Ilustrată, 15 Temmuz 1934, Facebook: Ipate Emil, Haziran 19, 2022. <https://www.facebook.com/photo?fbid=5102416139812240&set=pcb.10166433805035646>
LUCA, Auris, *Povestea tristă a paradisului scufundat*, în **Discover Dobrogea**, 17 iunie 2022, erişim tarihi 21 Haziran 2022, 14.30, <https://discoverdobrogea.ro/ada-kaleh-povestea-trista-a-paradisului-scufundat/>, vezi şi <https://tomisnews.ro/ada-kaleh-taramul-pierdut-si-ingropat-de-ape-si-de-vremuri-document/>
PĂUN, Toader, *Obiecte cu poveste: covorul vechi de pe insula Ada Kaleh la care s-a lucrat manual 22 de ani*, EuropaFM, 15 iulie 2017, <https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>.
Istoria insulei Ada Kaleh, în Blog: Travelminit, erişim tarihi 26 Mayıs 2022, <https://blog.travelminit.ro/istoria-insulei-ada-kaleh/>
<https://www.europafm.ro/covorul-vechi-de-pe-insula-ada-kaleh-la-care-s-a-lucrat-manual-22-de-ani-audio/>

- ILIESCU, Silvia, *Monografiai rurale: Ada Kaleh I*, în **RADOR – Radio România Agenția de Presă**, 21.11.2020, erişim tarihi 25 Mayıs 2022, 20.10, <https://www.rador.ro/2020/11/21/monografiai-rurale-ada-kaleh-i/>.
- POPESCU-JUDETZ, Eugenia, *Hatırat Tuna Boyunca Anılarla Ezgiler*, Figen Bingöl (çevirmen), Pan Yayıncılık, 2007, s. 13.
- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Tuna Nehrinde Yitik Bir Vatan Adakale*, İz Yayıncılık, 2015, ss. 78–79.
- Ada Kaleh, **MNIR**, nr.inv. 352862, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moschee-interior-3/>.
- SĂVEANU, Simion, *Ada Kaleh Oraşul Liliput din Mijlocul Dunării*, Magazin, Eylül 1962.
- DUMITRICĂ, Roxana, *Obiect de poveste, la Constanța: un covor vechi de 200 de ani poate fi admirat la Moscheea Carol I*, Dobrogea TV, 08 iunie 2021, erişim tarihi 21 Mayıs 2022, 20.00, <https://www.dobrogea.tv/stire/Social/21689/obiect-de-poveste-la-constanta-un-covor-vechi-de-200-de-ani-poate-fi-admirat-la-moscheea-carol-i.html>
- GEORGESCU, Alexandra, *Cum s-au înțeles românii și iugoslavii să construiască Hidrocentrala Porțile de Fier I. Ideea a fost a unui specialist român școlit în Elveția*, Adevarul, 5 Mart 2015, erişim tarihi 24 Mayıs 2022, 20.00, https://adevarul.ro/locale/turnu-severin/cum-s-au-inteles-romanii-iugoslavii-construiasca-hidrocentrala-portile-fier-i-ideea-fost-unui-specialist-roman-scolit-elvetia-1_54f835a1448e03c0fd3fe480/index.html.
- Ada Kaleh, insula scufundată în Dunăre. A fost un paradis exotic, menționat și în legendele grecești. România Pitorească*, în Știrile ProTV, 03.06.2013, erişim tarihi 21 Mayıs 2022, 21.00, <https://stirileprotv.ro/stiri/romania-pitoreasca/ada-kaleh-insula-scufundata-in-dunarea-un-paradis-exotic-mentionat-si-in-legendele-grecesti.html>.
- <http://www.descoperamehedinti.ro/parteneriat-romano-turc-pentru-restaurarea-cetatii-ada-kaleh/?fbclid=IwAR0Js1LJLPg3zohVvvAdvGZyA19v7i6l7oyjx-rqoTSyUIxHMa7MIZOUVJ>
- Adakale Camii, Facebook Sandu Mihoc, erişim: 25 Kasım 2020, 20 Haziran 2022, saat 21.00, <https://www.facebook.com/photo?fbid=3466173496809691&set=pcb.3466181983475509>.
- <https://herekeli.com/hereke/herekede-zaman-tuneli/herekede-zaman-tuneli-1-bolum/> (erişim tarihi: 04.05.2022).
- KUNÓŠ, Ignác, *Ada Kaléji török népdalok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, pp. 75, 109.
- MUHSIN, Mustafa, *Adakale'de, Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*, İstanbul: Eşref Edib, 19 Temmuz 1328, cilt: I–VIII, sayı: 22–204, sayfa: 429.
- Ada Kaleh. 1919–1940. Meggyesy, Özel Koleksyon, erişim tarihi 20 Haziran 2022, 20.00, <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-interiorul-geamiei/>.
- ŞENDİL, Fatih, *Lahey Adalet Divanı'nın İzmir'den bir ricası var*, Yeni Asir, 29.04.2014, accesat în 20 Haziran 2022, 12.00. <https://www.yeniasir.com.tr/sarmasik/2014/04/29/lahey-adalet-divaninin-izmirden-bir-ricasi-var>
- PIŞKIN, Mehmet, *Hollanda, Türkiye'nin hediye ettiği halıyı onaracak usta arıyor*, İhlas Haber Ajansı, 9 Kasım 2014, erişim tarihi 20 Haziran 2022, 21.00, <https://www.ihb.com.tr/haber-hollanda-turkiyenin-hediye-ettigi-haliyi-onaracak-usta-ariyor-408657/>
- <https://imageromania.ro/produs/ada-kaleh-moscheea-6/>

Laleaua în onomastica turcă

Vildan BORMAMBET*

Abstract

The Tulip in Turkish Onomastics

The present study will focus on the denominative custom centered around the name Lâle. The study of Turkish onomastics has benefited from considerable development in recent times. Contact with Muslim society accentuates the use of the term Lâle in literature especially. Small onomastic additions or omissions come to nuance the denominative customs through references to contacts with other geo-cultures. The root of the Lâle name comes from Persian.

Keywords: *Lâle, Turkish Onomastics, Muslim Society.*

Cuvinte cheie: *Laleaua, onomastica turcă, societatea musulmană.*

Antroponimia este una din principalele ramuri ale onomasticii, ce se focalizează pe studierea numelor de persoane. Această subramură a onomasticii cuprinde studierea numelui de familie, al prenumelui, a poreclelor și a supranumelor pe care le poartă un individ sau un grup de indivizi în timpul vieții. Pentru susținerea conturării unor premise centrate pe apariția antroponimelor, materialul lingvistic de bază vine cu completări informatice din domenii interdisciplinare conexe precum istoria, geografia, etnografia și etnologia. Omul, ca individ ce aparține unui grup socio-cultural, a avut nevoie de un nume prin care el se putea diferenția de ceilalți indivizi din grupul său. Acest nume îi oferea o identitate distinctă pentru o perioadă determinată sau nedeterminată de timp.

Onomastica s-a dezvoltat în două direcții majore de cercetare, antroponimia înainta prin studierea numelor proprii de persoane, iar toponimia prin studierea numelor de locuri geografice.

Studierea onomasticii turcești beneficiază de o dezvoltare considerabilă în ultima vreme. Pornind din statele îndepărtate ale Asiei Centrale până în Asia Mică, din Balcani spre statele musulmane din Orientul Mijlociu, sau chiar și în rândul comunităților compacte din diaspora răsfirată pe plan internațional, analiza onomasticii de factură turcă devine un studiu tot mai aprofundat.

Pe măsură ce interesul pentru onomastică crește, inevitabil că și temele abordate se diversifică. Așadar, apar linii noi de interes precum mecanismul lingopoetic în

---

* Doctorandă în domeniul filologie, Facultatea de Litere, Universitatea „Ovidius” Constanța.

onomastică, care a fost bine studiat de către Andaniyozova și care găsea în lingopoetism oportunități valoroase de analiză în demonstrarea esenței limbii turco-uzbece și a funcționalității sale. Mai mult, lingopoetismul a dovedit că literatura turcă de factură uzbecă posedă o multitudine de termeni onomastici și de mitopoetonime.¹ De altfel, întreaga literatură turcică este bogată în astfel de termeni, deoarece spațiul turcic împărtășește în special un bogat fond epopeic cu mici diferențe regionale.

Pentru spațiul Asiei Mici, de o deosebită importanță sunt registrele fiscale otomane care pot aduce informații prețioase despre onomastica turcă de până la formarea Republicii Turcia, atât prin termeni individuali, cât și prin termeni ce determină apartenențe la diverse grupuri sociale de mici sau mari dimensiuni, etnonime sau chiar componente ale grupului Oğuz (Haymana, Karamanlu, Bozulus, Üç, Boz etc.)²

Studiul de față se va focaliza pe obiceiul denominativ centrat în jurul numelui Lâle. Deși marea majoritate a surselor utilizate sunt de actualitate și reflectă situația denominativă din zilele noastre, este bine să se aibă în vedere faptul că obiceiurile și tradiția în marele grup socio-cultural turcic au rămas în bună măsură neatinse și își continuă perpetuarea din generație în generație. Mici adăugiri sau omiteri onomastice vin să nuanțeze obiceiurile denominative prin raportări la contactele cu alte geo-culturi. De altfel, rădăcina onomasticii Lâle provine din persană, un cuvânt ce nu își schimbă forma sau sensul.³

Numele erau alese de părinți ținând cont nu doar de aspecte istorice, religioase sau culturale, ci și de o serie de superstiții. Prin urmare, se credea că anumite nume de persoane vor aduce protecție copilului care îl va primi pe toată durata vieții sale, sau va contribui la fericirea, bunăstarea sau chiar la accesul la un statut social ridicat. Printre termenii onomastici de origine florală, laleaua avea să își aroge cea mai răspândită utilizare.

Așadar, contactul cu societatea musulmană accentuează utilizarea termenului Lâle în literatură mai ales. Laleaua reprezenta floarea aleasă a înaltei societăți, a administrației imperiale, a elitei militare, laleaua era simbolul floral îndrăgit al comunității de credincioși musulmani pentru că se semăna prin ortografiere cu numele lui Allah, era prezentarea simbolică a divinității, chiar dacă termenul nu apare în Coran.

Din aceste considerente protective și simbolice poate fi explicată și prezența lalelelor sculptate pe pietrele de mormânt, mai ales începând cu secolele XVI–XVII.

¹ Dilrabo Andaniyozova, 2015, *Edebi metinde onomastik birimlerin Lenguapoetik ozellikleri*, în Turkish studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, vol. 10/8 Spring pp. 405-412.

² L. N. Lezina, A.V. Superanskaya, 2019, *Türk Onomastikası Çin Seddinden Viyana Kapılarına Kadar. Bütün Türk Halkları*, İstanbul, p. 36.

³ Doğan Özlük, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul – 2019, pp. 51, 94.

În limba turcă, cuvântul Lâle conține patru litere, două silabe, 2 consoane și două vocale, dintre care o vocală posterioară „a” și una anterioară „e”.

Termenul lâlă în limba turcă are trei utilizări de bază, după cum ni le oferă Institutul de Limbă Turcă – TDK: planta ornamentală, un instrument cu vârf bifurcat de culegere a fructelor din copaci, respectiv, o piesă sub formă de verigă din fier ce se utiliza la legarea prizonierilor condamnați la pedepse grele.⁴ Prin sens extins, în cultura populară termenul lâlă desemna și macul sau anemonele. Pentru termenul lâlă ce pătrunde în limba turcă pe filieră persană, se folosește semnul de corecție. Analiza regulii aplicate grupei de cuvinte intrate din limbile arabă și persană, care cer punerea corecției pe vocalele a și u urmate de consoanele g și k în substantivele proprii, sau prin vocalele a și u după utilizarea consoanei l (subțire) este necesară scrierea semnului de corecție: Lâlă, Ladik etc.⁵

În societatea contemporană, preferințele pentru termenul onomastic Lâlă se mențin, astfel că numele apare pe poziția 316 în lista preferințelor denominative feminine.

La nivelul anilor 2017, în Turcia erau înregistrați oficial 16.610 persoane cu acest nume, iar repartizarea geografică se făcea după cum urmează:

- Istanbul – 4178 persoane,
- Ankara – 1695 persoane,
- Izmir – 1065 persoane.

Numele Lâlă a înregistrat o creștere ușoară în anul 2017 față de anul precedent în statistică prin înregistrarea a 90 de persoane în plus, iar procentul termenului onomastic Lâlă raportat la alți termeni este de 1 la 5000 de persoane.

Termenul Lâlă este o formă onomastică derivată din rădăcina „Lal-”, alături de alte nouă forme derivate utilizate: Lalihan, Lalizar, Lal, Laleş, Lalizar, Lala, Lali, Lalehan, Lalehan. Cuvântul Lâlă fiind folosit ca nume de femei, va constitui alături de celelalte nouă rădăcini bază în derivări cu sufixe progresive. În onomastica feminină termenul lâlă beneficiază de o utilizare mult mai largă decât în cazul onomasticii masculine.⁶

Cele mai importante nume compuse formate din rădăcina Lâlă sunt:

- Lâlazar – grădina lalelelor
- Lâlăhan – hanul lalelelor
- Lâleruh – obraji de lalea / obraji roșii ca focul
- Lâlăgun – de culoarea lalelei

⁴ Okan Celal GÜNGÖR, Esin Eren Soysal, *Türkiye Türkçesindeki Farsça Kelimelerde Anlam Değişimleri*, MUTAD, 2020; VII (1): 141-201, p. 174.

⁵ *Yazılım Kuralları*, Türk Dil Kurumu, <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/duzeltme-isareti/>

⁶ Amaç Herdağdelen, *Modern Türkiye'de Kişi Adları*, p. 7-9, accesat în 25.05.2021, <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1801/1801.00049.pdf>.

- Lâlegül – poziție muzicală în muzica clasică turcă
- Lâlever –dăruitor de lalele
- Lâleveş –la fel ca laleaua
- Îelale
- Lâlefam – de culoarea lalelei
- Ferahengiz – un soi renumit de lalele
- Gülriz – un soi renumit de lalele
- Zişan – un soi de lalele
- Zerefşan – un soi de lalele

În ce priveşte termenii onomastici obţinuţi prin alăturare, avem:

- Elif Lâle.

Un alt detaliu ce trebuie să se ia în seamă când se vorbeşte de obiceiul denominative la turci, este cel al poreclei sau al numelui de buric (göbek ismi). Este o practică foarte largă ca unui nou născut să i se dea pe lângă numele ce îl va denumina în acte şi ce i se suflă şi la ureche de un bătrân din familie, să primească un nume de buric. Acest nume va fi cel folosit de familie şi de prietenii apropiaţi. De multe ori, indivizii sunt cunoscuţi în anumite grupuri sociale doar cu acest nume, care nu figurează trecut în nici un fel de act, decât în corespondenţele familiale. Ca urmare, posibilitatea ca termenii nominali utilizaţi în procesul de denominare în cultura turcă pentru Lâle şi numele compuse rezultate să fie mult mai mare nu este de neglijat. Apoi urmează grupa poreclelor, unde iarăşi termenul poate suferi numeroase modificări, dar cel mai utilizat este Laloş, termen ce de altfel a fost introdus şi în rândul numelor de familie.

Statistica din 2018 arată că Lâle se afla pe locul 805 pe lista preferinţelor onomastice feminine şi masculine, şi pe locul 419 în rândul preferinţelor feminine. Pentru numele compus prin derivatul progresiv cu sufixul de locaţie –zar, Lâlezâr, era utilizat în 2018 de 242 de persoane, poziţionându-se pe poziţia 2203 în rândul onomasticelor folosite în Turcia.

Bibliografie

- ANDANIYOZOVA, Dilrabo, *Edebi metinde onomastik birimlerin Lenguapoetik ozellikleri*, în Turkish studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, vol. 10/8 Spring, 2015, pp. 405-412.
- GÜNGÖR, Okan Celal, SOYSAL, Esin Eren *Türkiye Türkçesindeki Farsça Kelimelerde Anlam Değişimleri*, MUTAD, 2020ö VII (1): 141-201, p. 174.
- HERDAĞDELEN, Amaç, *Modern Türkiye’de Kişi Adları*, accesat în 25.05.2021, <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1801/1801.00049.pdf>.

LEZINA, L. N.; SUPERANSKAYA, A.V., *Türk Onomastikası Çin SeddindenViyana Kapılarına Kadar. Bütün Türk Halkları*, İstanbul, 2019.

ÖZLÜK, Doğan, *Türkiye Türkçesinde Farsça Kökenli Kelimeler*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul – 2019, pp. 51, 94.

Yazılım Kuralları, Türk Dil Kurumu, <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/duzeltme-isareti/>.

ISBN: 978-606-37-1616-4
ISBN: 978-606-37-1645-4